

• ŐSEIM

Őseim mind vagy szabadkaiak voltak, vagy Szabadka környékéről származtak. Apai részről az őseim között volt szappanfőzőmester, de akadt közöttük fiákeros is. Apai nagyanyám földműves családból származott, ő azonban korán elhalálozott. Apám tehát úgy nevelkedett, mint félárva gyerek, mert mindössze hatéves volt, amikor elvesztette édesanyját. Több gyerek maradt árván, és apámnak már 14 éves korában inasnak kellett mennie, így lett belőle asztalos.

Anyai nagyapám cipézmester volt, de ő is korán meghalt, én akkor még csak kétéves voltam, így nem is emlékszem rá. Anyai nagyanyámék a Bíbicháton laktak, vagyis Ludason, és földműveléssel foglalkoztak.

A négy nagyszülőm közül egyedül őt, Varga Máriát ismertem meg, sőt együtt éltünk vele, mert a Teremtő hosszú élettel ajándékozta meg, 97 éves volt, amikor eltávozott az élők sorából. Áldott jó természetű, csendes szavú, szorgalmas, istenfélő teremtés volt. 70 éves korában örömmel vállalta dédunokájának, Hubának a gondozását, mialatt mi mindketten dolgoztunk. Esténként többek között ezzel a népdallal ringatta álomba a kisbabát:

*Este van már késő este,
Pásztortüzek égnek messze,
Messze tájon, más határon,
Az alföldi rónaságon.*

*A faluban minden csendes,
Még az éjmadár sem repdes,
Nyugodalom lakik benne,
Mintha temetőhely lenne.*

Amikor Huba már nagyobbacska lett, a városi házunk udvarában órák hosszat üldögéltek együtt, közben Ómama mesélt neki, Huba pedig boldogan hallgatta és szopta a hüvelykujját. Anyám – Anyuka fiatalon lett varrónő, így az eredeti ősi foglalkozást, a földművelést egyik szülőm sem folytatta, iparosok lettek a városban. Anyuka Ómama minden jó tulajdonságát megörökölte, amellet őbenne testesült

meg a családot összefogó erő. Tulajdonképpen én is neki köszönhetem, ami lettem, mert ő harcolt legjobban továbbtanulásomért.

Apám – Apuka 1895-ben született, de alighogy felszabadult, asztalossegéd lett, kitért az I. világháború, és be kellett vonulnia katonának. Erről az öt évig tartó katonáskodásról külön könyvet írhatott volna, ha erre az ideje engedte volna. Csak amit a családnak mesélt a háborúról, az már felért egy regénnyel. 36 hónapot töltött az első vonalban az orosz fronton. 17 szuronyrohamban vett részt. Élő oroszot is fogott, amikor az volt a feladat, hogy az oroszot kikérdezzék állásaikról, katonaságról és felszerelésükről. Az orosz front összeomlásakor szakaszvezetői rangja és számos kitüntetése volt, majd miután átvezényelték az olasz frontra, ott sebesülten hadifogságba került. Végigyalogolta Olaszországot, majd Albánián keresztül sikerült neki öt év után hazajönni és leszerelni. Katonáskodása után segédként dolgozott asztalosüzemekben. Közben összeismerkedett Januskó Katalinnal, aki varrónő volt. Pár hónapi ismeretség után összeházasodtak. Így lett ő az én édesanyám.

Erzsi nővérem 1920 októberében született, majd három év múlva édesanyám egy újabb kislánynak adott életet, de ez a kislány mindössze pár évet élt. Én voltam a harmadik gyerek és egyben az egyetlen fiú. Két év múlva, 1928-ban született még egy kislány, ez Ella húgom, aki még ma, 2012-ben is él.

Én Szabadkától nyugat felé fekvő kisközségben, Bajmokon születtem 1926-ban. Ott volt édesapámnak műhelye azokban az években. Bajmok környékére Trianont követően folyamatosan települtek be Jugoszlávia különböző vidékeiről a délszlávok. A lakosság nemzetiségi összetételének aránya 1945 után, a németek kitelepítésével még inkább átbillent a szlávok javára. Csikorgós hideg tél volt születésem évében február 14-én, amikor a világra jöttem, de nemsokára nagy bonyodalom támadt körülöttem. Két lány után fiúmi voltom kimondhatatlan örömet hozott a családba, főleg édesapám volt boldog, hogy nem hal ki a Szöllősi név. Otthon eldöntötték, Gyulára keresztelnek. Nem is a templomban volt ezzel baj, hanem az anyakönyvvezetőnél. Szerb nemzetiségű lévén, ilyen névről ő még nem hallott, és nem volt hajlandó így beírni a nevem az anyakönyvbe. Édesapám váltig ragaszkodott a nevemhez, úgyhogy patthelyzet alakult ki köztük. Az anyakönyvveze-

•

tő radikálisan úgy oldotta volna meg ezt a problémát, hogy kijelentette édesapámnak: hogyha már ennyire ragaszkodik a nevemhez, akkor 24 órán belül átdobhatja az egész családot Magyarországra, Kunbajára, ott aztán olyan nevet adhat a fiának, amilyent csak akar. A szerb nyelv névtárában ugyanis ilyen név nem szerepel, és ő ezt nem hajlandó regisztrálni az anyakönyvben. Tél volt, fagyos tél, édesanyám szülés után gyenge volt, én pár napos csecsemő, nővérem hatéves, hová menjünk télvíz idején? Végül is édesapám engedett a 48-ból, és én így a szerb hatalom jóvoltából nem Gyula, hanem Júliusz lettem. A két névnek persze semmi köze egymáshoz, de ezzel a Júliusz névvel küszködtem 65 éves koromig. De nemcsak a Gyulával, hanem a vezetéknévemmel is örökös baja volt a hatalom képviselőinek. A 70-es években, amikor már úgy érezte a szerb hatalom, hogy most már elég erős, engedett a szorításból. Ekkor vált lehetővé, hogy kérvényezhessem és visz-

Édesanyám, Szöllősi sz. Januskó Katalin (1896–1978),
édesapám, Szöllősi József (1895–1973) és
anyai nagyanyám, Januskóné sz. Varga Mária (1876–1972)

szanyerhessem eredeti nevem, vagyis a Seleši Julije helyett Szöllősi Gyula lehessenek. Azonban, mit ad isten, csak a keresztnévem kaphattam vissza – vagyis Julije helyett végre mégiscsak Gyula lehettem –, a vezetéknevem továbbra is megmaradt Selešinek. Ilyen deformált nevem van minden okmányomon: az érettségi bizonyítványomon, az Újvidéki Tanárképző Főiskolán szerzett diplomámon, a Természettudományi Egyetemről Belgrádban, a magiszteri diplomámon úgyszintén Belgrádból és a doktori oklevelemon, amelyet Újvidéken, a Természettudományi Karon szereztem. Azonkívül persze minden kinevezésemnél kezdve a középiskolai tanári státusomtól az egyetemi professzori kinevezésemig, mindegyiken ilyen felemás név szerepel. Hogy a helyzetem komikus is legyen, feleségem ugyanakkor szülővárosában, Magyarakanizsán, tiszta magyar közigazgatási közegben elrendezhette, hogy Szöllősi Etelkára javíttassa ki a nevét. Ugyanez sikerült Huba fiamnak is a szabadkai anyakönyvi hivatalban. Így én, a névadó Szöllősi hivatalosan mindvégig nem egyazon néven szerepeltem a feleségemmel és a fiammal. Ide vezetett a mindenáron szlávósító, szélsőségesen nacionalista szerb igyekezet: eltüntetni mindent, ami magyar nyomokra utalhat, még a neveket is. De nem sikerült, nem hagytuk magunkat! Küzdöttünk a nevünkért a végsőkig.

A legkorábbi emlékem szüleimről hároméves koromból datálódik. Akkor ugyanis saját házunkban laktunk a Majsai út környékén, a mai majsai iskola mögött. Arra még jól emlékszem, hogy homokos volt az udvarunk, és én sokat játszottam ott, gyúrtam a homokot. Szüleim nagy szeretettel vettek körül, Erzsi nővérem pedig anyáskodott és féltve őrzött, nehogy történjék velem valami. Ezzel a feladattal külön meg is bízták, és számon kérték tőle. Nem is történt velem akkor semmi említésre méltó esemény. Ella húgom akkor mindössze egyéves volt, vele még nem tudtam játszani.

Mindkét szülőmnek jó zenehallása volt, sokat hallottam őket dudorászni, Apukát füttyörészni, néha hangosan énekelni is. Ezt az istenadta szép tulajdonságot én is örököltem tőlük. Az éneklés sokszor szerzett nekem szép estéket, napokat életemben. Édesapám olyan műhelybe került, ahol borbélyszékeket gyártottak. Akkoriban a forgós borbélyszékeket fából készítették, ami elég speciális munkának

•

számított az asztalosszakmában. Eleinte ez jó üzletnek bizonyult, mert ilyen forgószékeket még a szerb királyi udvarnak is szállított. Azonban, mint ahogyan az már lenni szokott, ez az üzlet is lassan lehanyatlott, majd a 20-as évek végén, a 30-as évek elején beköszöntött a gazdasági válság, ami természetesen nagy munkanélküliséggel járt. Ekkor váltak az én szüleim is munkanélkülivé. A család iránt viszont nagy volt a felelősség, mert otthon volt a három kisgyerek és az anyai nagymama, aki az én születésem után megözvegyült, és velünk élt. A rossz gazdasági helyzet beálltával megindult a nagy kivándorlás a Jugoszláv Királyságból is annak a reményében, hogy más országokban talán meg lehet keresni a mindennapi kenyérre valót. Az ipari munkások közül akkoriban sokan kivándoroltak Franciaországba munkát keresni, mert olyan hírek keltek szárnyra, hogy hinni lehetett bennük. Ekkor, vagyis 1930-ban történt meg a nagy döntés a családban, hogy édesapám is kimegy Franciaországba egy rövid időre szerencsét próbálni, munka után nézni. A tervük az volt, hogy sikeres megkapaszkodás után édesanyám is utána megy. Ezekhez az utazásokhoz azonban pénz

Édesanyám Párizsba indulása előtt a három gyerekkel

is kellett. Így került sor a Majsai úti ház eladására, miután albérletet voltunk kénytelenek kivenni a Gyula utcában (Szabadkán a Halasi úttal párhuzamos kis utca), egyik ismerősünknel, és mi öten itthon maradtunk. Édesapám némi kis pénzzel a zsebében elutazott Párizsba. Az elképzelés nem volt sikertelen, mert munkát kapott, és onnan segítette a családot.

Egy évre rá édesanyám is kiment Párizsba, ő varrónő létére bedolgozott egy üzembe, ami abból állt, hogy kiszabott ruhákat, ingeket tucatszámra kihozott az üzemből, otthon készre varrta őket, és így vitte vissza, aminek darabjáért megfelelő bért kapott. Édesapám is szépen haladt, és már saját műhelye is volt a Bastille tér közelében, négy-öt munkással dolgozott. Így tartották fenn magukat Párizsban és minket, négyünket Szabadkán. Persze mi itthon nem fürödtünk tejben-vajban, sőt igen szerényen húztuk meg magunkat egy kis udvari lakásban, de bízunk benne, hogy sorsunk egyszer még jobbra fordul. Csak egy apró részletet említek meg abból az időből, ami velem volt kapcsolatban. Történt ugyanis, hogy én egy napon megbetegedtem, persze most már nem emlékszem betegségem mivoltára, de tudom, hogy a velünk élő nagymama elment orvosért. Savić doktor kijött hozzánk, megvizsgált, orvosságot is írt ki. Láta, hogy milyen anyagi helyzetben vagyunk, a látogatásért nem kért semmit, csak arra biztatta a nagymamát, hogy még aznap vegye meg az orvosságot, és kezdje el a gyógykezelésem. Hát akkor ilyen orvosok is voltak! Áldja meg őket a jóisten, ezek igazán a hivatásuknak éltek! Bezzeg ma!!!

Szüleink közben nagyon szorgalmasan dolgoztak Párizsban, gyűjtötték a pénzt arra az időre, amikor kiviszik majd az egész családot. Ez kétévi munka után már-már aktuálissá is vált, és tervezgették az utat haza értünk, gyerekekért meg a nagymamáért, amikor ez az álom egyik napról a másikra kártyavárként omlott össze. Édesapám a megerőltető munka következtében súlyosan megbetegedett, és vagy ötféle gyomorbetegséget kapott. Az orvosok nagyon súlyosnak találták az állapotát, és azt javasolták neki, hogy azonnal hagyja abba ezt a munkát, költözzön ki falura, és változtassa meg teljesen az életvitelét, mert ha így folytatja, a legrosszabbra számíton. Ez nagyon megijesztette a szüleimet – főleg édesapámat –, és úgy döntöttek, hogy apám

•

szavait idézzem: „Ha már meg kell halnom, akkor a szülőföldemen, a gyerekeim közelében.” Gyors döntés után hazautaztak Párizsból a mi legnagyobb meglepetésünkre, egy szép napon bejelentés nélkül betoppantak. Természetesen sok mindent hoztak magukkal, minket, gyerekeket pedig sok ajándékkal halmoztak el. Részünkről nagy volt az öröm, hogy szüleink ismét magukhoz ölelhetek bennünket, de a betegség megvolt, és hosszú évek következtek, mire édesapám meggyógyult, és ismét a régi lett. Az orvosok tanácsát megfogadva falura költözködtünk ki.

LUDASI ÉVEK

1932-öt írtunk, nyár közepe volt, én akkor fejeztem be a Bajai úti óvodába járást, és ősszel kellett volna elkezdenem az elemi első osztályát, ha közbe nem jött volna egy váratlan esemény, amely megváltoztatta iskoláztatásom további menetét. Egy szép vasárnap reggelen édesapám bejelentette, hogy – mi ketten – kimegyünk Ludasra. Ekkor hallottam először ezt a szót, hogy Ludas. Fogalmam sem volt arról, hogy ez mit jelent, merre van, és milyen messze Szabadkától. Az én számomra akkor Szabadka volt mindennek a közepe, onnan indultak ki gondolataim a világ négy tája felé. Sokat persze nem értem rá elmélkedni ezen a Ludason, mert egykettőre elindultunk és felszálltunk a palicsi villamos nyitott, szellős kocsijára, és csak a végállomásnál, a Nagystrandnál szálltunk le, ahol a villamos egy nagy kört írt le, és visszakanyarodott a város felé.

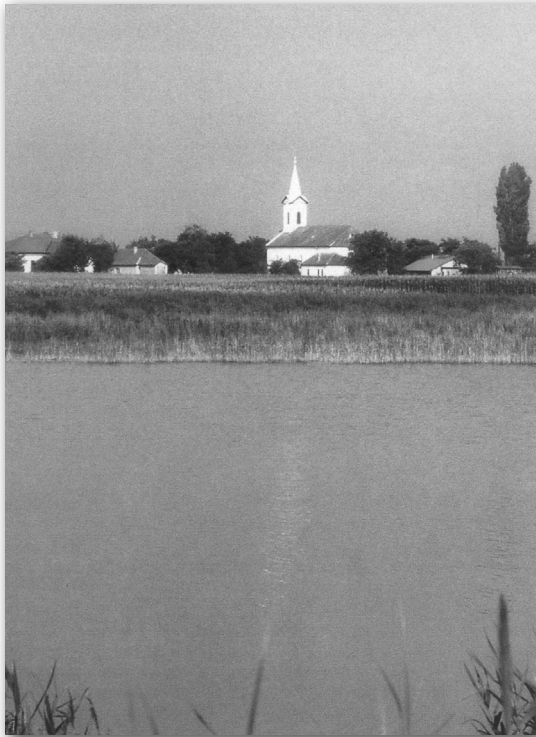
Elindultunk a Kanizsai úton, természetesen gyalog, és az akkori Samu-féle kocsmánál kanyarodtunk el a Ludasi sor felé annak a dűlőútnak a gyalogjáróján, amely két temetőn is keresztülvezet. Az öreg temetőbe már akkor sem temettek, a régi fejfákon már a betűk is majdnem teljesen lekoptak. Áthaladva az újabb temetőn odaértünk a Ludasi sorra, mert csak így hívták azt a két sor házat, amelyek az út két oldalán sorakoztak itt-ott üres telkek közepette. Még el sem értünk a templomig, amikor betértünk egy házhoz, ahol édesapámat régi ismerősként nagyon kedvesen fogadták. Itt hallottam először azt, hogy ezek az emberek is magyarul beszélnek, de nem úgy, mint mi,

városiak. Az e hang helyett ő-t mondanak. Amikor felőlem érdeklődtek, ezt mindjárt észrevettem, mert a kérdés így hangzott: „Hát a gyerekek hány esztendősek?” Igencsak kevés éveim tisztázása után máris a következő mondat hangzott el: „Maj mögyszokik itt minálunk.” Ezzel a számomra rövid tájékoztatás után sorsom eldőlt, itt fogunk lakni az ikerház egyikében, és én meg fogom szokni az ottani életet. Elbúcsúztunk és továbbmentünk a soron a templom felé, amelynek közelében akkor egy fűszerüzlet volt, vele szemben egy hentesüzlet, mellette pedig egy borbély. A templom mellett közvetlenül állt a plébánia (a paplak), és ezzel be is fejeződött a Ludasi sor központja. A templom egytoronyú volt, szemben Szabadka nagy, kéttoronyú templomaival. Belsejét akkor nem láttam és nem is sejtettem, hogy itt fogok én a következő nyolc éven keresztül ministrálni. Nagyon ott-honosan fogom majd érezni magam, olyannyira, hogy Bandi bácsi – a jószágos, nagy bajszú öreg harangozó – néha meg fogja engedni, hogy én harangozzak 12 órákor, amire a soron élő emberek egy pillanatra megállnak, és a délben szokásos imára („Az Úr angyala köszönté a Boldogságos Szűz Máriát...”) összekulcsolják kezüket, a harangszó befejeztével pedig folytatják munkájukat.

Továbbhaladva a soron egy útszéli keresztig mentünk, itt balra fordultunk, mert ezen az úton volt az egylet, vagyis az iskola. Itt jártam én ki osztatlan tagozatú iskolában a négy elemi. Az iskola mellett elhaladó dűlőn egy nádashoz értünk, ahol én csak a tengernyi nádat láttam, meg a szélében egy kevés vizet. Édesapám arról tájékoztatott, hogy ez a Ludasi-rét. Ez nekem akkor természetesen semmit sem mondott, így teljesen közömbösen ballagtam édesapám után a rét szélén. Nemsokára megálltunk, és akkor vettem csak észre, hogy egy csapás van a nádásban kiképezve, de ennek a céljáról mit sem tudtam. Édesapám tölcsért formált a két tenyeréből, és a szemben lévő part felé kiáltott, hogy: „Csónyikot!”. A túlsó magas partról nemsokára egy ember a kezével visszajelzett, ami azt az üzenetet jelezte, hogy rendben van, majd jön. Kisvártatva a nád közötti csapáson megjelent a „csónyikos” ember. Először nem őt, hanem a csónakot toló hosszú rudat pillantottuk meg, majd őt magát. Odaért a parthoz, és azzal a köszöntéssel üdvözölt bennünket, hogy: „Adj isten jó napot!” Édes-

•

apám visszaköszönt, beültünk a nem túl hosszú, széles ladikba, és a tolórúd segítségével megindultunk a túlsó part felé. A nádregeteg titokzatosan hullámozott, suhogott mellettünk. Mi tagadás, én egy kicsit szorongtam, mert ez volt életem első vízi utazása, és szorosan odabújtam édesapámhoz. Félelmem akkor oldódott fel valamelyest, amikor különös madárének ütötte meg a fületem. Én akkor nem tudtam, hogy az milyen madár, meg se mertem kérdezni, csak azt jegyeztem meg, hogy nagyon szép a hangja. Később tudtam meg, hogy ez a madár a nádirigó (a ludasiak picskernek hívják), amely csodálatos ügyességgel, pár szál nádat összefűzve fészket tud rakni magának. Ilyen fészket később sokat láttam a nádasban.

Nagy tisztás a nádassal, háttérben a Ludasi sor
a templommal

•

Miközben én ezen a szép madáréneken eltűnődtem, a ladik kiért a Nagytisztásra, ahol újabb meglepetésben lett részem. Az egyik madarat megfigyeltem, hogy amikor a csónak közelébe ért, a víz alá bukott, és csak jóval távolabb bújt ki a víz alól. Más madarak szaladtak egy darabig a víz tetején, és csak utána emelkedtek fel a magasba. Felettünk nagy szárnyú madarak húztak el egyedül vagy csapatokban. Itt a Nagytisztáson, de a nádasban is olyan sok élményben volt részem, hogy napokig volt miről mesélnem nővéremnek és húgomnak.

Közben a „csónyikos” a túlsó partra ért, ott közöltük vele, hogy nem fogunk hosszú ideig a parton tartózkodni, de visszafelé is igénybe vesszük szolgáltatását. A csónakból kiszállva számomra igen magas partra kellett felkapaszkodnunk, ez azonban mégsem volt nehéz, mert a sárga földből lépcsők voltak kivájva, és így aránylag könnyen feljutottunk a magas „rétparra”. Ott akkor csak néhány tanya volt. Mi a parton déli irányba indultunk, majd nemsokára egy álló szobor mellett haladtunk el, amely a rét felé nézett. Jóval később hallottam, hogy a szobor neve Nepomuki Szent János, az utak és vízi átkelők védelmezője. Ma már ez a szobor nincs a régi helyén, hanem a noszai híd közelébe helyezték át. A szobor közelében megálltunk, arccal a rét felé fordultunk, és úgy néztük a nádas, amelynek közepe táján jól kivehető volt a Nagytisztás. A látvány elragadó volt, előttünk a tó, szemben a másik oldalon az iskola, azaz az egylet, északabbra a templom, a templomtól északra és délre a Ludasi sor. Amott délen van még egy iskola, szélmalom, csendőrlaktanya, ott van az orvosi rendelő is, ahol dr. Kosztolányi Árpád (a híres költőnek, Dezsőnek a testvére) rendelt, de csak meghatározott napokon. Északon van Ludaspuszta, akkor így hívták a mai Hajdújárást, távolabb Királyhalma, a hátunk mögött pedig Nosza. Egyszerre ennyi információt akkor még meg sem tudtam jegyezni, csak később, évek múlva rögzültek meg bennem azok az adatok, amelyekkel akkor ott a rétparton szembesültem. A látvány, az élmény, amit ott a magas parton a tóval történő első találkozásom alkalmával átéltem, lenyűgöző volt. Azok az élő képek a titokzatos nádasról és a Nagytisztásról még ma is kitörölhetetlenül élnek emlékezetemben.

A gyönyörködésemnek azonban csakhamar vége szakadt, mert megindultunk a csónyikoshoz, hogy vigyen vissza bennünket a túlsó

partra, ami után ugyanazon az útvonalon, majd villamossal, beértünk a városba, haza. Otthon édesapám elmondta a családnak, hogy a közeljövőben kiköltözködünk Ludasra, ahol már lakást is béreltünk.

Így költözködtünk ki falura, Ludasra, ahol valóban nyugodtabban, kiegyensúlyozottabban lehetett élni, és ennek meg is lett az eredménye, mert jó apám meggyógyult, ismét jókedvű lett, munka közben számtalanszor hallottam énekelni, dudorászni vagy füttyörészni. Amikor szüksége volt rám, mindig segítettem neki a műhelyben. Ez legtöbbször abból állt, hogy nagyobb bútordarabot vagy ajtót munka közben közösen átfordítottunk, a deszka összeenyvezésénél segítettem összeilleszteni két darabot, vagy üvegpapírral lesimitgattam a meggyalult deszkát, időnként az enyv felmelegítése is az én feladataim közé tartozott. Sosem felejttem el, hogy egy alkalommal édesapám deszkalapra az ő piros színű asztalosceruzájával lerajzolta nekem fejből Európa térképét, és benne Magyarország első világháború előtti határait. Ezután elmagyarázta a háború kitörésének okát, amikor Szarajevóban megölték a trónörökösöt, és Magyarország hadba lépett. Ő akkor 19 éves volt, de a háború kezdetekor még nem sorozták be katonának, azonban a következő évben már ő is két testvérével, Bélával és Jakabbal együtt bevonult. Kikerült az orosz frontra, és ott 36 hónapot derekasan harcolt a hazáért, még egy élő orosz katonát is elfogott, akitől értékes információkat tudtak meg a tiszték. A mozgó front és a harcok közepette orosz fogságba esett, azonban onnan sikerült megszöknie. Közben az orosz front összeomlott, az ő csapattestüket átvezényelték az olasz frontra, Doberdóhoz. Itt a lábán könnyebben megsebesült, olasz fogságba esett, végigvezették őket Olaszországon, majd áthajózták Albániába. Számára itt fejeződött be a háború, mert innen került vissza szülőföldjére, Szabadkára. Bátorságáért négy kitüntetést kapott, és mint szakaszvezető tért haza, de a haza, ahogy ő mondta, elveszett. Tőle hallottam először, ott a ludasi kis asztalosműhelyben Trianonról és arról, hogy az milyen igazságtalan volt, és milyen területeket csatoltak el Magyarországtól a szomszédok. Így most mi is egy ilyen elcsatolt részen lakunk, mert ez is valamikor Magyarország volt, most pedig a Jugoszláv Királysághoz tartozik. Tőle kaptam meg az első történelem- és földrajzórákat, és egyben

ismertette velem a saját véleményét, szomorúságát is, hisz részese volt a nagy történelmi eseménynek, a háborúnak, majd az ország szétdarabolásának. Ekkor tudtam meg azt is, hogy megmaradt egy kisebb Magyarország tőlünk északra.

Ezeknek a tényeknek a közlése után egy különös, megmagyarázhatatlan szoros apa-fiú kapcsolat alakult ki közöttünk, amely élete végéig megmaradt, és amikor nagy döntéseket kellett az életem folyamán hoznom, azt mindig meg tudtam vele nyugodtan, higgadtan tárgyalni. Többször szükségem is volt az ő nagy élettapasztalatára és intelmeire, mert esetenként fiatalos, hirtelen döntéseim okán nagy bajba is keveredhettem volna.

Visszatérve a Ludasi sor akkori állapotára elmondható, hogy nem volt kikövezeve, csak amolyan földút vezetett át rajta. Ősszel és tavasszal esők után sáros, kátyús, nyáron poros, télen havas, csúszós volt. A járda a házak előtt földes gyalogút volt. Ez a földes járda is csak az út templom felőli oldalán húzódott végig a kerítések tövében, mert vasárnaponként csak ezen a keleti oldalon jöttek-mentek az emberek a templomba. A sor másik, nyugati oldalán nem alakult ki még járda sem. Nyáron szekérrel, télen szánkóval közlekedtek az úton, nagy gondot az őszi és a tavaszi hóolvadási időszak okozott. A sár ilyenkor a kocsik tengelyéig ért, sokszor a lovak nagy erőlködés árán sem tudták kihúzni a kocsit a mély kátyúból, de megtörtént, hogy csak az emberek segítségével sikerült kimozdítani a kocsit a sárból. Aki csak tehette, ilyen mély, ragadós sárba nem hajszolta bele a lovát. Voltak ellenben olyan események, amikor ezt nem lehetett elkerülni, mint amilyen a keresztelők, a temetés, a betegszállítás volt; ilyenkor láttam szenvedni szegény lovakat, amint nagy igyekezetükben próbálnak a sárból kikecmeregni.

Villanyvilágítás a Ludasi soron a 30-as években még nem volt. Az általános világítóeszköz a petróleumlámpa volt a lakásokban, de az istállóban is. A sor este teljes sötétségbe borult, csak a kis ablakokon keresztül szűrődött ki némi fény. A kocsik és szánkók oldalán viharlámpa csüngött mintegy jelezve: vigyázat, jövök! A házakban rendszerint csak egyetlenegy lámpát égettek, mert a petróleum drága volt, de ha ettették a jószágot kint az istállóban, akkor ott külön viharlámpát

gyűjtöttak. Mi, kisdíákok is, ha napfénynél nem végeztünk az olvasással, számolással és írással a fekete alapszínű kis palatáblán, akkor a gyengén pislákoló lámpa mellett kellett befejezni az amúgy különben nagyon kevés iskolai feladatot.

A négy elemít a ludasi egyleti iskolában végeztem el osztatlan osztályban. Megboldogult jóságos Kovács tanító bácsi megtanított bennünket írni, olvasni és számolni annak ellenére, hogy egyetlen tanteremben voltunk mindnyájan. Csak az énekórákat tartotta egyszerre mind a négy osztálynak. A szép gyermekdalokat és rész-

Édesapám az orosz harctéren az I. világháborúban
1914-től 1918-ig

ben a népdalokat is az ő énekóráin tanultam meg. Ennyi idő után is valamennyi a fülemben cseng. Az elemiből csak egy tárgyi emlékem maradt meg: a palatábla a palavesszővel és egy pici spongya (tengeri szivacs), amelyet még most is gondosan őrzök a könyvtáramban, és büszkén mutogatom mindenkinek. Az igencsak kopott, fakeretes fekete palatábla egyik oldala vonalas volt, a keskenyebb sorokba a kis betűket, a szélesebbekbe a nagy betűket írtuk. A másik, a kockás oldala a „matematika” tudományát volt hivatva szolgálni. E palatábla segítségével vezetett be bennünket, ludasi nebulókat a tanító bácsi az írás és számolás nagy tárházába. Engem annyira hatalmukba kerítettek a betűk és a számok, hogy még most is az akkor tanult ábécé betűinek varázslatos kombinációit gyakorlom szinte naponta.

Megtörtént, hogy egy nap nem mentem iskolába, mert nem éreztem jól magam. Az iskolához egyébként közel laktunk, mindössze két ház volt köztünk. Alighogy elkezdődött a tanítás, megjelent egyik osztálytársam azzal a hírrel, a tanító bácsi arra kér, mégis menjek be az iskolába, mert jön a tanfelügyelő, és szeretné, ha én is ott lennék. Édesanyám főzött egy jó forró teát, felöltöztem, és elmentem az iskolába. Ott már akkor nagy volt az izgalom, hogy jön a „félelmetes” tanfelügyelő. Meg is érkezett, de csak igen rövid időt töltött nálunk, mert aznap a többi környékbeli iskolát is meg kellett látogatnia, mint például a bíbichátit, csurgóit, alsó-ludasit. Ez alatt a rövid idő alatt csak engem feleltetett a tanító bácsi. A feladat az volt, hogy a nagy térképen mutassam meg a Dunai bántság határait, és beszéljek a lakosság foglalkozásáról. A felelet jó volt, a tanfelügyelő is és a tanító bácsi is meg volt elégedve. A felügyelő távozása után hazamehettem, és boldogan meséltem otthon a nagy eseményt, hogy tulajdonképpen kiségittem a Kovács tanító bácsit.

Mint minden kisdiaáknak, akkor – talán most is – a bizonyítványosztás kitüntetett nap volt két okból is. Az egyik: a tanító bácsi az egész évi tanulásunk, szorgalmunk, munkánk eredményét számokban is meg tudta adni a szülőknek, a másik ok, amiért különösen nagyon vártuk ezt a napot, az a vakáció, vagyis a nyári szünet. A ludasi gyerekeknek akkor is segíteniük kellett a szülőknek a sok és igen fáradságos munkában. Hadd ne részletezzem most, hogy egy

•

falusi házban milyen munkák adódtak nyáron, amit a gyerekekre is rá lehetett bízni az istálló és az állatok körüli tevékenységtől kezdve a gyomláláson, a kapáláson, a kukoricaegyelésen, pásztorkodáson át a mák vagy a fokhagyma szedéséig. Mindamellett maradt még idő játéokra és fürdésre is.

Az iskola különben a soron, a templomtól délre volt, a környező térszíntől egy kissé kiemelkedő helyen. Az épület a tanításon kívül sok más szerep betöltésére is alkalmas volt, mert itt kapott helyet a kényelmes tanítói lakás, a tágas tanterem mellett a színházterem a színpaddal, amelyet táncteremnek is használtak. Más szóval a közoktatás mellett művelődési tevékenységeket is szolgált, de lehetővé vált különféle társadalmi megmozdulások kiszolgálására is. Itt jött létre a gazdakör, az önkéntes tűzoltó-egyesület, a dalárda, a művelődési egyesület.

1937-ben megalakult az egyletben Gáspár Endre kántor vezetésével egy színjátszó csoport, amely zömmel tanyai ifjakkból, lányokból, napszámosokból verbuválódott össze. Első előadásuk *A falu rossza* című népszínmű volt, majd ezt követte 12 újabb darab. Ebben a színjátszó

Az iskolám épülete Ludason

csoporthoz igen aktívan részt vettek az én szüleim és Erzszi nővérem is. Különösen édesapám, a Józsi bácsi volt népszerű, mert a komikus szerepeket ő játszotta, és kiválóan énekelt is. Az előadások előtt én és Ella húgom szintén szerepeltünk, merthogy valakinek szerbül is meg kellett szólalnia. Mi ugyanis szerbül szavaltunk. Én a *Kraljević Marko i Musa Kesedžija* című hosszú versből egy-két szakaszt mondtam el, Ella húgom pedig a *Blago nama pticama* című versikét szavalta el. Hát hogy ezekből a versekből mit értett meg a közönség, azt nem tudom, de ezekkel a versekkel eleget tett a színjátszó csoport a szerb királyság elvárásainak, mert csak így működhetett. Azt még megjegyezném, hogy a színjátszó csoport tevékenysége a soron nagyon népszerű volt, és mindig telt ház előtt lépett fel.

Az egyet, az én iskolám, miután én már elvégeztem az elemi négy osztályát, még sokáig szolgálta a ludasiakat, de a 60-as évek második felében megszűnt benne a tanítás, és ezzel együtt mindazok az aktivitások, amelyek olyan sok örömet szereztek a helybelieknek. Az iskola épületének sorsa akkor pecsételődött meg véglegesen, amikor 1991-ben a hajdújárás helyi közösség, amelynek a tulajdonában volt, nyilvános árverésen el nem adta. Az új tulajdonos lebontatta az épületet, és épületanyagként értékesítette.

Ilyen szomorú vége lett az én iskolámnak, és most már csak az én emlékezetemben él ugyanúgy, mint az a sok kis ludasi diáktársam, akikkel együtt jártam, tanultam és játszottam. Nincs többé gyerekricsaj, nem hangzik már fel soha többé a lányok „Lánc, lánc, eszterlánc...” kezdetű gyermekdala, vagy a fiúk játéka az „Adj, király, katonát...”

HOGY FOGTAM KÁRÁSZT A LUDASI TÓBAN?

Egyszer az egyik barátom kivételes feladatot kapott az édesapjától. „Ide figyelj, te gyerekek, János fiam! Röggel le kéne mőnni a rétre, oszt össze kéne szőnni mög kihordani a kákát.”

Nekem, aki véletlenül hallottam e szavakat, mert éppen friss tejért szalasztottak át a szomszédba, fogalmam se volt róla, hogy miért kell a kákát kihordani a vízből és megszáritani. A kíváncsiság visszavitt,

•

és megkérdeztem Jancsitól, elmehetnék-e segíteni neki kihordani a vízből a lekaszált kákát. Igenlő válaszána megörültem, mert ilyen munkát addig én még nem láttam.

Másnap reggel, indulás előtt barátom egy darabka papírba egy kevés sót csomagolt, és megindultunk a rét felé. Jancsi elől ment, én utána. A barázdában lépegettünk, nehogy letapossuk a sűrűn ültetett fokhagymát. Közben azon törtem a fejem, mi értelme lesz a kákaszedésnek, és mire használják majd? Jancsi édesapjának a hangja ugyanis valami különös fontosságot sejtetett, amikor finoman, de határozottan adta ki az utasítást a fiának. Amíg ezen gondolkodtam, már közel értünk a réthez, mert hallani lehetett a nádasból a picsker éles hangját.

„Innentű eddig szödjük a kákát” – mondta határozottan Jancsi, aki kora ellenére jól ismerte a mezsgye szigorú törvényét. „A mezsgyén túl, jobbrú is, mög balrú is, a mán nem a miénk: az egyik a Pétör bácsié, a másik a Józsi bácsié.”

Mielőtt a vízbe gázoltunk volna mezítláb, levetettük a nadrágot, hiszen meg kellett őrizni, és aztán – az akkori divat szerint – rövid fekete klottgatyában szemügyre vettük a kákát. Gyönyörű volt! Haragoszöld szára kissé megdőlt, de még így is jóval magasabb volt nálunk.

„Nem szödjük ám összevissza, oszt nem tapossuk ám le, mög nem járkálunk ám összevissza benne! Majd egymás mellett haladunk, oszt sorjába szödjük” – utasított Jancsi, akinek már volt kellő tapasztalata az efféle munkában.

Szaporán szedtük a kákát. Amikor befelé haladva egy sort összeszedtünk, barátom megálljt mondott, és következett a munka második menete, a káka kihordása. Most értettem meg csak igazán, miért kellett gatyára vetközni. Nos, azt a vizes kákát, amely tőlünk jóval magasabb volt, magunkhoz öleltük, és úgy hordtuk ki a partra. Ott következett az újabb utasítás, hogy vékonyan szétterítve fektessük le a fűre, hogy mindegyik szárát érje a nap, hogy könnyebben száradjon. Az első csomó kihordása után vettük csak észre, hogy egy-két, vagy két-három – kinek milyen szerencséje volt – vastag fekete pióca lógott a lábunk szárán. Barátom minden riadalom nélkül elővette a sót,

megszórta őket és azok lepörögtek rólunk. Ez is a munka része volt. Minden alkalommal megismételtük ezt, amikor kijöttünk a vízből, és piócák tapadtak ránk. Így folyt a munka mindaddig, amíg egy különös esemény félbe nem szakított bennünket. A kijelölt területnek a feléről már leszedtük és kihordtuk a kákát, ki is terítettük, hogy száradjon, amikor a vízben belebotlottam egy dróthálóba.

– Hát ez meg mi? – kérdeztem meglepődve Jancsitól. Ő mellém lépett, majd mind a ketten belenyúltunk a vízbe és megragadtuk a dróthálót, hogy jobban szemügyre vegyük. Volt is meglepetés! Amikor kiemeltük a vízből, összevissza csapkodtak bennünket a ficáncoló halak. Varsa volt! Hordó formájú, sűrű drótháló, a két végén befelé tölcsér alakúra formálva. A hal befelé bejutott, de kifelé már nem találta meg a szabaduláshoz vezető nyílást. Tátott szájjal és kimeresztett szemekkel néztem a csodálatos és elmés szerkentyűt, amely ember nélkül is halat tud fogni. Lélegzetemet is visszafojtva bámultam volna még sokáig, de Janci gyorsan visszanyomta a varsát a víz alá a halakkal együtt. Miután kijöttünk a vízből, kioktatott. Barátom feltételezése alapján ennek a halfogásnak komoly következményei lehetnek volna, ha kitudódik. Meg kellett ígérnem, hogy amit most megbeszélünk, azt soha senkinek, még a szomszéd Sanyinak se mesélhetem el. Úgy látszik, valamelyik szomszéd dróthálóból varsát készített, és azzal fogta a halat a rétbén, hogy változatosabbá tegye a család szegényes és egyhangú étlapját. Akkoriban a varsázás nagy bűnnek számított, a csendőrök a Halomi sorról, ahol a laktanyájuk volt, rendszeresen körüljárták a rétet, és őrizték a halállományt. Volt a csendőrök között egy fiatalabb, aki az akkor még csodaszámba menő kerékpárján nagy távolságokat is be tudott karikázni egy nap alatt, s a rét derékig érő fűvében ott bújtt meg, ahol jó rátekintése volt a rétre, mint például a templom és az iskola közötti rétpart. Úgy látszik, tapasztalata szerint ott voltak a legügyesebb varsacsináló és halfogó ludasiak.

Visszatérve a varsához: úgy kellett tenni, mintha dolgoznánk, s csak félig emeltük ki a vízből, hogy megnézzük, hány hal van benne. Öttenyérnyi széles sárgakárász ficáncolt a varsában.

A kákaszedéssel leálltunk. Csak egyetlen gondolat foglalkoztatott bennünket: a zsákmány kiszedése és hazaszállítása a legnagyobb titok-

•

ban, nehogy a csendőr kilessen és elfogjon bennünket. Milyen nagy szégyen lett volna, ha a Ludasi soron másnap mindenki megtudja, hogy két gyereket hallopáson értek. Hiszen akkoriban, 1934-ben a soron mindenki mindenkit ismert. A következményektől Jancsi jobban félt, mint én. Biztos voltam benne, hogy édesapám a kötelező atyai dorgáláson kívül más büntetést nem szabott volna ki rám, hiszen ő is imádta a sült kárászt.

Még mielőtt kiszedtük volna a kárászokat a varsából, tisztáztuk, hogy kinek mennyi jut a zsákmányból, nehogy emiatt csorba essen a barátságunkon. Az első napi zsákmány természetesen Jancsit illette meg, hiszen az ő területükön találtuk a varsát. A második napi zsákmány az enyém lett. Úgy gondoltuk, ez felváltva addig folytatódik, amíg csak kárász lesz a Ludasi-tóban. Istenem, de szép is lett volna! Az igazságos osztozkodás után nem maradt más hátra, mint a kárászok kiszedése és hazaszállítása. Jancsi inge bizonyult a szállításra legalkalmasabb eszköznek. Az öt kárászt az ingébe csavartuk és gyorsan távoztunk, de nem együtt, nehogy a csendőr gyanút fogjon. Csak másnap tudtam meg Jancsitól, hogy óvatosságból sötétedés után sütötték meg a kárászokat vacsorára. Ha netán délben sütik és a csendőrőrmester fia a soron végig kerékpározik, megérzi a sült hal szagát. Aha! Halat fogtak a rétből! Akkoriban ugyanis kevés család vett halat, nem is lett volna hol megvásárolni, de még pénz sem jutott volna rá. A Ludasi-tó vizében pedig nagy mennyiségben úszkáltak a halak, ami persze nem hagyta nyugton a helybeliek fantáziáját. Jól ismerték a rét minden zugát, nádcsomóját, a halak mozgási irányát és tartózkodási helyét.

A kákát természetesen megszáritottuk és haza is hordtuk. Csak később, amikor a felszedett fokhagyma megszáradt és megtisztították, akkor tudtam meg, hogy mi értelme volt a munkánknak. Az asszonyok rendkívül ügyesen fonták fűzérbe (futrásba) a fokhagyma szárát a megszáritott, erős és hajlékony kárával, és így hordták eladni a szabadkai piacra.

A varsa megtalálása utáni napon, amikor a megállapodás értelmében a zsákmány az enyém lett, hét kárászt fogtunk. Mi is vacsorára sütöttük meg.

•

A harmadik napon égtünk a kíváncsiságtól, hogy hány hal lesz a napi zsákmányunk. A varsa azonban nem volt a helyén. Kerestük le-föl a nád szélén, de mindhiába. Valaki bizonyára ugyanúgy belebotlott, mint én, és áttette más helyre. A sikertelen keresés és a nagy csalódás után mi voltunk Jancsival a legboldogtalanabbak a világon.

Annak a sültkárász-vacsorának a hangulatát azonban, amihez én szállítottam az alapanyagot – a halat, soha nem felejttem el. Azóta sem ettem olyan ízletes, finom sült kárászt.

*

Különben, táplálékszerzés szempontjából, a halban bővelkedő tó létfontosságú szolgálatot tett a lakosoknak. A halfogásnak különböző módjai voltak, amit a fiúk az apáktól sajátítottak el. A halfogás módzatai közül a legegyszerűbb a varszás volt, de előszeretettel alkalmazták a szigonnyal történő halfogást is. A Ludasi sor őslakosai olyan szigonnyal halásztak, aminek a végén nem voltak horgok. Nem volt ismeretlen számukra a hálózás, vagy csak az egyszerűen feneketlen kosárral történő halleborítás sem. A tóban élő hal kifogása valamikor kisebb dicsőségnek is számított a Ludasi soron. Nemcsak azért, hogy a sikeres fiatalember túljárt a hal eszén és kifogta azt, hanem azért is, mert ezt a műveletet úgy oldotta meg, hogy a halőr vagy a csendőr tudta nélkül hajtotta eredményesen végre. Nagyobb ponty (5-10 kg) kifogásának híre futótűzként terjedt el a soron, hamar megtudta mindenki, a falu apraja-nagyja, kivételt képeztek a hivatalos személyiségek, akik ezért a cselekedetért büntetést szabtak volna ki, a nép azonban ezt az eseményt természetesen másként ítélte meg.

A tavon történő vadászat már nem tartozott azon tevékenységek közé, amelyet valamikor szélesebb kör űzött volna. Vadászpuskája ugyanis csak a jobb módú embereknek volt, ilyen pedig a Ludasi soron ritkaságszámba ment. Rendszerint a Szabadkáról kiránduló vadásztársaságok tagjai vadásztak, vagy vendégként más vadásztársaságok tagjai keresték fel a tavat.

A Ludasi-tó és közvetlen környéke sok mindenben szolgálták és segítették a környező lakosság életét. Az évről évre megújuló kiváló

•

minőségű náddal borították be a házak és gazdasági épületek tetejét. Sokszor nádból készítették a kerítést, télen pedig a gyengébb minőségű náddal vagy kotuval (vastag nádgyökerek) fűtötték a búbos kemencét, de felhasználták vert falú házak építésénél, silányabb minőségű fal készítésénél, sokszor nádfala volt még a melléképületeknek is.

A nádvágásnak két módja volt: az egyik télen történt, amikor a tó befagyott, a másik, amikor gyenge volt a jég, és ilyenkor a jóval nehezebb módon – csónakból – történő nádvágást alkalmazták. A téli nádvágást egy különlegesen kialakított eszközzel, a tolóval végezték. A nádarató maga előtt tolta a jégen a tolót, amely két kar közé erősített igen éles pengéből állt. A penge segítségével elvágták közvetlenül a jég fölött a nád szárát, amely ezután behullott a tolóba. Az így összegyűlt nádat azután kévébe kötötték. A 30-as években, amikor én ezt a nádvágást láttam, a kévéket kizárólag magával a náddal kötötték össze. Csak később használtak ehhez a művelethez drótot. A nád csónakból történő kitermelése egy ívelt pengéjű, kasza alakú vágóeszközzel, a gyalázkával történt. A kivágott, kévébe kötött nádat szánkóra rakták és kihordták a partra. A széles körben ismert és jó minőségű nádat nem volt nehéz értékesíteni. A nádvágók bérét a kivágott náddal elégitették ki. A jégen kivágott nád negyedét, a csónakból kivágott nád harmadát vagy felét kapta a nádvágó. Voltak olyan évek, amikor rövid ideig tartott a tél vagy gyenge volt a jég, ezáltal csak kevés nádat tudtak levágni, sőt még csónakból sem sikerült a nádvágást befejezni, voltak azonban olyan évek is, amikor ötven-hatvanezer kéve nádat is sikerült a tóból kitermelni.

Valamikor a nádaratás igen fontos és jövedelmező téli foglalkozás volt. A nehéz munka mellett a nagy hideggel és erős széllel is meg kellett birkóznia, ezért a nádvágók melegen öltözködtek, a lábukon pedig facipő, klumpa volt.

A tó náddal borított felülete az évek folyamán változott. Az 1839-es térkép alapján más felületeket borított a nád, mint ma. Valamikor a tó egész északi, kiszélesedett részét, kivéve az ún. Füzest, nád borította és csak a Tábor déli részén hiányzott, vagy igen gyér volt. Ma az északi részén a tavat fojtogató vastag iszap és a mesterségesen magasan tartott vízszint a nádasok „babásodását” idézte elő. Így alakulnak ki

az elpusztult nádrizómákból az úszó nádszigetek, amelyek a nádpusztulás biztos jelei. Újabbban a tó déli részén erőteljesen tör előre a nád, és újabbnál újabb területeket foglal el.

A valamikori nádgazdálkodásnak ma már más értelmezése van, mert a tó védetté nyilvánításával átértékelődött a tó nádasa is. A tó természetvédelmi terület lett, és a nádkitermelés nem folyhat kizárólag a piacgazdaság elvei, eszközei alapján. Az egyedi, pótolhatatlan értékek nagy része éppen a nádasokhoz kötődik, de a nádvágás során figyelembe kell venni az élővilág igényeit is.

A lakások melegítését télen a kemencéből áradó meleg biztosította. Fűtőanyagként kukoricaszárat, csutkát, apró, törött szárú kiselejtezett nádat használtak. Volt azonban a kemencének egy másik feladata is, a kenyérsütés. Pék, természetesen, akkoriban a soron még nem volt, így minden háztartás maga oldotta meg a kenyérsütést. A nagy, sötétbarnára süített kenyerek mellett rendszerint lepény, sütnivaló tők, hajába krumpli is sült.

*

Nem mulaszthatom el, hogy ne emlékezzek meg a hosszú téli estékről. Nagy, havas és csikorgó zord telekre emlékszem azokban az években, amikor mi kint laktunk Ludason. Csilingelő szánkók közlekedtek a havas utakon, subába bújt, fekete sipkás emberek biztatták a lovakat futásra. A hideg téli napokon csak azok mentek el valahová, akiknek halaszthatatlan dolguk volt. A nádaratók is tüzet raktak a jégen, hogy időnként kissé fölmelegedjenek. Estére azonban összejött a család és sokszor a szomszédok is. A soron a hosszú téli esték alkalmasak voltak a kukorica morzsolására. Akkoriban nem volt minden házban morzsoló, hanem ezt a munkát kézzel végezték. A szomszédok mójában (egymás kiségitésében) dolgoztak. A munka abból állt, hogy egy vagy két férfi négy lábú kis széken ült úgy, mintha lovon ülnének, a szék ülőkéjének a végébe éles él volt beágyazva vasból, és a kukoricacsőről a kukoricaszemeket ennek segítségével morzsolták le. Az asszonyok, lányok pedig a csutkán maradt szemeket már kézzel is le tudták tisztítani. Nem volt ez valami nagy iramú munka, de hasznos volt, és

•

közben mindig akadt egy-két férfi, aki vicceket mesélt, de legtöbbször a háborús élményeiket idézték fel. Mi, gyerekek vagy segítettünk morzsolni a kukoricát, vagy csak hallgattuk a katonaviselt férfiak háborús kalandjait.

Ha már nem volt morzsolni való kukorica, télen akkor is összejártak a szomszédok, hogy valahogy elüssék a hosszú téli esték unalmát. Az asszonyok ilyen alkalmakra görhét vagy málét sütöttek kukoricalisztből, de sokkal gyakrabban főztek egy nagy fazék szemes csemegekukoricát, és azzal kínálták a jelenlévőket. Persze elsősorban a gyerekek jártak elől a főtt kukorica fogyasztásában.

A férfiak szerettek kártyázni, néha kártyaversenyeket is tartottak. Akkoriban a Ludasi soron a filkózás volt divatban, amit négyen játszottak, ketten-ketten egymás ellen. A játék tétje dió volt, én pénzben kártyázást Ludason nem láttam. A kártyázó párok szóban nem mondhatták el, hogy milyen lapjuk van, erre találták ki a jeleket, pl. a piros szín az volt, ha kicsit kinyújtották a nyelvüket; a zöld szín, ha szemükkel felfelé néztek, mert a fán a levelek zöldek; tők, ha az arcukat levegővel felpumpálták; makk, ha a szájukat félrehúzták. Hát mi, gyerekek, természetesen, állandóan a kártyázók jeleit figyeltük, mert ez nekünk nagyon tetszett. Amikor már mi is megtanultunk filkózni, utánoztuk – ügyetlenül – a felnőtteket, és ebből nagy nevetés származott, mert mi túlzásba vittük a jelek átadását, mivel egész amorf arcokat mutogattunk egymásnak, például tövig kinyújtottuk a nyelvünket, ha piros lapot kértünk, vagy percekig néztünk az ég felé, ha zöld lap kellett.

*

Téli estéken édesapám is gyakran mesélt a háborúról, különösen akkor, amikor a mezőgazdasági munkák java részét már elvégezték. Vendégségbe eljött hozzánk minden télen katona barátja, Sáfrány Mátyás bácsi Ustorkáról (a Kispiac közeli tanyavilágából). Ilyenkor vége-hossza nem volt a háborúban három évet együtt töltött élményeik felidézésének, amelyekből nem hiányoztak a nehéz pillanatok, de a humoros események sem. Mátyás bácsit különben nagyon szerettem

és becsültem. Rendkívül eszes parasztember volt, törpegazdasága (öt-hat hold föld) és tanyája volt Ustorkán. Ez a tanyavilág a Ludasi sortól úgy négy-öt kilométerre terül el délkelet felé. Kövesút oda nem vezetett akkor sem, ott valóban az isten háta mögötti, igazi zsíros, fekete bácskai földek voltak. Amikor a mezőgazdaságban is kritikus állapotok kezdődtek a 30-as években, Mátyás bácsi mindig kitalált valamit, amivel meglepte a környékbelieket. Egy télen elmesélte például, hogy az előző nyáron földjén csak babot ültetett a szomszédok legnagyobb csodálkozására. Mint kiderült, jól kalkulált, mert a babot az utolsó kilóig felvásárolta tőle a katonaság, és egyszerre fizette ki neki az egészet. Mások viszont abban az évben alig tudták értékesíteni terményeiket. Világos felfogása volt a mezőgazdaságról, a politikáról, de bármiről el lehetett vele beszélgetni.

Később, tanár koromban is szerettem Mátyás bácsival eszmecserét folytatni, és ismételten meggyőződtem szellemi képességeiről. Az ő esetéből is bebizonyosodott, hogy a szellemi kapacitás nem kizárólag az iskolázottság eredménye.

Különös élményt jelentett számunkra, gyerekeknek télen a szánkózás, ami nemcsak abban nyilvánult meg, hogy egymást húztuk, hanem az élvezet csúcsa az volt, amikor jött egy lovas szánkó, és a szánkót hajtó bácsi megengedte, hogy utána kössük a mi szánkónkat is. Ilyenkor a lovak közé csapott, repült a nagy szánkó, utána pedig a mienk. Hát ez aztán igazi gyönyör volt, egy-két kilométert ilyen sebesen megtenni szánkóval. Ha szerencsénk volt, másik fogatos szánkó még vissza is húzott bennünket.

Télen, amikor a tó már befagyott és főleg, ha nem fedte be a hó, a tükörsima jégen a korcsolyázás volt a fő aktivitásuk a gyerekeknek. Igazi vaskorcsolyánk nekünk, hármunknak ugyan nem volt, mert az sok pénzbe került volna, hanem édesapám tömör fából „gyalult” korcsolyát, aminek az aljára vastag drótot erősített, lyukat fűrt oldalt a fába, spárgát fűztünk át rajta, ezzel erősítettük fel a csúszkáló alkalmatosságot. Meg is tanultunk ily módon korcsolyázni, ez volt ám az igazi boldogság!

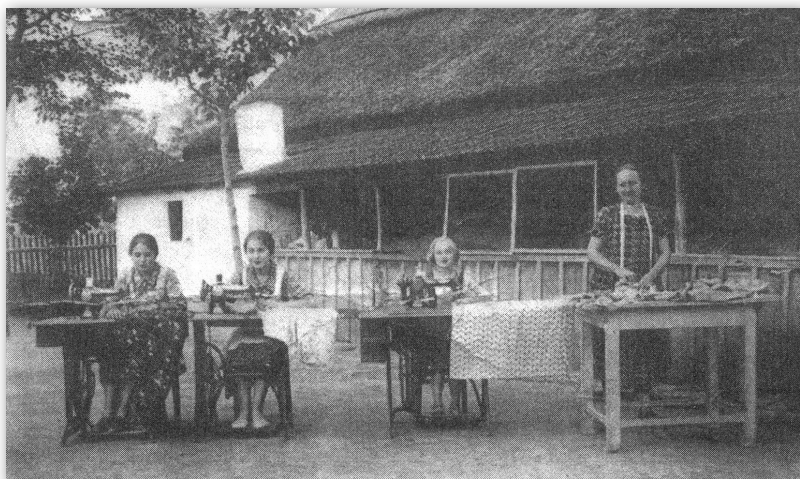
Érdekességzámba menő élmény volt látni a jégen a „fakutyázást” is, amit azonban kevesen űztek. A fakutyázás abból állt, hogy szántalpakra erősített széken ülő személy két hegyes végű bot segítségével

•

hajtotta magát előre a jégen. Egyszerűbb esetben a széken ülőt egy másik korcsolyázó toltta.

A 30-AS ÉVEK KARÁCSONYA LUDASON

December 1-jén kezdődött a templomban a karácsonyra történő felkészülés. Engem ez annyiból érintett, hogy minden reggel hat órára rorátéra, vagyis hajnali misére kellett mennem ministrálni. December 13-án, Luca napján az asszonyok Luca-pogácsát sütöttek, ez tulajdonképpen krumplis pogácsa volt, amelyek egyikébe-másikába aprópénzt rejtettek bele. A lányok 13 kis cédulára egy-egy fiúnevet írtak fel, és látatlanul minden nap egyet kihúztak. Az utolsó cédulán lévő név lesz vélhetően a férjük neve. Luca napján ültették el az asszonyok a búzát kis cserépedénybe, amit rendszeresen locsoltak, úgyhogy karácsony estére szépen kizöldült, mintegy 10-12 centiméteresre nőtt meg, és ez került fel a karácsonyi ünnepi asztalra. A karácsonyfa díszítéséről mi, gyerekek nem tudtunk, legalábbis nem tudhattunk semmit, mert azt a Jézuska hozta. A karácsonyfán aranszínű dió, kis papírtartóban

Jó időben édesanyám a nádfedeles ludasi ház előtt, a szabóasztala mellett tanítgat varrni három lányt. Egyik közülük Erzszi nővérem

füge, színes papírból ollóval kivágott díszek, házi készítésű szaloncukor, apró gyertya, csillagszóró volt. A karácsonyfa alatt sorakoztak a vattából készített bárányok, de nem hiányzott az alma, a dió, esetleg a narancs sem.

A 30-as években a Ludasi soron karácsonykor abban a szobában, ahol a feldíszített karácsonyfa állt, szalmát terítettek szét, hát ez is nagy örömet szerzett a gyerekeknek, mert az olyan nem mindennapivá varázsolta a szeretet ünnepét. Nálunk is volt minden karácsonykor szalma a szobában, és itt jókat hancúroztunk.

Végre a család asztalhoz ült, de előzőleg elénekeltük a legkedvesebb karácsonyi éneket:

*Mennyből az angyal lejött hozzátok,
pásztorok, pásztorok,
hogy Betlehembe sietve menvén
lássátok, lássátok.*

*Istennek fia, aki született,
jászolban, jászolban.
Ő leszen néktek üdvözítőtok,
valóban, valóban.*

Karácsonykor nem kenyeret ettünk ám, hanem nagy fonott kalácsot sütöttünk otthon, kemencében. A vacsora kötelezően mézes pálinkával kezdődött, amit szokás szerint mindig édesapám mint családfő készített el. Nekünk, gyerekeknek csak a nyelvünket volt szabad beleölneni. Ezután következett a gerezdekre szedett, mézbe mártogatott fokhagyma, majd ugyanígy a dió és végül az alma. A diót mindenki egy letakart kis edényből saját maga vette ki, és diótörővel feltörte. Ha szép, féregmentes és ép volt a dió, ez azt vetítette előre, hogy az illető családtag egész évben egészséges lesz, ha belül korhadt volt, rossz jelnek számított, vagyis betegség fenyegetett. Édesapám csak egy almát vett ki a letakart kis edényből és azt annyifelé vágta szét, ahányan az asztalnál ültünk. Közben azt mondta, hogy a család is így egybe kell, hogy tartozzon, mint ez az alma. Mert ha év közben

•

elfelejtünk valamit, gondoljunk csak a karácsonyi almára, és akkor biztosan eszünkbe jut az elfelejtett tárgy vagy esemény. Az almaszeletet is mézbe mártva ettük. A fokhagymából, dióból és almából egy darabkát félre kellett tenni a megszületett kis Jézusnak.

A következő fogás a bableves, de ez nem olyan hétköznapi bableves volt ám! Abban különbözött, hogy ez nem akárhogy készült, zsírral és rántással, hanem csak vajjal habarták be. Ilyen bablevest egy évben csak egyszer főzött jó anyám, csak karácsonykor. Ezután következett a paprikás lisztben meghempergetett, egészben sütött ponty, majd a mákos guba mézzel jól meglócsolva.

Alighogy befejeződött a vacsora, ami mindig lámpagyújtás után kezdődött és jó hosszan eltartott, máris megjelentek az első kántálók (gyerekénekesek). Az utcai ablak alá álltak és beköszöntek valahogy így, hogy: „Möghallgatik-e az angyali vígasságot?” A válasz erre csak annyi volt: „Mög.” Rendszerint ketten vagy hárman jártak együtt házról házra, és rákezdték az éneklésre:

*Pásztorok, pásztorok örvendezve,
sietnek Jézushoz Betlehembe.
köszöntést mondanak a Kisdednek,
ki váltságot hozott az embernek.*

A kántálásért az ajándék néhány szem dió, alma vagy szaloncukor volt. A kántálásból én is kivettem a részem, és én is minden karácsonykor osztálytársaimmal mentem kántálni. A szent karácsony estének a végén szinte kötelezően éjféli misére ment a család. Ilyenkor mozgásban volt az egész sor, a templom zsúfolásig megtelt. A gyönyörű karácsonyi énekeket mindenki énekelte, olyan meghitt volt az egész, így együtt látni énekelni a sor népét. A karácsonyi énekek közül egyet-kettőt megemlítek, amit szívesen és szeretettel énekeltek a ludasiak a kántor és felesége előéneklésével: *Mennyből az angyal; Pásztorok, pásztorok; Fel nagy örömrre, megszületett; Csordapásztorok; Dicsőség mennyben az Istennek* stb.

Az éjféli mise után, ahogy kijöttünk a templomból, nagy durranásokat hallottunk. Egynéhány legény úgy fejezte ki Jézus születésének

hírét, hogy egy nagyobb lyukas kulcsba lőport tett és ebbe megfelelő szöveget illesztett. A két vasdarabot spárgára kötötte, a szöveget a kulcsba helyezte, és odalódította a templom falához, mire a lőpor meggyulladt, és nagyot durrant.

Karácsony első és másnapját is megünnepelték a soron. Délelőtt szentmisén voltak, délután egymást látogatták, a férfiak pedig rendszerint filkóztak. A kártyázásnak télen volt az ideje, mert nyáron, a nagy munkák alatt erre nem futotta az időből.

DISZNÓTOR A SORON

Volt a télnek még egy – különösen a gyerekek számára – varázslatos napja, a disznóvágás. Talán nem is volt a soron annyira szegény ember, aki télen nem vágott volna disznót. Egy malac meghizlalása némi háztartási ételmaradék mellett nem jelentett különösebb anyagi megterhelést a családnak. Búzaörléskor a szélmalomban mellékter-

Nádas a befagyott Ludasi-réten

•

mékként korpa is járt, a kukoricát pedig megkeresték napszámban kukoricaszedéskor. Ebből a három alapanyagból került ki tulajdonképpen a malac(ok) felnevelése és meghizlalása. Úgy időzítették a malachizlalást, hogy az karácsony előtt kész legyen vágásra, amikor már jó hidegek is vannak.

Vágás előtti napon az asszonyok előszedték a késeket, a kolbász-töltőt, edényeket, megpucolták a vöröshagymát és a fokhagymát, és kikészítettek minden más eszközt, ami egy ilyen munka lebonyolításához szükséges. A férfiak az udvar közepére szalmát hordtak, majd előkerült a nagy cigányteknő is.

A vágás napján korán keltek, és az első dolog az volt, hogy az udvaron levő kotla (disznóvágás alkalmával használt, három lábra állított főzőüst vagy bádog főzőedény) alá gyűjtöttak, hogy a víz időben felforrjon. A női és férfisegítség a rokonok közül vagy valamelyik szomszéd köréből került ki. Amikor a segítség megérkezett, pálinkával vagy forralt borral kínálták, mert rendszerint csikorgó hidegek voltak

Téli nádvágás gyalázkával a rétbén

akkoriban karácsony táján. A disznó leszúrását vagy maga a gazda vagy valamelyik szomszéd végezte, a többiek csak segítettek lefogni a jószágot. A vért mindig a háziasszony fogta fel egy edénybe, és ebből a vérből készült bőséges vöröshagymával a finom reggeli. Vágás után nagy faragott teknőben leforrázták a disznót, láncsal forgatták a teknőben és forró vízzel öntözgették, így a szőrének nagy részét eltávolították. Volt, ahol másként tisztították meg a disznót, vagyis pörkölték: szalmára helyezték, szalmával be is borították, majd meggyújtották a szalmát. Nekünk, gyerekeknek ez volt a legérdekesebb, mert lehetett egy kicsit tüzeskedni a nagy lángok mellett. A disznót addig pörkölték, amíg a bőre szépen megpirult. A megpörkölt disznó farkát a gyerekek kapták meg csemegének. Ezután következett az úgynevezett bontás. Ehhez már nagyobb szakmai tudás kellett, mert a kétféle bontás helyességéről folyt állandó vita. Az egyik szerint a hasán kellett felvágni a disznót, a másik szerint a háta felől kell megbontani. Én ezt most meg nem tudnám mondani, hogy miben különbözik e két módszer, és milyen előnye van az egyiknek vagy a másiknak.

Reggeli után az egész társaság nagy munkába fogott, mindenki tudta a feladatát, minden szinte olajozottan működött. Az asszonyok közül az egyik a disznótoros paprikást főzte krumplival, a másik a beleket mosta tisztára. A férfiak felbontották a disznót, megformálták a sonkákat, szalonnát, majd ezeket besózták. Közben különválogatták a darált húsnak valót kolbászhoz, jó magyarosan megfűszerezték, összegyúrták, és kolbásztöltővel disznóbélbe töltötték. Különválogatták a kásás, májas, húsos hurkának és a disznósajtnak valókat. A hurkát kimosott vastagbélbe, a disznósajtot gyomorba töltötték, majd kotlában megabálták (megfőzték). Az abalé kihülése után a tetején összegyülemlett fűszeres, ízes zsírt leszedték (ez volt az ún. abaszír) és a kemencében frissen sült lepényre kenték. Ez is egyfajta reggeli volt a vágás utáni napokban.

Ebédre disznópaprikás volt savanyúsággal, vacsorára pedig, amikor korra mindennel elkészültek, sült kolbász, hurka, de sok esetben még szárma (töltött káposzta) is került az asztalra. A házigazda nem sajnálta a bort sem és jókedv, viccelődés és dalikázás közepette fejeződött be a hagyományos disznóvágás és utána a disznótor.

TAVASZVÁRÁS

A hosszú hideg, havas telek után mindenki várva várta a tavaszt, azt az időt, amikor már visszajönnek a gólyák, a fecskék. Ezt a két madarat nagyon tisztelték az emberek a soron, már a gyerekeket is úgy nevelték, hogy nem szabad bántani, háborgatni őket. Sokszor láttam, hogy a földeken dolgozó emberek közvetlen közelében lépkedett nagy nyugalommal gólya, és szedegetett valamilyen táplálékot abban a tudatban, hogy őt ott senki nem bántja. A ház és az istálló eresze alatt pedig ott sorakoztak a fecskék sárból épített fészkei. Sokszor elnézegettük mi, gyerekek is, hogyan építik a fecskék a fészkeiket. Amikor az kész lett, tollal finoman kibélelték, és lerakták a tojásokat. Azt is megfigyeltük, hogy miután a kislefcsék kikeltek, a fecskeszülők milyen

Csónyikok a Ludasi-tavon

szorgalmasan fogdossák röptükben a levegőben cikázó rovarokat. A fecskék csivitelésétől hangos volt az egész udvar. A fecskék és a gólyák iránti tiszteletüket az emberek azzal is kimutatták, hogy ha elpusztult közülük egy, akkor nem azt mondták, hogy megdöglött, hanem hogy meghalt, és ebben mindig benne volt az őszinte emberi szánalom is.

A tavasz legnagyobb ünnepe a húsvét volt. Bár ilyenkor már rengeteg munka volt a földeken, főleg a mindenféle zöldségféléknek az ültetése, mégis szenteltek időt ennek az ünnepnek a méltó megünneplésére. Hamvazószerdától kezdődően mulatságot nem rendeztek, és szigorúan betartották a böjtöt is, vagyis hogy pénteken húst húsvétig nem fogyasztottak. Nagycsütörtökön elhallgattak a harangok, és a templomban csak a fából készült kereplővel jelezték a misék kezdetét. A feltámadásig, vagyis nagyszombat délutánig böjtöltek, és csak ezután következhetett a húsvéti vacsora. Húsvétra is – karácsonyhoz hasonlóan – fonott kalácsot sütöttek, sonkát és tojást főztek, és ezt fogyasztották tormával. Kissé jobb módú házaknál bárányt vágtak, esetleg kiskecskét. Húsvéthétfőn akkor még szokásban volt a locsolkodás. A kisebb gyerekek illatos szappanos vízzel locsolták a kisebb lánykákat, a legények pedig tiszta vízzel a kútnál az eladósorban lévő lányokat. Volt is sikoltozás, amikor egy fél vödör hideg vizet rálötytyintettek a lányokra – ami nem mindig sikerült, mert voltak, akik elmenekültek a nem éppen ártatlan kedveskedés elől. A locsolkodás után behívták a legényeket, és megkínálták őket étellel és borral, a lányok pedig rozsmaringágat vagy jácintot tűztek a kabátjuk kihajtójára. A bornak persze meg is lett csakhamar a hatása, mert gyengébb legényeknek néhány lányos ház meglátogatása után ugyancsak kajlán állt már a kalapjuk, és az utat sasszélépésekben folytatták.

Olyan sok ősi szokást örökítettek meg a húsvét előtti, majd vidámságot a húsvét utáni szokások a sor aprajának-nagyjának, hogy igazán kár lett volna ezekből bármit is feledésbe veszíteni a későbbi idők folyamán.

A LEGNEHEZEBB MUNKÁK IDEJE

A családok szempontjából rendkívül fontos napoknak számítottak nyáron az aratás napjai. A soron általában kis földparcellák voltak, ezeken leginkább nem búzát vagy kukoricát termeltek. Az évi kenyeret a környékbeli nagyobb gazdáknál keresték meg úgy, hogy elszegődtek aratni. Az aratás akkoriban még kézi kaszával történt. Itt-ott, jobb módú gazdáknál látható volt már ugyan lovakkal húzatott aratógép, de arató-cséplőről, vagyis a mai értelemben vett kombájnról még nem volt tudomásunk. Az aratást párokban végezték. Az egyik férfi volt, aki elől haladt, és kaszával vágta rendre a búzát, nyomában a marokszedő lány vagy asszony, aki felszedte kukával a lekaszált búzát. Estefelé abbahagyták a kaszálást, a kora reggel még harmatos búzából font kötéllel pedig kékébe kötötték, és „körösztokbe” hordták össze. Napok múlva a keresztbe rakott kékéket szekéren a tanya köré szál-

Valamikor így csépeltek

lították, és kazalba rakták. A gazdával nem pénzben alkudtak meg, hanem búzában, és így aránylag rövid idő, hat-tíz nap alatt – igaz, rendkívül verejtékes, nehéz munkával, de – megkeresték a családnak az egész évi kenyérre valót.

Akad a Ludasi soron is egynéhány olyan kisgazda, akinek annyi búzája termett, hogy összejött egy-két kazalra való. A cséplőgép természetesen ezekhez a házakhoz is beállt és elvégezte a búza kicsépelését. Nekünk, gyerekeknek külön élményt jelentett, amikor megindult a cséplőgép, és beállt azokhoz a házakhoz, ahol búzakazal állt. Ez volt az igazi ünnep, mert a gépnél fejeződött csak be igazán a termés betakarítása, amikor a búza zsákokba, majd magtárba került. Mi a nagy gépet csodálattal körbejártuk és bámultuk, hogyan fűtenek bele fával, hogy forog az a nagy lendkerék és a hosszú szíj, melynek segítségével meghajtják a dobot, amiben kicsépelődik a búza. Hát ezt az egész műveletet órákig néztük álmélkodva és azt is, hogy milyen sokan dolgoznak a gép körül, de mindenki tudja végezni a maga dolgát. A cséplőgép már régen elment, mi még nagyon sokáig fel-felidéztük ezt a fajta munkát, ahol az ember és a gép ilyen szépen együtt tud működni.

Aratás és cséplés idején a dolgozók ételmezéséről mindig a gazda gondoskodott. Viszonylag jó ellátásban részesültek, mert ezt a rendkívül nehéz testi munkát csak úgy végezheték folyamatosan, ha kalóriadús táplálékot vettek magukhoz, de még így is veszítettek testsúlyukból. Későbbi kutatásaim ezen a vidéken azt mutatták ki, hogy az aratók és cséplők napi átlag kalória-fogyasztása 5777 volt (ami normális életvitel mellett kb. 2000 kalóriánál is kevesebb). Erről meg is jelentettem egy tanulmányt.

Az ősz a végleges betakarítás ideje volt, amikor a férfiak rendszerint ismét elszegődtek jobb módú gazdákhoz, de ezúttal kukoricaszedésre. Ez a munka is meghatározó jellegű volt, mert ily módon keresték meg azt a kukoricamennyiséget, amellyel biztosították az állatok téli etetéséhez szükséges takarmányt. Az aratás, cséplés és a kukoricaszedés voltak azok a fontos munkálatok az év folyamán, amire nagyon odafigyeltek, készültek rá, és miután ezek befejeződtek, csak akkor nyugodtak meg igazán a jövő évet illetően. Decemberben, a nagy ünnepek előtt megejtettek még egy-két disznóvágást, a család ételmezése

•

így hosszú időre megoldódott. Ha ezek a nagy munkálatok valamilyen oknál fogva kimaradtak (betegség vagy katonaság), ezt igazi sorscsapásnak tartották, mert ezeket már nem lehetett bepótolni, és bizony a család egy egész évig nagy nélkülözésben tengette életét.

A soron különben mindenki ismert mindenkit, találkozások alkalmával, köszönés után mindig volt az embereknek közös megbeszélőnivalójuk. Ilyenkor meghányták-vetették a vetés állapotát, megtárgyalták a jószággal kapcsolatos problémákat vagy az általuk termelt más áruk, pl. zöldségfélék piaci értékesítésének lehetőségeit. Emlékszem, hogy sokáig emlegettek egy tragikus eseményt, ami kihatott az egész sorra. Egy nyári délután ugyanis én éppen valamelyik barátomnál voltam játszani, amikor hirtelen csúnya fekete felhők borították be az eget. Az öreg, nagy bajszú harangozó, a Bandi bácsi a lélekharangot félre is verte (ez volt a kisebbik harang a templomtoronyban), mert rosszat sejtett a vészjelző felhők láttán. Fel is figyelt rá mindenki, és igyekezett a földekről gyorsan behúzódni fedél alá. Mi, gyerekek is abbahagytuk a játékot, és a szülők intő szavára hallgatva bementünk a gang alá. Csakhamar megérkezett a nagy zápor, ami később jégesésbe ment át. Én azelőtt ilyen szörnyű jégverést még nem láttam. Nem volt ez túl nagy szemű jég, de olyan hevesen esett, hogy csak úgy pattogott minden irányba, amikor földet ért, és éles széleivel úgyszólván mindent leborotvált. Mindössze pár percig esett, tisztán csak jég, eső nélkül, de olyan mennyiségben, hogy amikor elállt, a földet teljesen beborította a fehér jég, és mi, gyerekek nyár kellős közepén ebben a hideg jégkásában futkostunk. Az asszonyok már a jégesés alatt sírtak, majd jajveszékelésbe törtek ki, hogy oda a termés, mi lesz télen a családdal. Ennek az eseménynek súlyos anyagi következményei lettek, mert nemcsak a család számára termelt élelmiszert verte el a jég, hanem a piacra szánt zöldségféléket is. Ezt a szomorú eseményt még évek múlva is emlegették a soron, és hasonlótól mindig rettegetek.

*

Most már nem tudnám megmondani pontosan, melyik évben történt egy nagy esemény a családukban. Édesapám a városból hozott egy rádiót. Természetesen nekünk, gyerekeknek fogalmunk se volt ar-

ról, hogy az a kis doboz mire való és mit tud, de mindenesetre nagy változást hozott a családukbába. Ez egy kristálydetektoros készülék volt, amit csak fülhallgatóval lehetett hallgatni. Édesapám első dolga az volt, hogy a kristály segítségével megkereste a pesti adót, ahol magyar beszédet, híreket és muzsikát lehetett hallani. Hírül is ment csakhamar a soron, hogy mi van a Józsi bácsiéknak, hogy budapesti „beszédöt mög híroket löhet hallani”. Jókor szerezte be édesapám a rádiót, mert nemsokára felerősödött a háborús hangulat, és ő a rádióból tájékozódott a nem éppen békés hírekről, amelyek a nagyvilágból érkeztek, már amennyit az egészsből meg tudtunk érteni.

A 30-as évek elején kevés kerékpár volt a Ludasi soron. Nekünk volt egy rossz, régi bicajunk, amelyet nem lehetett lefékezni, hanem állandóan hajtani kellett, és csak lábbal, a pedál visszafelé hajtásával lehetett megállítani. A távolságokat, amelyek igencsak nagyok voltak, és ahová édesapámnak mennie kellett munkaügyben, kerékpárral tette meg, de sokszor még a városba is azzal ment, ha valamilyen árut kellett beszereznie. A régi kerékpárral bizony nagyon fáradtságos volt hosszú utakat megtenni, ezért, mihelyt az anyagi lehetőségei lehetővé tették, vett egy új, piros színű Dürrkopp márkájú női kerékpárt. Ez már aztán igazi kerékpár volt! Erzsí nővérem és én még a régi bicajt megtanultuk hajtani, így az új álomkerékpáron egyenesen a mennyekben éreztük magunkat. Erzsí hol engemet, hol Ella húgomat ültette fel felváltva a csomagtartóra, és körözött velünk az udvarban. Vasárnap lévén édesanyám kapos-túrós lepényt sütött, amit én akkor is majszoltam, amikor rám került a sor, hogy felüljek a csomagtartóra. Ekkor történt meg velem, hogy az egyik lábam beszorult a kerék és a hátsó villa közé. Nagy volt az ijedség és sírás, de édesapám gyorsan ott termett, leszedett a csomagtartóról, és megnyugtatótt, hogy „katona dolog az egész” – és a lábam csodák csodájára már nem is fájt.

Bennem azonban megmaradt a pavlovi reflex, vagyis emlékezetemben összekapcsolódott a kapos-túrós lepény és a fájdalom. Azóta se szeretem és nem is eszem a kapos-túrós lepényt.

*

•

Asztalos lévén édesapám szükség szerint rendelésre koporsókat is készített. Tél volt. Palicsról, a földművesiskola környékéről eljött hozzá egy asszony, hogy a férje meghalt, és koporsót szeretne csináltatni. Édesapám feljegyezte a halott nevét, hány éves és milyen magas volt, valamint hogy milyen díszítés kerüljön a koporsóra. Ezzel megtörtént a rendelés, megegyeztek az árban és abban is, hogy mikorra tudja elkészíteni és a házhoz elszállítani a koporsót. Az asszony elmagyarázta a házat, ahol lakik. Édesapám azon nyomban hozzáfogott a koporsó összeállításához, és estére máris kész lett vele. A szomszédnak voltak lovai és szánkója, el is vállalta, hogy a házhoz elviszi a koporsót. Édesapám gondolt egyet, felajánlotta nekem is, hogy menjek velük, legalább részem lesz egy szép, hosszabb szánkózásban. Téli korai sötétség borult a tájra, amikor elindultunk, a szánkón szalma volt, engem egy subába bugyoláltak be, és ott ültem hátul, az ülés mögött, a koporsó mellett. Jó volt szánkózni, gyorsan siklott a szánkó a síkos úton, a hold már felkúszott az égre, nem fáztam, elől az ülésen édesapám a szomszédal beszélgetett. A nagy csöndet csak a lovakra szerelt csengők csilingelése törte meg. Amikor megérkeztünk a házhoz, a szobában a földre fektetett halottat virrasztották a hozzátartozók. A koporsót a halott mellé helyezték, édesapám a halottat a két vállánál, a szomszéd a lábánál fogva emelte a koporsóba. Miután ez megtörtént, legnagyobb csodálkozásunkra a halott feje hiányzott. Édesapám visszanézett és akkor látta, hogy a feje ott maradt a földön. Nem volt más, mit tenni, fogta a fejet, a koporsóba helyezte és a halott nyakához illesztette. El lehet képzelni, mit válthatott ki egy ilyen kép egy kis 11 éves gyerek lelkében. Az asszony ekkor magyarázta meg, hogy férje a vonat alá vetette magát, ami a fejét levágta. Egykettőre távoztunk a házból, én ismét belebújtam a subába, a hold már magasabban járt az égen a csirkorgó téli havas éjszakában, de én ott, a szánkóderékben nem tudtam szabadulni attól a képtől, amit akkor ott, abban a házban láttam. Ma is, ha kocsival az előtt a bizonyos ház előtt haladok el, mindig újra és újra eszembe jut ez a nem mindennapi esemény.

*

Orvosi rendelő magán a soron nem volt. Egyetlen rendelő a csendőrlaktanyánál működött az alsó-ludasi iskola és egy szélmalom közelében. Az orvos a 30-as években dr. Kosztolányi Árpád volt, a híres írónak, Dezsőnek a testvérbátyja. Hozzá hordott bennünket édesapám, ha betegek voltunk. Egy alkalommal Ella húgom torokgyíkban betegeskedett, és az állapota kritikussá vált, úgyszólván már halálán volt. Édesapám könnyei hullatása közepette éjjel elkezdte készíteni a koporsót. Másnap azonban Ella állapota jobbra fordult, de a koporsó ekkorra már elkészült. Ezt az esetet családuinkban még évek múlva is emlegették. Szerencsére minden jól végződött. Kosztolányi doktor 13 évet töltött Ludason, és amint azt az életrajzában írja: „Nem csak a testi bajokban segítettem magyar testvéreimen, hanem a Szabadkai Gazdakör Ludasi fiókjába beszerveztem az embereket s könyveket szerezvén, magyar könyvek olvasására buzdítottam őket s előadásokkal lelkiileg is iparkodtam segíteni és lelket önteni az elesett magyarokba.” Ilyen volt tehát a mi orvosunk, ahol kerületi tisztiorvos maradt egészen 1945-ig, majd Magyarokánizsára költözött, és ott folytatta orvosi hivatását.

*

Egy máig megmagyarázhatatlan történetről szeretnék írni. Megboldogult jó anyámmal, aki már régen (1978-ban) átköltözött a csillagok közé, sokat emlegettük ezt az eseményt, de nem tudtuk közösen se megfejteni. Történt pedig egy gyönyörű, verőfényes nyári napon. Ebéd után én lefeküdtem, és a következőket álmodtam. Tőlünk vagy tíz házzal odébb álomban kigyulladt a szalmakazal, és nagy vörös lángokban égett. Én ezt elmeséltem édesanyámnak azon nyomban, amint felébredtem. Ő még méltatlankodott is, hogy lehet ilyen borzasztó dolgokat álmodni, és anyai szeretetével megnyugtatót, hogy ez csak egy álom volt, és elmagyarázta, hogy az ember sokszor álmodik ilyen lehetetlen álmokat. Miközben mi ketten erről beszélgettünk, megszólalt a tűzoltó tűzjelző trombitája, és a tűzoltók ugyancsak hajszolták a lovakat, hogy a tűzoltókocsival minél előbb a tűzhez érjenek, és mentsék, ami még menthető. Mi is elsiettünk édesanyámmal a tűzhez, és legnagyobb meglepetésünkre az a szalmakazal égett nagy

•

lánggal, amiről én nem sokkal előbb álmodtam. Hát ezt az eseményt sem akkor, sem később nem tudtuk édesanyámmal megmagyarázni, számomra ez a mai napig talány maradt, és ha nem velem történik meg, másnak nem tudnám elhinni. Úgy látszik, történnek az életben olyan események, amelyeket egyelőre képtelenek vagyunk megmagyarázni, hát ez az én esetem is ebbe a kategóriába tartozik.

*

Maga a ludasi nép úgy maradt meg emlékezetemben, mint egy szegény, istenfélő, végtelenül szorgalmas, becsületes, hagyományokat őrző nép. A hagyományőrzés talán nem is volt tudatos, de úgy csináltak mindent, ahogy azt az elődeiktől megtanulták. A szokások végigkísérték egész életüket a születéstől a gyermekkoron, a munkákon, az egyházi szertartásokon keresztül: keresztelés, elsőáldozás, bér mállkozás, egyházi házasságkötés, ünnepek előtti gyónás-áldozás, ünnepek és böjtök szigorú betartása, imádkozások, templomba járás, éneklés, végül az utolsó gyónás, az utolsó kenet felvétele, majd a temetés szertartásos betartása. Minden egyes eseményhez még számtalan apró részlet tartozott, amit az idősebbek jól tudtak, betartottak és a gyerekektől elvárták, hogy ők is így cselekedjenek és e szerint éljenek. Így volt kerek az ő életük, és tudták, milyen esetben mit kell tenni, mert életük határozott keretek között zajlott le. A falusi nép bölcsessége mindig átsegítette őket minden bajon, minden jelenségen, mert a választ az ősök ösztönösen megoldották, és az utódoknak is az ismeretek birtokában tudniuk lehetett a választ. Nem tudom, hogy abból a hagyományból, amit én még láttam, tapasztaltam, mi maradt meg mára. Kiveszett-e bármi is belőlük? A kihívásokra hogy tudnak a mai kor körülményei között reagálni és megoldást találni. Azóta nagy változások következtek be a falu életében: agrárreform, szocialista törvénykezés és nevelés, a könnyebb élet, a mezőgazdasági munkák könnyebbé válása, az áru értékesítése, a villany bevezetése, az aszfaltozott út kiépítése, a város és a városi élet kölcsönhatása, a helybeli iskola megszüntetése, az egylet lebontása, az új, ferdén sikerült és alkalmazott szocialista eszmék térhódítása stb., stb.

Ebből a félig ősi környezetből indítottak engem útra a szüleim, a tanítóm és az akkori plébános. Nyolc éven át ministráltam a templomban, ez alatt az idő alatt Kovács plébános úr nagyon megismert és meg is szeretett. Szigorú, fegyelmezett ember volt, de jószívú, jó szándékú és jó természetű is. Idős korára való tekintettel maga mellé vett egy káplánt, hogy segítségére legyen, különösen, ha ki kellett mozdulnia a plébániáról (temetés, beteghez járás, házszentelés stb.). Az odaérkező Bólyai tisztelendő fiatalember volt, engem nagyon megszeretett, és sokszor magához hívott délutánonként, ilyenkor elbeszélgettünk, tanított és citerált is nekem. Rászoktatott az olvasásra, a könyv szeretetére és sok mindenben kinyitotta számomra a tudás kapuit, mert a kiolvasott könyvekről elbeszélgettünk, ami számomra rendkívül érdekes és hasznos volt.

INDULOK A GIMNÁZIUMBA

Az elemi iskola negyedik osztályának befejezése közeledtével a plébános úr behívatta édesanyámat, és érdeklődött a jövőm felől. Ugyanezt megtette Kovács tanító úr is. Édesanyám elmondta, hogy ő nagyon szeretné, ha én tovább tanulnék, de ehhez a családnak nincs meg az anyagi feltétele. A plébános úr ezt végighallgatta és csak annyit mondott, hogy: „Majd meglátjuk!”

A tanító úr, mivelhogy a városban lakott, megérdeklődte a felvételi vizsga feltételeit a szabadkai gimnáziumba. Szüleimnek pontosan elmondta a teendőket, hogyan kell jelentkezni, hova kell menni, mikor lesz a felvételi. Megtudta azt is, hogy a gimnáziumban mindössze egyetlen magyar tagozat nyílik, mégpedig csak fiúk számára, és én ide jelentkezzek felvételire. Közben befejeződött a tanév Ludason az egyletben, és kézhez kaptam a tiszta kitűnő bizonyítványt, amit mellékelni kellett a felvételi kérvényhez. Elérkezett a nagy nap, a felvételi vizsga napja. Petényi tanár úr szólította azokat, akik magyar nyelven kívántak felvételizni. Első nap magyar nyelvből dolgozatot írtunk. Petényi tanár úr magyar szakos tanár lévén elmondta az időt, ameddig írhatunk, és utána beszedi a dolgozatokat, másnap pedig beszélgetnek velünk magyar és szerb nyelven. Eme rövid ismertetés után felolvasott

•
egy részletet Arany János *Toldijából*. Ez a rész az ötödik énekből szól, és a következőket tartalmazta:

*S amint visszafelé méne, mendegéle,
Egyhelyütt a zombék csak lesüppedt véle:
Réti farkas fészke volt éppen alatta,
Benne két kis kölyke rítt az isten-adta.
Mecsajnálta Miklós, hogy reájok hágott,
Simogatta a két árva kis jószágot,
Mint a juhász-bojtár, amikor kaptja,
A komondor-kölyköt végig simogatja.*

A tanár úr továbbolvasta Miklós hadakozását először az anyafarkassal, majd miután a nád sűrűjéből előjött a hímfarkas is, Miklósnak

mindkét fenevaddal meg kellett küzdenie, de végül is győzedelmeskedni tudott felettük. Ez a gyönyörű nyelvezettel megírt ének már a felolvasásnál nagy hatással volt rám, és szinte magam előtt láttam az egész rétet a nádassal, a zombékokkal, ami számomra, ludasi gyerek számára nem volt ismeretlen. Úgy tűnik, gyerekfejjel bátran megeresztettem a fantáziámat, és szép dolgozatot írhattam, mert a tanár úr kitüntetett figyelemmel kísérte vizsgám további menetét. Másnap Petényi tanár úr magyarul, egy másik tanár szerb nyelven beszélgetett el velünk. Hát ez a második nap számomra majdnem tragédiával fejeződött be. Magyarul ugyanis szépen feleltem Petényi tanár úr kérdéseire, de a szerb nyelvű beszélgetés az katasztrofális volt. Ekkor sűgött oda a tanár úr valamit a szerb tanárnak, aki csakhamar befejezte velem ezt az egyoldalú beszélgetést. Csak a felvételi vizsga után tudtam meg, hogy a szép magyar dolgozatomnak köszönhettem a sikeres felvételit. Az eredmény kihirdetésénél láttuk, hogy a vizsgára mintegy 60-70 jelölt jelentkezett és mindössze 35-ünket vettek fel. A magam és a család legnagyobb öröme én is a felvett diákok között voltam, így lettem a szabadkai fiúgimnázium első osztályos tanulója. Egyben arra is rámutatott ez a vizsga, hogy milyen kevés tanuló iratkozhatott be a magyar nyelvű első osztályba évente. A szerb hatalom nyilván nem óhajtotta, hogy tömeges legyen a magyar diákok száma, akikből később a magyar vezető értelmiség nevelkedett volna ki. Ugyanakkor három vagy négy szerb nyelvű tagozat nyílt. Így alakultak húszévi szerb hatalom alatt Kosztolányi városában az „igazságos” nemzetiségi arányok.

A felvételi vizsga ugyan sikerült, de még mindig nem oldódott meg a kollégiumi elhelyezkedésem. Abban az időben Szabadkán két kollégium működött, ahova magyar diákokat helyeztek el. Az egyik a Januskó-féle, a másik a Bogner-féle kollégium. Mindkettő csak úgy tudott működni, hogy jómódú gazdálkodók, iparosok, értelmiségiek tartották fent pénzbeli vagy természetbeni adományokkal. A Bogner József tanár úr által létesített kollégiumot – akkor is határozottan tudtuk már – többek között Nagyfénnyről egy Mucsi nevű földbirtokos hathatósan segítette. Mucsi úr nemcsak élelemmel látta el a kollégiumot, hanem, amennyire én emlékszem, Magyarországról

•

származó szépirodalmi könyvekkel is. Egy ilyen alkalommal 600 kötettel ajándékozott meg bennünket. Én, de a többi kis gimnazista is, akkor találkoztunk igazán a magyar szépirodalom jeles képviselőivel, elsősorban Jókaival, Mikszáthtal, Gárdonyival, Petőfivel, Arannyal stb. Hát mit mondjak! Csak úgy faltuk a könyveket, és így pótoltuk azt a kevés magyarórát, ami a gimnáziumban ugyancsak szűk keretek között volt engedélyezve.

Mucsi úr György nevű fiával jóval később (1969-ben) a szakma hozott össze. Ő ugyanis vízépítő mérnök, a Budapesti VITUKI-ban (Vízügyi Tudományos Kutató Intézet) dolgozott, jómagam pedig a

Bogner tanár úr

•

Szabadkai Építőmérnöki Kutatóintézetben (IGV – Institut za građevinarstvo Vojvodine). A két intézetet nemzetközi szerződés kötötte össze, minden évben többnapos szakembercserét bonyolítottunk le. A VITUKI részéről Gyurka, az IGV részéről pedig én voltam megbízva az évi programok összeállításával, összehangolásával és kivitelezésével. A közös munka révén szoros barátság alakult ki köztünk, ami a mai napig tart.

Kovács plébános úr hathatós segítségével végül is bekerültem a Bogner-féle kollégiumba, amely akkor a Sudarević, ma Matija Gubec utcában volt. Ez egyemeletes ház, ma a rendőrség tulajdonában van.

A kollégiumi élet kemény és következetes volt. Mondhatom, hogy emberformáló szabályai egész életemre kihatottak. Reggel fél hatkor ébresztővel kezdődött a nap, azonnal ki kellett bújni az ágyból. Az első aktivitásunk a derékig történő mosakodás, természetesen hideg vízben, mivel akkor bojlernek, azaz vízmelegítőnek még híre-hamva se volt. Ez egykettőre megtörtént, majd utána következett az ágyazás. Mindenkinek rendelkezésére állt egy zárható keskeny szekrény, ahol a ruháját tárolta. A közös tanulóterem az udvar végében volt, ez az épület most is megvan. Hat órára már a tanulóteremben kellett lennünk. Hatan ültünk egy-egy nagy zöldfedelű asztalnál, hárman-hárman szemben egymással. A tanszereinket a saját fiókunkban tartottuk. A stúdium, vagyis a tanulás alatt mindig felügyelt ránk egy tanár, aki rendszerint Pinkert István tanár úr volt. Tanulás alatt teljes csend uralkodott, és csak a tanár úr engedélyével lehetett a termet elhagyni. A kora reggeli tanulás, amely tulajdonképpen már csak az előző délután megtanult anyag ismétlését jelentette, hét óráig tartott, amikor bepakoltuk a könyveket, füzeteket, az írószert és a táskát egyelőre az asztalon hagytuk. Hét órakor kezdődött a reggeli, ami rendszerint egy csésze tejeskávéból és egy kifiből állt. Fél nyolckor már felöltözve, tiszta ruhában, kitisztított cipőben, gimnazista egyensapkában sorakoztunk fel kettésével a kapu alatt. Bogner vagy Pinkert tanár úr végignézett bennünket. Először a cipőnket vette szemügyre, hogy ki van-e bokszolva, majd az udvar mindenese és kapunyitója, Kálmán bácsi kizárta a kollégium kapuját, kinyitotta, és mi így, csoportosan mentünk a gimnáziumba. Az utcán már tudták, hogy itt mennek a kollégisták.

●

Az órák befejezése után természetesen kisebb csoportokban mentünk „haza” aszerint, hogy az egyes osztályoknak mikor fejeződött be az utolsó órája. Ebédhez egy órakeret terítettek, mert akkorra már mindenki megérkezett. A kapu persze zárva volt, és csak csengetésre engedett be bennünket Kálmán bácsi. Napirend szerint kettőtől négyig tanulóóra, négytől ötig játék volt az udvarban (főleg focizás, esetleg pingpongozás). Ötől hétig kötelező tanulás, héttől nyolcig vacsora, cipőtisztítás nekünk, kisebbeknek, lecke felmondás felsős diákoknak, és fél tízkor lefekvéssel fejeződött be a nap. A mi hálószobánkban öt ágy volt. Persze ritkán tudtunk rögtön elaludni, hosszabb-rövidebb ideig még beszélgettünk, kuncogtunk nagy csendben, hogy az ügyeletes felsős diák meg ne hallja.

A kollégiumból csak vasárnap délután lehetett kimenni, ilyenkor rendszerint – szintén csoportosan – látogattuk a Fekete-féle közös városi gőzfürdőt. A fürdőben zuhanyozók, egy nagyobb hideg vizes és egy kisebb meleg vizes medence volt. Itt kerültem kapcsolatba 12 éves koromban először, de utoljára is homoszexuális egyénnel. Nekünk, kis vidéki gimnazistáknak fogalmunk sem volt arról, hogy ilyen ferde beállítottságú emberek egyáltalán léteznek, így hát ők elsősorban velünk próbálkoztak. A fürdés természetesen zuhanyozással kezdődött nagy ricsajozás közepette. Szappanozás közben egy alkalommal engem is megkörnyékezett egy ilyen ferde hajlamú nem is fiatal ember. Ő is zuhanyozott mellettem, és azzal közelített hozzám, hogy szívesen megszappanozza a hátam, mert én azt egyedül nem bírom. Kis naiv gyerek létemre még majdnem örültem is annak, hogy ez a bácsi milyen jó hozzám, és segíteni akar nekem. Azzal fogta a szappant, és valóban jól megszappanozta a hátamat, azonban amikor ezzel kész volt, a keze lejjebb csúszott és most már nem a hátamat szappanozta, hanem az ülepemet, sőt a keze előre is csúszott, és azt a testrészemet kezdte szappanozni, amely ilyen simogatások közepette már nem maradt nyugalmi állapotban. Ez annál is könnyebb volt neki, mert nem fürdőruhában fürödtünk, hanem csak egy kis vászonkötényt kaptunk a fürdőben, amit magunk elé kötöttünk, hogy mégis valamennyire betakarjuk a jövőbeli családfánkat. A bácsi részéről valószínűleg tovább folytatódott volna a „szappanozás”, de én rémületemben

fejlesztve rohantam a társaim közé a meleg medencébe és közöltem velük a történeteket. Néhányan közülük megnyugtattak, hogy ez a bácsi már próbálkozott náluk is, de szintén eredménytelenül. Így fejeződött be végérvényesen az én első és egyben utolsó találkozásom homoszexuális emberrel.

A szabad kijárásunk másik formája a sporthoz kapcsolódott. Mint általában a fiúk, mi is a labdarúgást kedveltük a legjobban, és néha kijártunk meccsre. Arra jól emlékszem, hogy diákoknak a belépőjegy ára két dinár volt, és ha jó meccsre volt kilátás, ezt sohasem mulasztottuk el. Abban az időben Szabadkának két első osztályú futballcsapata volt, az egyik a ŽAK, a későbbi Spartacus, a másik a Bácska. Szabadkára tehát belgrádi és zágrábi csapatok is jártak, és mi egyik vasárnap a városi stadionba, másik vasárnap pedig a Bácska-pályára mentünk.

*

A gimnáziumban egy-egy magyar tagozatot írtak be minden évfolyamon, vagyis elsőtől nyolcadikig. Más szóval összesen nyolc magyar osztály volt, a többi mind szerb. Az igazgató szerb lévén magyarul természetesen egy szót sem tudott. A magyar osztályban minden tantárgyat szerbül tanultunk, kivéve a hittant és a magyar nyelvet. Később, a harmadik osztályban került hozzánk egy fiatal magyar számtan szakos tanárnő és Kovács Sztrikó Zoltán fizika szakos tanár (későbbi tanár kollégám), akik magyarul adták elő a tárgyaikat. Az első osztályban nekem a szerb nyelv gyenge tudása miatt nagy nehézségeim voltak. Akkor kellett megtanulnom szerbül még a car Dušant, a car Lazart, a Karađorđét és a többieket is a szerb történelemből, akik számomra igencsak idegenek voltak, mert ezekről én otthon egy szót sem hallottam. A *Kosovski ciklust* fejből tanultuk, hát én ennek is csak a felét értettem, a másik részét bemagoltam, mint a latin memoritert.

Elsőben és másodikban volt egy szerb matektanárunk, akitől úgy féltünk, mint a tűztől, mert úgy aprított bennünket, mint a répát. Akkor ugyanis szabad volt verni a diákot. Emlékszem, az egyik

•

osztálytársamnak akkora pofont kent le, hogy, ahogy ő mondta, napokig zúgott a füle. Mi, vidékről jött kisdíákok ezt nem mertük elmondani sem a kollégiumban, sem otthon, mert szégyelltük, úgy gondoltuk, hogy ez a városi iskolában természetes, és ennek így kell lenni. Aki tartotta bennünk a lelket és a szívünkhöz tudott szólni, az a hittantanárunk volt, a Gajdos tisztelendő úr. Vasárnap délelőtt gyülekeztünk a gimnázium egyik osztályában, itt először egy olyan órát tartott nekünk, ami egyben szentbeszéd is volt. Olyan szépen beszélt, biztatott bennünket, tartotta bennünk a lelket, amire nagy szükségünk volt, mert sokszor a nehéz idegen nyelvű tanulás közben, ha nem szégyelltük volna, el is pityeregtük volna magunkat. Nehéz, nagyon nehéz első három év volt ez, az akkori, többnyire szerb nyelvű, úgynevezett magyar gimnáziumban.

Hogy mennyire nem voltunk mi, magyarok kívánatosak az akkori királyi Jugoszláviában, azt abból is éreztük, hogy azon a rövid úton a kollégiumtól a gimnáziumig több helyen hatalmas betűkkel volt kiírva a falakra a következő szöveg: „Govori državnim jezikom!”, azaz: „Beszélj államnyelven!” Szegény Kosztolányi ezért nem jött vissza szülővárosába, mert többé nem szólalhatott volna meg szabadon az anyanyelvén, hisz falfeliratok állandóan figyelmeztették volna erre. Ilyen másodrendű polgárként nevelkedtünk mi, kisdíákok, igyekeztek mindenáron belénk oltani a félelmet, visszahúzóást, kisebbségérzetet. A jellemző szláv nagy hangoskodás mellett mi szerényen, csendben tettük a dolgunkat, és igazán vidáman csak otthon vagy abban a közegben oldódhattunk fel és nyilatkozhattunk szabadon, ahonnan eljöttünk.

Kik is voltak abban az időben kollégisták, és honnan jöttek? Jó tanuló, szegény sorsú magyar, főleg vidéki gyerekek közül kerültek ki, akikből a későbbiekben – a kollégium vezetőségének reményei szerint – értelmiségiek lesznek, irányítói a délvidéki falvak és városok magyarságának. Bogner tanár úr nagyon tudatosan végezte ezt az értékes, előrelátó munkát, talán azért is fogott bennünket olyan szigorúan, mert tudatában volt annak, hogy nyegle intellektuelek nem tudnak minőségi eredményt elérni. Ő maga is, tanár létére, állandóan tanult, doktorált, később országgyűlési képviselő lett a

magyar Országgyűlésben, de a partizánok bejövetele után, 1945-ben kivégezték, ott nyugszik jeltelen sírban a Zentai úti temetőben. Én ma sem tudom, mi volt a bűne azonfelül, hogy becsületes magyar embereket formált belőlünk. Lehet, hogy éppen ezért kellett meghalnia, de azt a népet, ahová tartozott, nem hagyta el, és haláláig kitartott mellette. Nyugodjon békében!

Az 1944–45-ös szörnyű partizánvérengzésről mi akkoriban nagyon keveset tudtunk. A szerb hatalom ezeket a kivégzéseket agyonhallgatta, bezzeg a partizánok hőstetteiről ódákat zengedeztek. Szüleink titkolt egymás közti beszélgetéseiből itt-ott csak foszlányokat hallottunk, egyébként nem volt sem szabad, sem ajánlatos még megközelíteni se a vesztőhelyet. Évente egyszer, halottak napján szüleink azonban mégis egy-egy szál virágot dobtak le abba a mélyedésbe, ahol a kivégzetteket elföldelték. 1990 óta a Zentai úti temetőben az ártatlanul kivégzett magyarok tömegsírját látogatni lehet, azóta nem egyszer vittem én is a családommal virágot és gyújtottam mécseset azon a helyen, ahol ezek a jeltelen sírok vannak. Felettük ma már Kalmár Ferenc szabadkai szobrászművész *Vergődő madár* nevet viselő emlékszobra őrzi márványtáblákba bevésve örök emlékeztetésül mindazok neveit, akik itt nyugszanak.

Milyen különös összefüggései vannak azonban az életnek! A szabadkai gimnáziumban tanítottam biológiát 14 évig. Mit ad isten!? Bogner tanár úr két fiát, az idősebb Jóskát előbb, majd a fiatalabb Pistát látom később a padsorokban. Ők ketten emlékeztettek engem szüntelenül az édesapjukra és a felejthetetlen kollégiumi éveimre. Lélekben lehet, hogy ők nem érezték annyira, de én tudtam, hogy ők közel állnak hozzám, és nekem velük szemben bizonyos kötelezettségeim vannak. Különösen Jóska igényelte a vele való törődést. Mindkettőjükhez korrekt, de szigorú voltam, hogy édesapjukhoz méltó, igaz, becsületes magyar emberré formálódjanak. Azt hiszem, ezen igyekezetem nem volt hiábavaló, amit a későbbi élet igazolt.

A Bogner-féle kollégiumban zömmel észak-bácskai helységekből verbuválódtak össze a diákok. Zentán akkor, ahol a lakosság még mindig kb. 80%-a magyar, csak négy magyar tannyelvű alsó osztály működését engedélyezte a szerb hatalom, így, akik tovább szerettek

•

volna tanulni és esetleg egyetemet is végezni, azok kénytelenek voltak bejönni Szabadkára befejezni a gimnázium nyolc osztályát és leérett-ségizni. Ilyen volt például a zentai Szeli István, aki később, a háború után magyar szakot végzett, egyetemi tanár, majd a Vajdasági Tudományos Akadémia tagja lett. A kollégiumban tanult Juhász Géza is, aki az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén a magyar nyelv és irodalom tanáraként dolgozott haláláig. A kollégiumban lakott továbbá a két Sárosi testvér Feketicsről, Kerék Bálint és Kerekes Bálint tanárok Bácskossuthfalváról, Áder Lajos tanár, Hatala Zoltán Csantavérről, Pajor Pista villamosmérnök, Varga Feri állatorvos Bácsgyulafalváról stb. – mindnyájan Bogner tanár úr növendékei voltak. Most, majd hetven év távlatából, amennyire vissza tudok emlékezni, az akkori kollégisták jelentős többsége végül is egyetemet végzett, egyesek közülük kimagasló tevékenységet folytattak a vajdasági magyarság érdekében.

ÉLET ÉS HALÁL KÖZÖTT

1938-at írtunk, én a szabadkai gimnázium első osztályába jártam és kollégiumban laktam. Hazajárni Ludasra csak nagyobb ünnepeken lehetett, mint például: mindenszentek, karácsony, húsvét és természetesen a téli szünet alkalmával. Ludason azonban volt a felsoroltakon kívül még egy ünnepnek számító esemény, nevezetesen a Katalin-napi búcsú. A templom védszentje ti. Szent Katalin volt. Ezt a templomot, a környék első templomát ugyanis még 1832-ben szentelték fel. A búcsút ősszel tartották meg minden évben, úgy november 25-e körül. Ilyenkor sátoros elárúsítók árasztották el a templom környékét és cukorkát, különféle édességet, tükörrel díszített, különböző nagyságú mézeskalácsot és egyéb búcsúfiát kínáltak mise után a soron lakóknak. Ebben az évben körhinta is volt a Lakhandi-féle ház füves udvarán, a plébániával szemben. Délelőtt nagymisét celebrált a plébános úr a zsúfolásig megtelt templomban. Ide jöttek össze nagymisére a halomi soriak, a noszaiak, a hajdújárásiai, de még a királyhalmiak is, mert a tanyavilágban csak a soron volt akkor templom. Erre a búcsúra én is kikéredzkedtem már szombaton Bogner tanár úrtól azzal az ígérettel,

•

hogy vasárnap estefelé visszatérek a kollégiumba. Vasárnap, mise után én is elvegyültem a búcsúsok között, engem azonban inkább a körhinta csábított, és felültem rá néhány fordulóra. Nagy örömöm mellett ért azonban egy nagy bánat is. Ez akkor következett be, amikor az egyik fordulónál a szomszédos ülökében ülő fiút úgy meglendítette a körhintás, hogy hozzám ütközött és elszakította a vadonatúj, búcsúra kapott olajzöld színű bársony térdnadrágomat. Meg is pörölt érte édesanyám, mert még a búcsú napján meg kellett javítania, hogy visszamehessek benne a városba. A búcsút mindig vasárnap tartották, hogy az a soron és más településeken, de a tanyavilágban is munkaszüneti napon legyen. De mint sok minden másba, a búcsú sorsába is beleszólt a politika, mert a ma még élő öregek így nyilatkoznak a búcsúról: „Amiúta az oroszok begyűttek, attú a naptú mögyszűnt itt a búcsú. Itt akkora búcsúk vótak, nyakig érő sár, de mennyi embör! Mos mög, hogy a népek, ahogy kigyűnnek a templombú, má mönnek is haza.”

Történt ez a búcsú után mintegy tíz nap múlva, amikor nekem fájni kezdett a fejem. Nem is jelentettem eleinte a kollégiumban Pinkert tanár úrnak. A fájás azonban mind jobban erősödött, és délután már panaszkodtam neki. Azonnal intézkedett, és a betegszobába kerültem, megmérték a lázam, ami közeledett a 40°C felé. Este már orvost hívtak, aki megvizsgált, és észrevette, hogy a fejem nem bírom lehajtani. Megkért, hogy az állam próbáljam a mellkasomra szorítani, azonban ezt már nem tudtam megtenni. Idős, tapasztalt orvos volt, mert azonnal megállapította, hogy agyhártyagyulladás a betegségem. Az intézkedés gyors volt, jöttek a mentők, kivittek a kórházba, méghozzá az elkülönített fertőző osztályra. Nagy volt a riadalom, amikor a hivatalos orvosi jelentés szerint fertőző agyhártyagyulladást állapítottak meg. Később tudtam csak meg, hogy leellenőrizték a mozgásomat, merre jártam, kikkel találkoztam, és honnan származik a baj. Megállapították, hogy a körhintásoktól, Zentáról ered a fertőzés. Ugyanis nem sokkal korábban Zentán is volt ilyen beteg. Az intézkedés abból állt, hogy izolálták azokat a helyeket, ahol jártam, fertőtlenítették a tárgyaimat, környezetemre is nagyon odafigyeltek, vajon jelentkezik-e másnál is ez az életveszélyes ragályos betegség. A gyors intézkedésnek köszön-

•

hetően sem Zentán, sem az én környezetemben nem tűnt fel újabb megbetegedés. Az én sorsom azonban nagyon súlyos volt, mi több, válságosra fordult. Rettenetesen nehezen viseltem el a nagy fejfájást, a fény zavarta a látásomat, a lázam pedig huzamosabb ideig 40°C volt, vagy azon felülre emelkedett, félrebeszéltem, és már-már úgy nézett ki, hogy nem élem túl a fertőző betegséget. Az orvosok és ápolók jöttek-mentek, sűrögtek körülöttem. Szüleimet a hivatalos szervek is meglátogatták, közölték velük a helyzetem súlyosságát és a fertőzés terjedésének lehetőségét. Nagy volt a riadalom otthon, mély szomorúság vett erőt a családon. Édesanyámnak, de csak neki engedték meg, hogy még meglátogasson. Ebből csak arra emlékszem, hogy ott térdelt az ágyam mellett és könyörgött, hogy „édes kisfiam, csak még egyszer nyisd ki a szemed”, én erre nagy nehezen azt válaszoltam, hogy nem bírom, mert a fény nagyon zavar. Ez szombati napon délután történt. Édesanyám ezután sírva ment haza. Vasárnap reggel elment a plébános úrhoz, elpanaszolta nagy bánatát és elmondta, hogy az orvosok semmi jóval nem biztatták a felgyógyulásomat illetően, sőt őszintén megmondták neki, hogy a család készüljön fel a legrosszabbra. A soron futótűzként futott végig a halálos betegségem híre, úgyhogy amikor a plébános úr a vasárnapi nagymise után bejelentette, hogy imádkozzunk egy nagybetegért, mindenki tudta, hogy a Dudusról, vagyis rólam van szó. Így imádkoztak értem, és elmondtak egy Miatyánkot a soron lakók, amiért a mai napig hálás vagyok nekik, csak azt sajnálom, hogy nem tudtam ezt a szép gesztust életem folyamán viszonzni.

A kórházban közben megpróbálták a lehetetlent, hogy megmentenek. A terápia abból állt, hogy minden nap a gerincembe egy nagy injekcióstűt szúrtak, és gennyet húztak le. Hét napon át végezték ezt a műveletet, majd egy-két napos szünet után még kétszer megismételték. Ezt a kilences számot nagyon megjegyeztem, mivel engem minden esetben valósággal le kellett fogni, mert a fájdalomtól rettenetesen ordítottam. Közben valamilyen, akkor még teljesen új orvosságot is kipróbáltak rajtam, amit szintén injekció formájában adtak be.

Ma sem tudom, mi segített rajtam, az új gyógymód vagy a ludasi emberek szívből jövő imája, de az én állapotom lassú javulásnak indult.

●

Az orvosok állandó megfigyelés alatt tartottak, hogy rendben vagyok-e. Tudok-e beszélni? Bírom-e minden testrészemet mozgatni? Édesanyám rendszeresen járt be hozzám. Természetesen étvágyam nem volt, alig ettem valamit. A nagy láz következtében kisebesedett a szám. Állandóan folyadékot kívántam és tejféléket, főleg a hideg tarhót (joghurthoz hasonló tejtermék) fogyasztottam szívesen. Ezt észre is vette édesanyám, és állandóan ellátott tarhóval. Majd egy hónapi kórházi kezelés után az orvosi konzílium úgy döntött, hogy most már kiengednek, hazamehetnek. Édesanyámat ellátták mindenféle tanáccsal, ami az étkezésemet illeti és a további gyógyulásomat elősegíti, de rendszeres ellenőrzésre vissza kellett járnom a kórházba. A betegség alatt annyira legyengültem, hogy nem tudtam lábra állni, sem járni. A betegszállító kocsiba úgy tettek be, és otthon édesapám a karjaiban vitt be a lakásba, csak a csont meg a bőr maradt rajtam. A család leírhatatlan boldogsággal fogadott, a felépülésem most már az otthoni ápolástól függött. Édesanyám a legnagyobb gonddal és szeretettel készítette nekem el minden nap az ételemet vigyázva arra, hogy ne nehéz ételekkel terheljen meg. Közben, ahogy napról napra erősödtem, lassan megtanultam immár másodszor is járni, persze felügyelet mellett.

Az agyhártyagyulladás abban az időben olyan betegség volt, ami után rendszerint visszamaradt valamilyen deformáció, mint például: járás-, beszéd- vagy szellemi hiányosság. Az orvosi ellenőrzések alkalmával főleg arra szorítottak, hogy minden szempontból megfigyeljenek és a szüleimet is kikérdezzék: milyen a járásom, az étvágyam, hogy kommunikálok, milyen az érdeklődésem, hangulatom stb. Végül az utolsó vizsgálatok arról győzték meg az orvosi tanácsot, hogy a nagy betegség után sem fizikai, sem szellemi fogyatékoság jelei nem mutatkoztak, felerősödtem, nem vagyok betegséghordozó és visszamehetek a kollégiumba, folytathatom a tanulást a gimnázium első osztályában, ahonnan igazoltan maradtam távol két hónapot.

A kollégiumban mindenki örömmel fogadott, elsősorban két tanárom: Bogner József és Pinkert István, de asztal- és szobatársaim is. Ott folytattuk az együttélést, ahol abbahagytuk, ez vonatkozott a gimnáziumi osztálytársaimra is. Én magáról a betegségről nem szívesen beszéltem, mert úgy gondoltam, hogy azok a nagy fájdalmak, amiket

•

el kellett viselnem, csak rám vonatkoztak, és nem akartam másnak unalmas mesékkkel előállni. Mindenesetre kollégiumi tanárain sűrűn bejártak a gimnáziumba, és előmenetelem felől érdeklődtek. Különbösebb panasz nem volt rám, és én 1939 júniusában sikeresen elvégeztem az első osztályt. Így fejeződött be életem legnagyobb krízise, amikor valóban élet és halál között lebegtem, de végül is jól végződött ez a rettenetes betegség, amely abban az időben nagy százalékban halállal végződött. Édesanyám nagy boldogságában megfogadta, hogy ha én felgyógyulok, élete végéig minden pénteken szigorú böjtöt fog tartani, amit becsületesen be is tartott.

*

Gyermekkorom tulajdonképpen akkor fejeződött be, amikor beiratkoztam a szabadkai gimnáziumba. A család még három évig Ludason maradt, de nekem már úgyszólván be kellett költözködnöm Szabadkára, és csak nyaranta, a szünidőben járhattam le a nekem oly kedves és szívemhez nőtt rétre. A városban értek először a nagy csalódások is, mert az egyleti iskolából kikerülve, ahol csak anyanyelvemen tanultam meg írni, olvasni és szép gyermekdalokat énekelni, azt tartottam volna természetesnek, hogy ez majd a gimnázium egyetlen magyar tagozatán is így folytatódik. A városban azonban mások a követelmények és szokások, itt nem ismerik az emberek egymást, mint a soron, nem köszön mindenki mindenkinek. A nagy idegenben így fokozódott bennem mind jobban a családhoz, a kollégiumhoz és a sorhoz való ragaszkodás. E három hely volt az én kis világom, ahol biztonságban és jól éreztem magam. Nemsokára azonban megszűnt ez a kettős életmód, mert szüleim ismét visszaköltöztek a városba, és további iskoláztatásom már családi körből történt.

Ma már Ludason is eltűntek a vert falú házak, nádfedeles tetejű házat is csak imitt-amott látni. Új, modern, piros cserepes fedelű házak sorakoznak a soron, az udvarokban sok helyen hivalkodik személyautó, látni traktort, munkát könnyítő gépeket. Az egyleti iskolát lebontották a téglájáért, a két szélmalom is eltűnt, a csendőrlaktanya is a múlté.

Egy azonban megmaradt, úgyszólván majdnem ugyanannak, ami volt: a rét a maga nádasaival, Nagytisztásával, a szárcsákkal, vadkacsákkal. A nádirigó ma is ott rakja fészket a hajladozó nádszálakon, és éles éneke ma is olyan, mint 70 évvel ezelőtt. Miközben ma is fülembe cseng a nádirigó gyönyörű dala, ismét vissza-visszatér boldog gyermekkorom édes emléke. A piros cserepes tetejű templom még megvan, talán nem kerül a régi iskolám sorsára!

Az én lelkemben a régi Ludasi sor maradt meg, és most már életem végéig arra a Ludasi sorra emlékezem vissza, hisz olyan szép volt, és a szépet nem szabad elfelejteni!

ISMÉT A VÁROSBAN

A család 1940 tavaszán a volt Margit-malom mögötti Ljubljanska (Zászlós) utca 5. számú házba költözött. Ebből a házból jártam az akkori Sudarević (ma Matija Gubec) utcán keresztül gimnáziumba. Édesapám az asztalosműhelyét akkor a Halasi út és az akkori István utca (ma Žarko Zrenjanin) sarkán nyitotta meg. A közhangulat Európában nem volt valami biztató, mert a németek már bekebelezték Ausztriát, Lengyelországot és Csehszlovákiát. Szabadka körül nagyban ásták a lövészárkokat és a tankcsapdákat. A gimnáziumban folyt a tanítás, és mi, tanulók a jegyekért harcoltunk, ez számunkra mindennél fontosabb volt, mert a szülők akkor csak úgy engedtek bennünket iskolába, ha megfelelő bizonyítványt vittünk haza. A jelszó az volt: ha nem tanulsz, odaadlak inasnak. Ez pedig igencsak ijesztő volt, mert az inasoknak nemcsak a szakmát kellett kitanulni, hanem mindenben ki kellett szolgálni a mestert, még a házi munkába is bevonták őket, de egy-két pofon kiosztása sem volt ritka a segítők vagy a mester részéről. Ilyen és hasonló esetek ismeretében egyértelműen inkább a tanulást választottam én is, ami egyébként számomra sosem volt kérdéses. Ella húgom polgári iskolába járt, nővérem pedig dolgozni kezdett.

1941 márciusában, illetve ennek a hónapnak a vége felé különös mozgolódást észleltünk a gimnáziumban. A szerb osztályokban, elsősorban a felső tagozatokban hangoskodtak a diákok, majd el-

•

hagyták a tantermet, sorokba verődtek, egyes hangos kiáltásokat is hallattak, majd éljenzéseket. Megindultak a város központja felé, a tanítás megszakadt, mi a magyar osztályokban nem értettük pontosan, miről is van szó, egyelőre örültünk, hogy nincs tanítás, és hazasiettünk. Másnap, március 27-én hallottuk, hogy Belgrádban is nagy tüntetések voltak, és hogy a tömeg azt kiabálta: „Bolje rat nego pakt!”, vagyis inkább háború, mint paktum (szövetség). A tanítás ezzel végérvényesen befejeződött, a felnőttek pedig egymásnak mondogatták gondterhelten, hogy ebből bizony hamarosan háború lesz. Mozgósítások már előbb is voltak, főleg rövidebb időre hívták be a tartalékosokat, de miután Belgrádban a tüntetés a németekkel kötött szövetség ellen szólt, már nem engedtek haza senkit a katonaságból. Édesapám is sokat mérgelődött, mert felvállalta a sok munkát, a segédet pedig, aki nála dolgozott, bevonlatták katonának. Édesapám munkavállalásai a politikai helyzet következtében nagyon vontatottan folytak, majd teljesen leálltak.

Nemsokára, vagyis 1941. április 6-án kiütött a háború. A németek megbombázták Belgrádot, majd megindultak Jugoszlávia megszállására.

Szabadkán egy ideig csend volt, a jugoszláv hadsereg zöme elhagyta a várost, így a polgárság és az anyagi javak is védtelenek maradtak. Ekkor a polgárok megszervezték az ún. polgárőrséget. Ez azonban, amennyire én emlékszem, abból állt, hogy járőröztek a városban, a központjuk a városházán volt. Ebbe bekapcsolódott édesapám is, és egyszer engem is elvitt magával. Csak azt láttam, hogy csoportokba verődve beszélgettek az emberek a háborúról, a pillanatnyi helyzetről, otthon pedig a rádiót hallgatták. Az események gyorsan peregtek, és ennek az ún. villámháborúnak 12 nap alatt vége is lett. Szabadkán az történt, hogy egy éjjel a szerb katonaság hátrahagyott utóvédje felrobbantotta a Szegeci híd aluljáróját, így ideiglenesen megszakadt a vasúti összeköttetés Újvidék felé.

A további eseményekről nem a nagy politika, hanem a saját átélt élményeim szemszögéből írok, amiben lehetnek hibák is, hisz én csak egy 15 éves fiú voltam, és nem tudtam szellemileg kellőképpen átfogni az egész világpolitikát. Már csak azért sem, mert az események

•

bonyolultak voltak, a propaganda pedig minden irányból befolyásolta az emberek, és így az én véleményem kialakulását is.

1941. április 12-én, virágvasárnap reggelén édesapám a polgárőrség központjába ment, vagyis a városházára, és magával vitt engem is. A városháza körüli téren már nagy tömeg gyűlt össze, és ott mondták, hogy a magyar honvédek bejöttek Szabadkára. Éljeneztek őket, én csak egy pár honvédet láttam, a katonaviselt emberek tudták, hogy ez csak egy járőr, utánuk jönnek a többiek is a Halasi úton. Mi a városháza alatti patika sarkán álltunk, és akkor történt meg, hogy azt a szobrot, amely a főtéren állt és három személyt ábrázolt, ledöntötték.

Ezt a szobrot az I. világháborút követően emelték a főtéren, mintegy emléket állítván Jovan Nenad Crninek (Cserni Nenád – fekete ember). Ő a török által elfoglalt területekről északra húzódó, főleg szerb harcosokból jelentős számú (10-12 000) sereget toborzott össze. A történész Iványi István szerint ezek voltak vidékünkön az első rácok. Nenad a székhelyét Szabadkára, Török Bálint várába tette, és cárnak címeztette magát. Emberei szabad zsákmányszerzés reményében raboltak, gyilkoltak és állandó rettegésben tartották a még itt maradt, vagyis a bácskai és a Szeged környéki magyar lakosságot. Végül 1527 táján Szegeden halálos lövést kapott, emberei Tornynosra (Zentához közel) szállították, ahol belehalt sérüléseibe.

Nemsokára, amikor már az egész városháza körüli teret betöltötte a tömeg, és általános volt az öröm a felszabadulás pillanatában, hirtelen megdermedve hallottuk, hogy megszólalt egy géppuska. Valószínűleg azonban nem a tömegbe lőhettek, mert mi nem láttunk sebesültet. Feltételeztük, hogy a honvédekre célozhattak, de mivel azok elvegyültek a tömegben, így a sorozattal inkább csak jelt adtak magukról. A honvédek megállapították, hogy a lövések annak a háznak a kupolájából jöhettek, amelyik a városi könyvtár és a színház épülete között van. A honvédek nemsokára egy kisebb ágyút húztak a patika elé, és egyetlen találattal szétlőtték a ház kupoláját, úgyhogy további lövésekre nem került sor. A tömeg erre az esetre nagyon izgatottá vált, és mérséklődött az előbbi ünneplés és jó hangulat. Az események pörögtek tovább azzal, hogy a katonák be akartak nyomulni abba a házba, ahonnan a lövéseket leadták, de akkor már civilek is segítettek nekik, néhányuknál

•

már puska is volt. A civilek között egy nyolcadikos gimnazista is – név szerint Almási Zoltán – részt vett az akcióban, ő elsőként lépett be a városi bérpalotába, de abban a pillanatban belülről halálos lövés érte. Ekkor már hírül ment, hogy a lövöldözők civil ruhás csetnikiek, akik így fejezték ki nemtetszésüket a magyar hadsereg bevonulása miatt.

Több ilyen történésnek nem voltam szemtanúja, de arra emlékszem, hogy minden nap délután öt-hat óra tájban szinte parancsszóra a város minden részében puskaropogás kezdődött, ami nem tartott sokáig. Mi akkoriban a Margit-malom utcájában laktunk, és a környékünkön is eldördült itt-ott egy-egy lövés. A padlásokról lóttak ki a szelelő nyílásokon keresztül, de nem a járókelőkre, hanem a levegőbe, mintegy jelezve, hogy jelen vagyunk. A honvédek átkutatták a padlásokat, nem találták meg a tetteseket, de a lövöldözés folytatódott. A mi házunk padlására is felmentek, bár édesapám mint az I. világháborúban járt magyar katona garantálta, hogy a mi padlásunkról nem lövöldöznek,

A szabadkai gimnázium épülete

mégis felmentek, persze nem találtak senkit. A lövöldözés még vagy két-három hétig tartott, azután megszűnt.

VÉGRE IGAZI MAGYAR ISKOLÁBAN

Az iskolában szünetelt egy ideig a tanítás, de már májusban és júniusban megszervezték az oktatást, és egy pár tárgyat, mint a magyar nyelvet és irodalmat, történelmet és földrajzot gyors iramban leadták a tanárok, majd június 29-én kiosztották az első magyar bizonyítványokat. Ősszel a negyedik osztályban folytattam a tanulmányaimat. Azonban az ősszel induló gimnázium már jellegében egészen más volt, mint az előző. Elsősorban ez már igazi magyar gimnázium volt, habár a szerb nyelv is kötelező tantárgyként került be az órarendbe. Ezt a nyelvet két csoportban tanultuk, az egyik csoportba kerültek a szerb anyanyelvű és a délvidéki diákok, akik beszélték a szerb nyelvet, a másik csoportba az anyaországból érkezett tanulók, akik kezdő fokon tanultak szerbül. A gimnáziumban tandíjat kellett fizetni, de a szociális állapotot figyelembe véve és a tanulmányi eredmények alapján különböző kategóriákba soroltak bennünket. Összehasonlításként megemlítem, hogy a legmagasabb tandíj havi száz pengő volt, én ezzel szemben csak húsz pengőt fizettem. Az iskola élete szigorú rendszabályok szerint szerveződött. Az iskolai rendszabályzatot tartalmazó ellenőrző könyvecskét a tanuló köteles volt állandóan, mint egy igazolványt, magánál tartani. Az osztályfőnök vagy bármelyik tanár írásban közölhette a szülőkkel észrevételeit, aminek tudomásulvételét a szülőnek szintén írásban kellett igazolnia.

Az akkori gimnázium rendszabályai merőben eltértek az előbbi, majd a szocializmusban kialakult követelményektől, de még a maiaktól is. Összehasonlításként szolgáljon (persze csak kivonatosan) az általam megélt iskolai élet leírása és gyakorlata, amit a következőkben adnék közre.

A tanuló magatartásával a könyvecske két fejezete foglalkozott: az egyik az iskolában, a másik az iskolán kívüli viselkedésről szólt.

Az iskolában: a tanulónak szigorúan tilos más tanulók sértegetése, a vallási vagy nemzetiségi hovatartozás miatti gúnyolódás, csúfolódás,

•

pörlekedés, veszekedés, haragtartás. A tanuló mind beszédben, mind tetteiben és egész magaviseletében, bárhol jelenik is meg, a műveltség, illem s az erkölcs követelményeihez alkalmazkodjék: ennél fogva mindenütt tartózkodjék minden beszédétől és cselekedettől, mellyel az intézet jó hírnevét megsértheti, vagy bárminemű megbotránkozásra adhat alkalmat.

Az iskolán kívüli magatartás magában foglalta, hogy a szülő kísérje állandóan figyelemmel a tanuló testi tisztaságát, ruhájának állapotát, könyveinek, író- és rajzszerzeinek gondozását. Befirkált tankönyvet a tanuló nem használhat. Az ilyen tankönyvet elkobozzák és megsemmisítik.

Ugyanúgy elkobozzák mindazokat a tárgyakat, amelyek az előírt felszereléshez nem tartoznak. A tanulók részére kötelező volt az előírásos intézeti diáksapka viselése. Nem előírásos diáksapkát nem volt szabad viselni. A tanuló iskolán kívül nyilvánosan általában nem szerepelhetett, engedélyt csak az igazgató adhatott ki. Tánciskolákat, színházakat, tanfolyamokat, mozikat a tanuló csak osztályfőnöki engedéllyel látogathatott.

A mozilátogatásról jut eszembe, hogy egyetlen osztályfőnöki megrovásom épp mozilátogatásból eredt. Szabadkán vetítették a Lifka (ma Avala) moziban Zilahy regénye alapján készült *Tóparti látomás* című filmet. A diákok között csakhamar hírül ment, hogy Tolnay Klári híres magyar színésznő meztelenül ugrik a tóba. Hát ez olyan vonzóerő volt, annyira felizgatta a fantáziánkat, hogy ezt a filmet, ha törük, ha szakad, mindenáron meg akartuk nézni. Persze az szóba se jöhetett, hogy az oszítól engedélyt kérjünk, így maradt a másik lehetőség, hogy engedély nélkül nézzük meg a filmet vállalva ezzel akár a büntetést is. Tavasszal történt az eset, amikor Tóth Jóska barátommal a délután hat órai előadást találtuk a legalkalmasabbnak, mert amikor jövünk ki este nyolc órakor, talán már nem lát meg bennünket senki, és észrevétlenül kiosonunk a moziteremből, természetesen diáksapka nélkül. Hát nem így történt! Igaz, hogy elsőnek mentünk be a moziba és az is igaz, hogy szándékosan az első sorba ültünk ügyelve arra, hogy ne tekintsünk hátra, igaz az is, hogy nem az elsők között hagytuk el a termet és a tömegben megbújva, sunyisan távoztunk,

de hogy, hogy nem, pechünkre az egyik tanárunk a kijáratnál fülön fogott bennünket, és azonnal félreállított. De nemcsak mi ketten voltunk ám ott! Hanem egy egész kis csapatnak kellett bűnhődnie, hogy egy ilyen „erkölcsromboló” filmet volt merszünk megnézni. A bűn az volt, hogy egy távolba vesző nő, talán nem is meztelenül, csak egy testhez simuló fürdőruhában félfordulatot tett, és a vízbe ugrott. Az egész jelenet mindössze pár másodpercig tartott, de ez elég volt ahhoz, hogy a diák fantáziáját megmozgassa. Másnap osztályfőnöki megrovást kaptunk ezért a „hallatlan” kihágásért. Mindezért azonban kárpótoltak bennünket osztálytársaink kíváncsi kérdései, hogy mit láttunk, és tényleg látszik-e minden a vízbe ugró nő testén, és meddig mutogatja magát stb., stb. Mi természetesen jól kiszíneztük az eseményt, persze nem az egész filmről beszéltünk, hanem csak arról a pár pillanatról, de arról aztán a lehető legszélesebb részletességgel. Jó pár napig Jóska barátommal mi voltunk a janik, a bátrak, a hősök, és mindenki bennünket irigyelt.

Különböen vendéglőbe, kávéházba, cukrászdába csak étkezés céljából, és akkor is csak szülő kíséretében mehetett a tanuló. Mulatók és játékhelyek felkeresése még a szülők társaságában is tilos volt. Fegyelmi büntetés terhe alatt tilos volt a tanulóknak a dohányzás, szeszes italok fogyasztása, fegyverviselés, szerencsejáték. Este nyolc órán túl a lakásán kívül nem tartózkodhatott a tanuló felügyelet nélkül. Gimnáziumi tanuló az intézeten kívül álló társulatnak, egyesületnek vagy sportegyesületnek tagja csak engedéllyel lehetett. Iskolán kívüli cserkészcsapatban történő aktivitásra is csak az igazgató adhatott engedélyt.

Az iskola keretein belül több aktivitás is volt, amire jelentkezni lehetett. Tekintettel arra, hogy tanítás csak délelőtt folyt, délután a tantermek szabadok voltak, és így nem volt akadálya bármilyen szabad aktivitásnak. Délután jártunk például énekkarra, cserkész-összejövetelekre, mindenki megtalálhatta az érdeklődésének megfelelő kört.

A leírtakból látható, hogy abban az időben a gimnázium nem egy gyenge, lejáratott iskola volt. A tanárok szigora és az iskola tekintélye a gimnáziumnak olyan különleges státust biztosított, amire mi, diákok büszkéek is voltunk. Bármilyen sportrendezvényen, cserkészcsapatok

•

megmérettetésén, énekkarok versenyén, felvonulásokon vettünk részt, igyekeztünk mindig a legjobbak lenni, hisz mi úgy éltük ezt meg, hogy nekünk, gimnazistáknak a legkiválóbbaknak kell lennünk. A gimnazistasapkára büszkék voltunk, és bárhol megjelentünk, tudták azt, hogy hová, melyik iskolához tartozunk.

A szabad aktivitások közül én a kötelező énekkarra jártam, önként pedig a cserkészekhez. Nekem nagyon tetszett a cserkészlet, mert ott tanultam meg sok olyat, amit később is fel tudtam használni, de szó-
rakoztatott is. Így például a cserkészeknél sajátítottam el a morzeírást, a sokféle csomókötést, az elsősegélynyújtást, a vízből való mentést, a sátorverést, a tábortüzrakást, azonkívül este tábortűz mellett a szebbnél szebb cserkészdalokat és népdalokat. A cserkész táborokban tanultam meg azokat a szép dalokat is, amelyek a következőképpen szólnak:

*Szellő zúg távol, alszik a tábor,
alszik a tábor, csak a tűz lángol,
radd meg, radd meg, cserkész pajtás azt a tüzet,
Isten tudja, mikor látunk megint ilyet.*

*Szellő zúgásnak fáradt a hangja,
kis falucskának szól a harangja,
giling-galang, szól a harang, bim-bam, bim-bam,
lelkünk mélyén kél a visszhang, bim-bam, bim-bam.*

vagy

*Erdő, erdő, erdő, Maros széli kerek erdő,
madár lakik benne, madár lakik tizenkettő.
Cukrot adnék annak a madárnak,
dalolja ki nevét a babámnak.
csárdás kis angyalom, érted fáj a szívem nagyon.*

vagy

●

*A Csitári hegyek alatt régen leesett a hó,
Azt hallottam, kis angyalom, véled esett el a ló.
Kitörted a kezedet, mivel ölelsz engemet.
Így hát, kedves kis angyalom, nem lehetek a tied.*

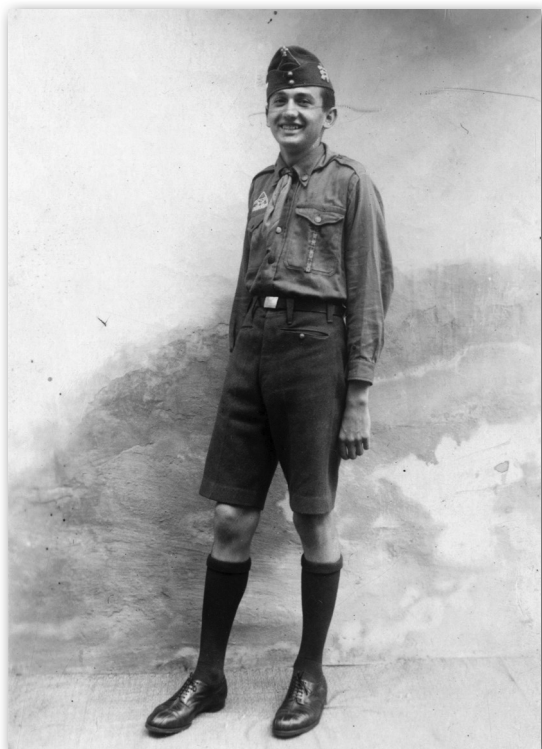
*

A család anyagi helyzete a magyar éra alatt, ami három és fél évig tartott, nem volt könnyű. Ehhez hozzájárult az is, hogy az ország belesodródott a II. világháborúba. Az élelmiszert, elsősorban a kenyeret és húst kiadagolva kaptuk, jegyre. Szombaton délutánonként nekünk, fiataloknak – diákoknak – az volt a feladatunk, hogy sorban álljunk a hentes előtt a heti fejenkénti húsadagokért. Az asztalosság is olyan szakma, amely csak békében virágzik, a háborút nem szereti. Háború alatt ti. senki sem épít, így ajtóra, ablakra nincs nagyobb kereslet, de bútort is csak az csináltat, akinek nagy szüksége van rá. Egy-egy kisebb ablak, szekrény vagy szék volt a rendelések fő tartalma, vagy kisebb javítások szükségeltettek. Édesanyám varrodája is igencsak szerény jövedelemmel pótolta meg a család kasszáját. Otthon hatan voltunk, mert a nagymama is velünk élt, és csak két szerényen kereső ember biztosította úgy-ahogy a család számára a mindennapi megélhetést. Kevés rendelés lévén édesapám egyedül dolgozott, én segítettem neki a műhelyben, főleg nyáron, de sokszor a tanítási év alatt is délutánonként.

Miután elvégeztem a gimnázium negyedik osztályát, szüleim komolyan meghányták-vetették, hogy mi legyen velem a továbbiakban. Folytassam-e a gimnáziumot, vagy inasnak menjek valamelyik iparozhoz, vagy éppenséggel álljak be édesapámhoz a műhelybe asztalosinasnak. Talán az döntötte el a kérdést, hogy én nagyon, de nagyon szerettem volna tovább tanulni. Édesanyám kiállt mellettem, és vállalta, hogy inkább éjt nappallá téve többet dolgozik, de legalább én, a fiú tanuljak tovább, annál is inkább, mert keserű tapasztalata volt édesapám szakmájával kapcsolatban. Hogy hozzájáruljak magam is ennek a kérdésnek a megoldásához, közvetlenül a bizonyítvány kiosztása után elmentem dolgozni, újságkihordó lettem. Minden

•

reggel korán keltem, és másodmagammal egy négykerekű kiskocsival vártam az állomáson a pesti gyorsot. Ezzel a vonattal érkezett a sok friss reggeli újság, amit rápakoltunk a kiskocsira és behúztuk az Eötvös (a mai Vladimir Nazor) utcába. Itt történt meg a töméntelen újság szétosztása az újsághiordók között. Mindenkinek meg volt határozva a kerülete, ahová el kellett juttatnia az újságot. Én a VIII. kerületet és a Majsai utat és környékét kaptam. Kerékpárral hordtuk szét az újságot korán reggel, hogy amint az emberek felkelnek, házuknál legyen az újság a friss hírekkel. Mire az összes rám bízott újságot széthordtam, 11 óra körül járt. Délután vagy segítettem a műhelyben, vagy szabad voltam, és egy kicsit sportolhattam is.

Cserkészként

Nagyon szerettem a pingpongot, vagyis az asztalitenisz. Volt egy jó barátom, a Dobó Laci, akinek az édesapja bélyegkereskedéssel foglalkozott, és üzletet tartott fenn a városi könyvtár földszinti részében. Bizony Laci is bejárt délelőttönként az apjának segíteni, de délután éppúgy, mint én, ő is szabad volt. Akkoriban számomra még a pingponglabda és az ütő megvásárlása is gondot jelentett. Ez úgy oldódott meg, hogy egyszer én, máskor Laci vette meg a labdát. Történt egyszer, hogy nálunk volt a találkozó, és Laci barátom egy kicsit korábban érkezett meg, a család még asztalnál ült, amikor ő betoppant és látta az aznapi menünket. Hát mit mondjak? Igencsak szerény volt, aznap paradicsomleves csipedettel és egy darab kenyér. Ez volt az ebédünk. Nem is jutna most eszembe ez az egész, de Laci – aki különben egyke volt, és szülei jómódúak voltak – miután látta nálunk a helyzetet, pingpongozás közben bejelentette, hogy a jövőben majd csak ő szerzi be mindig a labdát. Ilyen barátom volt Dobó Laci. Ő különben nagyon félt az oroszoktól, és amikor Szabadka felé közeledtek, zsebébe rejtett jó néhány értékesebb bélyeget, és kivándorolt Kanadába. Egyszer a 60-as évek folyamán hazalátogatott, természetesen felkeresett engem, én akkor már gimnáziumi tanár és egy kis Fiat 600-as autó birtokosa voltam. Kikocsikáztunk Palicsra, és felidéztük a szép diákéveket, többek között kitértünk a pingponglabdaügyre is. Nem találta megfelelőnek és biztonságosnak se a politikai, se a gazdasági helyzetet Jugoszláviában, ezért visszament Kanadába, de többet soha nem jelentkezett.

Az újságkihordást folytattam egészen szeptember 1-jéig, amikor megkezdődött a tanítás a gimnáziumban. Az újságkihordással keresett pénzből édesanyámmal vettünk nekem egy öltözet ruhát, de most már hosszú nadrágot is kaptam, addig ugyanis csak térdnadrágot viseltem. Nagy volt a boldogságom, hogy erre a ruhára én magam kerestem meg a rávalót. A pingpongozásba különben annyira belejöttem, hogy egy szabadkai házi bajnokságon felfigyeltek rám, és egy csapathoz, a DMKSZ-hez (Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség) hívtak meg játszani. Nagyban folyt a csapatbajnokság Szabadkán, az újságok is rendre közölték az eredményeket. Nem is lett volna ebből semmi baj mindaddig, amíg egyik újság ki nem emelte, hogy Szöllösi jó játéka

•

hozzásegítette a csapatot a győzelemhez. Erre kapta fel a fejét édesapám, hogy nini, ki lehet ez a Szöllősi gyerek, aki ilyen jól pingpongozik. Így buktam én le, és ezzel be is fejeződött sportpályafutásom, mert szüleim szerint első a tanulás. Tovább is szerettem a pingpongot, de csak néha, kedvtelésből álltam be játszani.

Az iskolában a magyarórákat szerettem legjobban. Báthoriné, egy anyaországi tanárnő gyönyörűen adta elő a magyar nyelvet és irodalmat. Azokra az órákra, amelyeken ő heteken keresztül olvasta és elemezte a *Toldit* vagy az Ady-verseket, hát az valódi élmény volt számomra, és én ezért mindig nagyon vártam a magyarórákat. A Toldi különösen magával ragadott, mert az én falusi, gyerekkori élményeimet össze tudtam kapcsolni az órán hallottakkal. Egyúttal a szülőföld iránti szeretetet és a nemzetemhez való hovatartozás érzését is elmélyítette bennem. A magyar irodalom gyöngyszemeinek megismerésével egyidejűleg gazdagítottam és csiszoltam ezt a választékos és egyedülállóan szép nyelvet, amely szerencsémre az anyanyelvem is volt. A természettudományi tárgyak iránt csak később (már a háború után), hetedikben, de még inkább nyolcadikban kezdtem komolyabban érdeklődni.

Szólnom kell még egy különös gimnáziumi kirándulásról abból az időből. Velünk járt egy horgosi fiú, a Bacskulin (Bácskúti) Jóska, aki egy júniusi napon meghívta az osztályt kirándulásra Horgosra. Fürdőruhát mindenki hozzon magával, mert fürdés is lesz, hívta fel a figyelmünket Jóska. Horgosig vonattal mentünk, onnan gyalog a röszei Holt-Tiszáig. Itt terültek el Jóska szüleinek a birtokai. Mivelhogy iskolai kirándulásról volt szó, hivatalból egy tanár is elkísért bennünket. Ő Kottai László fiatal, igencsak jó megjelenésű, kisportolt testű ember volt, aki a mi osztályunknak történelmet tanított. A Holt-Tisza a szerb éra alatt határfolyónak számított, de a mi kirándulásunkkor, 1943-ban magyar terület volt. Az osztály a víz nyugati partján táborozott le, a szemben lévő, keleti parton pedig Röszeke házai sorakoztak. Amint a partra értünk és megláttuk a vizet, azonnal ledobáltuk magunkról a ruhánkat, és fürödni, úszkálni kezdtünk. Közben ki-be ugrándoztunk nagy ricsajozás közepette. A tanár úr leült a parton és olvasott, de fél szemmel ránk is ügyelt. Egyik pillanatban

nagy riadalom támadt, mert Varga Feri a víz közepe táján fuldokolni kezdett. Hol a víz alá merült, hol levegőért kapkodva felbukkant a víz felett. A körülötte lévő k rémületükben még a közelébe se mertek menni, csak torkuk szakadtából ordították, hogy Feri fuldoklik. A parton, a nagy fűben heverésző Kottai tanár úr meghallotta a vészkiáltásokat. Egy pillanat alatt ledobta a cipőit, nekiszaladt a víznek, fejest ugrott, és gyors karcsapásokkal Ferinél termett, aki akkor már teljesen víz alá merült. Mi csak azt láttuk, hogy mindketten eltűnnek a vízben, de nemsokára felbukkantak. A tanár úr hanyatt úszva húzta maga után a magatehetetlen Ferit úgy, hogy az arca kint volt a vízből. Amint partra értek, a tanár úr kiöntötte belőle a vizet, és mesterséges légzési műveletbe kezdett. Feri halálsápadt volt, nem tudott magáról, de a tanár úr fáradhatatlanul folytatta a légzési gyakorlatokat. Végül Feri felnyitotta a szemét és egészen magához tért. Az egész osztály megkönnyebbült, a tanár úr pedig számunkra hőstettet hajtott végre, amit mi sokáig emlegettünk az osztályban. Varga Feri végig velem járt a gimnáziumba, együtt érettségiztünk le, és állatorvosként dolgozott szülőfalujában, Bácsgyulafalván (Telecskán).

A gimnáziumban volt egy nagyon szigorú, de nagyon következetes latintanárom, Cimmer Frigyes, aki igencsak sokat követelt meg latinból. Akkor, a magyar éra alatt a latin nyelv nagyon fontos tantárgynak számított, mert ha emlékezetem nem csal, heti négy vagy öt óra volt beiktatva az órarendbe. A feleltetés úgy történt, hogy óra elején négy tanulót kihívott a katedrához, és ott kérte számon a memoritert (fejből, azaz könyv nélkül Vergilius, Ovidius és más latin költők verseiből részleteket), a szavakat, a rendhagyó igéket, nyelvtani alakzatokat, végül pedig a fordítást latinról magyarra és magyarról latinra. Pozitív osztályzatot csak akkor lehetett nála kapni, ha a szótárfüzetben ki voltak preparálva (szedve) az ismeretlen szavak, amiket átnézett és azonnal ki is kérdezte, külön füzetben kellett vezetni a latin szöveg magyar fordítását, ha ez hiányzott, szóbelizni már nem lehetett. Ha a szóbeli felelet bármelyik elemével nem volt megelégedve, a tanulót a helyére küldte és a szekundát (elégtelen osztályzatot) bejegyezte apró noteszába. Egy alkalommal, amikor a latin első óra volt, én is azok közé kerültem, akiket a tanár úr a notesza alapos előre-hátra lapozgatása

•

után – ami számunkra idegfeszítő pillanatokot jelentett – kihívott felelni. Cicerót, a híres latin szónokot tanultuk, és annak rendje-módja szerint én elkezdtem mondani latinul közismert beszédét, ami így kezdődött: „Quo usque tandem abutere Catilina patientia nostra...” (Catilina, ugyan meddig élsz még vissza türelmünkkel?) Nagyon megtanultam, mert már esedékes volt a felelésem, aznap kora reggel négy óra után felébresztett édesanyám a kérelmemre, hogy még tanuljam és besulykoljam a memoritert. Jól kezdődött minden, örültem is neki, míg nem a tanár úr félbeszakított és a helyemre küldött azzal az indoklással, hogy máskor reggelire ne egyek kolbászt, mert nagyon erős fokhagymaszag árad belőlem. Megszégyenítve, lehorgasztott fővel, de könnyeimet visszafojtva a helyemre mentem. Elmaradt a szépen induló szereplésem. A tanár úrnak akkor nem mertem megmondani, hogy én aznap nem kolbászt reggeliztem – bárcsak azt ehettem volna –, hanem édesanyám reggelire mindig fokhagymaszószot készített, és ettől lehetett valóban a leheletem fokhagymaillatú, mert kolbászra abban a háborús világban reggelire még gondolni sem lehetett. Azóta is nagyon szeretem a fokhagymaszószot, de nem vetem meg reggelire a finom füstölt parasztkolbászt sem – igaz – mostanában már nem kell latinból felelnem.

A gimnázium énekkarában szerepelni számomra megtiszteltetés volt. A hangpróbán mindig igyekeztem a legjobbat nyújtani, hogy felvételem biztos legyen. Koluncsics Andor tanár úr mindig számíthatott is rám, mert én soha nem hiányoztam a karének gyakorló óráiról. Óra után sokszor magához szólított, együtt mentünk hazafelé, mert ő is a Margit-malom felé lakott, és útközben elbeszélgetett velem. Én abban az időben nem tartoztam a jobban öltözött tanulók közé, de mivel az énekkarban szoprán hangom miatt az első sorban álltam, ünnepélyesebb öltözékre is szükségem lett volna. Egy napon bejött az osztályba Palásti igazgatóhelyettes úr, aki különben az osztályfőnökünk is volt, és kihívott a folyosóra. El nem tudtam képzelni, milyen okból hívott ki. Tudatta velem, hogy a Barátok templománál (ma már ez az épület nincs meg) van egy szabómester, akinél méretet kell vetetnem, hogy egy öltözet ruhát készítsen a számomra. Valószínűleg ez Koluncsics tanár úr sugallatára történt. Nagy volt az örömöm, de otthon édes-

anyám örömeiben még pityergett is, hogy ide jutottunk. Nemsokára elkészült a sötétkék színű, fekete zsinóros, gyönyörű Bocskai-ruha az aranyrojtos nyakkendővel együtt. Boldogságom határtalan volt, mert ezután már minden iskolai és állami ünnep alkalmával, amikor az énekkar is fellépett, én a szép Bocskai-ruhában énekeltem.

A városban működött egy leventeegyesület is, én ennek a munkájába nem kapcsolódtam be, mert aktívan vettem részt a cserkészek életében, és már az idő egyeztetésével sem tudtam volna megbirkózni. Egy alkalommal mégis részt vettem a leventeegyesület által kiírt pályázaton. Barátom és osztálytársam, Lóránt Pisti hívta fel a figyelmem erre a pályázatra, amelynek a címe *A magyar zászló* volt. A pályázat

Hatodikos gimnazistaként Bocskai-ruhában

•

három első helyezettje ingyen utazást nyerhetett Budapestre. Pistivel mi külön-külön pályáztunk, és nem is sikertelenül, mert mindketten az első három díj nyertesei közé kerültünk. Pisti anyaországi fiú létere már járt Budapesten, de én ilyen hosszú úton még nem voltam távol Szabadkától. Utazásunk első állomása Budapest volt. Itt megnéztük a Hősök terét, az Országházat, az állatkertet, a vidám parkot, a Feszty-körképet, a budai várat és a Pálvölgyi-cseppkőbarlangot. Ezután hajóra szálltunk, és elvittek bennünket Esztergomba, ahol elsősorban a gyönyörű és hatalmas bazilikát látogattuk meg. Ez az út számomra nagy élmény volt, és otthon nem győztem mesélni arról, amit láttam, és amit sikerült megismernem Magyarország fővárosából.

*

Miközben múltak a diákevek, Európában dúlt a véres háború: a Moszkva alatti csata, a sztálingrádi csata, a voronyezsi csata, a II. magyar hadsereg kálváriája, az amerikaiak olaszországi partraszállása stb. Mindez Magyarország további sorsát is megpecsételte. Itt Szabadkán sem volt a „magyar” négy év alatt, a felszíni látszat ellenére sem, nyugodt az élet. Szabotázsokról, gabonagyűjtogatásokról, politikai felforgatási kísérletekről szoltak a hírek. Az elkövetők zömmel ifjú kommunisták voltak, még diákok is voltak köztük. Az elkövetések súlyosságára jellemző, hogy akasztások is történtek. A kivégzettek emlékére Glied Nándor szobrászművész – aki megjárta Mauthausent – megalkotta az *Akasztottak balladája* elnevezésű szoborcsoportot, amely ma is ott áll a törvényszék előtt.

1944 tavaszán úgyszólván mindennaposak voltak a légiriadók. Március 19-én én valamelyik barátommal éppen labdarúgómeccsen voltam a városi stadionban. Amikor vége lett a mérkőzésnek, a legnagyobb meglepetésünkre a stadion előtt, a Belgrádi úton végig német tankok sorakoztak, a legénység kiszállt a tankokból, dohányoztak és békésen beszélgettek. A nézőközönség lassan szétszéledt és hazament. Másnap számunkra befejeződött a tanítás, és már április 3-án megtörtént a bizonyítványosztás. Az égen mind sűrűbben jelentek meg a csillogó testű repülőök, a bombázók, és Pest felé húztak leszórni bom-

•

báikat. Légiriadó hallatára a család mindenkor Kisbajmokba futott ki, a fiatalabbja előbb, az idősebbek később érkeztek. Azt reméltük, hogy mivel arrafelé nincs se gyár, se vasút, a város szélét talán nem fogják bombázni. Kisbajmokon volt egy közeli rokonunk, a Lovászi család, akiknek a háza a legutolsó volt a szélmalom utcájában, utánuk már búzaföldek terültek el. Mi, fiatalok szabad szemmel is láttuk a tízezer méter magasan szálló repülőket, és számolgattuk őket, míg bele nem fáradt a szemünk és a nyakunk. Miután bombaterhüket leszárták Pestre és más célpontokra, ugyanezen az útvonalon repültek visszafelé olaszországi támaszpontjukra.

Közben a háború új fordulatot vett, ugyanis már egy-két évvel előbb emlegették, hogy a nyugati hatalmak meg fogják nyitni a második frontot valahol az Atlanti-óceán partján. A németek a feltételezett

A szabadkai városháza (1908–1912)
a Zsolnay szökőkúttal

•

helyen nagy erődítményeket építettek ki a partraszállás kivédésére. Végül is a francia partokon, Normandiában 1944. június 5-én hajnalban megtörtént óriási erővel a partraszállás. A világ legnagyobb harci cselekménye indult el azon a bizonyos D-napon, ahogy a katonai vezetés nevezte el. Mi, diákok ezt az eseményt nagy érdeklődéssel kísértük, amennyire a hazai lapokból és a rádióból ez lehetséges volt. Ez mindaddig így folytatódott, amíg be nem szólítottak bennünket honvédelmi munkára.

HONVÉDELMI MUNKA BÁCISKERTESÉN

Így hívták azt a munkát, amire 1944 nyarán felszólították a diákságot, a hetedikes és nyolcadikos gimnazistákat, a harmadik és negyedik osztályba járó kereskedelmi iskolásokat – de voltak, igaz csak elvétve, egyetemisták is –, hogy jelentkezzenek. Mi, szabadkai diákok is jelentkeztünk, és akkor tudtuk meg, hogy a zombori repülőtér építésére fognak bennünket beosztani, és a közeli Bácskertesén (Kupuszinán) leszünk elszállásolva. Ez a falu három kilométerre volt a repülőtértől, és minden nap oda kellett a diákszázadoknak átjárni, hogy főleg földmunkát végezzenek. Két barátommal, Zsigával és Taszival jelentkeztünk annak rendje-módja szerint. Megkérdezték tőlünk, akarunk-e segíteni esetleg a konyhán. A cserkészeknél volt némi tapasztalatunk a tábortűz és egyáltalán a tüzelés körül, így azt gondoltuk, hogy biztosan együtt maradhatunk, ha a konyhára jelentkezőnk. Úgy is történt, és egy-két nap múlva elutaztunk Bácskertesre.

Hárman: Erdélyi László Zsiga, Franciskovics László Taszi és én vonattal érkeztünk meg Bácskertesre 1944. július 18-án. A diákszázadok összeállítása egy-két nappal később történt meg, de nekünk, mire ők megérkeztek, a konyhát felszereléssel együtt üzembe kellett állítanunk. Ideiglenesen a községháza udvarán kaptunk helyet, és itt rendezkedtünk be. Az ellátás főnöke egy hivatásos és szigorú őrmester volt, aki az első találkozásunkat raporttal kezdte, és olyan kemény, parancsoló hangot ütött meg, hogy ott ellentmondani nem volt ajánlatos, de nem is lehetett. Ez amolyan félkatonai rezsimit sejtetett, amire mi ugyancsak rácsodálkoztunk.

Közben megérkezett a többi diák is, voltak köztük bajaiak, újvidékiek, makóiak stb., de a legtöbbjük szabadkai volt. Magánházaknál szállásoltak el bennünket, takarókat kaptunk, és szalmán aludtunk. A diákszázadoknak tanáraik voltak a parancsnokai, a szabadkaiaknak szabadkai, az újvidékieknek újvidéki stb. A konyha főnöke, aki hivatásos szakács volt, első nap még nem érkezett meg, és ebből következett a mi hármunk majdnem tragédiával végződő sorsa. Az őrmester első nap a raporton elrendelte, hogy babfőzelék legyen az ebéd. Felvettük a hozzá való felszerelést: nagy bográcsot, hosszú fakeverőt, babot, hagymát, zsírt, sót, paprikát. A bográcsnak megástuk a földben a megfelelő tüzelőhelyet – ezt a cserkészeknél így tanultuk –, és feltettük a babot főzni. Alágyújtottunk és erősen tüzeltünk, hogy a bab időre megfőjön. Nyár volt, nagy hőség, mi mindhárman annak megfelelően fürdőruhában tevékenykedtünk a tüzelés körül. Közben Zsiga valami régi fürdőkádat talált az udvar hátsó, elhagyott részében, közel húzta a tüzelési helyhez, teletöltötte vízzel, és mi hűtöttük magunkat felváltva a nagy hőségben.

Közben megegyeztünk, hogy elég, ha közülünk csak egy tüzel, és néha-néha megkeveri a babot, a másik kettő pedig hűsölhet a kádban. Az alapállás – diákfejjel – az volt, hogy ne szenvedjünk fölöslegesen mindhárman a forró tűz és rotyogó, pöszögő bab közelében. Arra azonban nagyon ügyeltünk, hogy a tűz állandóan jó kondícióban legyen, ehhez ugyanis értettünk. Valahogy másodrangú munkának tartottuk és unalmasnak is a bab állandó kevergetését, a jelszó az volt, csak rotyogjon, akkor biztosan fő is. Otthon láttam édesanyámat babot főzni, hasonló tapasztalatot szerzett otthon Zsiga is meg Taszi is, de egyet nem figyeltünk meg, hogy amikor keverte a rotyogó babot, akkor a fakanállal a lábos alját is jól megkeverte. Hát ebből származott a mi bakink. Néha-néha, amikor füttyörészve, talán dalikázva is elővettük a hosszú fakeverőt, mi csak a bab rotyogó, felső rétegét kevergettük, és közben erősen tüzeltünk. Rotyogott is a bab, még csapkodott is, de a pöszögésből származó cseppek nem értek el bennünket – a legnagyobb örömünkre –, hisz a keverőnek jó hosszú nyele volt. Így folyt ez a munka napozás közben, felváltva, még büszkén mondogattuk is egymásnak, hogy milyen jó is ez a diákmunka-

•

szolgálatos tábor, jót lehet napozni, közben pancsikálni a kádban, a finom babfőzelék pedig gyönyörűen fő, és délben jó ebéd lesz. Ez a kegyelemteljes állapot a mi nagy meglegedésünkre mindaddig tartott, amíg meg nem jelent az őrmester. Ő ugyanis a rettenetes kozmaszagra jött meg, ami akkor már olyan erős volt, hogy a falubeliek még a falu szélén is érezték a lekozmasodott bab szagát. Abban a pillanatban, amikor az őrmester váratlanul betoppant az udvarba, ketten Taszival éppen a fürdőkádban lubickoltunk, Zsiga barátom pedig a babfőzelék tetejét kevergette serényen. Akkor már a bab olyan állapotban volt, hogy a pöszögésből kék színű sűrű füst távozott a jó nagyméretű bográcsból. Amikor az őrmester mindezt meglátta, hát a szeme olyan tüzet hányt, hogy a spanyol bikáé a bikaviadalon kismiska lehetett. A hangorgánumát minden erejével bevetette, a szöveg tartalmától most eltekinténék, mert azt leírni még ma is szégyellném.

Aznap nem volt a tábor számára meleg ebéd, száraz kosztot kapott mindenki. Mi hárman pedig ismét raportra mentünk az őrmesterhez, miután megtisztítottuk a bográcsot. Hát én se előtte, se utána ilyen vastag kozmát életemben nem láttam. Amikor a kozmás babot kiöntöttük a szemétre, a bogrács alján vagy 10-15 cm-nyi vastag, koromfekete, keményen összeégett massa volt, amit rettentő nehezen, csak nagy erőfeszítések árán, több órai keserves munkával tudtunk lefejni a bogrács széléről és aljáról. Ebéd után megint raportra kellett jelentkeznünk az őrmesternél. Ismét keresetlen, durva szavakkal ecsetelte első napi munkánkat, az ebédfőzést. Mi csöndben, vigyázállásban hallgattuk végig a kemény fejmosást. Mit is mondhattunk volna ilyen fiaskó után? Előrebocsájtotta, hogy ha még egyszer ilyen előfordul, a repülőtéri fogdának leszünk a vendégei, de közben naponta guggoló állásban fogjuk körüljárni és megtekinteni a hatalmas hangárokat. Mi ezt a jövőképet néma csendben végighallgattuk, majd az őrmester valamennyire lenyugodva rögvést áttért a következő napokra, amelyekre ő szervezeti változtatást javasolt.

Hogy a jövőben elkerüljük az ilyen és hasonló eseteket, és hogy ő, mármint az őrmester, pontosan le tudja ellenőrizni, ki hogy főz, azt javasolta, hogy minden századnak külön szakácsa legyen. Erre mi mindhárman majdnem berezeltünk és elmagyaráztuk neki (ez

inkább amolyan diákos kimagyarázkodás volt), hogy ez semmiképpen se lenne jó, mert a főtt étel különböző ízű lenne, és ez a diákság körében nyugtalanságot idézne elő. Azt a viláért sem vallottuk volna be, hogy még egy rántottán vagy egy teán kívül fogalmunk se volt a konyhaművészetről. Miközben mi az őrmestert győzködtük, megoldódott a helyzet mindannyiunk nagy öröme, ugyanis megérkezett a főszakács. A konyha így egyben maradt, ő felelt ezután a konyhában történekekért, mi hárman inkább csak kuktafeladatot láttunk el. A főszakács állította össze a napi menüt, ő rendelte meg az ebédhez szükséges húst és egyéb élelmiszereket, és ő szervezte meg a munkálatokat. Nem volt itt nekünk rossz sorunk, a konyha megkapta állandó helyét, raktárát, szerszámokat és eszközöket, tüzelőfát stb. Megtanultuk a tüzelés helyes módját, az étel keverését, nem is kozmásodott többé oda sem a bab, sem más főzelékféle. A főszakáccsal különben a tisztálkodáson kívül nem is volt semmi bajunk. A reggeli mosdása abból állt, hogy vizet vett a szájába és a szájából locsolgatta a tenyereit, majd ezzel a vízzel mosta meg az arcát. Mi természetesen ezt egymás közt megtárgyaltuk, de arra már nem voltunk elég bátrak, hogy meg is mondjuk neki, hogy reggeli mosdásnál ne sajnálja a vizet, a szappant, és legalább lavórban végezze el a mosdást. Hogy is nézett volna ki, ha egy diákgyerek egy idősebb embert oktat ki, akinél a fogmosás is teljesen idegen fogalom volt. Később tudtuk csak meg, hogy a főszakács eredetileg román származású ember volt, akinél a konyhai higiénia nyilvánvalóan nem kívánt meg magasabb szintet.

A heti menüben ötször volt hús és kétszer tésztaféle. A húsfőzés alkalmából a nagy darab, csontos marhahúsokat egyben főztük meg és főzés után vagdaltuk le a húst, amit aztán a főzelékbe raktunk. A visszamaradt nagy velős csontokat magunknak tartottuk meg. A velőt a csontokból kiszedtük és vagy ujjni vastagon rákentük a kenyérszeletekre, jól megsóztuk, paprikáztuk és jóízűen felfaltuk. Hát sem előtte, sem azóta annyi velős kenyeret nem ettem meg, mint akkor nyáron, ott, Bácskerteszen. Tésztafőzés alkalmával is feltaláltuk magunkat, különösen, amikor mákos tészta készült. Sok 8-10 literes bádoggödör állt rendelkezésünkre a konyhán. Megegyeztünk abban, hogy aki közülünk szedi ki a bográcsból a tésztát, az észrevétlenül rak-

•

jon belőle az egyik vödörbe annyit, hogy az félig legyen, majd szórjon rá jócskán mákot és cukrot. Még mielőtt a nagy tömegű mákos tészta elkészült volna, egyikünk ezt a vödört megfelelő pillanatban emelje el és mentse át a szemben lévő házba, ahol mi laktunk. Ebédkiosztás után elmostuk az edényeket és hazamentünk. Ott várt bennünket az oda készített ebédünk. A vödörben marékkal összekevertük a tésztát a mákkal és cukorral, és ugyancsak marékkal „nyúkáltunk” a vödörbe a finom mákos tésztaért. Be is töröltük egykettőre az egészet. Hogy miért volt ez jobb, mint a konyhán elkészített mákos tészta, főleg ez a marékkal történő evés (így esznek az afrikai négerek), a mai napig se tudom, de jólesett, talán azért, mert más volt, mint az otthon szokásos evés.

A háziak, akiknél laktunk, rendes, szorgalmas zöldségtermelő magyar emberek voltak, de a családfő halászattal is foglalkozott. Egyszer felvezetett bennünket a padlásra és megmutatta a dróton lógó szárított csukákat, amiket ő fogott a Dunában. A faluban a diákságnak különben nem volt valami jó híre, mert a határban megdézsmáltak mindent, amit csak meg lehetett enni (dinnye, sárgarépa, hagyma, paprika). Mi, a konyhán dolgozók ezt a mesterséget nem űztük, mert az élelmezésünk magas szintű volt. A Duna egyik ága nem messze volt a falutól, és ha mi lementünk, akkor a fürdés miatt mentünk le, a veteményeskertek nem keltették fel érdeklődésünket.

A vasárnapok különösen szépek voltak, mert az asszonyok, de főleg a lányok gyönyörű helybeli népviseletben vonultak délelőtt csoportosan a templomba. A lányok öltöztetése külön rítus szerint történt. Egyszer a fakerítésen keresztül meglestünk egy ilyen lányöltöztetést. Persze mintegy 65 év távlatából most már nem tudom pontosan leírni az egész folyamatot. Az anya, nyár lévén, az udvaron öltöztette a lányát, és sorban, lassan, nagy gondossággal adta rá egymás után a szoknyákat. Emlékszem, hogy egy darabig számolgattuk, de végül belefáradtunk. Közben a főszakács már keresett bennünket, mert hozzá kellett fogni a főzéshez. Amikor a lányok öltöztetése befejeződött, megindultak a templomba. A csoportokba verődött lányok látványa felemelő volt, olyanok voltak, mint az élő babák díszes pártáikkal, virágos ruháikban, sokrétű, ringó szoknyáikban.

A repülőtéren munka minket közvetlenül nem érintett, ettől a konyhai munka megmentett bennünket. Csak foszlányokat hallottunk arról, ami ott történt. Egyengették a talajt a kifutó körül. Reggel megreggeliztek a faluban, majd utána kivonultak a reptérre, amely kb. három km-re volt a falutól. Ebédre tértek vissza, a délután pedig szabad volt. Egyesek lementek a Dunára fürödni, másoknak labdarúgótornát szerveztek a falu sportpályáján. Minden héten kaptunk zsoldot, napi öt pengőt térítési árként a munkánkért. Mindenesetre ott a faluban másra nem tudtuk a pénzt elkölteni, mint kocsmára. A mi szállásunktól nem messze volt a híres Juhász Pali kocsmája, ide jártunk minden szombat este és intenzíven fogyasztottuk a tojáslikört, ugyanis ez a fajta alkohol volt akkoriban divatban a diák urak – ahogy a faluban hívtak bennünket – között. Ide jártak a falubéli legények is, és amikor már jó előrehaladtunk a tojáslikőr fogyasztásában, természetesen nem maradt el a dalogatás sem. Kisebb összetűzések is voltak a diákok és a falubéli legények között, de mi hárman ilyenben nem vettünk részt. Itt hallottuk először énekelni a legényektől a falujuk nótáját, amely a felsei (jobb módú) és az alsai (szegényebb) legényekről meg lányokról szól.

A dal pontos szövegét csak később ismertük meg, amely így szól:

*Sarkon van a, sarkon van a, Juhász Pali kocsmája,
A felsei legényeknek van az oda csinálva,
Kelet felé van az ajtaja, hideg szél fúj be rajta,
Jaj, de szépen kihallatszik a muzsikaszó rajta.*

*Tarka-barka, tarka-barka tolla van a madárnak,
Jaj, de furcsa szokása van a mostani leánynak,
Selyemkendőt köt a nyakába, büszkén sétál a kocsmában,
Az alsai legényeknek fáj a szívük utána.*

Az egyik tojáslikörözés után megnőtt a bátorságunk és eldöntöttük, hogy most aztán bemegyünk a faluba, szétnézünk a szebbik nem állománya körül, és szerelmi kaland után nézünk. Milyen egyszerűnek is tűnt ez nekünk, naiv kisdíákoknak, de mindegy, a döntés

•

megszületett, és mi a Juhász Pali-kocsmából megindultunk a központ felé, vagyis az iskola és a templom irányába. Olyan hír keringett a faluban, hogy van egy könnyűvérű asszonyka, hát úgy döntöttünk, hogy meglátogatjuk őt. A templom felé menet útba esett ennek az asszonynak a háza, és mivelhogy a tojáslikőr által megnőtt bátorságunknak birtokában voltunk, hát becsöngettünk hozzá. Persze arról fogalmunk se volt, hogy is akarjuk mi lebonyolítani ezt a pásztoróráat hármásban. Közben magamban fontolgattam a saját esélyeimet. Más szóval, hányadikként kerülhetek én sorra. Ha kor szerint megyünk be az asszonykához, akkor Zsiga lesz az első, én a második és Taszi a harmadik. Ha magasságunk szerint, akkor viszont Taszi lesz az első, mert ő volt köztünk a legmagasabb növésű, én ismét csak a második leszek, Zsiga lesz a harmadik. E röpké áttekintés után rájöttem, hogy jómagam semmiképpen se kerülhetek az első helyre. A helyezési sorrendnél azonban nagyobb volt az a vágyam, hogy egyszer már egy szép és tapasztalt asszonynép kebelén lihegthessek, és végre beteljesüljön férfiúi álmom. Ezután én is dicsekedhetek majd azzal, hogy én is férfi lettem, mint a többi nálam idősebb fiú. Mindenesetre a dolog már 50%-ig biztos volt, mert mi már beleegyeztünk, csak még a másik 50% hiányzott, vagyis a kiszemelt asszonyka beleegyezése. Ilyen 50%-os állapotban vártuk, hogy kinyíljon a kapu a csöngetés után. Meg is jelent nemsokára egy alacsony termetű, mosolygós, hegyes csöcsű asszony, és beengedett bennünket. Azt megfigyeltük, hogy az udvart benőtte a seprűkóró, úgyhogy nem lehetett látni az udvar végét. Most már nem emlékszem pontosan arra a szövegre, amit ott leadtunk, de valahogy mégis tudtára adtuk, hogy mi járatban vagyunk. A részletekbe már nem tudtunk belebocsátkozni, pl. hogy miért jöttünk egyszerre hárman és egyáltalán, hogy fog ez az egész pásztoróra lebonyolódni, amikor egy erőteljes csengetés hallatszott a kapu felől. Egy kicsit kótyagos fejjel fel sem fogtuk, hogy milyen bajt hozhat a fejünkre ez a csöngetés, de az asszonyka megrettent és csak annyit mondott: „Jaj, megjött az őrmester úr!”, és neki őt be kell engedni. Mindjárt meg is találta a megfelelő megoldást, és a seprűkóró felé mutatott, hogy oda bújjunk el, mert ha az őrmester úr itt talál bennünket, hát abból nagyon, de nagyon nagy balhé lesz. Mit tehattünk egyebet,

•

mint szófogadóan, megalázva elbújtunk a kóro közt, és nagy hallgatás vett rajtunk erőt. Hallottuk a szép fehérnépre jellemző csicsergős hangokat és az őrmester úr győzelemre váró határozott hangját. Kis ideig még ott guggoltunk a kóro között, majd amikor már úgy gondoltuk, hogy megkezdődött a szerelmeskedés, persze a legnagyobb sajnálatunkra nélkülünk, a teljes sikertelenség és a vereség tudatában nagy csöndben kilopakodtunk a kapun, és lehajtott fővel, mint a fiatal hím oroszlán, amelyiket elűz a falkából az öregebb, nagyobb sörényű, erősebb vetélytárs, úgy mentünk mi is haza, lefeküdtünk a mi pokróccal leterített szalmánkra, és csak néhány keresetlen szóval emlékeztünk meg a sikertelen próbálkozásunkról. Álmunkban valószínűleg nem így éltük meg ezt a kudarcot, ellenkezőleg, lehet, hogy mi voltunk a győztesek, de hát az álom más, mint a valóság. Ezzel a vereségünkkel nem nagyon dicsekedtünk, mert a férfinép már csak ilyen, hogy a győzelmekre emlékszik szívesen, és azokkal dicsekszik. Többet ilyen vagy hasonló kísérletbe ott Bácskertesen nem bocsátkoztunk, mert még egy ilyen csúfos vereséget a férfiúi büszkeségünk már nehezen tudott volna elviselni. Így fejeződött be a mi hármunk bácskertesesi nagy kalandja, amihez nagyban hozzájárult a tojáslikőr tartalmát képező alkohol is. Azóta is, ha valahol tojáslikőrrel kínálnak, emlékezetemben, tudat alatt, vissza-visszacsalogatom ezt a szépen megálmodott, de sikertelenül végződött bácskertesesi kalandunkat. Megmaradt nekünk minden reggel a jógázás, amit kedvteléssel és nagy szorgalommal űztünk. Akkoriban ugyanis a diákság körében nagy divatban volt a jóga, amit könyvből tanultunk meg és egymást biztatva gyakoroltunk ott a faluban. Velünk ellentétben az őrmester úr másféle sportot űzött.

Evvel az őrmesterrel kapcsolatban említeném meg azt a számunkra nemigen hízelgő definíciót, amelyet ő rólunk, diákokról fogalmazott meg egy alkalommal. Történt ugyanis, hogy a makói diákok pokrócot vetettek a makói jegyzőre és jól elnászpángolták. Ez nagy felháborodást váltott ki a vezetőségben, és az elkövetőkre komoly büntetés várt. Igen ám, de az elkövetők kiléte titokban maradt. Az ügy a labdarúgópályán folytatódott, ahova az egész diáksereget odarendelték, és kezdetben szép szavakkal próbálták kicsikarni a tettesekből, hogy önként jelentkezze-

•

nek. Amikor a vezetőség belátta, hogy a finom gyözködés nem vezet eredményre, következett a szigorú testgyakorló fenyítés, ami futásból, kúszásból és mászásból állt. Miután így sem derült ki a tettesek kiléte, az őrmester ekkor jellemezte a diákságot a következő szavakkal: „A poloskánál csak egy szemtelenebb állat van, a diák.” Ezt a megtisztelő és végtelenül lesújtó minősítést mi lesütött szemmel és lehorgasztott fejjel szótlánul és megalázottan vettük tudomásul. Ilyen keresetlen véleménynyilvánítással fejeződött be a sikertelen tájékozódás a makói jegyzőt verő diákokról.

Közben a munka kint a zombori repülőtéren és nálunk bent a faluban, a konyhán rendes mederben folytatódott. A légiriadók 1944 nyarán, de különösen a nyár második felében mindennaposak voltak. Mi úgyszólván biztonságban éreztük magunkat, mert tudtuk, hogy a falura, illetve a konyhára nem fognak bombát dobni. Főzés közben az eget kémleltük, és a mintegy tízezer méter magasságban repülő bombázókat próbáltuk megszámolni, de ez rendszerint lehetetlen volt, annyi csillogott belőlük az égen. A repülőtéren dolgozó diáksereg nagyobb veszélyben volt. Légiriadók alkalmával a kifutópálya közelében átsott futóárkokban húzódtak meg, és onnan figyelték a bombázókat, hogyan húznak észak felé. Egy alkalommal kilenc bombát dobtak a repülőtérré, de nem találták el sem a hangárokat, sem a kifutópályát. Más alkalommal egy kifutópályán tartózkodó német gépet gyújtottak fel az amerikai vadászgépek. Úgy látszik, abból a magasságból megpillantották a gépet és azonnal rávetették magukat, tönkre is tették.

A bombázók nemcsak nappal, hanem éjjel is jártak bombázni. Egy ilyen átrepülés alkalmával egy éjjeli vadász-, valószínűleg német gép lehetett, lelőtt egy négymotoros hatalmas amerikai bombázót, amely Bácskertes határában zuhant le. A repülőgép személyzete ejtőernyővel kiugrált, és élve maradt. Másnap összeszedték őket, és mi persze jelen voltunk, amikor teherautóval behozták őket a faluba. Ekkor láttam először négert, mert volt köztük fekete bőrű is. A lelőtt bombázó nem messze zuhant le a falutól, és nem lettünk volna mi diákok, ha nem akartuk volna mindenáron megnézni ezt a gépet. Azokban a napokban egész búcsújárás volt a lelőtt bombázónál. Körüljártuk és alaposan szemügyre vettük mi hárman is, az alkatrészek persze nagy

területen szóródtak szanaszét. Nem volt diák, akinek a kezében nem lett volna kisebb-nagyobb darabja a gépnek. Ma sem tudom, hogy ez mire volt jó egy tenyérnyi nagyságú alumíniumlemez például. Mire lehet ezt felhasználni, főleg hazavinni? Hát mi is főlstedtünk valami vacak darabot, csupán mert más is ezt tette. Ez volt végül is a pechünk, mert közben találkoztunk a csendőrökkel, akiknek biztos az volt a feladatuk, hogy őrizték a gépet és a környékét. „Mi van diák urak? Lopkodunk? Lopkodunk? Na, gyerünk csak be az őrszobára, hogy felvegyük az urakról az adatokat.” Ott álltunk az őrszobán gatyában, félmeztelen, kezünkben egy-egy darab vacak ronccsal és nem éppen szalonképes keresetlen szavakkal kérdeztünk ki bennünket a csendőrök, hogy kik vagyunk, mik vagyunk. Ki a századparancsnokunk? Mikor bementek tanárunk nevét, hogy az Penavin Elemér és a századot, ahová tartozunk, elengedtek bennünket azzal az útravalóval, ha még egyszer megfognak bennünket, hogy lopjuk a lezuhant bombázó darabjait, hát isten irgalmazzon nekünk. „Most pedig tűnjenek el, mert úgy p...án rúgom magukat, hogy ...”, a szöveg többi részére már nem emlékszem, de az a része is hasonló hangnemű és tartalmú lehetett.

A bácskerteszi diákmunka-szolgálaton maradtunk egészen 1944. szeptember 20-áig. Közben szüleim elköltöztek a Zászlós utcából az István utca (ma Žarko Zrenjanin) és a Halasi út sarkán lévő épületbe, így egészen közel volt az asztalosműhely a lakáshoz. Lakásunk ablakai a Gyula utcára néztek, arra az utcára, ahol már régebben laktunk, amikor a szüleim Párizsban voltak. A lakás közvetlenül a bélgár mellett volt, amely természetesen nem üzemelt a háború alatt. A mi lakásunk udvara összeköttetésben volt a bélgárral, ennek később nagy jelentősége volt, mert az udvaron keresztül fosztogatták az oroszok a bélgárat és a gyárhoz tartozó lakásokat is. Hogy, hogy nem, rájöttek, hogy ott zsidók laktak, akiket elhurcoltak, és ott maradtak teljesen őrizetlenül a gyár és a lakások. Mit mondjak? Megindult a búcsújárás a mi udvarunkon keresztül, és mindaddig tartott, amíg valamirevaló holmit találtak.

Még Bácskerteszen voltunk, amikor hírül ment, hogy Szabadkát is megbombázták. Állítólag, ahogy nekünk mesélték, egy katonavonatot

•

tartózkodott az állomáson vagy a teherpályaudvaron, és ez volt a célpont. A szőnyegbombázás következtében nagyon szétszóródtak a bombák. Az egyik bomba a Zászlós utcai volt lakásunktól ötven méterre esett le, de voltak olyan bombák is, amelyek egészen kint, a majsai szőlőkben értek földet. A bombák zöme mégis célt ért, mert az állomás környékére hullott, de végigtarolták a bombák a Zentai utat is. Itt volt az a gépíró-gyorsíró iskola, ahova Meta járt gimnazista korában. Ez az iskola is teljesen a földdel vált egyenlővé.

A bombázás közvetlen eredményét csak akkor láttuk, amikor hazaérteztünk Bácskertesről. Szabadka nem az a város volt többé, mint amit itt hagytunk júliusban. Romba dőlt házak, nagy bombatölcsérek éktelenkedtek sokfelé. Közben megindult a menekültek áradata is. Mivelhogy közel laktunk a Bajai és Halasi út sarkához, volt mit látnunk. Déli irányból végelethetetlen kocsisor kígyózott a Bajai úton a határ felé. A kocsikon a felhalmozott legszükségesebb holmi tetején asszonyok, gyerekek, öregek ültek és bámultak a reménytelenségbe. Voltak köztük magyarok, svábok, csángók – akik mind Bácska déli részeiből menekültek Baja felé, majd a Dunántúl irányába. Ez már igazi háborús hangulat volt. Később derült ki, hogy mindazok, akik időben felmérték a veszélyt és idejekorán elindultak, azoknak sikerült eljutni Bajáig, átkelni a hídon és a Dunántúlon telepedtek le. Ellentétben azokkal, akik később indultak el, azokat a partizánok útközben elkapták, sokukat ártatlanul kivégezték, és jeltelen sírokba kerültek. Sok nyugszik közülük a Zentai úti temető vesztőhelyén is.

Egész szeptember így múlt el. Mi, diákok nem jártunk iskolába, közben hallgattuk a rádióból a háborús híreket, világos volt, hogy az oroszok nagy iramban haladnak előre, és nemsokára elérik a mi városunkat is.

Erzsi nővérem ekkor már férjnél volt, egy anyaországi fiatalember, Kelemen József vette feleségül, aki zagyvapálfalvai (Salgótarján környéke) születésű volt. Anyaországi lévén hamar tudomást szerzett a rá leselkedő veszélyről, ezért elhatározta, hogy visszautazik falujába azzal a megegyezéssel, hogy nővérem is követni fogja. Erzsi összecsomagolta a szükségesnek vélt holmiját, és az utolsó Szabadkáról induló vonattal elutazott Pestre. Azonban Pestet nagy bombázás érte, és a

nagy zűrzavarban csomagjai mind odavesztek. Továbbutazott férje szülőfalujába, de férjét nem találta otthon. Józsi közben visszaindult Erzsziért, így elkerülték egymást. A vonatok már csak kisebb szakaszokon közlekedtek, de Józsi valahogy mégis eljutott Kelebiáig. Innen próbált gyalog átjönni Szabadkára Erzsziért nem tudva arról, hogy ő meg már elutazott. Józsit a határon a partizánok elfogták és azon nyomban agyonlőtték. Mivel Józsit nem találta meg, Erzsinek körülményesen, de sikerült hazajönnie. Ilyen tragikus vége lett első házasságának abban a már igencsak zűrzavaros világban, ami ránk köszöntött 1944 őszén.

„Olyan ember, ki születése helyéhez ne ragaszkodnék, talán nincs is a világon s minél messzebb estünk tőle, első örömeink és bánataink tanyájától, annál inkább nő a vágy utána.”

(Báró Eötvös József)

1944. OKTÓBER 10.

Szép és aránylag meleg októberi nap volt. Délután négy órától barátommal és osztálytársammal, Zsámboki Pistával moziban voltunk. Egyszer csak megszakították a film vetítését, kigyulladt a villany, és csak annyit mondtak, hogy mindenki menjen haza. A család akkor az István utcában, a mai Žarko Zrenjanin utca végén lakott, a volt bélgyár melletti házban. Gyorsan hazasiettem, a család már a Halasi út sarkán állt más emberekkel együtt, és nézték a lovas partizánok bevonulását a városba. Ott, a Halasi út elején lövöldözés nem volt, egynéhány lóháts partizán vállon keresztbe vetett puskával lovagolt a város központja felé. Nagy félelem vált úrrá az én családomon is, hogy mi történik majd ezután. Erzszi nővérem az utolsó Pest felé induló vonattal utazott el Salgótarjánba a férje után, így mi öten maradtunk otthon. Ezekben a napokban a család együtt volt, és csak a legszükségesebb élelem beszerzése miatt hagyta el valamelyikünk a lakást. A világ és a háború eseményeiről rádióból értesültünk. Október 15-én is a rádió körül ültünk, amikor elhangzott Horthy Miklósnak, Magyarországnak

•

kormányzójának bejelentése, hogy a háború folytatása kilátástalan, és fegyverszünetet kért. Magyarországon voltak akkor olyan németpárti erők, amelyek ezt nem fogadták el. Ekkor lépett színre Szálasi Ferenc, a nyilas párt vezére, és további ellenállásra, vagyis a háború folytatására buzdított. Így hiúsult meg a békekísérlet, és folytatódott az értelmetlen vérontás.

A munka az asztalosműhelyben leállt, jövedelem nem volt, a családnak nemigen volt tartaléka, jött a tél, a tüzelő és a télire való élelem bekészítése. Elég nehéz helyzetbe kerültünk. Egy királyhalmi ismerősünk járt éppen nálunk, és tőle tudtuk meg, hogy Kazi, a helybéli szőlősgazda szüretelőket keres. Mi ketten Ella húgossal kaptunk az alkalmon, már másnap kimentünk Királyhalmára, és rögtön beálltunk a sorba szüretelni órabérért. Ella szüretelt, én pedig hordtam ki a szőlőt nagy szalmahordó kosarakban a vízhatlan ponyvával kibélelt kocsihoz. Ludaspusztán (a mai Hajdújáráson) aludtunk az egyik ismerősüknél, aki szintén részt vett a szüretelésben. A háziasszony és a lányok a házban, mi fiúk és a házigazda az istállóban aludtunk. Este, munka után készítették főtt ételt, nappal csak kenyeret vittünk magunkkal, és azt ettük szőlővel vagy almával. A szüretelést a „bandagazda” irányította, és figyelte, hogy ne hagyjunk el szőlőfürtöt a tőkén. Voltunk vagy húszan fiatalok és öregek, lányok és asszonyok. A katonaköteles férfiak nem voltak otthon, így azok végezték el a munkát, akik vagy fiatalok voltak még, vagy akik már kiöregedtek a katonasorból. A bandagazda jegyezte mindenkinek a munkaóráját, de volt még egy feladata, hogy figyelje az oroszokat. Ha orosz látott, az asszonyok és a lányok elfutottak és elbújtak mindaddig, amíg orosz volt a láthatáron. Szombaton délután a gazda házához mentünk, ő a tornácon állt, és minden szüretelőnek a bandagazda feljegyzése szerint kifizette a járandóságát. Ella és én még ott kint a faluban megvettünk egy nagy, ötkilós, kemencében sült kenyeret meg egy pár csirkét vagy egy kakast, és megindultunk gyalog Palicsig, majd onnan villamossal haza. Nagy volt az öröm, amikor hazaérkezett a két „napszámos” a munkából egy kis élelemmel.

Nemsokára azonban vége lett a szüretnek, és ez a fajta munkalehetőség megszűnt, de számomra nem. Szüret után következett a

szőlő takarása (a szőlőtőkék homokkal történő betakarása a fagy elől). Ezt már csak férfiak végezték, én ehhez a munkához elég cingár voltam, de nagyon igyekeztem a többiekkel lépést tartani. Mint már említettem, csak fiatal és öreg dolgozott, mert ha lett volna köztünk erős, jó éveiben járó férfi, ugyancsak elhagyott volna bennünket, és biztos csökkent volna az órabérünk, így viszont nagyjából egyforma ütemben haladtunk, nem volt kihez viszonyítani a munkánkat.

Számomra ez a munka se tartott sokáig, mert jó apám kijött egy délutánon, hogy sürgősen menjek vele haza. Felhívás jelent meg ugyanis, hogy a középiskolás diákok jelentkezzenek a városházán munkára. El nem tudtam képzelni, hogy milyen munkáról lehet szó. Nekem akkor már munkáskezem volt, túl voltam az első víz hólyagokon a tenyeremen, így az esetleges fizikai munkától sem féltém. Másnap a városházán összejöttek a diákok, gimnazisták, kereskedelmi iskolások, és ott tudatták velünk, hogy összeírni megyünk a környező tanyákra és falvakba. Kettesével, illetve hármassával csoportosítottak bennünket, kaptunk egy pecsétes hivatalos papírt arról, hogy mindenki köteles fogadni bennünket és bevallani vagyoni helyzetét. Mi pedig kötelesek vagyunk mindent alaposan szemügyre venni, a jószágot megszámolni, összeírni és a háztartásokról összeírt lapokat munkánk végeztével a városi népbizottságnak átnyújtani.

Én egy jó barátommal, Drozlik Lacival kerültem össze, és majd még később leírom, milyen nagy szerencsém volt vele. Mellénk osztottak be még egy lányt is, aki szegény sápadtan jött hozzánk, és látszott rajta, hogy rettenetesen fél. Akkor már hírül mentek a kószáló oroszok rémtettei, részegeskedései, a nők megerőszkolásai stb. Laci barátommal megnyugtattuk a lányt, hogy majd mi elvégezzük helyette is a munkát, ő maradjon csak a városban, a szüleinél. A lány nevét sem akkor, sem később nem jegyeztem meg. Diákkoromban, később pedig felnőttkoromban – igaz, egy szót sem váltottunk többé – bármikor találkoztunk az utcán, mindig ő üdvözölt előre, és szeméből még jóval később is kiolvastam a háláját azért, amit érte tettünk azokban a zűrzavaros időkben.

Laci barátommal Felső-Tavankútra kaptuk a beosztást. Ha emlékezetem nem csal, ez a kis település két sor egymáshoz közelebb vagy

•

távolabb álló tanyából állt az út jobb és bal oldalán. A jelentkezés és beosztás utáni napon már indulnunk is kellett. Első dolgunk az volt, hogy jelentkezünk a helyi, pár emberből álló fegyveres helyőrségnél, ahol felmutattuk a papírjainkat, és így tudomást vettek arról, hogy mi tulajdonképpen mit keresünk ott kint, az isten háta mögött házról házra járva. Már a helybéli partizánok az őrségen figyelmeztettek bennünket, hogy orosz dezertőrök (katonaszökevények) kóborolnak a környéken, részegeskednek és erőszakoskodnak. Ha ilyenekkel találkozunk, vagy hallunk róluk, vagy bármilyen bántódás érne bennünket, azonnal jelentsük nekik. Hát ez nem volt számunkra valami bizalomgerjesztő helyzet. Szállást egy magyar családnál kaptunk, ahol az anyán kívül még három lány is volt, a legfiatalabb 16, a legidősebb 20 éves. Az apáról nem tudtunk semmit, igaz, nem is érdeklődtünk felőle. Mi ketten külön szobát kaptunk utcára nyíló ablakkal. Étkezésünkről a tanyákon gondoskodtak, mert hamar hírül ment a két soron, hogy kik vagyunk, de főleg az, hogy összeírást végzünk a vagyoni állapotról. Egy-két napi munka után az emberek észrevették, hogy milyen jóindulattal és megértéssel viseltetünk irántuk, ezért igyekeztek a kedvünkbe járni.

A házaknál és a tanyákon való megjelenésünk pillanatában látszott a helybelieken a rémület. Észrevettük azt is, hogy igyekeztek csak részben bejelenteni ingóságaikat, de főleg a jószágot. Egy-két nap múlva mi is felmértük a helybeliek titkos óhaját, és ebben segítettünk nekik. Ez abban nyilvánult meg, hogy amikor a tanya melletti udvarra kimentünk összeírni a baromfit, akkor majdnem megféleztük a pulykák, a libák, a kacsák és a tyúkok számát. A malacok közül pedig csak azt írtuk össze, amit láttunk, ami az ólban hevert, hát azt nem láttuk, és nem is jegyeztük fel. Ilyen hozzáállásunk után a házaknál már nem fogadtak bennünket hidegen és féltően, mint az első napokban. Ellenkezőleg, olyan ebédeket készítettek nekünk, hogy abban a zűrzavaros időben a városban távolról sem volt olyan bőven terített asztal, mint ott kint, Felső-Tavankúton. Nem hiányzott ott az asztalról a finom csirke- vagy kakaspaprikás, a sültetek, de a finom meleg túrós vagy mákos kalács, a kemencében sült kacsaszíros lángos és az illatos fehér kenyér sem.

Megtörtént olyan is, hogy egy szegényebb házba tértünk be. Még mielőtt megkezdtük volna az összeírást, a család feje, a férj előrebocsájtotta – szinte kérően –, hogy neki mindössze két süldője van, az egyiket hajlandó odaadni a katonaságnak, de a másikat ne írjuk fel, mert három kisgyermek van, és azoknak nem tud mit enni adni. Azonkívül volt egy tehene meg néhány tyúk az udvarban. Lacival összenéztünk, és nem írtunk fel semmit. Megegett a szívünk a három kis csöppségen, akik gondtalanul játszottak csutkával a földes szobában mit sem sejtve a körülöttük háborgó világ borzalmairól. Nekik biztosan jót tettünk, de nem biztos, hogy a háborúzó világ is így könyvelte volna el ezt nekünk.

Vacsorát mindig a szobát adó háziasszony készített számunkra. Az estéket csöndes beszélgetésekkel töltöttük el. A háború már a Dunaparton folyt, az oroszok nagy erőket vontak össze Bezdánnál, és véres csatát vívtak a Dunán történő átkelés érdekében. Este, ha kimentünk az udvarra, jól odahallatszott a szünet nélküli ágyúdörgés. Ilyenkor a barátommal elégedetten állapítottuk meg, hogy nekünk mégiscsak jobb itt, mint ott, a Duna partján a golyózáporok közepette várni a lehetőséget az átkelésre a folyón.

Egy ilyen estén történt aztán valami olyan esemény, amit nem lehet soha elfelejteni. Csendes esti beszélgetésünk közben egyszer csak erőteljes dörömbölés hallatszott a bejárati ajtó felől. Az ajtó kinyitása után „zdrásztvujtye” köszöntéssel két orosz lépett be. Egy alacsonyabb, barna hajú és egy magasabb szőke, mindkettőnek a vállán kerek tárcsás géppisztoly, az egyiknek a kezében még egy vödör bor is volt. A háziaktól vacsorát kértek. Egykettőre előkerült a szalonna, a kenyér meg a vöröshagyma. A két orosz katonának valamilyen rangja is volt, mert a vállpántján az egyiknek három, a másíknak, az alacsonyabb barnának négy csillagja volt. Hogy ezek a csillagok altiszti vagy tiszti rangot jelentettek-e, azt akkor még nem tudtuk. Jóízűen megvacsoráztak, látszott rajtuk, hogy éhesek voltak. Ezután következett a nagy „show”, amiben már mi is szerepet kaptunk. Előkerült a borral teli vödör és a „hazjájkatól” (háziasszony) csészéket kért a két orosz katona. A háziasszony hozott is két csészét a két orosznak, de ezzel nem voltak megelégedve, és még két csészét kértek a mi számunkra

is. Még mielőtt felfogtuk volna, hogy mi következik ezután, már belemártották a csészéket a borba és a színültig teli csészék ott voltak előttünk is. Most következett a koccintás „za rogyinu, za Sztályina” (a hazáért, Sztálinért) és az ivás. Én az alkoholnak, főleg a nagy ivászatnak soha nem voltam nagy barátja. Úgy egy jó ebéd vagy vacsora után egy-egy pohár fröccsöt (fele bor, fele szódavíz) még el tudtam fogyasztani, de csak ennyit. Itt meg szódavíz sem volt, csak úgy tisztán kellett a számomra savanyú kocsisbort inni. A bor minőségére, amit az oroszok vödörben hoztak, most már pontosan nem emlékszem, nekem a második bögre után akár már tokaji aszú is lehetett volna, akkor is megutáltam volna. Szóval az ivás! A két orosz egy szuszra kiitta a bögre bort. Én, a tapasztalatlan városi diák, belekóstoltam és visszatettem a bögrét az asztalra azzal a szándékkal, hogy majd a továbbiakban lassan kortyolgom. Hát ebből akkora balhé tört ki, hogy majdnem a fejünkbe került. Az oroszok közül az egyik, a szóke úgy felháborodott, hogy én nem akarom kiinni fenékgig a bort az ő „rogyinjára” és Sztálinjára, hogy a géppisztolya után kapott, de a kisebb, a barna ismerve katonatársa hirtelen és erőszakos természetét, előzőleg már kiszedte a géppisztolyból a tárat, és elrejtette, így ezt az én nagy baklövésemet átmenetileg megúsztuk. Az egész felforrósodott légkör lecsillapítását Laci barátom oldotta fel. Róla csak egy pár szóval annyit, hogy ő statisztá volt a szabadkai színháznál, gyönyörűen énekelt és bizonyos tapasztalata is volt az ivászat területén, nem úgy, mint nekem, a diáknak. Míg a barna hajú orosz ivásra noszogott, Laci barátom tanácsát fogadtam meg. Ez abból állt, hogy csukjam be a szemem, és igyam ki egyből az egész bögre bort, utána pedig azonnal kimegyünk a dolgunkat elvégezni. Laci tudtára adta az oroszoknak valamilyen nemzetközi nyelven és nemzetközi mutogatással, hogy miért kell kimennünk. Kiittam a bögre bort, az oroszok nagy megelégedésére, így most már befogadtak engem is a társaságba. Mondogatták is, hogy „hárásó, ocsiny hárásó” (jól van, nagyon jól van). Miután kimentünk az udvarba, Laci elmagyarázta, hogy a nagyujjam és a mutató ujjam nyomjam le a torkomba jó mélyen, illetve mindaddig, míg ki nem hányom az egész bort, amit megittam. Ettől már kedvesebb és szebb esti szórakozást is el tudtam volna képzelni.

Persze én abban a reményben tértem vissza a lakásba, hogy ezzel ez az ügy le van tisztázva. Nem így volt ám! Mire mi visszaértünk, a bögrék már ismét színültig tele voltak azzal a vacak lőrével, amire már csak utálattal tudtam ránézni. Most az oroszok részéről más jelszó hangzott el, hogy: „kányec vájni” (vége a háborúnak), amire megint csak inni kellett. Lacival összenéztünk, és egykettőre világossá vált előttünk a két orosz célja, vagyis hogy minket leitatnak, és utána következhetnek a lányokkal történő „foglalkozások”. Ezt a háziasszony is felfogta és arra kért bennünket, hogy ne igyuk le magunkat. A második bögre bort is kiittuk, kimentünk az udvarra és kihánytuk. Így folytatódott az ivászat mindaddig, amíg csak volt bor a vödörben. Az oroszokon látszott, hogy mind jobban lerészegednek, mi pedig álltuk a sarat. A többszöri ökrödés minket is megviselt, természetesen az alkohol is hatott ránk, de mi tudtuk, mit csinálunk és mi a célunk. Az egyik orosz, a szőke már-már úgy látszott, hogy az asztal alá kerül, de rövidebb krízis után ismét hangoskodni kezdett. Végül is Lacival láttuk, hogy itt nagy baj lesz, mert a szőkének egyre mi voltunk útjában. A másik orosz elrejtette a géppisztolygolyóval teli tárákat, és azzal foglalkoztak, sőt vitatkoztak, hogy hova lettek a táruk. Miközben a vita folyt, mi Lacival megmagyaráztuk nekik – ha egyáltalán megértették –, hogy mi elme gyünk aludni, mert másnap dolgoznunk kell. Ezzel eltávoztunk a mi szobánkba, de nem feküdtünk le, hanem az ablakon kiugrottunk az utcára, és elrohantunk a helyőrségbe a partizánokért. Másnap tudtuk meg a szállásadó asszonytól, hogy távozásunk után nemsokára a szőke orosz megtalálta a géppisztoly kerek tárcsáját tele golyóval, és berohant a mi szobánkba azt kiáltozva, hogy: „sztrelyáju ih”, vagyis hogy megölöm őket. Nagy meglepetésére azt látta, hogy a szoba üres, az ablak nyitva. Mindkét orosz felfogta, hogy miről van szó, és azonnal eltűntek a koromsötét decemberi éjszakába.

A partizánoknak röviden elmondtuk az esetet, azok azon nyomban a helyszínre siettek, de a két orosznak már hűlt helye volt.

Mi is szerencsésen megmenekültünk, de a három lányt és az anyjukat is megmentettük a gyalázattól.

A partizánok megígérték, hogy a továbbiakban, főleg esténként majd ügyelnek a házra. Úgy is volt, be-betértek hozzánk sötétedés

•

után, de az oroszok többé nem jelentkeztek. Egyik este azzal a hírrrel jöttek, hogy a két orosz katonát, a két dezertőrt, az orosz katonai rendőrség garázdálkodáson kapta és a helyszínen kivégezte. A környék fellélegzett, mert ez a két ember rettegésben tartotta a lakosságot, és soha nem lehetett tudni, melyik házba mikor toppannak be a sötétség beálltával. Mellesleg megjegyzem, hogy Felső-Tavankúton szőlők is voltak, és az oroszok felfedezték, hogy majd minden háznál van bor, ami nekik igencsak kapóra jött.

Mi Lacival befejeztük az összeírást, visszatértünk Szabadkára, és leadtuk a papírjainkat Felső-Tavankút lakosainak vagyoni állapotáról. Azt azonban soha nem tudtuk meg, hogy ezeket az adatokat mire használták fel, volt-e ennek az összeírásnak valamilyen következménye?

A szülőföld: az a táj, ahol élünk, éltünk, az a kis falu vagy város a virágzó mezőivel, erdeivel vagy piros pipacsos, búza-
virágos hullámzó búzatábláival, az iskolával, a templommal, ahol az első szerelmeinkkel találkoztunk, ahol tanultunk, családot alapítottunk, dolgoztunk, ez a szülőföld, amit nem lehet határokkal ketté választani. A szülőföld nem földrajzi fogalom, hanem érzelmi. Ez az a táj, amit az ember akárhova kerül a nagyvilágba, soha nem felejt el.

HOGYAN LETTEM „TÖRÖK KÖVET” ÚJVIDÉKEN?

December eleje lett 1944-ben, mire elvégeztük a vagyonszeleírást Felső-Tavankúton. A szabadságnak azonban csakhamar vége lett, mert december 17-én kis, füzetnagyságnyi plakátok jelentek meg a városban, amelyen felhívták azokat a férfiakat, akik 1926-ban – én is ide tartoztam –, illetve korábban születtek, hogy jelenjenek meg az akkori legényegyletben, a mai Harambašić utcában. Az 1926-os korosztály volt a legfiatalabb, akik kötelesek voltak jelentkezni. Jelentkezéskor két lehetőség elé állítottak bennünket. Az egyik, hogy a Petőfi brigád kötelékébe lépjünk, a másik, hogy munkaszolgálatot teljesítsünk valahol. Mi, szabadkai diákok zömmel az utóbbit választottuk, mert

•

úgy ítéltük meg, hogy ezzel talán elkerülhetjük a háborúban való közvetlen részvételt. Így vonultunk be munkaszolgálatra 1944. december 18-án. Először Szabadkán, a volt gubógyárban helyeztek el bennünket. December lévén ott fűtési lehetőség nem volt, és mielőtt még lebetegedtünk volna, szétszítottak bennünket a szabadkai elemi iskolákba. A mi századunkat, ahol diákbarátaim zöme volt, a Galamb-iskolába irányították. Itt a tantermekben tudtunk fűteni, és szalmán aludtunk. Munkára elsősorban a szabadkai teherpályaudvarra vonultunk ki. Itt egy orosz tiszt parancsára pakoltuk át a vagonokból a töméntelen mennyiségű legkülönbözőbb hadifelszerelést a teherautókra, amit aztán egyenesen a bezdáni frontra szállítottak. Volt ott pisztoly, puska, géppisztoly, aknavető, különböző téli ruhák, sapkák, csizmák, a fegyverekhez a megfelelő lőszer, rádió adó-vevő készülékek, távcsövek stb. Mindebből nagy mennyiség, jó nehéz ládába csomagolva, majd beleszakadtunk. Volt azonban olyan eset is, amikor a hadifelszerelést a vagonokból először le kellett szedni, ponyvával mindent letakarni, és amikor megjöttek a teherautók, azokra felpakolni. Este, miután befejeztük a munkát, az orosz tiszt egyszer sem felejtette el, hogy megköszönje a fáradozásunkat, amit az orosz népért és Sztálin elvtársért végeztünk. Ha nem volt ilyen ki-be rakodó munka, akkor a teherautókat tisztogattuk, olajoztuk és a motorokat begyújtottuk, hogy a hidegben, fagyban azok melegek legyenek, és indulásra minden pillanatban készen álljanak.

A fegyelem egyébként laza volt, időnként hazaengedtek bennünket este, munka után, hogy otthon tisztálkodjunk, és egy kis hazait is hozzunk magunkkal, de éjszakára mindig vissza kellett térnünk a Galamb-iskolába. Karácsonykor, mivel nem volt a teherpályaudvaron ki-be pakolás, hazamehettünk. Munkára az oda-vissza menetelkor géppisztolyos civil őrök kísértek bennünket. Egy ilyen munkára menetelés közben Erdélyi László Zsiga barátom, aki már akkor rendszeresen dohányzott, a kísérő géppisztolyos őről tüzet kért, mert nem volt gyufája. A kísérő őr ti. nem volt más, mint gimnáziumi osztálytársa, G. Géza, aki előtte ült a hetedik osztályban. A tűz kérésére, hogy „komám, adjál már egy kis tüzet”, a válasz durva, elutasító hangon az volt, hogy „odbij!” (vissza a sorba!). Szegény Zsiga barátom később

•

szomorúan mesélte, hogy ennek az osztálytársának milyen sokat segített a magyarórákon (anyanyelve szláv volt), hányszor kisúgta latinból, vagy számtanpéldáját dolgozta ki, és akkor milyen hálás volt, most meg, nemhogy tüzet nem adott, hanem durván elutasította, mint egy vadidegen gonosztevőt. Tulajdonképpen csak most ismerte meg valójában osztálytársa igazi emberi mivoltát. Ne is mondjam, hogy barátomban összedőlt egy kis világ, nem győztük vigasztalni az eset után. Az örök éjjel is velünk maradtak, nehogy valaki megszökjön, vagy valamit elkövessen.

Lassan múlt az idő, az oroszok már Pestet ostromolták, Varsón is túlhaladtak, és egyenesen Berlin felé nyomultak előre. Bezdánnál már megtörtént az átkelés a Dunán. Mi sem maradtunk Szabadkán, hanem január derekán vonatra raktak bennünket, és levittek Újvidékre. Először üres magánházakban helyezkedtünk el, de pár nap múlva átköltöztettek az újvidéki dohánygyár nagy hodályába. Itt már távolról sem volt olyan jó sorunk, mint Szabadkán. Fűtési lehetőség alig volt, vagy nem is volt, éjjel nagyon fáztunk. Este, lefekvés előtt nem vetkőztünk, hanem felöltöztünk, minden gúnyánkat magunkra szedtük. Éjjel szorosan egymáshoz lapultunk, mint a heringek a konzervdobozban, és ha valaki fordulni akart, akkor az egész sornak egyszerre kellett fordulnia.

Az élelmezés rossz volt, reggel valami meleg lötytyöt kaptunk, estefelé legtöbbször gerslit (hántolt árpa). Minden reggel kigyalogoltunk az újvidéki repülőtérré, és az oroszoknak dolgoztunk. Minden orosz katonához mintegy nyolcan vagy tízen voltunk beosztva, és reggelenként megszámlolt bennünket, ha valaki hiányzott, a kísérő őrtől számon kérte a hiányzás okát. A munkánk abból állt, hogy kalapáccsal vagy baltával apróra törtük a téglát vagy a köveket. Az anyagot a lebombázott hangár és más épületek törmeléke biztosította. Mivelhogy kődarabokat is apróra kellett törnünk, így lettem én is „török követ” Újvidéken. Persze így, kb. 60 év távlatából nem is lehetett ez olyan kínos munka. Azonban ha arra gondolok, hogy nyolc órát szüntelenül verni kellett szét a téglát, ülve a téglarakáson mínusz 20 fok Celsiuson, közben, ha ehhez még a Kossava (hideg délkeleti szél a Kárpátok felől) is fúj, hát nem volt az életünk valami leányálom.

Civil öltözetünkben voltunk, ami, valljuk be őszintén, nem biztosított ilyen hideg szeles kinti munkára védelmet. Az oroszok párnázott ruházatukban, szőrös csizmájukban jól viselték el ezt a hideg időt. Az egész munkának az volt a célja, hogy az apróra zúzott téglát és követ a repülőtér kifutópályájára szórtuk, amit később simára hengereltek. Így vált alkalmassá a repülőtér kifutópályája arra, hogy a szovjet repülőgépek felszállását segítsék a tavasszal induló szlavóniai offenzíva során a németek ellen.

A dohánygyárról, ahol szállásunk volt, csak később tudtuk meg, hogy előttünk is laktak ott különböző nemzetiségű csoportok, akiket a partizánok sorra kivégeztek. Mi voltunk az első csoport, akiket nem bántottak, mert kellettünk az oroszoknak munkára. Így a munka és az oroszok mentettek meg bennünket a biztos haláltól.

A nehéz munka, a nagy hideg és a gyenge ételmezés következtében én lesóványodtam, legyengültem, végül tüdőgyulladást kaptam, és bevittek az újvidéki kórházba. Nagy volt az elkeseredésem, mert elkerültem a barátaimtól, akikhez annyira ragaszkodtam, és akikkel sorsközösséget vállaltam. Különös az ember élete, vannak olyan pillanatok, amikor az ember egyedül marad, történik vele valami, ami rettentően elkeseríti, később jön csak rá, hogy az a negatívnak ítélt esemény a javát szolgálja vagy szolgálta. Így jártam én ezzel a tüdőgyulladással, de erről a továbbiakban még írni fogok.

Az újvidéki kórházban tíz napig maradtam, meggyógyultam, azonban annyira legyengültem, hogy az orvosok jobbnak látták, ha egy időre hazaküldenek, hogy fizikailag rendbe jöjjek, hogy utána tovább folytathassam a munkát. Úgy is volt, hazamentem a szüleim nagy örömére, akik elláttak minden finomsággal – már amennyire ezt az akkori körülmények lehetővé tették –, csak hogy felépüljek, és ismét egészséges legyek. Igen ám, de újra közbejött valami. Az újvidéki kórházban, hogy finoman fejezzem ki magam, a tisztaság nem számított különösebb erénynek. Valamilyen különös bőrbajt kaptam, ami abban mutatkozott meg, hogy a bal hónom alatt hét-nyolc borsó nagyságú duzzanat keletkezett. Ismét orvoshoz fordultam, de akkor már kiokosítottak, hogy ne a katonai, hanem a szabadkai városi kórházban jelentkezzek a bajommal. Úgy is volt, a bőrbajommal be-

•

feküdtem a szabadkai városi kórházba. Ott megvizsgáltak, majd egy sárga színű kenőcsöt kaptam, és azzal kellett naponta kenegennem a hónom alját. A városi kórházban kaptam egy rafinált ötletet, ami lehet, hogy ismételten az életemet mentette meg. Volt a kórháznak egy asztalosa, aki a javításokat végezte. Ez az ember, a Januskó Pisti bácsi szüleimnek valami távoli rokona volt. Jó apám rendszeresen bejárt meglátogatni engem a kórházban, és közben elment J. Pisti bácsihoz. Miután ő is megtudta, hogy én a kórházban vagyok, délután bejött hozzám a bőrgyógyászatra, és a következő jó tanáccsal állt elő. A sárga kenőcsöt – mondta ő – ne a bőrödre kenjed, Gyuszi, hanem kívülről az ingedre! A bőrbajom nem volt fájdalmas, és szerinte így tovább maradhatok a kórházban. Itt jobb kosztot kapsz – mondta ő tovább –, melegben vagy, ne menj te vissza Újvidékre. Úgy is volt, tanácsát megfogadtam és szorgalmasan kenegtettem minden nap az ingemet. Tekintettel, hogy egy kicsit hosszúra nyúlt az én szabadságom, a katonai rendőrség már a lakásunkon keresett, de a szüleim a kórházba irányították őket. Meg is találtak, átnézték a papírjaimat, rendben találtak mindent, és többé nem háborgattak.

Közben hírül ment, hogy barátaim is hazajöttek Újvidékről, azonnal beöltöztették őket katonának, és irány a szlavóniai front! Most már én sem akartam gyorsan meggyógyulni, és nem akartam mindenáron visszamenni a barátaimhoz, akik már a fronton voltak. Így kenegtettem én az ingemet szorgalmasan, míg egy napon egy magas rangú katonai orvosi küldöttség át nem ellenőrizte az összes beteget a kórteremben, és akit egy kicsit is jobb állapotban találtak, átutalták a katonai kórházba. Persze én is fennakadtam a hálón, és már másnap reggel jelentkeznem kellett a katonai kórházban, amely ott volt a régi törvényszékkal szemben, abban a háromemeletes, árkaDOS házban, amely most is megvan. A könnyű betegeket a harmadik emeleten helyezték el. Itt azonban a regula már egészen más volt, ugyanis a sárga kenőcsöt többé nem bízták rám, hanem ápoló jött minden reggel és egy jókora ecsettel bedörzsölte a hónom alján a bigyókat. Láss csodát! Öt nap alatt úgy leszáradtak az én borsószem nagyságú bigyóim, mintha soha nem lettek volna ott. Közben, amíg én a betegséggel foglalatostkodtam, vége lett a háborúnak 1945. május 9-én.

Nagy felvonulással egybekötött ünnepséget rendeztek Szabadkán is. Ezen a felvonuláson a lábadozó harcosok és sebesült katonák is részt vettek, többek között engem is besoroltak a menetbe. Kellemetlenül éreztem magam, mert pár hónappal előbb még géppisztolyos örök mint munkaszolgálatost vezetgettek nap mint nap át a város központján, most pedig ugyanitt tiszta fehér kórházi ingben, gatyában lépkedtem a sorban az éljenzők sorfala között. Megemlíteném még azt is, hogy egy-két évvel korábban pedig zöld színű cserkészuhanóban, szép, árvalányhajás cserkészsapkában, cserkészdalokat énekelve vonultam végig a város főutcáján, a valamikori Kossuth utcán.

Hát ilyen az élet! Milyen igaz az a mondás, hogy az életben minden relatív. Az én esetemben lehet, hogy pont a betegségem mentett meg az életnek, mert kimentett a háborúból. A barátaim közül, akikkel együtt törtem a követ Újvidéken, néhányan meghaltak a fronton Szlavóniában, mások megsebesültek és nyomorékokká lettek, mint Drozlik Laci is, akinek a térdét olyan találat érte, hogy egész életében húzta az egyik lábát.

A győzelmi ünnep után azonban én sem kerültem el sorsomat, mert másnap engem is bevonultattak katonának.

A NAGY ÚT LEIBNITZTŐL (AUSZTRIA) ZOMBORIG

1945. május derekán, amikor már vége volt Európában a II. világháborúnak, vagy harmincadmagammal megérkeztünk Ausztriába. Tulajdonképpen itt értük utol a Jugoszláv Néphadsereg egységeit. Itt, egy kis osztrák faluban, Leibnitz környékén kaptuk meg a beosztást az egységekbe. Ezek a katonai alakulatok végigharcolták Szlavóniát és Szlovéniát, így harcolva jutottak el Ausztriába mindaddig, amíg nem találkoztak az angol csapatokkal. Járőrözéseink közepette többször is találkoztunk az ugyancsak angol járőrökkel, akikkel barátságosan üdvözöltük egymást, és folytattuk feladatunk teljesítését.

Az egység, amelybe a beosztásomat kaptam, már nem partizánokból állott, hanem Kelet-Szerbiából besorozott katonák képezték. Kimondottan siralmas állapotban voltak, mert végiggyalogolták egész Szlavóniát, Szlovéniát, és itt állították meg őket, ebben a kis Leibnitz

•

környéki falucskában. Soványak, lerongyolódottak voltak, és teljesen kimerült emberek képét nyújtották. Sok volt közöttük a fiatal, de idősebbek is akadtak a században. A tizedesek, szakaszvezetők és a tisztek kizárólag partizánok voltak. Minden századba a vezető tisztek mellé politikai komisszárokat (politikai biztosokat) osztottak be. A mi századunk aránylag szerencsésnek mondhatta magát, mert egy szlovén egyetemi hallgató töltötte be ezt az ott nagyon fontos tisztséget. Más századokban igencsak panaszkodtak a komisszárokra kemény fellépésük miatt. A mi komisszárunk el is beszélgetett velünk, természetesen csakis egyenként, négy szemközt, tanú nélkül. Voltak köztünk ugyanis nagyon különböző múltú sorkatonák, hát ezek felől érdeklődött elsősorban a komisszár. Az én múltam nem nagyon érdekelte, mert a legfiatalabbak közé tartoztam. Katona még nem voltam, így semmilyen, esetleg más hadsereg harcoló egységében sem lehettem. Később egész jó viszonyba kerültünk, különösen, amikor megtudta, hogy gimnazista voltam. Szerette a sportot, szerzett egy futball-labdát, és a falu focipályáján elkezdődött a labdarúgás. Én nem voltam sohasem valami jó labdarúgó, de nagy igyekezettel futottam a labda után, és ezért betett a század csapatába. A komisszár feladatkörébe tartozott egyébként a politikai órák és a sporttevékenységek megszervezése is. A politikai órákon tájékoztatott bennünket a világpolitikai helyzetről és az elmúlt háború hőstetteiről, amit a partizánok hajtottak végre.

A fegyverek ismertetését és a katonai kiképzést tisztek, vagyis valódi partizánok bonyolították le nagy lelkesedéssel és odaadással. Mindenki, aki újonc volt, megkapta a saját fegyverét, én azonban nem kaptam. Nemsokára tudomásomra hozták, hogy én a golyószóró mellé lettem beosztva. Meg is örültem neki, hogy nem kell törődnöm a puskával, tisztoogatnom és ajnároznom egy vacak puskát. Rövid idő múlva azonban nagy lett a kiábrándulásom, amikor megtudtam, hogy ez az úgymond előléptetés abból állt, hogy menet közben vagy a golyószórót, vagy a kerek, tányér alakú golyótárat kell cipelnem. A golyószóró kezelését és használatát ugyanis a szakaszvezetőre bízta, én csak segíték neki, más szóval a kulimunka részét osztották rám.

Az osztrák lakossággal ritkán kerültünk kapcsolatba, én mindössze egyszer, amikor a tizedes elküldött egy tanyára, hogy hozzak fejszét,

•

mert a fa aprításához erre nagy szükségünk lenne. Nagy ijedtség fogadott a tanyán, amikor megjelentem, de én igyekeztem elmagyarázni, hogy nem bántom őket, csak fejszét kérek tőlük, természetesen kölcsön, fa aprításához. Az asszony mellett kisgyerekek is voltak, és én, amint a fejszét megkaptam, azonnal elköszöntem, persze németül, és távoztam a tanyáról. Mielőtt elhagyta volna csapatunk a falut, emlékeztettem a tizedest, hogy a fejszét vissza kellene vinni, mert csak kölcsönkértük. Ő rám ordított és jól megfűszerezve, válogatott szavakkal tudtomra adta, hogy sváboknak nem adunk vissza semmit. Ezzel a hozzáállással én, a tapasztalatlan gimnazista először találkoztam, az én erkölcsi normám, amit az iskolában és otthon tanultam, merőben más volt.

Napjaink így teltek: délelőtt katonai kiképzés, délután politikai óra vagy labdarúgás, míg egy nap délutánján megjött a napi parancs a legfelsőbb katonai vezetőségtől, amelynek az volt a tartalma, hogy a jugoszláv hadseregnek azonnal, vagyis 24 órán belül el kell hagyni Ausztria területét (amit tulajdonképpen jogtalanul megszállt). Lett is nagy sürgés-forgás, mindenkinek el kellett készítenie a felszerelését, mert kora hajnalban indulnunk kell vissza az országba. Úgy is történt, hajnalban, ébresztő után sorakozó, és megindultunk vissza, hazafelé. Mi, közlegények természetesen gyalog, volt ugyan vonatjárat, de az nem állt a csapatszállítás rendelkezésére, mert a vonat azt a célt szolgálta, hogy szállította ki Ausztriából mindazokat az értékeket, amelyeket leszereltek és hadizsákmánynak tekintettek. A tisztek lóháton haladtak, hol elöl, hol mellettünk, hol hátul. A gyaloglás alatt minden órában öt-tíz perc pihenőt kaptunk. A tisztek gyorsabb haladásra buzdítottak bennünket, mert estére el kellett hagynunk Ausztriát. Térkép hiányában azonban nekünk fogalmunk sem volt róla, milyen messze van a jugoszláv–osztrák határ. Úgy látszott, a biztatás ellenére sem haladtunk megfelelő ütemben, többen már a reggeli órákban lemaradoztak, képtelenek voltak haladni a menettel. Egyik pillanatban a századparancsnok, aki civilben pék volt, megállított bennünket, felsorakoztatta a századot, bevártuk a lemaradtakat, és elrendelte, hogy mindenki pakoljon ki minden holmit a hátizsákjából, zsebeiből, és rakja ki maga elé a fűre. Hát volt mit látni! Ezek a szeren-

•

csétlen kelet-szerbiai, főleg hegyvidéki szegény emberek összeszedtek Ausztriában mindent, ami a kezük ügyébe került. Ott heverték a fűvön a különböző nagyságú kalapácsok, harapófogók, balták, franciakulcsok, gömbölyű drótkötegek, garmadával a szögek. Az egyik katona egy kis vasúti megállóban fém gázmaszktartó dobozt talált, félig higany volt benne. Én mindjárt mondtam neki, hogy az nagyon nehéz és mérgező is, azonban ő ennek ellenére megfogta és magával cipelte. A látvány megdöbbséget vált, a tiszték előtt világossá vált, hogy egyesek miért maradnak le, és miért haladunk olyan lassan. Szegény emberek azzal magyarázták tettüket, hogy ezekre a szerszámokra nagy szükségük lenne otthon különböző munkálatokhoz, pl. a ház körüli kerítés megjavításához. A parancs azonban egyértelmű volt, a fegyvert, a lőszert, a csajkát és az evőeszközt magukkal vihetik, a többi kocsikra rakták, és a hadsereg tulajdonába került. Az emberek legnagyobb sajnálkozással váltak meg a sok szerzeménytől. A csapat ezután folytatta útját. Valamivel jobban ment a gyaloglás, és kevesebben maradtak le. Ehhez kapcsolódik édesapám figyelmeztetése, mielőtt katona lettem volna, amely így szólt: „...fiam, a katonaságból semmit, de semmit ne hozz haza, csak te magad térjél vissza egészségesen!” Hát ezek a szavak csengtek a fülemben ott Ausztriában azon a reggelen, amikor a fűre lepakoltatták velünk a holminkat. Nálam a golyószóró kerek, tölténnyel teli tárán, csajkán, kanalas-villámon kívül más nem volt.

Menetelés közben a golyószórós szakaszvezetővel közösen vittük felváltva a tölténytárákat és a golyószórót. A két teher közül a golyószóró volt a súlyosabb, és én igyekeztem minél hosszabb szakaszon a tárákat vinni. Ránk esteledett már, amikor rám került volna a sor a golyószóró cipelésére. A szakaszvezető a nevemet szólígtatta, hogy vegyem át tőle a golyószórót. Szerencsémre mellettem gyalogolt egy tapasztalt, katonaviselt szabadkai magyar fiatalember, Balog Jóska, akinek panaszkodtam, hogy nagyon fáradt vagyok, és képtelen lennék továbbvinni a nehéz golyószórót (akkoriban mindössze kb. 45 kilós lehettem). Jóska barátom felfogta a helyzetemet, és arra biztatott, hogy hallgassak, húzódjak meg a sötétben és ne jelentkezsek. Azon az estén meg is úsztam, de másnap reggel raportra kellett jelentkeznem.

Alaposan leszidtak. Én azzal védekeztem, hogy lemaradtam, és nem hallottam a szólítást.

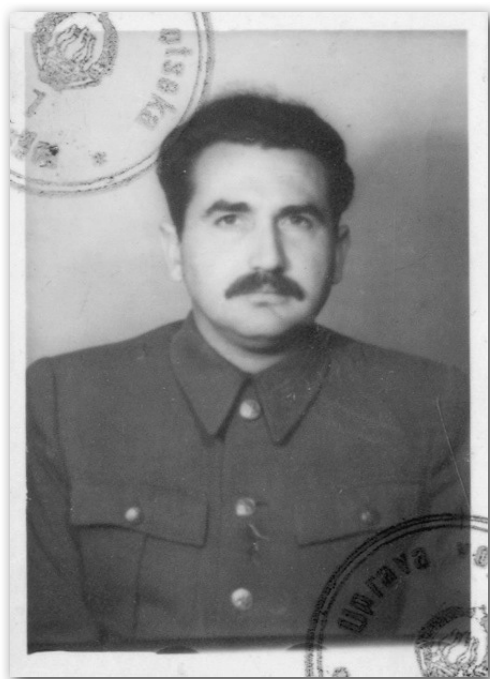
Késő este értünk Mariborba, ahol egy labdarúgópályán kötöttünk ki, itt volt a vacsora, és a pálya bársonyos fűvén aludtuk ki a napi erőltetett gyaloglás fáradalmait. A parancsnak eleget tettünk, és 24 óra alatt elhagytuk Ausztriát.

Néhány napot Mariborban töltöttünk, majd továbbvezényeltek bennünket Varaždin (Varasd) felé. Itt is eltöltöttünk egynéhány napot, és hasonlóan, mint Mariborban, labdarúgópályán aludtunk. Egyik reggel, indulás előtt robbanásra figyeltünk fel egy közeli romos házban. Az illetékesek kivizsgálták az esetet, és amikor visszajöttek, megnyugtattak bennünket, hogy semmi baj nem történt, csak egy kiskatona lett öngyilkos úgy, hogy aktivizálta a kézigránátot, és a feje alá helyezte. Azt természetesen soha nem tudtuk meg, hogy miért követte el ezt a szörnyű tettet maga ellen, amikor már béke volt, és az országban voltunk, de mindenesetre minket, kiskatonákat nagyon lehangolt.

Utunk továbbvezetett Koprivnica (Kapronca), Virovitica (Verőce), Osijek (Eszék), Erdut (Erdőd), Prigrevica (Bácsszentiván) felé. Az út nagy részét gyalog tettük meg, kisebb távolságban, ha éppen akadt üres vonatszerelvény, egy-egy állomásnyi távolságra átvittek bennünket. Nyár volt, pörkölő augusztus, nehezen haladtunk, ilyenkor rendkívül fontos a jó lábbeli. Szedett-vedett lábbeliben gyalogoltak az emberek, sokan még hazulról hozott cipőkben vergődtek. Sokuknak véresre tört a lábát a cipő, és alig vonszolta magát. Nekem szerencsém volt, mert jó anyám egy orosz bakától egy liter pálinkáért vett egy pár finom, puha bőrből készült kanadai bakancsot. Ennek a bakancsnak az volt a jó tulajdonsága, hogy a puha bőr alkalmazkodott az én lábfejemhez és ujjaimhoz, úgyhogy ezt a hosszú utat végig tudtam gyalogolni egyetlen törés nélkül. Nagyobb gondom volt ezzel szemben a golyószórával és a kerek golyókat tartalmazó tárokkal. Egyik is nehéz volt, a másik is. A golyószórót a vállamon vittem, de rettenetesen tört. Hogy enyhítsem fájdalmamat, mindent, amit csak lehetett, a vállamra, a golyószóró alá raktam. Végül, majd egy hónapi gyaloglás után, augusztusban teljesen kimerülve, lesoványodva, alig 45 kilósan, piszkosan megér-

•

keztünk Prigrevicára. A cél tulajdonképpen Zombor lett volna, de gyalázatosan néztünk ki, és két hetet itt töltöttünk, hogy valamenyire rendbe szedjük magunkat, jobb élelmezést kaptunk, kimostuk szutykos ruháinkat. Volt, aki még mindig civil ruhában tette meg a nagy utat. Én kaptam egy sötétzöld színű domobranruhát (horvát honvédruhát). Cingár alkatomon, amikor felvettem a zubbonyt, hát a válla majdnem a könyökömig ért, az ujjából pedig mintegy 30 cm-t fel kellett göngyölgetni. Nadrágszij nekem már nem jutott, így kénytelen voltam madzaggal derekam körül összefogni a zubbonyt, összeráncolni, mint valamikor az öregasszonyok a rakott szoknyát. Csak így tudtam éppenhogy megfelelni egy kincstári bakának. Persze békeidőben inkább szellemesen kikészített madárijesztőnek feleltem volna meg egy mákkal bevetett kiskertben.

1945 őszén egy nem éppen boldogságot sugárzó arcú, a katonaságnál a lehető legalacsonyabb rangban, minden kitüntetés nélküli katona képe a fényképésztől kölcsönkapott katonaruhában

Prigrevicára érkezésünk után a üres sváb házakhoz osztottak bennünket szét. A házakból már előttünk széthordtak minden mozdítható tárgyat, de még így is maradt egyes éléskamrákban egy-egy üveg meggybefőtt vagy lekvár. Maradt ugyan jócskán üres pálinkásüveg, mert úgy látszik, a pálinkának nagyobb vonzereje volt, mint a befőtteknek. Ami élelem még megmaradt, felfedezésük után pillanatok alatt elfogyott.

Én innen azonnal küldtem haza egy lapot, amelyen értesítettem szüleimet, hogy élek és hol vagyok, mert felőlem május óta semmilyen hírt nem kaptak. Szegény édesanyám négy hónapig siratgatott és minden nap imájába foglalt.

Egy pár nap múlva megjelent édesapám egy egész sült pulykával meg jó néhány rúd mákos bejglivel, mert jó anyám tudta, mit szeretek. Nagy volt az öröm, hogy jól vagyok, nincs különös bajom, csak apám nagyon soványnak talált. Balogot és az újvidéki Pénzest, akik a legjobb katonatársaim voltak, rögtön meghívtam a hazai ízekre. A kiéhezett katonagyomor nem sokat teketóriázott, a pulyka is meg a kalács is percek alatt eltűnt. Ezzel, ha rövid időre, de jól éreztük magunkat, és elfelejtettük a déli gerslit (árpakása) meg a reggeli poparát (kenyérleves).

Két hétig tartó lényegesen jobb ételmezés és főleg tisztálkodás után bevonultunk Zomborba, és ezzel be is fejeződött életem leghosszabb és legkeserveesebb útja, amit gyalog tettem meg Leibnitztől Zomborig.

KATONÁSKODÁSOM ZOMBORBAN

1945. augusztus utolsó napjaiban érkeztünk meg Prigrevica felől Zomborba. A tiszték úgy szervezték a bevonulást, hogy az vasárnap estefelé történjék meg, és a zombori közönség tudjon róla. Úgy is volt, a körülményekhez képest rendbe hoztuk magunkat, megtisztogattuk fegyvereinket, jómagam is kisuvickoltam a brnói tárcsás golyószórót, csak úgy ragyogott, talán még jobban is fénylett, mint Salamonnak az a bizonyos testrésze. Mindenki jól meghúzta a derékszíját, én is most szebb masnit kötöttem a karcsú derekamat átfogó madzagra. A díszbevonuláson azonban nem én vittem a golyószórót, hanem a

•

főnököm, a golyószórós partizán, nekem csak azok a vacak kerek táruk jutottak. Nem is engem néztek a lányok, a virágot is rá szórták, nem énrám, hisz ő volt a hős, a harcos, a felszabadító, én csak kuli voltam. A zombori ünnepélyes bevonulás végállomása egy saroképület volt, akkor úgy hallottuk, a valamikori polgári iskola. A tantermekben helyezkedtünk el, a padlón szalma volt szétterítve, a folyosón voltak a bakancsok és a fegyverek. Ezeket éjjel-nappal felváltva kellett őrizni. Ebédlő nem volt, az étkezés az udvaron törökülésben történt a földön. Nem volt valami higiénikus, mivel evés közben is igen aktívak voltak körülöttünk a patkányok, mert megszokták, hogy evés után összeszedjék az ételmaradékokat. Itt történt meg velem egy különös ebéd. Én a katonaságnál is szerettem a savanyú káposztát, természetesen hússal. Ezt már a szakácsok is tudták, és sokszor kaptam az első csajka káposzta elfogyasztása után még egy adagot, repetát. Azon a napon is elmentem a második adagomért, meg is kaptam egy jó darab hússal. Először lekanalaztam a káposztát azzal a szándékkal, hogy utoljára hagyom a finom húsdarabokat. Elővettem a bicskám a hús feldarabolására, de az hosszan tartó próbálkozás után sem sikerült. Nem láttam ugyanis világosan, milyen húsról lehet szó, mert a káposzta elfedte. Miután elvesztettem a türelmemet, villámmal kiemeltem a vélt húst, hogy jobban szemügyre vegyem, esetleg nem bőrdarab-e? Nem volt az se hús, se bőr, hanem egy rongyos fuszekli (zokni). Valószínűleg úgy került a káposztába, hogy amikor savanyításhoz taposták a káposztát, zokniban végezték ezt a műveletet és a zokni a taposó nagy igyekezete folytán lecsúszott a lábáról, de arra már rest volt, hogy kidobja. A szakácsok pedig nem figyeltek a káposzta tisztaságára, és a dézsából egyenesen az üstbe lötytyintették a hússal együtt. Ettől függetlenül ma is szeretem a húsos savanyú káposztát, de otthoni, békebeli körülmények között elkészítve. Ezt a nem higiénikus környezetet nemsokára elhagytuk, és átköltöztünk a valódi kaszárnyába, a labdarúgópálya közelébe. Itt már valamelyest jobbak voltak az általános körülmények. Történt egyszer, hogy a szakaszparancsnok sorba állított bennünket azzal a feltett kérdéssel, hogy ki tud közülnk írni, olvasni, és kinek van valamilyen iskolája? Ekkor képedtünk csak el mi, egy páran szabadkaiak, hogy ennek a

szakasznak a többsége iskolázatlan, sőt analfabéta. Kiléptünk vagy heten-nyolcan. Volt közöttünk egyetemista, középiskolás, négy elemi végzett, de olyan is, aki mindössze egy-két elemi osztályt végzett el. Amikor rám került a sor, jelentettem, hogy a gimnázium hatodik osztályát befejeztem és a hetediket kezdtem el. Keményen rám szólt a parancsnok: „Ne pitam te koliko si razreda završio, nego da li znaš čitati i pisati?” (Nem kérdeztem, hány osztályt végeztél el, hanem csak azt, hogy tudsz-e írni és olvasni.). Szegény tanáraink, ha ezt hallották volna, hogy partizánparancsnokom az írás-, olvasástudásomat vonta kétségbe, pedig a *Toldi*ból a negyedik éneket azonnal el tudtam volna mondani neki fejből. De belekezdhettem volna a híres ókori szónok, Cicero beszédébe is latinul, amit Catilina ellen a következőképpen kezdett el: „Quo usque tandem abutere Catilina patientia nostra ...” (Catilina, mégis meddig élsz még vissza a türelmünkkel?)

A szakaszparancsnoknak határozottan állítottam, hogy tudok írni, olvasni. E meggyőző válasz után bejelentette, hogy én leszek a szakasz írnoka, az ún. átója. Előttem ezt a tisztséget senki nem töltötte be, így nekem fogalmam sem volt arról, hogy mit fed ez a kifejezés, hogy tyátó, azaz írnok. Természetesen ott, abban a pillanatban, nem mutathattam ki tájékozatlanságomat, mert esetleg megvonja tőlem ezt az előléptetést. Később derült csak ki, hogy ez valóban előléptetés volt. Irodát kaptam egy aránylag nagy asztallal, és az első feladatom az volt, hogy írjam össze a szakasz teljes hadifelszerelését az utolsó történyig. Addig ti. senki sem tudta, hogy milyen és hány fegyver van a katonáknál. Hány kézigránát? Hány tölténytár és tölténytartanak maguknál a katonák? Végül számba kellett venni a katonák teljes öltözékét – a bakancstól a sapkáig.

Én természetesen először is áttekintettem az elvégzendő munka terjedelmét, a ráfordítandó időt, és elhatároztam, hogy ezt rettentő nagy precizitással fogom elvégezni azzal a hátsó gondolattal, hogy ez a munka addig tartson, amíg én katona leszek. Összeírtam, milyen eszközökre lesz szükségem: ceruza, tollszár, toll, kék és piros tinta, radírok, különböző fűzetek, papírok, nagy csomagolópapír, vonalzők stb. Nekem kellett bevásárolnom, persze a hadsereg számlájára. Amikor a munkaeszközök megvoltak, megterveztem a munkát, és nagy

•

tudálékossággal hozzáfogtam. Igyekeztem minél nagyobb feneket keríteni az egésznek, hogy abból jól kivethető legyen – a szakasziparancsnoknak is – az én hat gimnáziumi „nagy tudásom”.

A munka abból állt, hogy minden katonát behívtam az irodámba, be kellett mutatnia a fegyverét, aminek felírtam a gyártmányát, számát, típusát, a hozzávaló tárákat és a töltények számát. Külön számon kértem a kézigránátokat, golyószórókat, géppisztolyokat a tárákkal és golyókkal együtt, valamint a pisztolyokat. Akinél volt katonai kulacs, csajka, evőeszköz, csizma, bakancs, derékszj, vállszj, nadrág, ing, gaty, zubbony, sapka, ezeket is mind leltárba vettem. Miután az alapadatok felvétele megtörtént, hatalmas csomagolópapíron rubrikákat rajzoltam, és abba beleírtam a részletes és összesített adatokat. Igaz, ami igaz, nagy munka volt, és én igyekeztem ezt kellő alaposággal – egy kicsit nagyképpően is – bemutatni a szakasziparancsnoknak, aki persze naponta meglátogatott, és érdeklődött a munka menete felől. Annyira megtetszett neki az én „magas szintű munkám” (feltételeztem, hogy életében ilyent még nem látott), hogy más parancsnokokat is odahívott bemutatni, hogy milyennek is kell kinéznie egy igazi hadfelszerelési összeírásnak. Természetesen nem volt ez akkora munka, hogy ne lehetett volna elvégezni egy-két hét alatt, de akkor ismét vissza kellett volna mennem a tömegbe, a bakák közé. Így viszont meggyőztem a tizedest arról, hogy én ezen a nagy munkán még éjjel is dolgozom, és ezért engedélyt kértem, hogy az irodában alhassak, és ne kelljen már este tíz órakor lefeküdnöm, mint a többi katonának. Ő ezt elfogadta és engedélyezte, hogy az irodában alhassak. Az egész munkából ez volt a legnagyobb hasznom, mert többé nem kellett 30 katona közt a szalmán aludnom, ti. a katonáéknál is úgy van, mint a civil életben, hogy 30 ember harmincféleképpen viselkedik éjjel. A horkolást még valahogy eltűrtem, de amikor például bab volt a menü, hát a folyamatos puskaropogás kismiska volt ehhez képest, amit éjszaka el kellett viselni azzal, hogy ennek a ropogásnak utószaga is volt, de még milyen! Megtörtént az is, hogy egyeseknek a ropogás közepette sáros lett a pályája. A mérhetetlen bűz miatt kizavarták éjjel, hogy azonnal mossa meg magát. Az irodában, az asztal tetején egyedül aludhattam szépen csendben, igaz, csontos testemet igencsak törte az asztal, hiába

volt az puha fenyőfából. Sokszor kellett éjszakánként megfordulnom, hogy egyenletesen törje minden csontomat. Nem baj, gondoltam, csak ha egyedül lehetek, és tiszta a levegő.

A csendes irodámban nyugodtan folytathattam munkámat a kaszárnyában. A nap felében, hogy úgy mondjam, szabad foglalkozásom volt, a többi katonát ez idő alatt mindig befogták valamilyen kaszárnya körüli munka elvégzésére. Délután voltak a politikai órák, a harcászat elméleti ismertetése, a fegyverek tisztogatása stb. Volt azonban még egy számomra unalmas foglalkozás, az a délelőtti kivonulás volt a városból a gyakorlótérre. Itt a harcászat gyakorlati oktatása folyt. Az árokásás cikcakkos vonalvezetésétől kezdve az előrenyomulás technikáig, egybekötve rövidebb-hosszabb kúszásokkal, ami teljes felszerelésben a Zombor környéki pusztákon, a tűző napon nem volt kellemesnek mondható szórakozás. Hát ezt aztán végképp nem szerettem. A háborúnak vége, gondoltam magamban, minek most itt kúszni-mászni. Hol vagy ki itt most már az ellenség?

A gyakorlótérre reggeli után vonultunk ki, és úgy tizenegy óra körül indultunk vissza a kaszárnyába. Megvolt a nevelő hatása is a kivonulásnak, mert menet közben torkunk szakadtából kellett énekelni az akkor nagyon ismert dalt:

*Spustila se gusta magla
pokraj Dunava, pokraj Dunava,
spustila se gusta magla
hej, pokraj Dunava.
Ne beše to gusta magla
pokraj Dunava, hej pokraj Dunava,
već to beše silna vojska
hej, Tita maršala.*

Szabad fordításban kb. ez az értelme:

*Leszállt a sűrű köd
a Dunára, a Dunára,
de nem volt az sűrű köd*

•

*a Duna felett, hej, a Duna felett,
hanem Tito marsall hatalmas serege volt az,
a Duna mentén, hej, a Duna mentén.*

Egy napon, hála istennek, ismét rám mosolygott a szerencse. A század parancsnoka (aki civilben pék volt) sportolókat toborzott, ti. a kaszárnya másik szárnyában egy kisebb csapat orosz katona tanyázott. Azok már nem gyakorlatoztak, mint mi, hanem élvezték a győzelem utáni édes napokat. Futballoztak, hálólabdáztak és úgy általában jól elváltak. A tisztjeinktől megkérdezték, hogy lejátszanánk-e velük egy hálólabda-mérkőzést. A válasz természetesen pozitív volt, csak a csapatot kellett nálunk összeszedni. Így került sor azok összeverbuválására, akik tudtak hálólabdázni. Jelentkeztünk vagy tízen. Ismét következett a politikai komisszár meggyőző érvelése a századparancsnok felé, hogy így, minden gyakorlás nélkül nem lehet kiállni az oroszok ellen hálólabdázni. Sikerült is a magyarázkodás, hogy nekünk a szemben lévő labdarúgópályán erőnléti futásokra van szükségünk, és ezt csak reggel és a délelőtti órákban lehet megtenni. Megkaptuk az engedélyt, hogy a futásokat, ugrálásokat gyakoroljuk, így megszabadultunk a délelőtti kivonulásoktól a gyakorlótérre. A délelőtti futásokból és ugrálásokból végül is egy nagy henyélés lett a lelátó padjain. Végre elérkezett a nagy nap, az oroszokkal történő összecsapás napja. Közben mi figyeltük az oroszok játékát, mert sokat hálólabdáztak a kaszárnya udvarán, azonban ez nem sok jót sejtetett. Olyan erősek voltak, olyan erőteljesen ütötték a hálónál a labdát, hogy mi szájtátva bámultunk. Be is következett részünkre a tragédia. Az egész század kivonult a meccsre, az oroszok is az ő felükön. Óriási buzdítás közepette kezdődött az összecsapás. Minket az oroszok gyalázatosan elpáholtak, nem volt itt jele semmiféle barátságnak. A szó legszorosabb értelmében lesöpörtek bennünket a pályáról. Kikaptunk 3 : 0-ra, de úgy, hogy egyetlen pontot sem sikerült elérnünk. A pályán csak lézengtünk, és attól féltünk, hogy az oroszok hatalmas lecsapásai eltalálnak bennünket, és megsérülünk. Meg is lett a következménye, mert másnap reggel azonnal ki kellett vonulnunk, és néha-néha megvető szavakkal – egy-két szaftos káromkodással fűszerezve – illettek bennünket.

Szeptember első felében még szép meleg napok voltak, így egy ilyen napon elrendelték, hogy nagymosás és tisztálkodás lesz a Ferenc József-csatorna partján, és mindenki hozza magával a mosnivalóját. A szappant mindenki megkapja a helyszínen. A mosás és ruhaszárítás egész napos lesz, és hideg ételt kapunk, amit majd a csatorna partján fogunk elfogyasztani. Reggel fel is készültünk az útra, és a csatornának arra a részére vezényeltek ki bennünket, ahol a zombor–gombosi vasút szeli át a csatornát. A szokásos dalolás közepette kiértünk, valóban gyönyörű, verőfényes szeptemberi nap volt, és azonnal mosáshoz láttunk. A csatornában nem volt szabad úszni, kitűnt ugyanis, hogy a században alig néhányan tudtunk úszni, és féltő volt, hogy valaki belefulladás a vízbe, így a biztonság érdekében inkább mindenkinek megtiltották a fürdést.

A ruhamosást a víz sekély szélében végeztük, és az alsónemű kicsavarása után a töltés oldalán kitergettük a kimosott ruhadarabokat. A nagymosás egyben azt is jelentette, hogy minden ruhadarabot, ami rajtunk volt, ki kellett mosni. Így ádámkosztümben sürgöttünk-forogtunk a mosás és szárítás körül, természetesen nagy hahotázás közepette. Érdekes lehetett kisebb távolságból figyelni egy század szűzanya meztelen bakát, amint a töltés oldalán szorgoskodik a kimosott ruhák körül, forgatja azokat – szárítgatja –, majd hanyatt fekszik a fűben és napozik. El is lettünk volna mi jó hangulatban a töltés oldalában sokáig, voltak, akik beszélgettek, mások aludtak vagy hazagondoltak, egy szép strandolásra valamilyen víz mellett. Ezt az idillt zavarta meg egy gőzmozdony fűttye, amikor a híd közelébe ért. Mivelhogy a férfinép színe-java akkor még mundérban volt, hát mit ad isten, a vonaton csak a szebbik nem képviselői utaztak: lányok, asszonyok, de férfi egyetlenegy sem volt köztük. Amikor a vonat a híd közepére ért, már minden ablak tele volt kíváncsi fehérnéppel, akik majd kiestek az ablakokból, úgy igyekeztek minél többet látni belőlünk. Ennyi parlagon heverő meztelen férfi, hát ilyet még az életben nem láttak! Fel is vették velünk azonnal a kontaktust, ami abból állt, hogy integettek, hogy menjünk fel a lassan zötyögő vonatra, mi meg, hogy ők jöjjenek le a vonatról ide közénk, itt vár rájuk a mennyország. Nem hiányzott az örömteli sikoltozás sem, ami valami régi gyönyörre

●

emlékeztette a fehérnépet. Mi pedig csak ott hevertünk nagy sóhajtozások közepette, és csak mormoltuk, hogy istenem, ha... A vonat közben áthaladt a hídon, de felbolygatta a mi és az utasok fantáziáját is, különösen egy háború utáni időben, amikor a férfiak már évek óta nem voltak otthon, és most csak a sóvárgás maradt meg mindenkiben, miután a vonat beleveszett a bácskai tájba, a sárguló kukorica- és barna napraforgótáblák közé, és már csak a füstjét láttuk egy darabig, majd később azt sem. Gyönyörű nap volt ez, mert bizonyította, hogy még a csúnya, hosszú és borzalmas háború sem gyomláta ki a két nem szívéből azt az ősi törvényt, amely az egymáshoz való vonzódást jelentette. A szerelem valóban mindent feledtetni tud, és a szerelemből sarjadó új élet öröme legyőzhetetlenné teszi az emberi fajt.

Katonanapjaim lassan a vége felé közeledtek, napról napra fogytak. Az írnoki munkám üteme alábbhagyott, mert a hivatalos bemutatás után elfogadásra került, de én továbbra is elvégeztem azokat a kisebb munkálatokat, amelyekkel időnként megbíztak, és így továbbra is az irodában maradhattam, ott is aludhattam az asztalon. A katonai gondolkodást azonban ezután sem tudtam megemésztetni. Történt ugyanis, hogy októberben, amikor elkezdődött már a falevelek sárgulása és lassú lehullása, egy újabb parancsal rukkolt elő a vezetőség. A kaszárnya udvara tele volt ültetve ostorfákkal (helytelenül galagonyának is nevezik), amelyek nyáron jó hűvöst adtak, de most már nem szolgáltak jó ügyet, mert ősz lévén, lehulló leveleikkel szemeteltek, és a bakáknak ezek felsöprése mindennapi munkájukba került. No de hát ettől a napi munkától a bakát fel kell menteni nem törődve azzal az esztétikai élménnyel, amely esetleg széppé teszi az őszt, és a lehulló sárga leveleknek érzelmi mozzanatuk is lehet. „Fel a fára, és minden levelet lerázni, leszedni!” – szolt a rideg parancs. Egykettőre a kaszárnya minden katonája fent csüngött a fákon és szaporán szedte, ütötte-verte a leveleket. E sikeres munka után: „Le a fáról!” – szolt a másik parancs, majd összesöprögettük és szemétre hordtuk mind a sárguló, mind a még zöld leveleket. Miután ezzel is készek voltunk, sorakozó volt, és a csapat vezére nagy megelégedéssel nyugtázta, hogy így kell ezt csinálni. Nem volt több levél a fákon, nem kellett többet söprögetni, egyszerre kivilágosodott az udvar, egyszerre téli hangulat

lett. Még napokkal később is arról beszélgettünk, hogy milyen kár volt azokat a szép sárga, barna, piros, zöld leveleket leszedni. Mégiscsak szebbek voltak a fák a színpompás lombjukkal, és a lehulló sárga levelek is mindenkit emlékeztettek valami régi történetre, a kis falujára, vagy a városi parkra, vagy egy szépen sárguló, vörösödő levelű erdőre. De hát, úgy látszik, katonáéknál ilyen gondolatokat még ébreszteni sem szabad, mert a harcászati gyakorlatok, a rohángálás a cikcakkos futóárokban, az ellenség felkutatása és megölése, az aztán az igazi!

Katonáskodásom végére egy rendelet tett pontot, amely úgy szólt, hogy az 1945. november végére kiírt választások után a diákok leszerelhetnek és hazamehetnek. A választás abból állt – amennyiben emlékeztem nem csal –, hogy két szavazódoboz volt felállítva, a szavazás pedig apró gumigolyócskával történt. Aki a gumigolyót az első dobozba dobta be, az az új Jugoszláv Köztársaságra szavazott, vagyis ezzel megfosztotta a Karadžević-dinasztiát a tróntól. A második doboz volt az ún. „ćorava kutija”, vagyis a vak doboz. Aki ide dobta be a gumigolyót, azt jelezte, hogy nem egyezik az előző kérdéssel. A szavazás az első doboz nagyarányú győzelmével végződött, a második dobozba csak igen kevesen merészelték a gumigolyót bedobni, mert az az üres dobozban nagyot koppant, úgyhogy, aki a közelben tartózkodott, jól hallotta ennek a különös „titkos szavazásnak” az egyénekre vonatkoztatott eredményét. Az eredmény kihirdetése után kikiáltották a köztársaságot, minket, diákokat pedig úgy tíz nappal a szavazás után hazaengedtek.

A vonatok még nem jártak menetrendszerűen, sokszor napok is elteltek, mire egy-egy személyvonat megindult rendeltetési helyére. Otthon persze értesültek a hírről, hogy a diákokat leszerelik, és jó apám nem várta meg a megfelelő vonat indulását Zombor felé, hanem kerékpárral indult el tüstént, hogy hazavigye leszerelő katona fiát. Aránylag gyorsan megkaptam a leszerelő levelemet a 35-ös divízió 23. brigád és nem tudom már pontosan, melyik századból, és kerékpáron felváltva hajtvva érkeztünk haza Szabadkára 1945. december 10-e körül. Végre ismét itthon voltam több mint 11 hónapi munkaszolgálat és katonáskodás után, és rám mosolygott a szabad civil élet. Csillagot, rangot, kitüntetést ugyan nem hoztam haza, a katonakönyvemben

•

ma is az áll, hogy borac, vagyis harcos. Lehet, hogy ez a minden rang nélküli mivoltom mentett meg attól, hogy én soha többé egyetlen napot sem töltöttem a katonaságnál annak ellenére, hogy jó néhány-szor hívtak be tartalékosokat a hadseregbe, de én valahogy mindig kimaradtam (nem nagy bánatomra!).

Ha most összezezném a katonáskodásomat, elmondhatnám, hogy nem övezi valami nagy dicsőség. Puska a kezemben nem volt, mert segédgolyószórós voltam. A puskát se szétszedni, se összerakni nem tudom a mai napig sem, mert soha nem is tanultam. Egyetlen golyót én puskából ki nem lőttem, így nem tudom, mit jelent az, amikor meg-rántja a puska a vállat a kilövés pillanatában, mindezt csak másoktól hallottam. A golyószóró tányér alakú tárainak cipelését magas fokon megtanultam, és a golyószórósnak adogatni, az üres tárat viszont elszedni tőle ügyesen végeztem. Végül is jó szakembernek képeztem ki magamat a hadifelszerelés összeírásában, aminek az életben soha sehol hasznát nem vettem.

BEILLESZKEDÉS A CIVIL ÉLETBE

Hazaérkezésem után elsőként felkerestem barátaimat, és közösen megtárgyaltuk a jövőnket. A legfontosabb természetesen az volt, hogy folytatnunk kell gimnáziumi tanulmányainkat. Akinek befejezett hét osztálya volt a gimnáziumban, az csak szerb tagozatra iratkozhatott, mert a magyar nyelvű nyolcadik osztály még nem nyílt meg. Mi, akik hat osztályt végeztünk, testületileg bementünk a magyar gimnázium igazgatójához, Sturc Bélához és arra kértük, hogy engedélyezze a beiratkozásunkat a hetedik osztályba. Külalakra nézve elég szedett-vedett társaságnak nézhettünk ki (ki nagy bajusszal, ki katonaruhában, ki bakancsban, volt, akinek az oldalán még pisztoly is volt), mert a tantestület úgy döntött, hogy beiratkozhatunk ugyan, de csak mint magántanulók, akik látogathatják az órákat, de nem felelnek, és év végén vizsgát kell tennünk. Ez nekünk pillanatnyilag meg is felelt, mert a lelki beállítottságunk nehezen viselte volna el azok után, amiken átestünk, és amit ez alatt az egy év alatt a katonaságnál megéltünk, hogy napról napra órákra készülünk, házi feladatokat írjunk, és az

•

osztályban feleljünk, esetleg a táblánál keressük az x és az y értékét matematikaórán. Voltak köztünk olyanok, akik valóban részt vettek a szlavóniai harcokban, de volt olyan is, akinek részt kellett vennie német és horvát (domobrán) hadifoglyok kivégzésében. Ilyen barátunk volt Huber Lajos, akit néha-néha óra alatt elfogott a roham, ökölbe szorította a kezét, és azt kiabálta, hogy: „Mit vétettél te nekem, hisz neked is van anyád?!” Mi már tudtuk, hogy ilyen esetekben le kell fogni és addig tartani, amíg teljesen kimerülten magához nem tér. Ilyenkor kivezettük a folyosóra, vizet adtunk neki, majd visszatértünk vele az órára a tanár és az osztály csodálkozására, mert kezdetben nem értették, hogy mi is történik valójában a társunkkal.

Két hetedik magyar osztály volt már, és minket, kiszolgált katonákat szétosztottak, de nem egyenletesen, mert a fiúosztályban kevesebb

Dr. Sturc Béla (1914–1994)

szabad hely volt, mint a másokban, ahol csak lányok voltak. Ezért tizenkettőnket ide osztottak be. Megérkezésünk előtt ez a lányosztály volt az iskola legjobb osztálya, ha emlékezetem nem csal, a negyedévi átlagos eredményük 4,11 volt, ami rendkívüli sikernek számított akkor a gimnáziumban. A lányokat úgy jellemezném, hogy nagyon szolidak, szerények, fegyelmezettek, szorgalmasak, hallgatagok voltak, szemben velünk, fiúkkal, akik a hadseregben bizonyos fokig átvettük azt a mentalitást, ami körülött bennünket. Hangoskodó, lármázó, okoskodó, fölényes, néha talán hengegő közös tulajdonságot árasztottunk magunk körül. Ez abból is adódott, hogy amíg mi óra előtt nagyban hangoskodtunk, viháncoltunk, vitatkoztunk, addig a lányok szorongva várták a tanárt és az esedékes feleltetést, közben csendben készültek a következő órára. Mi azért mégis fegyelmezetten

A szabadkai gimnázium jobb oldalszárnyának I. emeletén volt a 8. a, vagyis a mi osztályunk

•

hallgattuk végig a lányok feleléseit és a tanárok előadásait. Ez az „áldott állapot” azonban csak az év végéig tartott, és ahogy közeledett az év végi vizsga, úgy csöndösödtünk el lassan mi is, és mind többet gondoltunk arra a napra, amikor nekünk is számot kell adnunk az egész évi anyagból. Mégis azt mondhatom, hogy ez egy olyan félév volt, amikor semmilyen kötelezettségünk nem volt, senkinek nem kellett elszámolnunk magunkról. Hétköznap jártunk órákra, szombat és vasárnap este pedig egyetlen témánk az volt, hogy hova megyünk táncolni. Az iskolai szünetekben vitatkoztunk politikáról, életfelfogásról és esetleg valamilyen természeti jelenségről. Ez volt az a bizonyos levezető félév a háborútól, a katonaságtól a civil élet felé. Ma belátom, hogy az akkori tantestületnek bölcs döntése volt, hogy nem fogott bennünket azonnal munkára, mert arra egyáltalán nem voltunk még ráhangolva.

Év végén az osztályvizsgát természetesen mind a 12-en leraktuk, hogy tudásunk szintje milyen lehetett, ezt most már sajnos nem tudom megkérdezni tanárainktól, akik már mind eltávoztak az élők sorából, de biztos, hogy a sikeres vizsgázásban nekik is részük volt. Áldja meg őket az isten, mert ezen a vizsgán túl beiratkozhattunk ősszel a nyolcadik osztályba. A lerakott tárgyak közül nekem a biológia, a kémia és a csillagászat tetszett a legjobban, már akkor vonzódtam ezekhez a természettudományos ágazatokhoz. A nyaram szabad volt, de nem lustálkodtam tétlenül, hanem érdeklődésemhez mérten tulajdonképpen végig aktív olvasással töltöttem az időmet. Minden reggel nyolc órakor, az olvasóterem nyitásakor én a városi könyvtárban voltam, kikértem a Brehm-sorozatból a pókokról szóló kötetet, és alaposan áttanulmányoztam. Így igen részletesen megismerkedtem ennek az állatcsoportnak a felépítésével, habitusával és életével, nemcsak a Kárpát-medencében élőkkal, hanem sokkal szélesebb kitékintésben is. A könyvtár akkor a mai zenede épületében volt, és amikor én reggelenként az olvasóterem ajtajában megjelentem és beköszöntem, már tudták, hogy a Brehm melyik kötetét kell levenni a polcról. A pókok ilyen részletes megismerése nem volt hiábavaló, mert későbbi tanulmányaim folyamán, ha erről az állatcsoportról volt szó, én mindig többet tudtam mondani, mint bármelyik kollégám. Sokszor

•

meg is kérdezték, honnan tudom én ezt meg azt a pókokról. A felelet egyszerű volt: a Brehmből.

Ezen a nyáron még egy hasznos aktivitásomat említeném meg. Jó barátom, Fabó Tivadar, aki később ügyvéd lett, meghívott szülőfalujába, Kishegyesre vendégségbe. Természetesen elfogadtam a meghívást azzal, hogy ott a faluban is valami hasznossal foglalkozunk. Úgy is történt, reggel futással vagy jógázással kezdődött a napunk, majd reggeli után minden nap Madách *Az ember tragédiájának* hangos olvasása következett. Minden jelenet után megtárgyaltuk Madách gondolatait, és megvitattuk saját nézeteinket is. Ezek a nyári délelőttök igen tartalmasak és mondhatnám szépek voltak, mindketten meg voltunk elégedve, úgy véltük, hogy szellemi éhségünket kielégítettük. Délutánonként a falut átszelő Krivaja patakhoz mentünk le fürödni. Tibiéknak a falutól nyugatra, a patak partján volt szőlejük, ide is eljártunk. A falu déli részén, a patak felett magas löszfal húzódott, amiben kisebb-nagyobb üregek voltak, és a falubeliek véleménye szerint azokban valamikor még emberek is éltek. Egyik-másik üregbe be is kukkantottunk, de semmi nyomot nem találtuk, ami arra utalt volna, hogy itt valamikor emberek élhettek.

Egy szombatra és vasárnapra a falu ifjúsági szervezete asztaliteniszversenyt hirdetett meg. Természetesen Tibivel mi is bejelentkeztünk a versenyre, amit az ifjúsági otthonban tartottak meg. Számomra jól alakult a verseny, mert mindenkit legyőztem, és abban az évben Kishegyes bajnoka lettem. Ez tulajdonképpen részemről nem jelentett különösebb erőbevetést, hisz hatodikos gimnazista koromban csapatjátékos voltam Szabadkán.

Hogy tudomást vegyenek rólunk a lányok, hogy mi van velünk, hát írtunk nekik egy-egy képeslapot, amiben üdvözlöttük őket. Két osztálytársnőnknek írtunk, és mit ad isten, az egyik a jövődebéli élettársam, Tóth Etelka (Meta), a másik a kebelbarátnője, László Etelka volt. Milyen kifürkészhetetlenek is isten útjai!

Lassan elmúlt a nyár, én is hazajöttem Hegyesről, és szeptemberben megkezdődött a tanítás. Mindenesetre ez szebb nyár volt, mint az előző (1945-ben), amit rongyos bakaként Ausztriában hosszú gyaloglással (Leibnitztól Zomborig) és a zombori kaszárnyában töltöttem el.

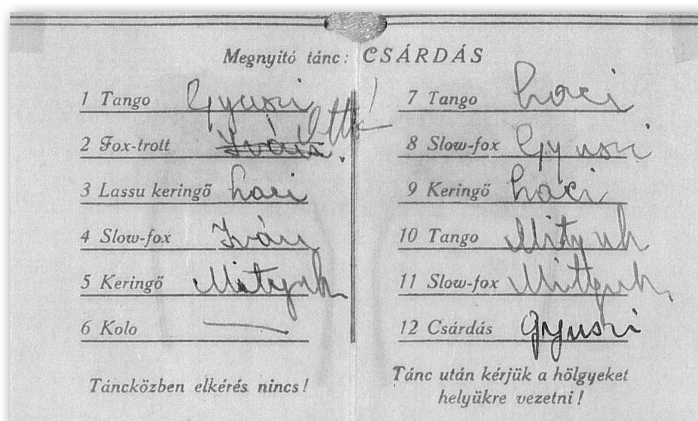
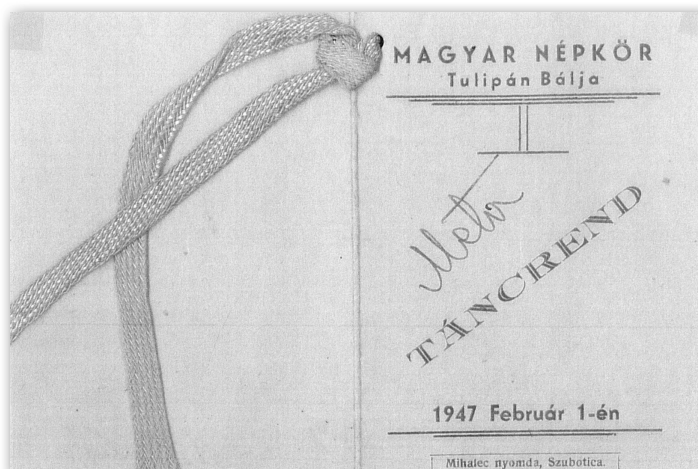
•

Ősszel minket, kiszolgált katonákat ismét ugyanabba a lányosztályba helyeztek, mint az előző évben, mert a tiszta fiúosztály már amúgy is túlszűfolt volt (38-an voltak). A tanári kart nagyon vegyes összetétel jellemezte mind korban, mind tanári képesítésben. Voltak igazi, diplomások, az oktatás és nevelés valódi művészei, de voltak egészen gyenge, tantárgyukat talán nem is igazán ismerő oktatóink is. A tantárgyak közül én a természettudományok iránt érdeklődtem, eleinte a csillagászat titkai vonzottak, amiben komoly szerepet játszott szép előadásaival Heklai István tanár úr is, később azonban a biológia és a hozzá közel álló vegytan voltak azok a tárgyak, amelyek legjobban felkeltették a figyelmemet. Ennek azután az lett az eredménye, hogy más tárgyakat csak annyira tanultam meg, amennyire szükségesnek tartottam. A nyolcadik osztályban már annyira áttanulmányoztam a darwinizmust, s egyáltalán az élővilág fejlődését az egysejtűektől az emlősökig, hogy a magyartanárnőm, Penavinné Borsi Olga erre felfigyelt, majd javasolta, hogy tartsak egy-két előadást más iskolákban, ahol nem tanítják és ezáltal nem is ismerik az élővilág fejlődését. Ez meg is történt, és tanárnőm segítségével a vegyészeti és építészeti középiskolában tartottam néhány előadást nagy érdeklődés kíséretében a diákság részéről. Ez az esemény még jobban meggyőzött arról, hogy milyen irányban is fogok orientálódni további tanulmányaim folyamán. Még egy tényező hatott rám, hogy mind jobban a biológia iránt érdeklődjem, és pedig kiváló tanárom, Sturc Béla előadásai, az ő tudomány iránti igényessége, valamint egész egyéni hozzáállása a tantárgyhoz. Nem kizárt, hogy a Ludasi-réttel kapcsolatos gyerekkori emlényeim is hozzájárultak a természettudományok iránti érdeklődésemhez.

A két magyar nyolcadikos osztály különben nagyon összetartott, és ezzel példát mutattunk az utánunk jövő osztályoknak is. Népdalkórusunk volt, amit Makk Anti és Vukovics Géza vezettek, de Kópé (Kopeczky László) is sok gyönyörű erdélyi népdalt tudott, és rajtuk keresztül ez a népdalkultusz erősen kialakulhatott. Dévavári Zoli beindította a *Munkánk* című diáklapot, ahová elsősorban irodalmi tárgyú cikkeket írtak diáktársaink, de arra készültünk, hogy mi is, akik a természettudományokkal voltunk megfertőzve, írunk a lapba,

csakhamar azonban beszüntették a lapot. Most már pontosan nem tudom, mi volt az oka a lap megszűnésének, mi volt a kifogás, mi volt benne a kivetnivaló, kinek nem tetszett. Így a mi készülőben lévő írásaink megjelentetése is elmaradt.

A tél folyamán előadásra készültünk, de itt a népdaléneklésen túl néptáncsoport is fellépett, és természetesen mint jó hallású és jó

Abban az időben a lányok a báli meghívó mellé ilyen táncrendet kaptak

•

táncos én is részt vettem a táncsoport munkájában. A népi táncokat Szabóné Hódi Erzsébet Bozsó tornatanárnő tanította be. Rövid komikus jeleneteket is adtunk elő a korábbi iskolaéveink alatt megtörtént humoros eseményekkel jól megfűszerezve, amelyeket magunk éltünk át és írtunk meg, most pedig a színpadon eljátszottuk. Így került sor a valamikori vegytantanárunk (a makói Raffai Szilárd) kifigurázására, akinek koromfekete kis bajsza volt, és erősen raccsolt. Őt osztálytársunk, Szilágyi Gábor (a későbbi kiváló festőművész) személyesítette meg élethűen. Én egy rövid, régi típusú latinórát tartottam, amelyen Czimmer Frigyes latintanárt alakítottam, és előadtam a – már előbb is említett – velem megtörtént fokhagyma-kolbász konfliktust.

Szombat esténként csoportosan jártunk táncolni az iparkamarába vagy a Népkörbe. Rendszerint az osztályból a lányok és fiúk együtt mentek, de sokszor csatlakoztak hozzánk a 8. b osztálybeli fiúk is. Különböző a két nyolcadik osztály mind az iskolában, mind más aktivitásokban is teljesen összefonódott. Előttünk három évig nem volt érettségi a magyar ajkú diákok számára, így 1947 nyarán mi voltunk az első magyar érettségizők.

*

Mint már említettem, tanáraink, illetve a tantestület mind szakmai, mind világnézeti szempontból nagyon vegyes összetételű volt. Volt közöttük komoly, tudós típusú ember, aki a szakmájának élt, volt közöttük, aki izraelita mivolta miatt megjárta a német haláltáborokat, volt közöttük politikailag igencsak elkötelezett, kissé halandzsáló ember, volt közöttük orosz emigráns, aki a 17-es orosz forradalom elől menekült ide, végül volt olyan is, aki a négyéves magyar éraban is tanított bennünket, de maradt itt anyaországi tanár is. Ebből a név nélküli felsorolásból is látszik, hogy eszmei és politikai meggyőződés szempontjából nagyon heterogén volt a tantestület. Egyesek közülük erőteljesen igyekeztek befolyásolni a diákok világnézetét, mások kizárólag a tananyag minél alaposabb ismertetésére szorítkoztak. Természetesen a történelemtanárunk erőltette legjobban a marxizmus–leninizmus tételeit, és igyekezett a *Kommunista kiáltványt*

minél jobban népszerűsíteni és velünk elfogadtatni. Órákon keresztül hevesen magyarázta az osztályharc múltbéli eseteit, valamint a pillanatnyi állását.

Az osztályharc gyakorlati kivitelezését volt alkalmam látni, amikor a Népkörben megrendezett, kulákokat, földdel rendelkező közép- és kisparasztokat földjeiktől megfosztó egyik gyűlésen részt vettem. Mi néhányan az osztályból csupa kíváncsiságból ültünk végig egy ilyen gyűlést. Hát az szánalmas és tragikus volt, amikor egy 10-20 holdas kisgazdálkodó körmeszakadtáig bizonygatta, hogy ő a soktagú családját ebből tartja el, hogy ő reggeltől késő estig a feleségével együtt a földjein dolgozik, és az állataikat is etetik és gondozzák. Mindhiába volt a magyarázkodás, a meggyőzés, a föld egy részét kisajátították, elvették, és ezután már nehezen lehetett az ilyen földek sorsát továbbkísérni, mert az ilyen elkobzott földeken alakultak meg a szövetkezetek, és létrehozták az állami birtokokat tagosítással egybekötve. Így sikerült megfosztani és tönkretenni az addig virágzó, állatokban és baromfikban bővelkedő tanyavilágot a marxizmus–leninizmus utasításai szerint. Addig, amíg itt, Kelet-Európában a marxizmus elvei szerint változott meg a mezőgazdaság, Nyugaton, Hollandiában, Franciaországban, Dániában vagy Svédországban virágzott a mezőgazdaság. Most, miután a kommunizmus megbukott, itt keleten is olyan mezőgazdaságot szeretnének megszervezni, mint a nyugati, mert most már mindenki ezt fújja, azt vallja, volt kommunista és nem kommunista, hogy az a nyugati típusú farmer, illetve családi gazdálkodás az igazi. A sérelmek lélekben és anyagiakban is megmaradtak, igaz, most már visszaadnák, sőt egyeseknek már vissza is adták a földet, de ez már eső után köpönyeg. A tulajdonosok, akiktől a földeket elszedték, vagy már nem élnek, vagy előregedtek, vagy az utódaik hátat fordítottak a mezőgazdaságnak. Más szóval a marxizmus diktálta földreform nagy melléfogás volt, amit nem lehet soha többé jóvátenni.

1947 elején történt még egy esemény, amely felborzolta a kedélyeket az osztályban. Valamilyen nagygyűlésre hívtak össze bennünket a tornaterembe, már nem emlékszem rá, milyen célból, a lényeg az, hogy a diákok közül valaki megemlítette, hogy magyarok kitelepítése folyik Csehszlovákiában. Béke van, ránk köszöntött a szabadság, és

•

az a bizonyos magasztos eszme, hogy az ember a legnagyobb érték, íme, egyes országokban mégis tömegesen telepítik ki a családokat otthonaikból. Így telepítettek ki Csehszlovákiából hárommillió szudétánemetet, és lakosságcsere ürügyén magyarokat is. A németeket és magyarokat kollektív bűnösséggel vádolták a II. világháborúban való részvételük miatt. A magyarokat, akik Szlovákia területén éltek, vagy kitelepítették Magyarországra, vagy széttelepítették Csehszlovákia egész területére. Akkori jóindulatú történelemtanáruk (László Ernő) rosszállóan nyilatkozott erről az esetről, lett is belőle botrány, de végül is, hogy számára hogyan végződött ez az ügy, már nem tudom, de úgy emlékszem, hogy élete végéig mellőzték mint tanárt.

*

A nyolcadik osztálynak lassan a vége felé jártunk, már kitavaszkodott, amikor váratlanul bejelentették, hogy mezei futóverseny lesz, és erre minden tanulónak el kell menni és bizonyos távolságot lefutni. Mi, egy páran letöltött katonai szolgálat után, nem tudtuk mire vélni, hogy ez meg már mi. Miért vagy kiért kell futni, hát nem béke van már? Futni pedig az fusson, aki futóatléta akar lenni. Minket már nem kell futással edzeni. Néhányunk mögött már több száz, vagy ezer kilométeres gyaloglás van, és most még itthon is futni kell! Ilyen hangulatban, ilyen kétségek között masíroztunk ki mi, kiszolgált katonák a városi stadionba, ahol a mezei futóversenyt lebonyolították. Először a fiatalabb korosztályokat indították, majd a lányokat állították rajthoz, végül a legidősebb korosztályú fiúk következtek. Minket, öreg, kiszolgált katonákat – egyeseknek nagy bajszuk is volt, mint jómagamnak is – ide soroztak be, és így indultunk el füttyszóra a két kilométeres távolság megtételére. Hát mi, ami igaz, az igaz, nem törtük össze kezünket-lábunkat, hogy minél előbb célba érjünk, hanem olyan tavaszias, majálisozó hangulatban indultunk el a kijelölt távolság megtételére. Állandó futásról szó sem volt, le-lelassítottunk, sőt sűrűn gyaloglásba ment át a mezei futóverseny, közben ment a szövegelés, hogy most ez mi. Ez kinek jó? Az nem volt elég, amit mi a katonaságnál gyakorlás közben futottunk, időről időre teljes felsze-

reléssel kúszunk, majd a lövészárkba huppantunk. Most pedig itt újra futtatnak bennünket, csak úgy, passzióból. Hát nem! Csak azért sem, egy kicsit álljunk már meg! Meg is történt. Majd újra nekiveselkedtünk, de ekkor már csak sétálás lett a futásból. Amikor a stadion kerítésén kívülre értünk, távol a lelátóktól, ahol már nem voltunk láthatók, valamelyik kiszolgált öreg baka elkiáltotta magát, hogy: „Álljunk meg pisálni!” Nagy röhögés közepette meg is álltunk, egyesek valóban elvégezték a „kis” dolgukat, mások pedig megállásukkal csak imitálták a cselekvést. A „jó” munka végeztével tovább folytattuk az andalgást, és már-már bekanyarodóban voltunk a stadion nagy kapuja felé, amikor valamelyik öreg bajszos kitalálta, hogy mégsem illik tőlünk, kiszolgált katonáktól, hogy a stadionban azt a pár száz méteres félkört gyalogolva tegyük meg, hanem futólépésben érjünk célba, de nem akárhogy ám, hanem libasorban. Kitűnőnek találtuk az ötletet, és a válasz részünkről beleegyező volt. Így, még mielőtt bekanyarodtunk volna a stadion főkapuján, felfejlődünk libasorba, és \wedge (ék)formát alkotva tettük meg az utolsó pár száz métert. A gimnázium összes többi tanulója már lefutotta a saját távját, és a szép tavaszi délelőttön a lelátókon foglalt helyet. Amint megpillantottak bennünket, hatalmas ovációban törtek ki, és mi ilyen általános ünnepi hangulatban futottunk célba. Előre, a vadlibaékbe a legfiatalabbat tettük meg, ez volt Tóth Pista, a kiváló tornász, későbbi sógorom, utána következtek mi, többiek tízen, vagyis összesen tizenegyen. Mi ezt egy jó humoros cselekedetnek fogtuk fel, és ilyen hangulatban is fejeztük be életünk első futóversenyét. Egy pillanatig sem gondoltuk, hogy ebből micsoda botrányt lehet keverni, hogy szinte hazaáruló tettek lehet minősíteni.

Másnap reggel az iskolában már széltében-hosszában mesélték a diákok meg egyes tanárok is, hogy milyen óriási botrány volt a mezei futóversenyen. A vád az volt, hogy az idősebb diákoknak egy kisebb csoportja a mezei futóversenyt \vee , vagyis Viktória (győzelem) alakban futotta végig emlékeztetve a német győzelmi jelvényre. Ránk szakadt az ég! Nekünk ilyen eszünkbe se jutott, mert a vadlibák éppen fordított alakban, vagyis ilyen \wedge alakban repülnek, az ék csúcsa elől van, és hátul nyitott. Mindhiába volt minden magyarázkodás, már a

Kommunista Párt szabadkai vezetősége és a belügy is beleavatkozott nyomást gyakorolva a gimnázium vezetőségére és az egész tanári karra. Gyűlések, kihallgatások következtek, és közben olyan hangok is kiszivárogtak, hogy mind a 11 tanulót két hónappal az érettségi előtt ki kell zárni a gimnáziumból! E hír hallatán mi, volt katonák már azt fontolgattuk, hogy a szabadkai gimnáziumból történő eltávolításunk után átiratkozunk a zentai gimnáziumba. Végül a tanári kar bölcsen döntött, nem akarta kettétörni tanulmányainkat, mert tudták már, hogy mindannyian egyetemekre, főiskolákra készülünk, végül is kizárás előtti utolsó megrovásban részesítettek bennünket. Így hát majdnem tragikusan végződött számunkra az első mezei futóverseny a Szabadkai Magyar Tannyelvű Gimnáziumban 1947 tavaszán.

Közben befejeződtek az előadások az iskolában, megkaptuk a kis vándortarisznyát, benne a pogácsával és a kis, piros színű vándorbotot, elköszöntünk iskolánktól, az alma matertől. Itt kezdtem 1938-ban a tanulmányaimat a gimnáziumban, és itt fejeztem be 1947-ben. Egy évet vesztettem a katonáskodás és a háború miatt.

1947-ben érettségizünk...

RÁM SZAKADT A SZERELEM

Amint azt már említettem volt, vegyes összetételű osztályba kerültem, és ebből adódott, hogy sok-sok rendezvényen, táncon együtt vettünk részt az osztály szebbik nemével, vagyis a lányokkal. A sok közös rendezvény, tánc, egymás kíségetése egyes tantárgyakból (orosz, matek) az osztályban meghozta a maga gyümölcsét. Jobban megismertük egymást a lányokkal, viselkedésüket talán tudat alatt is figyeltük. Ki hogyan reagál az eseményekre szorongatott helyzetben – felelés előtt, közben és utána – az osztályban, de az osztályon kívüli tevékenységekben is. Csak egy párat említenék meg: közös tüntetésre rendelték ki bennünket Trieszt Jugoszláviához csatolásának követelésére. Itt kiabálták szláv anyanyelvű gimnazisták, hogy: „Život damo, Trst ne damo!” (Az életünket feláldozzuk, de Triesztet nem adjuk!) Mi nagyokat hallgattunk és ballagtunk a tömegben. A nagyhatalmak természetesen ezt másképp gondolták, mert fülét-farkát behúzva,

A szabadkai magyar gimnázium 8. a osztálya
érettségizőinek tablója (1947)

szégyenkezve vonult ki hadseregünk Triesztből. Egy másik kötelező felvonulásunk május 1-jén volt. A mi osztályunk, fiúk és lányok közösen, erre az ünnepségre vastagabb drótból harangot készített, ezt virágokkal és szalagokkal díszítettük fel, és a menetben a szalagokat fogva vonultunk fel.

Ezek voltak azok a közös élmények (és még sok más is), amelyek összeforrasztottak bennünket az osztályban, lányokat és fiúkat anélkül, hogy akkor még párokra oszlottunk volna szét. Ez az eset akkor következett be, amikor ez a kis közösség – az osztály – az érettségéhez közeledve szétesőben volt, és mindenki érezte, hogy ennek a helyzetnek most már vége lesz, és mindenki folytatja a maga útját, de most már egyedül, társak, barátok nélkül, mert a további célok már nem voltak olyan egységesek, mint az iskolapadban. Ott mindenkinek egy célja volt, a középiskola sikeres befejezése és az érettségi bizonyítvány megszerzése. Ez volt az a kulcs, amivel ki lehetett lépni az Életbe. Volt olyan osztálytársunk, aki azonnal férjhez ment, egyesek munkába

A szabadkai magyar tannyelvű gimnázium 8. b osztálya érettségizőinek tablója (1947)

•

áltak, mert akkor még az érettségi bizonyítványnak rangja volt, és a hivatalokban szívesen felvették az érettségizett fiatalokat, volt sajnos olyan is, akinek a sors rövidre szabta az életét, és örökre eltávozott. Osztálytársaink zöme azonban a továbbtanulás mellett döntött, és főiskolákra, valamint egyetemekre iratkozott.

Számomra volt az osztályban néhány szimpatikus lány, akik a szélesebb társasági körünkbe tartoztak, és akikkel együtt jártunk szórakozni, elsősorban a Népkörbe, ahol jó zenekarok játszották a táncdalokat. A lányok közül nekem a filigrán termetű, sötét, hosszú, dús hajú, szép szemű Tóth Etelka Meta, aki még ma is a feleségem – tetszett legjobban. Az utolsó búcsútáncon, amely a gimnázium dísztermében volt, arra törekedtem, hogy elhessegessem a körülöttem legyeskedő fiúkat, hogy sokat táncoljak vele, de főleg, hogy az utolsó táncot vele járjam el. Úgy is történt, és búcsúzáskor megbeszéltük, hogy továbbra is együtt járunk szórakozni. A szimpátia – most utólag merem ezt már kimondani – kölcsönös volt. Az érettségi vizsga előtt a találkozásaink ritkábbak voltak a vizsgára való felkészülés miatt, de közben figyeltük, hogy a másik milyen napra lett a vizsgára beosztva. Ő az első napon már sikeresen leérettségizett, én valamivel később kerültem sorra. Alaposan készültünk, hajtott bennünket a jövő lehetősége, de a becsvágy is, mert egy esetleges bukás nagy szégyennek számított volna abban az időben. Tanáraink is elvárták tőlünk a produkciónkat, hisz mi voltunk az új Jugoszlávia első magyar érettségiző generációja. Nem is vallottunk szégyent, pedig akkor kilenc tantárgyból kellett érettségi vizsgát tennünk. Az osztálytársak kint vártak mindenkit, és izgatottan kérdezték, hogy sikerült-e. Az én eredményes vizsgám után, amelyen késő délután estem át, természetesen Meta is ott volt, és mivel mindketten túl voltunk már a sorsdöntő szereplésen, javasoltam neki, hogy ünnepeljük meg, amit ő egyből el is fogadott. Akkor még (1947 nyarán) járt a villamos Palicsra, még hozzá nyitott kocsikkal is. Villamossal tehát kimentünk Palicsra, ahol Meta egyébként is lakott, sétáltunk egyet a parkban, majd felmentünk a Vigadó teraszára vacsorázni. Hogy mit ettünk, már meg se tudom mondani, és milyen zenét hallgattunk, azt sem, de nem is ezen volt a hangsúly, hanem kettőnkön. Mellesleg jegyzem meg, hogy gyönyörű nyári este

volt, és talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy két frissen érettségizett fiatal között kibontakozóban legyen egy nagy szerelem, amely aztán egész életen át tartott.

A vacsora nagyon kellemesen múlt el, a beszélgetés témája természetesen az érettségi volt. Lassan indultunk volna már haza, előbb azonban odahívtam a pincért, hogy fizetek. Itt buktam le először a jövődöbeli feleségem előtt, mert hiába kotorásztam a zsebeimben, nem volt nálam elegendő pénz, hogy a két vacsorát kifizessem. Szerencsémre Meta megértette a pillanatnyi kellemetlen helyzetemet, és kiegészítette a még hiányzó részt. Még jó, hogy ez nem vacsora közben tudódott ki, mert elrontotta volna bizonyára az este hangulatát.

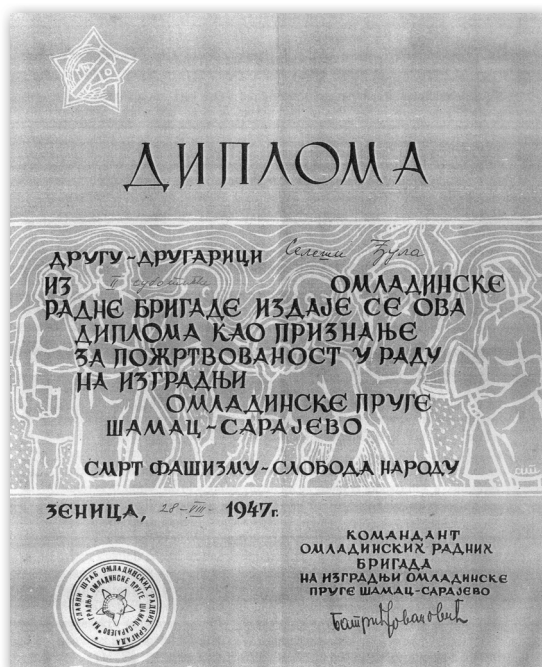
„Gazdag és szegény egyaránt hord egy igazgyöngyöt magával, e gyöngy félszke a szív, neve emlékezés.”

(Báró Eötvös József)

A ŠAMAC–SZARAJEVÓI VASÚTÉPÍTÉSEN

Ez után a vacsora után a következő napokban találkozgattunk. Egy akkor felreppent hír, amely mindkettőnket mind erősebben foglalkoztatott, az volt, hogy főiskolákra és egyetemekre csak azokat az érettségizetteket veszik fel, akik nyáron részt vesznek Boszniában a šamac–szarajevói vasútvonal kiépítésén. Nem volt mit tenni, mi is jelentkeztünk Metával, de az osztályból majd mindenki jelentkezett, aki tovább akart tanulni. A szabadkai fiatalok két brigádot alkottak, az egyikben voltak a magyar gimnazisták és az építészeti középiskola diákjai. Mi, a magyar tagozaton érettségizett fiúk ebbe a brigádba kerültünk, a lányok a másikba, így ezen a nyáron a vasútvonalon már nem voltunk együtt. A mi brigádunk Zenicától kb. nyolc-tíz kilométerre északra, egy Nemila nevű kis bosnyák falu közelében, a Bosna folyó melletti barakkokba lett elszállásolva. A feladatunk a Bosna folyón átívelő híd megépítése és a hozzá vezető töltés feltöltése volt. Amikor a hídhoz vezető töltés elkészült, következett a híd két pillérének a megépítése. Hát ez már komolyabb munka volt, mert a folyó

medrébe két pillér épült, a másik kettő pedig a jobb és a bal partra lett tervezve. A híd tervei már elkészültek, a kivitelezést egy német hadifogoly hídépítő mérnök vezette le. Állandóan jelen volt az építkezésnél, sokszor éjjel is kijött, és ellenőrizte a munka menetét. Maga a munkabeosztás olyan volt, hogy hat órát dolgoztunk, 12-öt pedig pihenhettünk. A munka, amit itt végeztünk, korántsem volt veszélytelen, mert a gyors folyású Bosna folyóban fából és deszkából megépített, négysarkos tákolmányból hat-hét méteres mélységből szünet nélkül szivattyúzták ki a vizet, mi pedig gumicsizmában a folyó medréből szedtük fel a kisebb-nagyobb kődarabokat, vödörbe raktuk, a fentiek pedig kötéllal felhúzták, és kihordták a partra. Nappal még csak el is dolgoztunk a hűvösben a folyó fenekén, de éjjel igen veszélyes volt, mert testi épségünk a fent dolgozóktól függött, akik kötéllal csigán

Diploma a šamac–sarajevói vasútvonalon végzett nehéz fizikai munkáért (Zenica, 1947 nyara)

keresztül húzták fel a vödröket. Ezt a munkát addig kellett volna végezni, amíg szilárd sziklaaljazathoz nem érünk. Azonban amint mind mélyebbre haladtunk a folyó medrében, mind veszélyesebbé vált a munka, végül is, amikor látták már az ifjúsági vezetők, hogy milyen a munka természete, nem engedtek le többet bennünket, hanem csak a felszínen hordhattuk a kibányászott kődarabokat. Helyettünk német hadifoglyok végezték el és fejezték be ezt a veszélyes munkát. Ezután a német mérnök rendelkezésére elkezddött a hídpillér betonozása. A mi munkánk a továbbiakban abból állt, hogy kis kocsikkal (csillékkal) szállítottuk a betonkeverőhöz a sódert (folyami kavicsot) és a cementet. A keverés arányát a mérnök adta meg és egyben rendszeresen ellenőrizte is. A betonkeverőt mi töltöttük meg sóderrel és cementtel, a vizet is meghatározott mennyiségben mi öntöttük a keverőbe. Keverés után lapátoltuk a betont a készülő pillér gödrébe. A munka továbbra is éjjelnappal szakadatlanul folyt, és ennek az lett az eredménye, hogy két hónapi munka után, amikor elhagytuk a Bosna folyó partját, mind a négy pillér kész volt, és hátramaradt a vasszerkezet ráhelyezése a pillérekre. Rohammunka volt az egész vasútvonal építése, úgyhogy 1947. november 29-én átment rajta az első vonat Šamactól Szarajevóig.

A vasútvonalon mi a szabad időnket főleg pihenéssel töltöttük, mert a hat órai kimerítő munka után igencsak fáradtak voltunk. Én, mint minden munkát, ezt is komolyan vettem és a szorgalmamért írásbeli dicséretben részesültem. A helybeli muzulmán lakossággal nem érintkezhattunk, ezt egyenesen megtiltották a vezetőink, de a lakosság is távol tartotta magát tőlünk és csak ritkán láthattunk közülük egy-egy férfit. Ugyanakkor időközben újabbnál újabb ifjúsági csoportok érkeztek munkára rövidebb-hosszabb időre. Egy alkalommal pl. kanadai fiatalok jelentek meg, máskor franciák. Úgy dolgoztunk, hogy mellénk osztották be őket, de ezt a munkatempót nem bírták. A lányok legtöbbször vízhordók voltak, a külföldi fiúkat pedig könnyebb munkára osztották be.

Én egy vasárnap délután pihenőidőmben meglátogattam a másik szabadkai brigádot, ahol Meta és a többi osztálybeli lány volt: László Etelka, Kollár Magdi, Szilágyi Erzsébet stb. Ők a Vrandukban dolgoztak, ez a készülő alagút a mi táborhelyünkötől mindössze öt km-re volt.

•

A lányok itt is könnyebb munkát végeztek, pl. hordták a fiúknak az ivóvizet vagy egyengették lapáttal a talajt. Metával itt találkoztam, és tettünk egy kisebb kirándulást közvetlenül az ő táboruk fölé. Ez sziklás, cserjés hegyoldal volt, és menet közben mérges kígyó is került az utunkba, amit én a bakancsommel tapostam szét Meta legnagyobb megrökönyödésére. A Vranduknál is a legnehezebb munkát német hadifoglyok végezték magában az alagútban, az ifjúság inkább kiegészítő munkálatokat végzett az alagúton kívül, a szabadban.

A táj különben Zenicától egész a Vrandukig gyönyörű volt. Magas hegyek meredeztek a Bosna folyó mindkét oldalán, odaérkezésünkkor el is döntöttük, hogy megmásszuk ezeket a csodálatos erdővel borított boszniai hegyeket, ebből azonban nem lett semmi, mert a nehéz munka után fontosabb volt számunkra a pihenés, mint a hegymászás.

ÚJVIDÉKEN, A TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLÁN

Szeptember 1-je előtt befejeződött a munka a vasútvonalon, és mindkét szabadkai brigád hazaindult, mert lassan megkezdődtek a beiratkozások a főiskolákra és egyetemekre. Számomra egyértelmű volt, hogy a biológia vagy a kémia jöhet számításba. Családunk anyagilag nem volt abban a helyzetben, hogy én belevágjak a hosszúra nyúló, több évig tartó, a drága fővárosban végezhető egyetemi tanulmányokba. Úgy döntöttem, hogy az újvidéki Tanárképző Főiskolára iratkozom, méghozzá biológia–kémia szakra. Ez a főiskola négyszemeszteres volt, és jó kilátás nyílt arra is – nagy tanárhiány lévén –, hogy diplomázás után azonnal munkahelyem is lesz, és így hozzájárulok a család anyagi gondjainak enyhítéséhez. Meta szintén az újvidéki főiskolára iratkozott, őt csak az idegen nyelvek érdekelték, de akkor kizárólag az orosz számított idegen nyelvnek, amely mellé a magyar nyelvet és irodalmat vette fel. Igaz, hogy szülei nem tanári pályára szánták, hanem orvosnak. Hát ez nagy hiba lett volna a szülők részéről, mert ő életében a mai napig még egy csirkét se tudott levágni, a vér láttán pedig az ájulás kerülgeti. Erélyes kiállásának köszönhetően a szülők végül is beleegyeztek Meta döntésébe. Így lettünk mi mindketten tanárok.

A főiskolát mi komolyan vettük, szorgalmasan tanultunk, úgy-hogy minden vizsgát időben letettünk. A magyarok alatt három évig tanult latin nyelv sokat segített nekem a növényrendszertan és az állatrendszertan elsajátításában. Az első év befejeztével engem annyira hatalmába ejtett a több tudás utáni vágy, hogy át akartam iratkozni a belgrádi egyetem biológia szakára. Erről azonban szüleim és Meta is lebeszéltek azzal, hogy diplomázás után, ha még mindig kedvem lesz, megtehetem akkor is. Igazuk volt, és jól tettem, hogy megfogadtam a tanácsukat.

Latintudásom és nagy szorgalmam következtében én már első évben kiemelkedtem az évfolyamon. Tanáraink figyeltek rám, és amikor nyáron két főiskolai hallgatót kerestek kutatómunkára, engem és Kerekes Bálint barátomat javasoltak. Én ezt nagy örömmel fogadtam, így hagytam el a várost, Palicsot, a nyári vakációt, a szerelmem, és elmentem a bánáti szikésekre tanulmányozni a növényvilágot. Egyébként Meta is biztatott, hogy ezt a kitüntető lehetőséget ne mulasszam el.

Dr. Živko Slavnić egyetemi tanár nyert egy pályázatot a bánáti szikések növénytakarójának kutatására. Ő személyesen vezette a mindössze hat hallgatóból álló csoportot. A székhelyünk Hajdučičán (Istvánvölgy, Torontál vármegye) volt, ahol megszálltunk, étkeztünk és ahonnan szekéren szállítottak bennünket ki a szikésekre és vissza. Ez a kis falu a bánáti szikések kellős közepén fekszik, vasút sem érinti, szóval egy isten háta mögötti kis település. Amikor kivettek bennünket először a szikésekre, és körülnéztem, csak nagyon messze, távol láttam egy kis falunak a templomtornyát. Sehol egy tanya, fa vagy akár bokor, csak a szikésekre jellemző apró pozsgás vagy naptól kiégetett száraz növényzet, árnyéknak még lehetősége sem. A napot reggel négytől, amint felkelt, végig lehetett kísérni útján este nyolcig, amíg le nem bukott a láthatáron. Egész nap pörkölt bennünket a tikkasztó melegben a forró nap, szerencsére szalmakalapokkal voltunk felszerelve, de így is megtapasztalhattam a száraz, forró szikések minden tulajdonságát.

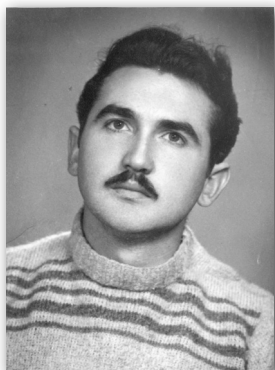
A munka abból állt, hogy tanárunk háromszor kettes csoportokra osztott be bennünket és mindhárom csoportnak, amelyek több mint

•

százméternyi távolságra voltak egymástól, kijelölt egy 10×10 négyzetméternyi területet, és egy-egy méteres sávokban haladva minden ott élő növényt meg kellett találni, felismerni a fajt és a papírtérképre bejegyezni a pontos lelőhelyet. Természetesen első napokban mást sem csináltunk, mint tanultuk felismerni az egyes növényfajokat és latin neveiket. Amikor már úgy látszott, hogy ezt elsajátítottuk, a professzorunk alaposan kikérdezett bennünket, és csak ezután foghattunk munkához. Több napig, sőt esetenként egy-két hétig is eltartott, mire egy ilyen négyzetet feltérképeztünk tanárunk szigorú ellenőrzése mellett. A hajdučicai szikeseken három típusú szikes volt, amit akkor tanultunk meg: szoloncsák, szolonyec és szology. Minden típust külön-külön kellett feltérképezni. A munka több hétig tartott és pont a nyár közepére esett, a legnagyobb hőség idejére. Eszembe is jutott sokszor, hogy barátaim, míg én itt izzadok, a Palicsi-tó hűvös hullámaiban lubickolnak.

Mégsem bántam meg, mert amikor a munkát befejeztük, úgy éreztem, hogy sokat tanultam, nemcsak a szikeseken élő növényeket ismertem meg, hanem megismertem egy számomra új kutatási módszert, technikát, és ez akkor kielégítette az én kutatási igényeimet.

Ősszel beírtuk a harmadik, majd februárban a negyedik és egyben az utolsó szemesztert. Közben szerelmünk Metával olyan fokot ért el,

1948-ban még főiskolások vagyunk

•

hogy 1948 novemberében eljegyeztük egymást, és egyben megtörtént a polgári esküvő is Palicsra azzal, hogy az egyházi esküvőt nyárra halasztottuk, azaz diplomázás utánra. A polgári esküvőnk tanúi Meta részéről nagybátyja, Újházi Gyula, részemről pedig édesanyám első unokatestvére, Orbán Lajos bácsi volt.

1949 júliusában már mindketten tanári diplomával tértünk haza, Meta Palicsra, én pedig Szabadkára. Érettségi után pontosan két évvel tehát tanári diplomát szereztünk.

Megjegyzem, Metának volt előtte egy kisebb megingása a diplomázást illetőleg. Ugyanis hárman készültek évfolyamtársak a záróvizsgára Kacival (Krnyájszki Katalin) és Pipivel (Föglein László). A vizsga előtti feszültség annyira elkapta őket, hogy pánikba estek, és el akarták őszre halasztani a diplomázást. Egyházi esküvőnk időpontja közben már, augusztus 6-ára ki volt tűzve. A diplomázás elhalasztásának hallatára én begurultam, az asztalra csaptam és kijelentettem: hogy akkor márpedig esküvő nem lesz! Meta megszeppent, erőt vett magán, és júliusban sikerrel letette a vizsgát. Így az esküvőt megtarthattuk.

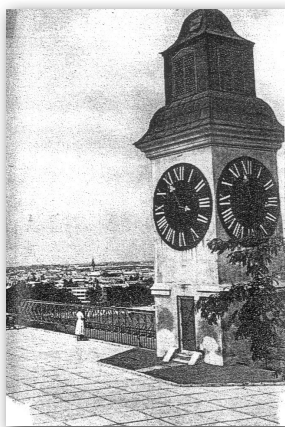
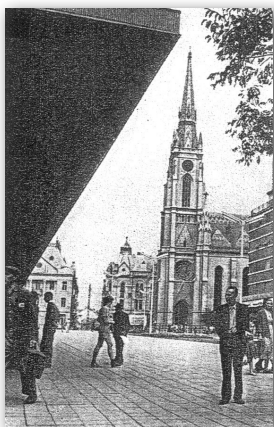
Visszakanyarodva az Újvidéken töltött két főiskolai évre szeretném még elmondani azt, hogy én egy szerb családnál egy parányi cseléd-szobában laktam, ahová csak egy egyszerű heverő, egy kis asztalka meg egy kis szekrény fért be. A család nagyon szépen befogadott Sinkovics Feri barátommal együtt, aki egy másik kis szobában kapott elhelyezést.

A család régi szerb kereskedők leszármazottja volt, és kimondottan utálták a kommunistákat meg Titót is a partizánjaival együtt. Este, amikor hazaértünk a főiskoláról, az öreg Pecic bácsi rendszeresen a londoni adót hallgatta, mert ez a rádió részletesen beszámolt arról, hogy a kínai kommunisták a „nagy menetelés” folytán meddig jutottak el Kína elfoglalásával. Tőlük különben Újvidék főutcáján lévő kereskedőüzletüket vették el államosítás címén, így nem is csoda, hogy gyűlölték a kommunistákat. Jövedelmük annyira megcsappant, hogy akarva, nem akarva kénytelenek voltak lakásukat megosztani diákokkal, így kerültünk mi hozzájuk, mert arra a tőlünk járó kevéske pénzre is nagy szükségük volt a család fenntartásához. Meta a főutcán lakott egy tanárnő–mérnök családnál, szintén cseléd-szobában, de

•

nem volt olyan szerencséje, mint nekem, mert a szobája hemzsegett a poloskáktól, amelyek még a felső emeletről is másztak be az ablakon. Mondanom sem kell, hogy Metát ez mennyire zavarta a tanulásban.

Közvetlenül a diploma megvédése után, de még az esküvő előtt, a botanikatanárnőm, Jelena Bećarević meghívott egy Fruška gora-i botanizálásra. Kitaibel Pál (1757–1817) magyar botanikus kutatásai során a Fruška gora növényvilágát is tanulmányozta. Tanárnőm egy kisebb csapattal át akarta ellenőrizni, hogy ma (mármint akkor) élnek-e még azok a jellegzetes fajok a Fruška gora erdeiben, mint kb. 130 évvel azelőtt, amikor Kitaibel ott gyűjtötte a virágos növényeket. Ez ismét egy merőben más természetű munka volt, de ez is nagyon tetszett, bár itt nagy területeket – erdőségeket – jártunk be naponta, és sok virágos növényt gyűjtöttünk be. Ezeket pihenés közben meghatároztuk, feljegyeztük, hol találtuk, milyen típusú erdőben és a Fruška gora mely lankáin élnek, az északon vagy a délin. Tehát ez a nyár sem múlt el szakmai gyakorlat nélkül.

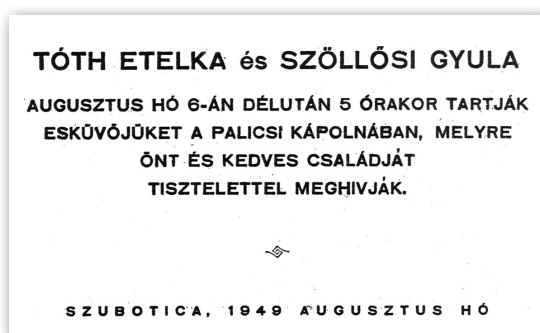
**A katolikus templom Újvidék főterén,
nem messze mögötte a Tanárképző Főiskola
A péterváradai vár toronyórája**

AZ ESKÜVŐ

Végre 1949. augusztus 6-án elérkezett a nagy nap, az esküvőnk napja. Három héttel az esküvő előtt egy okos plébánoshoz, Bertron atyához jártunk, ahogy akkor mondták, „tanításra”. Az atya tudta és beszélgetésünk során látta, hogy mindketten tanult emberek vagyunk, így a beszélgetés fonalát olyan irányba vezette, ami megfelelt a mi intellektusunknak. Szépen beszélt a családról, az összetartozásról, a békeségről, a megértésről és általában a pozitív emberi tulajdonságokról. Akkor az volt a szokás, hogy a jegyben járó fiatalokat három egymás után következő vasárnap a nagymise után kihirdették a templomban, hogy mindenki tudomást szerezzen róla.

Az egyházi esküvő augusztus 6-án, egy gyönyörű nyári délutánon volt a Szép Dezső által alapított palicsi kápolnában. Az esküvőn mindkét részről a szülők, testvérek és barátok, ismerősök voltak jelen. Bertron atya meghitt szertartás mellett adott minket össze isten előtt, és áldását adta a házasságunkra.

Mi ketten Metával, mint két kis nyuszi, legszívesebben ezután már elbújtunk volna, és nem kívántuk a további szereplést. De nem így a szülők! Különösen az én édesapám, hallani sem akart róla, hogy az ő egyetlen fiának, a tanárnak ne rendezzen lakodalmat, részéről ezt elképzelni se lehetett. Akkori szokások szerint a lakodalmat a fiús

Az esküvői meghívónk

•

háznál tartották, nálunk is így történt. A mi családunk az Októberi forradalom (tejpiac) téren lakott egy háromszobás lakásban, amelynek az udvar felé egy nagyobb méretű erkélye volt. Itt foglaltak helyet a vendégek, itt terítettek vacsorához, és itt foglalt helyet a cigányzenekar is.

Hogy rövidítsek az egészen, vacsora után a sok fiatal vendég táncreperdült, és jó hangulat alakult ki. Kevéssel éjfél előtt a menyasszony elvonult, levetette a fehér menyasszonyi ruháját, és felvette azt, amelyben éjfélkor, az ún. forgatáskor táncolt. A cigányok rázendítettek a forgatási csárdásra, amely a következőképp szólt:

*Jaj, de csinos menyecske lesz ebből a lányból,
kerek kontyot csavarunk a hajából.
Nemsokára menyecske lesz ebből a lányból,*

Megtörtént az egyházi esküvő

*kerek kontyot csavarunk a hajából.
Ő lesz az én kedvesem, ő lesz az én drága kedvesem,
nemsokára elveszem, ő lesz az én kedvesem,
Ő lesz az én csárdás kis feleségem.*

Lajos bácsi, a násznagy szitába gyűjtötte a pénzt, amit a vendégek egy-egy táncért beledobáltak. Amikor már lanyhult a táncoltatási kedv, én beszaladtam, elraboltam Metát, de a pénzt sem hagytam ott. Emlékszem, hogy Meta 16 000 dinárt táncolt össze, ami akkor annyi pénz volt, hogy ebből éltünk mi ketten egészen újévig. Hajnal felé már inkább mulatós nótákat húztak a cigányok, kora reggel pedig befejeződött a lakodalom. Mi Metával felültünk a villamosra, és kimentünk Palicsra, a berendezett lakásunkba a Spliti fasor 19 szám alá, ami Meta szüleinek a tulajdonában volt.

Nem utaztunk el nászútra sehova, itt töltöttük a nászheteket Palics legszebb, százéves platánokkal övezett utcájában, egy 1907-ben épült, régi stílusú, tornyos villában (a kép róla télen készült). Kettőnknek

szép volt az a 49-es nyár: fiatalok voltunk, én 23, Meta 22, szerelmesek egymásba, diplomával a zsebünkben, nyár volt, és minden kötelezettség nélkül éltünk. Ősz felé azonban már mind többet gondoltunk iskolára, diákokra, munkára. Abban a háború utáni időben a tanügyi dolgozókat a központból, vagyis esetünkben Újvidékről osztották szét és helyezték belátásuk szerint Szerbia egész területére. Nekünk annyi volt a dolgunk, hogy bejelentkeztünk a tanügyi szerveknél, benyújtottuk a végzettségünkről szóló diplomát, a házassági kivonatot, és vártuk a kinevezésünket. Házastársak lévén természetesen abban reménykedtünk, hogy egy helyre kapjuk a kinevezésünket.

Múltak a napok, hetek, hónapok, és a kinevezések csak nem érkeztek meg. Abban a parancsrendszeri uralomban természetesen nem volt semmilyen érdeklődésnek vagy esetleg sürgetésnek helye. Semmilyen protekciónk nem volt az állami szervek felé, mert egyik oldal sem, sem a szülők, sem mi nem voltunk a Jugoszláv Kommunista Pártnak tagjai. Végre valamikor november táján megjött először az én tanári kinevezésem Magyarkanizsára, Meta szülővárosába, a nyolcosztályos iskolába. Kapcsolatba léptem az iskola igazgatójával, Prázsicsné Gál Margittal, aki tudatta velem, hogy ők igényeltek a központból tanárt, mert az iskola nagy tanárhiányban szenved, és megőrültek, amikor megkapták az én kinevezésemet. Tudatta velem, hogy napokon belül lesz egy tantestületi gyűlés, amelyen én is jelenjek meg feltétlenül. Ott-hon egy kicsit keserű szájjal fogadtuk a kanizsai álláslehetőségemet, ti. abban reménykedtünk, hogy Szabadkán sok nyolcosztályos iskola van, ahol szintén nagy hiányok voltak diplomás tanárokból, és talán lesz valamelyikben hely a számunkra. Nem így történt, még azt sem tudtuk, hogy Meta is oda kerül-e, vagy esetleg Szabadkán maradhat. Kanizsán számomra már gondoskodtak lakásról is, más szóval minden elő volt készítve ahhoz, hogy itt kezdjem el tanári pályafutásomat. Még egy nagy támaszom is volt a tanárok között, Meta nagynénje, Tóth Emília – Emi néni –, aki Pesten szerzett két tanári diplomát, de a királyi Jugoszláviában nem taníthatott, mert nem volt hajlandó a rezsimnek hűségesküt tenni. Emi néni soha nem ment férjhez, gyereke nem volt, és Metát gyerekeként szerette. Életének első tíz évét Meta úgyszólván nála töltötte a magyarkanizsai régi családi Tóth-házban

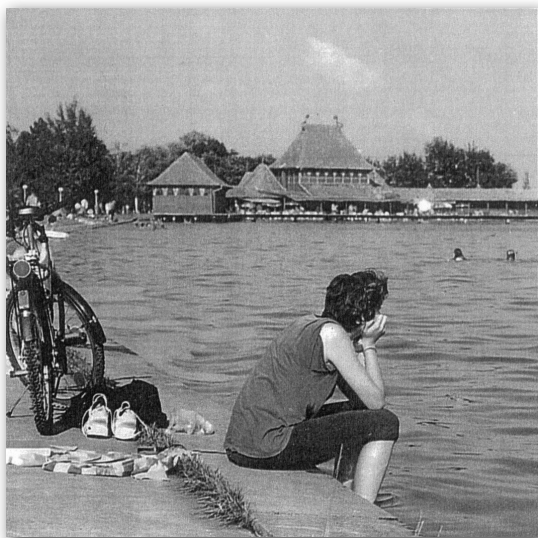
a Tóth nagyszülőkkel együtt. Innen járt óvodába és az elemi négy osztályába. Csak az iskolai szünidőket töltötte Ustorkán, tanyán a szülőkkel. Tehát Emi néni lett volna a legboldogabb, ha mi ugyanabba az iskolába kerülünk, ahol ő dolgozott. Eljött a nagy nap, elutaztam Kanizsára, a tantestületi gyűlésre. Megtörtént a bemutatkozás, minden kolléga érdeklődéssel várta az iskola első fiatal diplomás tanárát. Úgy éreztem, hogy jó benyomást tettem az igazgatónőre is megjövendőbeli kollégáimra is. Az igazgatónő a napirend első pontjaként bemutatott, üdvözölt, és mindjárt rátért a tantárgyak felosztására és a mindenki számára új órarendre. Én természetesen szótlanul végighallgattam a rám háruló feladatok sorozatát, de magamnak végképp nem tudtam elfogadni azoknak a tárgyaknak a felsorolását, amelyeket nekem szánt az igazgatónő. A végén az igazgatónő felém fordulva megkérdezte, hogy meg vagyok-e elégedve. A nagy csöndben mindenki rám figyelt és kíváncsi volt egy fiatal, kezdő tanár reakciójára. Közben, megjegyzem, informálódtam az iskola, a tanári kar és az igazgatónő közötti emberi viszonyokról. Az általános vélemény az volt, hogy az igazgatónő meglehetősen diktatórikusan lép fel, a tanárok pedig nem mernek vele szembeszegülni.

A mondókámat bizonyos fiatalos önérzettel azzal kezdtem, hogy nekem a diplomám alapján csak biológiát és kémiát van jogom hitelesen oktatni. Ezt azért bocsájtottam előre, mert a tantárgyfelosztásom olyan volt, hogy tanítanom kellett volna: történelmet, földrajzot, testnevelést, orosz nyelvet és még néhány olyan tárgyat is, amire már nem is emlékszem, de köztük csak egy pár biológia és kémiaóra volt. Sajnálattal közöltem az igazgatónővel, hogy ha nem tudja megváltoztatni olyan irányban a beosztásomat, hogy csak biológiát és kémiát tanítsak, akkor én ezt az állást nem tudom betölteni, és nem tudom elfogadni. A fölháborodás óriási volt, különösen az igazgatónő részéről. Hát ő még ilyent nem hallott, és a tőle megszokott diktatórikus beállítottsága nem tudta elviselni, főleg az egész tanári kar előtt az én határozott fellépésemet. A tanárok között voltak, akik, bár nem nyilvánosan, nekem szurkoltak, hogy végre jött egy fiatal tanár, aki meg merete mondani a véleményét a nem kimondottan közkedveltségnek örvendő igazgatónak. Több tanárnak ugyanis elvette volna a

•

honoráris óráját, és ezeket akarta nekem adni. Ez további ellenszenvet váltott ki a tanároknál. Az egésznek az lett a vége, hogy az igazgató-nővel közös megegyezéssel felbontottuk a kinevezésemet azzal, hogy ő nem tud engem a szaktárgyaimban alkalmazni. A kinevezésemről szóló irataimat és a felbontott végzésemet is visszaküldte Újvidékre, a központba, én pedig dolgom végezetlenül hazautaztam Palicsra, és vártam a további fejleményeket. Nem kell külön ecsetelnem, hogy Emi néni mennyire sajnálta, hogy Metával nem kerültünk Kani-zsára tanárnak. Az egész esetet én nem vettem tragikusan, de nem is tétlenkedtem, hanem mindjárt szeptember elején beiratkoztam magánhallgatóként a belgrádi egyetem biológia szakára és így tovább folytattam tanulmányaimat. Megkaptam nyomtatásban a teljes négy évre szóló programot.

Engemet, mivel már volt egy főiskolai diplomám, az ötödik sze-meszterbe írtak be azzal a feltétellel, hogy egynéhány vizsgát azokból a tantárgyakból, amiket a főiskolán nem hallgattam, pótolnom kell.

A Női fürdő Palicson

Tehát alighogy lediplomáztam a nyáron, júliusban, már a következő ősszel folytattam tanulmányaimat, csak most már magánhallgatóként. Igaz, még nem volt állásom, de én már készültem az újabb vizsgákra.

AZ ELSŐ MUNKAHELYEM

December elején aztán rám mosolygott a szerencse. Meglátogatott bennünket a palicsi villánkban Fülöp L., jó ismerősöm és szak kollégám, aki a Magyar Tannyelvű Tanítóképzőben biológiát és vegytant tanított. Ő ugyanis egy évvel előttem végzett a főiskolán, és a tanítóképzőbe kapta első kinevezését. Tudta rólam, hogy én is diplomáltam, és hogy munka nélkül vagyok. Fülöpnek a menyasszonya Nagybecskerekben élt, de ő maga is nagybecskereki volt, és szerettek volna összeházasodni, ebben azonban a távolság akadályt jelentett. A tanítóképzőben pedig megmondták neki, hogy csak abban az esetben engedik el, ha maga helyett talál egy hasonló végzettségű tanárt. Érdekelte, hogy elvállalnám-e az ő helyét a képzőben, mert abban az esetben ő visszamehetne szülővárosába, Becskerekre, ahol már biztosítottak állást neki. Másnap már a tanítóképző igazgatójánál, Szűcs Vilmosnál jelentkeztünk, és mindhármunk legnagyobb meglegésére nyélbe is ütöttük a tanárváltást, így a következő hétfőtől, azaz 1949. december 15-től elkezdtem tanítani a biológiát és a kémiát. Most már teljes erőbedobással készültem az előadásokra, óravázlatokat írtam. Szűcs igazgató egy rendkívül becsületes, jóindulatú, türelmes, taktikai érzékkel megáldott ember volt. Nagyon biztatott, bejárt az óráimra, és azt mondta: „Gyula, belőled nagyon jó tanár lesz, csak még egy kicsit fiatal vagy, de idővel kinövöd a kezdeti fiatalos hevületű előadásmodorodat, és akkor szép jövő áll előtted mint igazi pedagógus, nevelő előtt.” Hát most utólag elmondhatom, hogy ezek a biztató szavak rettenetesen megerősítettek célkitűzéseimben és hivatástudatomban, minden energiám és tudásom beleadtam a munkába, ami mellel kedvemre is volt, és nagyon szerettem. Bizonyítanom kellett, hiszen nem adatik meg mindenkinek, hogy 23 évesen a tanítóképző tanára lehessen.

•

Az egész tanárcsere azonban nem mehetett olyan simán, mint ahogy azt mi elképzeltük, mert a kemény dió, vagyis a hivatalos részének elintézése még hátra volt. Ez esetben nekem semmilyen kinevezésem, papírom nem volt. Néha rákérdeztem igazgatómra, hogy nem lenne-e jó már ezt is elintézni. Ő azonban mindig azzal nyugtatott, hogy majd annak is eljön az ideje. 1950 januárjában, amikor már több mint egy hónapot dolgoztam, Újvidékről kaptam egy levelet, hogy egy megjelölt napon pontosan tíz órakor feltétlenül jelenjek meg a Vajdasági Közoktatási Titkárságon.

A megjelölt időpontban meg is jelentem, a titkárnő leültetett, hogy várjak. A várakozásom elég hosszúra nyúlt, mintegy másfél órát ücsörögtem a titkárnő szobájában, míg végre kinyílt a nagyfőnök ajtaja, és kiengedve az előző ügyfelet beintett engemet. A főnök, akihez Újvidékre rendelték, nő volt, Zora Krdžalićnak hívták és partizános öltözetet viselt, de a modora sem tért el a partizánok nyers modorától, mert így kezdte a tárgyalást velem: „Ti, kako se zoveš?” (Hát téged hogy hívnak?). Szerényen megmondtam becses nevem. A második kérdő mondata így hangzott: „Druže, da li znaš gde ti je sad mesto?” (Eltárs, tudod-e, hol lenne neked most a helyed?). Erre bizony nem

Két boldog, fiatal pályakezdő tanár

•

tudtam mit válaszolni. A kérdés olyan meglepően hatott számomra, hogy ott álltam szótlantul, és tőle vártam erre a rejtélyes kérdésre a választ, amivel nem sokat késett, mert az a következő volt: „Družo, tvoje mesto je sada iza rešetaka u zatvoru.” (Elvtárs, a te helyed most rácsok mögött, a börtönben volna). Én ekkor 23 éves voltam, alighogy elkezdtem dolgozni. Nagy igyekezettel vetettem magam a munkába, és most itt Újvidéken a vajdasági tanügy mindenható feje börtönt emleget, be akar csukatni. A fő bűnöm az volt, amint azt a rövid, katonás magyarázatból felfogtam, és a börtön azért járt volna, mert elkezdtem dolgozni a szabadkai tanítóképzőben. Mielőtt azonban nagy félelemmel és remegő hangon belekezdtem volna a magyarázkodásba, leállított és csak annyit mondott, hogy majd meglátja, mi lesz velem. A látogatásom mindössze pár percig tartott, már el is bocsájtott, úgy éreztem, nagy gyűlölettel, ami egyben azt is jelentette, hogy azonnal távozzak az irodájából. Nagy keservesen hagytam el az irodát meg a titkárnő szobáját is. Ez alatt a látogatás alatt összedőlt bennem egy kis világ. Itt ismét találkoztam a hatalom egy ellentmondást nem tűrő, gögös képviselőjével. Istenem, milyen hatalmasnak is tűnt nekem akkor tapasztalatlan fiatal tanárnak, aki még nemrég a főiskola padjait koptattam, és ahol a szorgalmas munkám után nemcsak a kollégáim, hanem a tanáraim is megbecsültek, jó szívvel fogadtak mindenkor, sőt segítettem is nekik a szikeseken, a Fruška gorában növényeket keresni! Most meg íme, hogy megalázta emberi és tanári mivoltomat egy hatalomba került volt partizánnő, mert később tudtam meg, hogy háborús érdemeiért helyezték képzetlenül ilyen magas pozícióba.

Rövid idő alatt elhagytam azt a többemeletes épületet, ahol az irodája volt, kimentem az állomásra, és az első vonattal hazautaztam. Másnap reggel az első dolgom az volt, hogy igazgatónak, Vili bácsinak beszámoljak. Ő, a tapasztalt és kiváló pedagógus megnyugtatót és arra biztatott, hogy dolgozzak csak nyugodtan, neki a közeljövőben ügyis lesz dolga Újvidéken, majd akkor elintézi az ügyemet. Úgy is volt, az igazgató nemsokára Újvidékre utazott, és azzal a jó hírrel jött haza, hogy minden rendben van. Csakhamar megérkezett a várva várt tanári kinevezésem is, és ezután már valóban nyugodtan tudtam dolgozni, mert pénzkereső ember lettem. Erre az ügyre 1950

•

januárjában véglegesen pont került visszamenőleges, 1949. december 15-i dátumozással.

Az én kanizsai kinevezésemmel egy időben megkapta fiatal feleségem is a kinevezését a távoli Nišbe, Szerbia szívébe. Pedig kérvényeinket már úgy adtuk be, mint házastársak. Nagy volt a riadalom mind a két családban a jövőnket illetőleg, ha Metának Nišbe kell elköltöznie, mert oda nevezték ki tanárnak, ha ezt szó nélkül elfogadnánk, ez egyben azt is jelentené, hogy el kell egymástól válnunk. Erről pedig szó sem lehetett, hisz annyira ragaszkodtunk egymáshoz, csakis együtt tudtuk elképzelni az életünket, és közben közösen tervezgettük a jövőnket. A döntés megszületett, hogy ő márpedig a niši kinevezésre nem reagál, és itthon marad állás nélkül. Lesz, aminek lennie kell. Mint már említettem, én elkezdtem dolgozni a képzőben, ahol az orosz tanárnő, Nina Vlaszova nyugdíjba vonult, de az igazgató őt is feltétellel engedte volna el, mert nagy tanárihiány lévén félt, hogy nem kap helyette orosz szakos tanárt. A tanári szobában fél füllel meghallottam ezeket a híreket az újabb tanár körüli gondokról. Otthon meghánytuk-vetettük a témát, és én másnap nagy szerényen elmondtam az igazgatónak, hogy van nekem egy feleségem, aki a nyáron diplomált szintén az újvidéki Tanárképző Főiskolán magyar–orosz szakon, és most otthon ül munka nélkül. Mellékesen halkán megemlítettem a niši ügyet. Amikor Szücs igazgató ezt tőlem meghallotta, arra kért, hogy ifjú feleségem már másnap reggel jelenjen meg nála. Pár nap múlva Meta a szabadkai tanítóképző orosz nyelv szakos tanára lett. Palicson laktunk, és minden nap villamossal jártunk be a városba dolgozni. A képzőben szorgalmas és igyekvő tanári karba csöppentünk, az igazgatónk jóindulatúan felkarolt és irányított bennünket. Ilyen közegben kezdtük mi mindketten nagyon fiatalon a munkát. A képzőben külön lány- és fiúosztályok voltak. A fiúk között akadtak már kiszolgált katonák is, egyesek olyan idősök voltak, mint mi, fiatal tanárok, de korrekt viselkedésünk miatt sohasem merült fel semmilyen probléma. Így lettünk kenyérkereső, önálló emberek, a niši kinevezést elfelejtettük, mint rossz emléket, mert Vili bácsi ezt is elintézte.

PISTA ÉS INKE TRAGIKUS SORSA

Munkám mellett én tanultam és vizsgáztam a belgrádi egyetemen. Történt, hogy Belgrádban a tanulmányaimmal kapcsolatos hivatalos ügyeimet kellett éppen elintéznem. Hazafelé utazásom közben rendkívül szomorú családi hír ért. Verbásznál kerültk el egymást a Szabadka–Belgrád és a Belgrád–Szabadka között közlekedő vonatok. Én az ablakon kihajolva nézelődtem és figyeltem a másik vonat távozását, amelynek ablakából észrevettem Metát, amint integet és kiabálja, hogy Pista meghalt, megyek Zimonyba anyukával. A vonatok már olyan gyors mozgásba lendültek, hogy lehetetlen lett volna egyikről le, a másikra pedig felugrani, így én a vonaton maradtam, és hazautaztam. Otthon tudtam meg apósomtól, hogy Pista egy katonai repülővel Zágrábba repült többedmagával, és nekicsapódtak Zágráb felett a Sljeme hegység oldalának. Akkor még a hazai repülők (1950) műszerezettsége szegényes volt, és a pilóták főleg csak érzékszerveik segítségével tudták irányítani a gépeket. Ez a gép is ilyen volt. Állítólag sűrű köd ereszkedett le, amiben nem tudtak tájékozódni.

Презиме (очово име) име	Метџа	(фамилија) Сечевац
Звање — разврстање	Пилотџа 10. класе	
Установа	Југословенски авион	аеродром „Титџ“
Датум рођена	9.8.1928	Место Свџа Јањина
Срез	Селџа	Округ
Народна република		Србија СФРЈ
Држављанство		Савезно СФРЈ
Народност		Народно републиканско Србија СФРЈ
		Маџар
	31. 1949	Београд

Књижницу издаво, Началник: Персонални одољник, **Кадровски одсек**

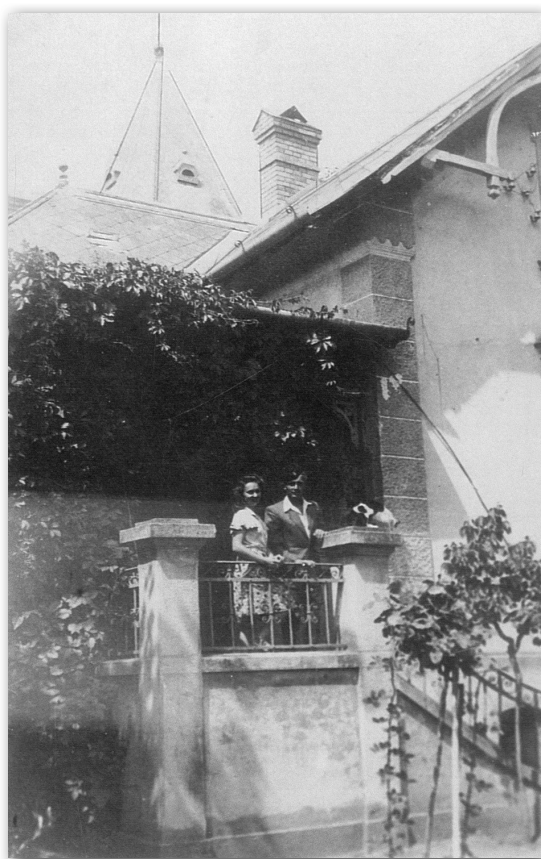
Својеручни потпис: *Тод Сечевац*

Pista pilótaigazolványa

•

Pista különben tőlem valamivel alacsonyabb, szőke, kék szemű, izmos fiú volt, aki mindig jó tornász lévén kitűnt testi ügyességével a tornaórákon, emellett Szerbia ifjúsági szertornabajnoka is volt. Azonkívül volt benne nem kismértékű kalandvágy is, így lett belőle hivatásos pilóta.

Érettségi után Pista a zimonyi katonai pilótaképző akadémiára került. Élete vágya, hogy pilótaként bepöccöljön a kerek nagyvilágba, nem vált azonban valóra. Az élet ezen tervének megvalósításában

Meta és Pista a régi, vagyis a Nefelejcs (Sredojina) utcai villa feljáratán

nem volt kegyes hozzá, és huszonkét évesen kellett közülünk örökre eltávoznia. A JAT (Jugoszláv Aerotransport) állami temetésben részesítette. Temetése nagy részvét mellett történt meg Palicson, ahol jegyese, Petrik Erzsí a koporsóra helyezte menyasszonyi csokrát. A család nagy tragédiaként élte meg Pista halálát, és a szülők e nagy bánatot életük végéig viselték.

Pistával kapcsolatban megemlíteném, hogy volt ő már életveszélyes helyzetben előbb is. Leventeként 1944 őszén az oroszok bevonulása elől többedmagával, a szülők tudta nélkül elmenekült. A Dunántúrra került, és tagja lett az ott harcoló Hunyadi páncélos hadosztálynak. Bátor fiú lévén feladatként Tihanynál éjjelenként sorozatos bevetésben vett részt. Egyik ilyen bevetésnél az oroszok foglyul ejtették, és más honvéd foglyokkal együtt előbb gyűjtőtáborba helyezték, majd bevagonírozták őket, és irány a Szovjetunió! Azonban még a foglyótáborban tifuszt kapott. A Szabadkán áthaladó vagonokból a tifuszos foglyokat lepakolták, és a palicsi úti külső kaszárnyában hagyták. A nagy szerencsétlenségben az életét végül a tifusz mentette meg.

A családot Pistáról értesítették, és egy szabadkai női szervezet segítségével áthelyezték egy tifuszos betegek számára berendezett ideiglenes kórházba. A szülők közbenjárására gondos ápolásban részesítették, hazulról jó élelemmel látták el, és Pista felépült.

Pista története is a család legszigorúbb titka maradt mindvégig. Egyes jóindulatú és megértő szabadkai tanárok segítségével sikerült magánúton leraknia a gimnázium hatodik osztályos vizsgáit, és 1946-ban beiratkozhatott a magyar gimnázium hetedik osztályába rendes tanulónak, majd 1947-ben ő is sikeresen leérettségizett. Itt említeném meg Meta húgának, Inkének tragikus sorsát is. Az oroszok bejövetele után, 1944 őszén még javában tartott a háború. Az orosz csapatok elérték a Duna vonalát, és az átkelést készítették elő. Palicson, a Bagolyvárban közben orosz katonai kórházat rendeztek be. A lábadozó orosz katonák szabadon garázdálkodtak a környéken, különösen, miután rájöttek, hogy tulajdonképpen egy bortermelő vidékre kerültek. A tanítás az iskolákban még szünetelt, de 1945 februárjában meghirdették a jelentkezést a következő tanévre. Ebben az ügyben ment be Meta gyalog több palicsi diáktársával a városba

•

(a villamosok nem jártak). Távollétében a családra, vagyis hármukra – apa, anya, Inke – rátörtek az oroszok. Hazaérkezésekor szörnyű testi-lelki állapotban, feldúltan találta a családot. Elmondták, hogy a rájuk rontott oroszok követelöztek, gorombáskodtak, értékek után kutattak. Meta édesapját földre teperték és kést szegeztek a melléne, majd bajonettel belevágtak többször is az értékes nagy fali órába. Hogy még mi minden történhetett, a szülők erről is mélyen hallgattak, és titkukat a sírba vitték. Meta 14 éves Inke húga szerencsétlenségére otthon maradt és átélte a borzalmakat, de olyan súlyos stressz érte, hogy élete végéig (1990) viselte ennek lelki következményeit.

VIZSGÁIM A BELGRÁDI EGYETEMEN

Első vizsgám növénymorfológiából volt. Akkoriban se könyv, se jegyzet nem állt a hallgatók rendelkezésére, csakis a tanár előadására támaszkodhattunk. Ljubiša Glišić professzor úrnál került sor az első vizsgára, róla pedig csak annyit, hogy rendkívül szeszélyes és egyben nagyon szigorú ember hírében állt. Én kezdetben nem járhattam az előadásokra a szabadkai munkám miatt. A részletes programok birtokában azonban tudtam, hogy egyes tárgyakból mik a tételek és mik a követelmények. Hogy sikeresen el tudjak készülni az első vizsgámra, végigjártam Szabadkán a könyvantikváriumokat, és sikerült rátalálnom egy háromkötetes erdészeti növénytanra, amiben gyakorlatilag minden megtalálható volt, amit növénytanból a belgrádi egyetemen tanítottak. Hozzáfogtam tanulni, csak egyetlen problémám volt, hogy magyarul tanultam, de szerbül kellett vizsgáznom. Tizenötön voltunk a vizsga napjára kiírva. Öten azonnal visszaléptek, a többi is jórészt megbukott, mindössze ketten tettük le. Nekem, ahogy a többiek utólag mesélték, olyan ún. buktató kérdést tett fel a tanár, ami nem másról, mint a fa kérgéről szólt. Erről a témáról a rendes hallgatók jegyzeteikben előadáson mindössze tíz sort tudtak leírni, a bukásom így biztosnak látszott. Az erdészeti növénytankönyvben viszont ez a rész nagyon részletesen volt feldolgozva, több rajz kiegészítésével. Én a jellegzetes magyaros hangsúlyommal és kiejtésemmel el is kezdtem mondani az anyagot, a professzor és a hallgató évfolyamtársaim legna-

gyobb csodálkozására. Vizsgám szinte monológ volt a tanár kérdezése nélkül, és mindössze tíz percig tartott. Az eredmény a legmagasabb, tízes osztályzat volt. A vizsga után a tanárom is és a hallgatók is megkérdezték, miből készültem. Amikor megmondtam a könyv szerzőjét, a tanár azt válaszolta, hogy nagyon jól ismeri magyar kollégáját. A hallgatók viszont elkeseredtek, hogy a könyv csak magyar nyelven van meg, mert azt ők nem tudják használni. Így kezdődött meg a belgrádi egyetemen a szereplésem, más tárgyaknál is sokat segítettek nekem a magyar szakkönyvek a vizsgákra történő felkészülésekben.

Minden olyan vizsgát leraktam, ahol nem voltak gyakorlatok. Azonban csakhamar szembesültem azzal a ténnyel, hogy magánúton a biológia szakot szinte lehetetlen elvégezni, mert a sok gyakorlat nélkül ki sem engedtek vizsgázni. Ez az eset főleg akkor csúcspontot ért el, amikor összehasonlító állattanból kellett bizonyítanom ismereteimet. A vizsga ugyanis azzal kezdődött, hogy az asszisztensek behoztak a terembe egy 1×2 méteres ládát tele állati csontokkal. Voltak ott halcsontok, különböző béka, gyík, krokodilus, rengeteg madár és végül a legkülönbözőbb emlősállatok csontjai. A koponyától kezdve az ujjpereceken és csigolyákon keresztül minden. A rendes hallgatók persze ezeken a csontokon hetente több órán keresztül, két szemeszteren át alaposan gyakoroltak, és meg is tanulták felismerni az egyes csontokat. Amikor rám került a sor, ne mondjam, hogy éreztem magam, amikor a tanár a nagy tömeg csont közül kiemelt egy csigolyát, és nekem erről kellett volna beszélnem mintegy fél óra hosszat. A tanár olyan válaszokat várt volna, hogy: melyik állat csigolyája, milyen az állat testfelépítése, mit eszik, hogy szaporodik, hol él stb. A sikertelen vizsga után tanárom megértette nehézségeimet, és közösen megbeszéltük, hogy az ilyen és hasonló tárgyakat nem lehet magánúton letenni, és azt javasolta, hogy menjek le Belgrádba, legalább a gyakorlattal egybekapcsolt tantárgyakat hallgassam végig, és feltétlenül vegyek részt a gyakorlatokon. Ez az ember M. Radovanović professzor volt, akit diplomálásom után meghívtam a Ludasi-tóra, amit örömmel elfogadott, és érdeklődéssel nézte meg a mi kis tavunkat. Akkor mesélte el nekem, hogy az ő egyetlen vágya még az életben, hogy elutazhasson Afrikába, a szafari megtekintésére. Később az újságokból tudtam meg,

•

hogy ez a vágya teljesült ugyan, de egyben élete tragédiájával fejeződött be, mert a repülő, amelyen utazott, Kongóban, az őserdő felett lezuhant. Szintén az újságokból értesültem arról is, hogy valójában gyémántkereskedők és csempészek haszonszerzésből lötték le a gépet. Halálával nagy veszteség érte a belgrádi egyetemet. Mindenki tisztelte, és a hallgatók nagyon szerették, mert akin csak tudott, segített, mint pl. rajtam. Tudta, hogy magyar vagyok, és ha néhány szóval, de magyarul is szólt hozzám. Nyugodjon békében!

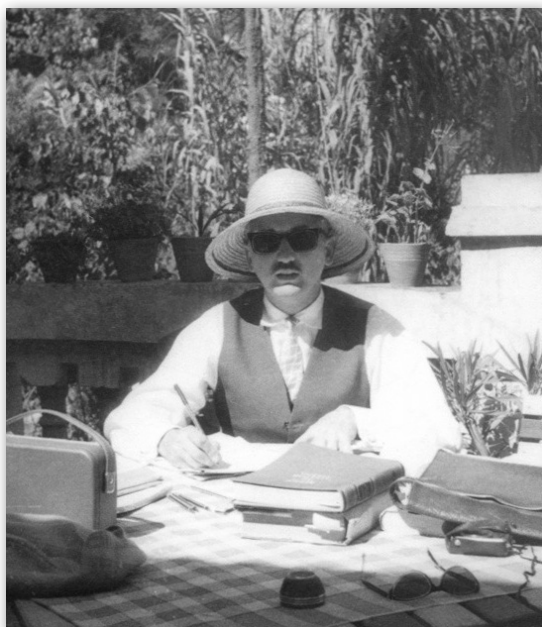
Nagy döntés előtt álltunk. Vagy maradok csak tanár a tanítóképzőben, vagy leköltözöm Belgrádba, és tanárom javaslatát elfogadva nappali tagozatos hallgatóként folytatom tanulmányaimat. Itthon meghánytuk-vetettük sorsunkat, és Metával úgy döntöttünk, hogy lemegyek egy évre Belgrádba. Meg kell említenem, Meta ebben maximális megértést tanúsított, mert értékelte vonzalmamat a tudomány iránt. Igen ám, de ezt csak úgy tudtam megoldani, ha a tanítóképző új tanárt tud helyettesíteni állítani. A kérdés úgy oldódott meg, hogy volt biológia-tanárom, Sturc Béla került a helyemre, így engem elengedtek, de csak azzal a feltétellel, ha teljesen felmondom az állásomat. Ebben az esetben igazságtalanság történt velem. Mások hasonló esetben, akik közel álltak a tűzhöz, vagyis pártkatonák voltak, egy-két évi fizetési tanulmányi szabadságot kaptak, nekem pedig teljesen meg kellett szakítanom a munkaviszonyomat, tehát fizetést sem kaphattam. A továbbtanulás iránti vágyam azonban annál nagyobb volt, minthogy megtorpantam volna a felsőbb szervek ilyen igazságtalan döntése előtt.

1951. október végén, mire minden elintéződött, leutaztam Belgrádba, lakásom biztosítva volt, mert Horváth Laci – Mityukó barátom – fenntartotta számomra a helyet, ahol ő lakott, és aminek a lakbérét én már augusztus óta megosztottam vele. Így csatlakoztam én az ötödik szemeszterben a rendes hallgatókhoz. Az első órán újabb csalódás ért. Egyik gyakorlatot vezető rigolyás tanár, S. Garzičić, aki melleleg sohasem tudott ledoktorálni, miután meglátott az első órán, azon nyomban nagy ordibálás közepette kivágott az óráról azzal az indoklással, hogy: „vannak itt olyan lógósok, akik eddig lustaságból nem jártak az ő gyakorlati óráira, most pedig sunyi módon besomfordálnak a többiek közé, és együtt akarnak velük gyakorlatozni”. Ez a szép fogadtatás rám

•

vonatkozott, gondoltam magamban, és fejem lehorgasztva elhagytam az órát. Meg akartam én magyarázni a későbbi csatlakozásom okát, de a tanár szóhoz sem engedett jutni. Kollégáim, akik már ismerték ezt a tanárt, biztattak, hogy menjek ki szó nélkül, ezt már mással is megtette, de a következő órára elfelejti. Így is történt, csendben, kissé meghunyászkodva bementem a következő gyakorlati órára, és már észre sem vettem. A többi gyakorlati órákon nem volt ilyen problémám, és nyugodtan, szorgalmasan járhattam gyakorlatokra. Néha-néha bejártam elméleti órákra is, amikor időm engedte, főleg azért, hogy pofavizitre ott legyek, és a tanártól megkapjam a szükséges aláírást.

Az anyagiakról is írnom kell egy pár sort. Állásom felmondásával igencsak megcsappant a jövedelmünk. Nekem egyrésztől nem volt fizetésem, másrésztől az élet Belgrádban akkor is drága volt: lakbér, élelem, könyvek, hazautazások, félévkor és év végén a vizsgákra történő

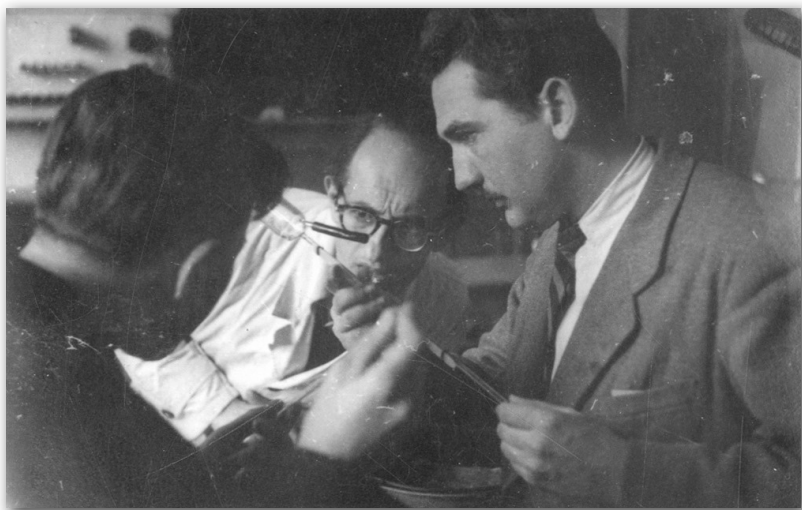
Palicson, a verandán készülök a vizsgákra

•

leutazások, ruháról nem is beszélek. Metával erre is találtunk megoldást. Jó példája ez annak, ha a házastársak között megvan a megértés és a bizalom, akkor mi mindent lehet az életben megvalósítani. Úgy történt ugyanis, hogy Meta teljes fizetését leküldte nekem minden hónapban Belgrádba, és abból tudtam fedezni minden kiadásomat. Őt pedig a szülei látták el mindennel.

KISFIUNK SZÜLETIK

Ősz volt, már Belgrádban voltam, Meta egy alkalommal lejött hozzám látogatóba. Bejelentett valamit, ami később kihatott az egész életünkre. Kisbabánk lesz! – mondta, és várta az én reagálásomat. Mit mondjak, határtalan örömmel fogadtam a hírt. Ez megkétszerezte az igyekvésemet, és most már még tudatosabban dolgoztam, mert újabb kötelezettség hárult rám a jövődöbéli családtag eltartása körül. Őszinte elismerésem Meta önzetlen hozzáállását illetően, akire minden bizonnyal jó hatással volt az én pozitív reakció, ami kétségkívül

A béka tüdejében az oxigén meghatározását végzem az egyetemen

biztatást adott neki abban a helyzetben, amiben volt. Ha most utólag belegondolok, hogy dolgozott, Palicsról járt be a munkahelyére, babát is várt, meg a férje sem volt mellette, részéről mindez kemény határozottságot igényelt, hogy végig ki tudjon tartani. Az orvosok szerint a babát május 1-jére vártuk. Többnapos szünet volt az egyetemen, és én hazautaztam a baba megszületésének idejére. Napokat vártunk erre az eseményre, de sehogy sem akart a kis jövevény köznék jönni. Nekem pedig vissza kellett utaznom Belgrádba, mert a gyakorlatokról nem volt ajánlatos hiányozni. Szigorú névsorolvasást tartottak a gyakorlatok előtt, és hiányzás esetén nem kaphattuk meg a tanártól a szükséges aláírást, persze nem is vizsgázhattunk. Ha ez nálam előfordult volna, abban az esetben évet vesztek, és a következő évben újra kellett volna a gyakorlatokra eljárnom. Bármennyire is sajnáltam és sajnáltuk, vissza kellett utaznom. Végre május 17-én megjött a várva várt baba, a kis Huba, Terék doktor szülész szakorvos segédletével. Szombat este volt, én már aludtam, Mityukó pedig kiment a Szabadkáról érkező vonat elé, mert csomagot várt hazulról, és nagy lármával ébresztett: „Gyuzsi, ébredj, fiad született!” Nagy volt az öröm, írtam is haza rögtön egy szép levelet Metának, a kismamának. Ő válaszában leírta, hogy milyen szép a kisbaba, 55 cm hosszú, 3,5 kg súlyú, és rám hasonlít. Én, a tapasztalatlan ifjú papa elképzeltem egy szép kisfiút, aki valóban olyan, mint én. Alig vártam, hogy hazamehessek és meglássam. Júniusban lettem sikeresen egy halom vizsgát, elsősorban azokat, ahol a vizsgának gyakorlati része is volt. A többi, gyakorlattal összekapcsolt vizsgát szeptemberben raktam le. Ebben a két vizsgaidőben mind a kilenc gyakorlati vizsgát leraktam és a hetedik, valamint a nyolcadik szemeszterre már nem kellett lemennem Belgrádba, mert csak az elméleti vizsgák maradtak hátra, valamint a diplomamunka. Az egy évi belgrádi tartózkodásom igazán sikeres volt.

Június végén, amikor hazaértem, kisfiam már hathetes volt, hát mit mondjak, nem akartam Meta kedvét elvenni, csak magamban gondoltam, hogy ez az asszony teljesen elvesztette a jó ízlését, ha váltig azt bizonygatja, hogy ez a kis izé azon a nagy ágyon rám hasonlít.

Igaz, nagyokat pislogott, meg erőteljesen követelte a tejet, de hogy rám hasonlít, az már mégsem! Ettől függetlenül, nagyon szerettük a

•

kis Hubikát, és boldogan fürdettük, tisztán tartottuk és nyár lévén, kitoltuk babakocsiját a verandára, a jó palicsi levegőre. Szóval, 1952 nyara nagyon szép volt, én túl voltam a sok nehéz vizsgán, megszületett a kisfiunk, és most már háromtagú család voltunk.

Én a nyár folyamán közben ismét beadtam a tanügyi hatóságokhoz a kérvényemet állásért. Nemsokára meg is kaptam a pozitív választ, és így lettem a Szabadkai Magyar Tannyelvű Gimnázium biológiatanára 1952. szeptember 1-jétől.

A belgrádi egyetemen maradt még néhány vizsgám, amit 1953 júniusában mind leraktam. Közben már elkezdtem tanítani a gimnáziumban. Ez sem volt számomra könnyű feladat, mert növénytanból, állattanból és általában a biológia tárgyköréből én mindent megtanultam az egyetemen, így a szakkifejezéseket is, de szerb nyelven. Most pedig hirtelen a magyar gimnázium tanára lettem, és a megfelelő kifejezéseket magyarul kellett tudnom és tanítanom. Végigjártam ismét a szabadkai antikváriumokat, felvásároltam a biológia tárgyköréből

Családunk a kis Hubával gyarapodva

írott magyar nyelvű szakkönyveket, és nekifogtam megint a tanulá-
nak. Egy véletlen esemény nagy segítségemre volt. Estefelé a városban
sétáltam, amikor egy magyar jelzésű busz állt meg a központban a
városháza közvetlen közelében. Kiszálltak belőle az emberek, és akkor
hallottam, hogy tanáreemberekről van szó, akik egy körútra indulnak
Jugoszláviába. Odaléptem én is, és megkérdeztem tőlük, van-e köztük
biológus. Persze hogy volt, jelentkezett is egy fiatal, alacsony termetű
szőke fiú, aki a szegedi József Attila Tudományegyetem adjunktusa, és
az összehasonlító szervezettani tanszéken tanított. De nem kezdtünk
el azonnal szakmázni, hanem az első kérdésem az volt, van-e dinárja.
Tudtam, hogy külföldön ez mennyire fontos, hogy legalább zsebpénze
legyen az embernek. Hazaszaladtam, és egy szolid összeggel tértem
vissza, amit odaadtam Horváth Imrének. Kezdetben szabadkozott,
hogy nem fogadhatja el ismeretlentől, mert nem tudja, mikor és
milyen módon fogja tudni visszaadni. A végén mégis elfogadta tő-
lem a dinárt azzal, hogy majd valamikor, ha mód lesz rá, visszaadja.
Ebben sem én, sem ő abban a pillanatban nem voltunk biztosak, de
számomra az volt a fő, hogy kisegítettem egy magyarországi bioló-
gus kollégát. Nemsokára mód nyílt arra, hogy visszaadja a kölcsönt.
Írtam neki Szegedre levelet, és arra kértem, hogy ha tud, segítsen ki
egyetemi állatrendszertani és növényrendszertani tankönyvekkel.
Nemsokára megkaptam új barátomtól három vaskos magyar nyelvű
egyetemi tankönyvet. Még ma is féltett könyveim közé tartoznak a
könyvtáramban. Imrével ily módon kötött barátságunk állandósult,
és én sűrűn meglátogattam őt a szegedi egyetemen. Imre önzetlenül
segített nekem mindenben, különösen a szakirodalom begyűjtésében,
de ha több napig Szegeden kellett munkám ügyében tartózkodnom,
akkor elintézte, hogy aprópénzért megszállhassak az egyetem kollé-
giumában. Én sem maradtam adós, mert amikor Évivel, a feleségével
átruccantak a későbbiekben Szabadkára, mindig számíthattak rám,
elsősorban pénzváltási ügyben, amit úgy rendeztünk el, hogy én Sza-
badkán adtam a dinárt, ők pedig Szegeden a forintot. Barátságunk
a két család között folytatódott még Szegeden is, azonban Szegedre
történt átköltözésünket követően, mintegy tizenöt év múlva, Imre
súlyosan megbetegedett, és 2005-ben elhunyt. Vele elvesztettem egy jó

•

és igaz barátomat. Nagyon sajnálom, még élhetett volna, mert tőlem négy évvel fiatalabb volt.

*

A magyar gimnázium tanárai között én voltam akkor a legfiatalabb. A volt tanáraimmal ugyanabban a tanári szobában kezdtem a munkát. Igazgatóm, Mirnics József történelem szakos tanár volt, aki annak idején nekem a gimnázium nyolc osztályában történelmet adott elő. Mellesleg meggyőződésből kommunista elveket vallott, mert hát abban az időben főleg ilyen, csak rezsimhez hű tanár lehetett igazgató. Az első évben már nyolcadik, vagyis érettségiző osztályt kaptam osztályfőnökként, akiktől alig voltam idősebb. Első határozottabb tanári fellépésem a ballagó diákok érdekében történt. Igazgatónk ugyanis egy olyan propagandába kezdett, hogy végképp eltörölje, betiltsa, kiirtsa a magyar búcsúzó diákok ballagási szokásait. Ezt kispolgári csökevénynek, elavult nézetű szokásnak minősítette, amitől a mai modern szocializmust építő diákságot meg kell örökre szabadítani. Ebből tantestületi téma lett, és többen is hozzászóltak, de csak úgy ímmel-ámmal. Én ugyan – a botrány elkerülése végett – nem szólaltam meg, de valahogy forrt bennem a tiltakozás. Végül is, amikor szavazásra került sor, színt kellett mindenkinek vallani. A tanárok közül, igaz kevesen, ellene szavaztunk. A tiltó döntést a kommunista igazgatónak mégis sikerült kicsikarni. Szikráztak is a szemei, igaz, csak az egyik irányult felém, a másik, a kancsal, nem tudom, kire nézett. Így szűnt meg egyelőre egy szép magyar diákhagyomány, amivel méltó módon, ünnepélyes búcsút vehettek attól az iskolától, ahova nyolc évig jártak, hogy elbúcsúzzanak tanáraiktól, de egyúttal egymástól is. Ez a szokás csak a magyar diákok körében volt gyakorlat, ugyanez a szerb diákok számára ismeretlen fogalom volt.

Nem hangzottak fel többé a magyar diákság ajkáról a szebbnél szebb ballagó dalok, mint pl.:

*Ballag már a vén diák, tovább, tovább,
Isten veletek cimborák, tovább, tovább.*

*Ez út hazánkba visszavisz,
filiszter leszek magam is,
tovább, tovább, tovább.
Nem leszek én már vén diák.*

*Alsós s felsős tantermek,
örökre isten veletek.
Tovább, tovább, tovább,
fel búcsúcsókra cimborák.*

Kiszűrődött valahogy, és a diákok is megtudták, hogy ki szavazott a ballagás folytatása mellett. Finoman tudtomra adták, értik ők, milyen oldalon vagyok, vagyis hogy nem kell a hagyományainkat végképp felrúgni, tönkretenni, kigúnyolni, mert az a miénk. Pont a hagyományok tesznek bennünket azzá, amik vagyunk, vagyis magyarok, és nem írek vagy spanyolok. Az ilyen és hasonló véleményeket azonban az 50-es években nem lehetett kimondani, mert azonnal nacionalistának, esetleg még fasisztának is nevezhették volna az embert, és eltávolították volna a közéletből.

FIUNK NEVE

Egy másik eset, amivel felhívtuk magunkra a figyelmet, az a kisfiunk névadása volt. Nagyon rossz tapasztalatunk volt ugyanis az én nevemmel kapcsolatban (amiről már írtam), és feleségemmel egyetértésben úgy döntöttünk, hogy a gyereknek tudatosan olyan nevet adunk, amit nem lehet lefordítani más nyelvekre. Így kapta fiunk a hét vezér egyikéről a Huba nevet, ezzel is finoman jeleztük, hogy hova tartozunk mi, kis, de bátor magyarok ebben a nagy szláv tengerben. Ne is mondjam, milyen nagy volt a csodálkozás, amikor a tanári szobában a kollégák megkérdezték tőlem a kisfiam nevét. Néhányan megjegyezték, hogy lehetett ilyen nevet adni egy gyereknek? Miért nem Pista vagy János? De Huba, hát ez nagyon furcsa! Akkoriban mifelénk ez a név valóban ritkaságszámba ment. Szláv ajkú kollégáim közül a legtöbbször fogalma sem volt arról, hogy mi a háttere ennek a névnek és ennek

•

a névadásnak. Később, ahogy fiam mesélte, egyik-másik szláv ajkú barátja mondogatta is, hogy az életben ezzel a névvel még sok problémája lesz. Hát csak részben lett igazuk kritizáló barátainak, mert Magyarországon gyönyörű magyar neve miatt sokszor megdicsérték, a mi legnagyobb örömünkre.

Külön problémát jelentett Huba fiunk megkeresztelése, mivel tanári házaspár voltunk, arról természetesen szó sem lehetett, hogy templomban, főleg nyilvánosan megkereszteljük fiunkat. Így kénytelenek voltunk olyan cselhez folyamodni, ami nem kerül a hatóság tudomására. Szüleim ezt úgy szervezték meg, hogy nélkülünk a Szent Teréz-templomban keresztelték meg, távol minden hírveréstől. Az egyház akkor Huba névre nem keresztelt, mert ilyen szent nincs, így lett ő László is, azonban ezt a nevet hivatalosan sehol nem jelölték az irataiban. A keresztapa Horváth László lett, vagyis az én Mityukó osztálytársam és barátom, mivel ő még akkor nem volt állásban. Tehát kijátszottuk a korlátolt hatalom törvényeit. A mi számunkra, de mindenki más számára is ő lett a mi Huba nevű fiunk. Ezt az akkoriban ritka, mindamellett nagyon szép magyar nevet ő később is, de ma is nagyon szereti, nekünk is mindmáig nagyon tetszik.

Egy régi perzsa bölcsesség szerint: annak, aki soká akar élni, három dolgot kell tennie: fát ültetni, fiút nemzeni és könyvet írni, mert – úgymond – a fában tovább él a munkája, a fiúban a neve, a könyvben pedig a szelleme.

DIPLOMAMUNKÁM A BELGRÁDI EGYETEMEN

1953 tavaszán letettem már minden vizsgát a belgrádi egyetemen és a diplomamunka témája kezdett foglalkoztatni. Tanárom, dr. Ivan Đaja az egyik élettani gyakorlaton – amit az asszisztensek vezettek – jelen volt, és figyelte a munkánkat. Körüljárt bennünket, és majd mindenkihez volt egy-két szava, kérdése. Tőlem azt kérdezte, hogy hova valósi vagyok. Amikor elmondtam neki, hogy szabadkai, vagyis egy főleg mezőgazdasággal foglalkozó környezetből jöttem, gondolkodott egy kicsit, majd annyit mondott, hogy a gyakorlati óra után

menjek be hozzá a szobájába. A gyakorlaton mind negyedéves hallgatók voltak, és már mindenki a diplomamunkája körüli problémájával foglalatосkodott. Én is tanulmányaim olyan fázisába értem, hogy erősen gondolkodtam a diplomamunkámon. Óra után bekopogtam tanáromhoz, aki nekem már jóval előbb is nagyon szimpatikus volt. Előadásain mindig elegánsan, sötét ruhában jelent meg, apró piros szegfüvel a zakója gomblyukában. Mielőtt elkezdte volna az előadását, mindig meghajolt, és így üdvözölt bennünket. Később tudtam meg, hogy horvát anya és francia hajóskapitány voltak a szülei, tehát francia nevelést is kapott, persze tökéletesen beszélt a szerbhorvát és a francia nyelvet is. Ha emlékezetem nem csal, az egyetemet a francia Grenoble-ban végezte. Jó kapcsolatai lehettek a francia tudományos világgal, mert minden évben egy-egy hónapra francia egyetemen is tartott előadásokat az állatok termoregulációjáról (hőszabályozásáról), ugyanis ez a terület volt a specialitása, és sok kísérletet végzett ebből a tárgykörből. Politikai beállítottsága is rendkívül rokonszenves volt számomra. Történt ugyanis, hogy a hallgatók közül pártaktivisták járták végig a folyosókat és tudtukra adták, hogy aznap délután nagyon érdekes nagygyűlés lesz, mert Đaja professzort fogják kritizálni tanár kollégái, de a hallgatók is. Hát erre a hírré délután tele lett a nagy előadóterem, természetesen jelen volt és az első sorban foglalt helyet Đaja professzor is. Volt azonban egy testi fogyatéka, ami ezen a nagygyűlésen fontos szerepet játszott, a nagyothallása. A fülére csatolt kis erősítő segítségével hallotta csak meg a beszédet. A téma *A holizmus a biológiában* volt. A holizmus egyébként egy antidialektikus idealista filozófiai irányzat a XX. században, amelyet a biológiában úgy magyaráztak, hogy az élőlény egymástól függetlenül létező egységes egészekből épül fel. Más szóval, nem szabad a testrészeket külön-külön vizsgálni, elkülönítve a test egészétől, mint azt például Galvani olasz biológus tette, aki az áram hatását vizsgálta a béka combján, vagyis külön kísérletezett az állat egy szervével a szervezet egészétől függetlenül. A professzor úr is végzett sikeresen hasonló kísérleteket, hát ezért kellett a marxizmus talaján álló tanároknak és hallgatóknak őt megkritizálni. A mi professzorunk, amint a nagygyűlés elkezdődött, a fülhallgatóját maga elé tette az asztalra és így ülté végig, csendben,

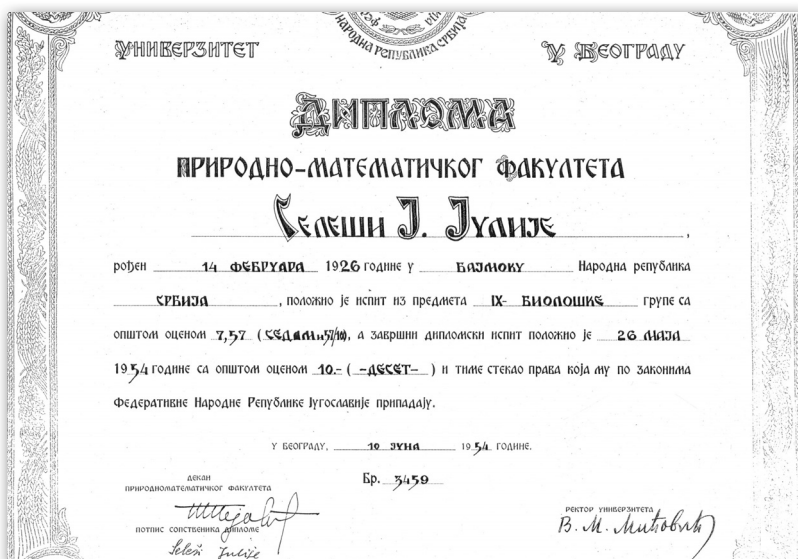
•

méltóságteljesen a gyűlés egész idejét, s természetesen a nagy kritikák-
ból nem hallott semmit. Amikor befejeződtek a politikai fröcsögések,
a mi professzorunk visszatette a fülhallgatóját, és távozott a teremből.
Néhányunknak ez nagyon tetszett, a véresszájúak pedig dühösen
hagyták el a számukra sikertelen nagygyűlést.

Visszatérve az én esetemre, miután bekopogtam a professzor szobá-
jába, majd beléptem, leültetett, és kérdésekkel kezdte velem a beszél-
getést. A kérdések a következők voltak: Vannak-e a mi környékünkön
nagy búzatáblák? Kézzel kaszálnak-e? Vannak-e több emberből álló
aratócsoportok? Tudom-e, hogy mit és mennyi ételmezt fogyasztanak
naponta a dolgozók? Volt, amire tudtam, más kérdésekre nem tudtam
válaszolni, és ez volt a jó. Ekkor ismertette velem célját, ami abból állt,
hogy az aratók kalóriaelfogyasztását jó volna kivizsgálni, mert ilyen
adatok az irodalomban Vajdaság területéről még nincsenek. Mindjárt
hozzátette, hogy ebből egy szép diplomamunkát lehetne összeállít-
tani, de csak abban az esetben, ha én ezt elvállalom, mert hosszan
tartó terepjárással kell számolnom. Én azonnal megadtam az igenlő
választ, mert lelki szememmel visszaemlékeztem a gyerekkori ludasi
élményeimre, és gondolataim máris ott kalandoztak a soron, a régi
ismerősök között, amint aratnak. A professzor úr mindjárt felaján-
lotta a segítséget is ehhez a munkához, amennyiben elmondta, hogy
fivére a Szerb Tudományos Akadémián dolgozik és néptáplálkozással,
azon belül a különböző foglalkozású emberek kalóriaelfogyasztásával
foglalkozik. Azt tanácsolta, hogy menjek fel az Akadémiára a testvére-
hez, dr. Aleksandar Đajához, hivatkozzak rá, és ő részletes utasítást
tud adni ennek a kutatásnak a végrehajtásához. Ez részemről meg is
történt, felkerestem az Akadémián a professzor fivérét, majd sok jó
tanáccsal a tarsolyomban hazautaztam, és részleteiben megterveztem
az egész nyári terepmunkát.

A terület, amit kijelöltem kutatásom végrehajtásához, nem volt
egészen ismeretlen számomra. Édesapám katona barátja, Sáfrány
Mátyás bácsi tanyán lakott, és úgy gondoltam, hogy munkámban ő
tudna nekem segíteni. Azt a tanyavilágot, ahol ő lakott, Ustorkának
hívták. Szabadkától kb. 20 kilométerre délkelet felé fekszik és nincs
messze Kispactól. Jobb módú gazdák lakták, akiknek nagyobb te-

рületű szántóföldjük volt (10-20 hektár), mint azoknak ott a soron. Az én céloknak pontosan ilyen gazdák feleltek meg: nagyobb búza-
 táblák, tovább tartó aratás, több aratópár dolgozik egy-egy gazdánál. Ezek a tényezők mind megkönnyítették az én munkámat, amely a
 következőkből állt: hajnali három órától este kilenc óráig grammnyi
 pontossággal állandóan mértem minden ételmet, amit elfogyasztot-
 tak, és amiből szervezetük kalóriát nyerhetett. Így még a kora hajnali
 órában elfogyasztott fityók pálinkából is kiszámítottam a belőle
 származó kalóriát. A konyhán főzés előtt nyers állapotban mértem
 meg a felhasználandó ételiszereket. Ezzel a módszerrel sikerült meg-
 állapítanom az egy napra és egy személyre eső kalóriaértékeket. Tíz
 családnál vizsgáltam meg az aratók ételmezését az aratási idő alatt, és
 megállapítottam, hogy egy személy naponta átlag 2993,8 g ételiszert
 fogyaszt el. Egyes családok közt elég nagy eltéréseket tapasztaltam,
 ugyanis a napi minimális ételiszermennyiség 2302 g, a legnagyobb
 4049 g volt. A legkevesebb ételmet fogyasztó család napi kalóriaértéke

•

3925 g, a legtöbbet fogyasztóé pedig 7267 g kalória volt személyenként és naponta. A tíz család kalóriafogyasztásának napi átlaga 5777,1 g kalória. E nagy kalóriafogyasztás mellett is azt állapítottam meg, hogy az aratóknak kivétel nélkül csökkent a testsúlyuk a nehéz testi munka végzése alatt.

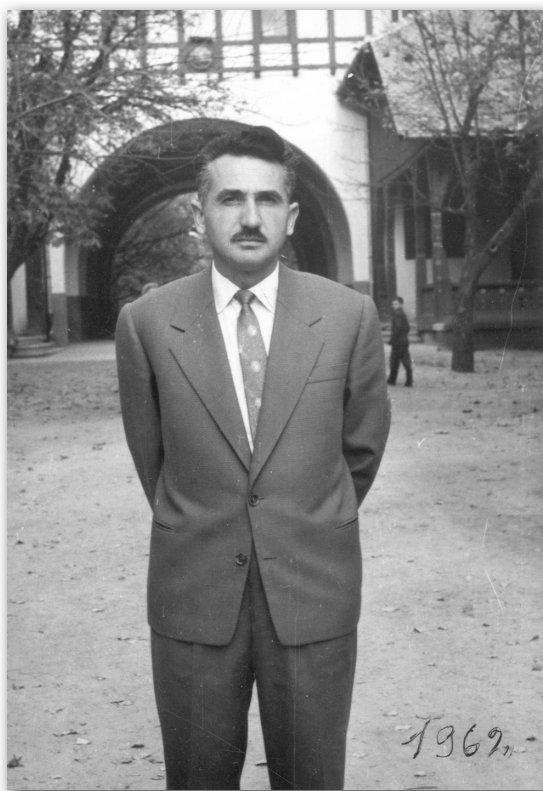
A kézi aratással történő búzavágás ma már kihalófélben van. A gép, az arató-cséplő vagy ahogy köznyelven mondják, kombájn végzi el az aratást és egyben a cséplést is, sokkal rövidebb idő alatt és lényegesen kevesebb emberi erővel.

Amikor én azt a töméntelen adatot összegyűjtöttem, nekifogtam a számolásnak és a diplomamunkám megírásának. Tekintettel arra, hogy abban az időben számológép még nem volt, minden számolást „gyalog” kellett végezni és összeállítanom a sok táblázatot. Megjegyzem, hogy én ez alatt az idő alatt Belgrádban egyszer sem voltam, és ez ügyben nem konzultáltam a professzorommal. Tavaszra elkészültem a munkámmal, és átadtam az élettani intézetben Đaja tanár úrnak. 1954. június végére már kitűzték a diplomálásom időpontját. A vizsgám abból állt, hogy a munkámban leírt adatokat meg kellett védenem, és be kellett bizonyítanom a következtetéseimet.

Három egyetemi tanár volt a komisszióban, akik a munkám részleteiről faggattak, közben az évfolyamtársaim is nagyszámban voltak jelen a diplomám védésén. A védés befejeztével a bizottság visszavonult, hogy megtárgyalja a munka és a magyarázataim értékelését. Đaja professzor volt a bizottság elnöke, és így ő tolmácsolta a bizottság véleményét. Azzal kezdte a mondandóját, hogy az egyetemen az érdemjegyek skálája egytől tízig terjed, amivel a tanárok honorálják a hallgatók teljesítményét. Továbbá úgy folytatta, hogy nagyon sajnálja, de tízesnél magasabb osztályzatot nem adhatnak, pedig ez a munka többet érdemelne. Ezzel meg is indokolta a tízes érdemjegyet, és előbb ő, majd a bizottság másik két tagja is gratulált. Ezután fogadtam évfolyamtársaim gratulációit. Végül a professzor behívott magához a szobájába, és ekkor tette meg azt a javaslatot, hogy ezt a diplomamunkát feltétlenül publikálni kellene, mert ilyen adatok néptáplálkozásból arról a vidékről, ahol én dolgoztam, még nem jelentek meg írott formában, azaz nyomtatásban. Mindjárt meg is mondta,

•

hogy egy vajdasági tudományos folyóiratban kellene megjelentetni, és ő személyesen jár közbe, hogy a publikálás feltétlenül megtörténjen. Ez meg is történt 1955-ben az újvidéki *Matica srpska* című tudományos közleményben a következő cím alatt: *Isbrana zemljoradnika iz okoline Subotice za vreme teških poljoprivrednih radova* [*A Szabadka környéki földművesek táplálkozása a nyári nehéz testi munkák idején*]. Nagy volt a boldogságom, hisz ez volt az első, tudományos folyóiratban megjelentetett írásom. Egy példányt melegében be is vittem a gimnáziumba, és órák után megmutattam a már említett igazgatónak, Mirnicsnek, akitől legalább egy szerény dicsérető szót vártam volna el. Miután elolvasta a munka címét és belelapozott, csak annyit mondott, hogy: „Gyula, ez semmi, jobban tenné, ha e helyett

●

az energiáját és szabad idejét inkább arra fordítaná, hogy eljárna a Népkörbe, és jegyzőkönyvet vezetne a Népfront gyűléseiről.”

Mit mondjak, mellbe vágott ezzel a lekicsinylő reagálásával, hirtelen felindulásomban azt feleltem vissza szóról szóra, hogy: „Igazgató néptárs, én nagyon remélem, hogy egyszer még eljön az az idő, amikor ezt a fajta munkát – vagyis a kutatómunkát – majd többre fogják becsülni, mint a jegyzőkönyv vezetését a Népfront gyűlésein.” Ez a mondatom meg az igazgatómat vágta mellbe, olyannyira, hogy ezentúl még feszültebb volt köztünk a viszony mindaddig, amíg végleg szét nem váltak útjaink.

Igazgatóm intelmei ellenére továbbra sem jártam Népfront-gyűlésekre, és jegyzőkönyvet sem vezettem.

A MAGYAR LABDARÚGÓ-VÁLOGATOTTNAK SZURKOLOK

Mirnics igazgatómmal volt még a későbbiekben is egy-két pengeváltásom, amiket szeretnék papírra vetni, mert szintén tanulságosak. Egy ilyen nézetkülönbségünk támadt a labdarúgás körül. 1952-től 1956-ig a magyar labdarúgás a fénykorát élte. Puskásék nemcsak aranyérmesek lettek a Helsinkiben rendezett olimpián, ahol épp a jugókat verték meg, hanem ezüstérmet is szereztek az 1954-es svájci világbajnokságon. Azonkívül rengeteg nagy csapatot győztek le, köztük az angolokat, brazilokat, franciákat, oroszokat stb. Mi, akik a sportot, különösen a labdarúgást kedveltük, nagy élvezettel hallgattuk Szepesi Gyuri közvetítéseit a rádióban, és örültünk minden magyar gólnak, illetve sikernek. Néha a tanári szobában lévő rádión keresztül hallgattuk a közvetítést, és kollégáimmal ugyancsak a Puskáséknak drukoltunk, hozzáteszem, nem is eredménytelenül. Egyszer egy ilyen közvetítés után behívott igazgatóm a szobájába, és négy szemközt kertelés nélkül mellemnek szegezte a kérdést, hogy én kinek szurkolok. A válaszom egyértelmű volt, hát a magyaroknak, kinek is drukkolnék másnak? „Ezt észre is vettem, milyen lelkesen drukkol Puskáséknak – jegyezte meg. Hát az bizony nagyon kellemetlen – mondta –, hogy én más, idegen ország csapatát buzdítom nyilvánosan, és a jövőben ezt ne

tegyem.” Erre már csak annyit tudtam mondani, hogy a jó futballnak drukkolok, és most pillanatnyilag a magyarok játsszák a legszebb futballt a világon. Ezzel ezt az ügyet lezártuk, és többet a tanári szobában nem hallgattam labdarúgó-mérkőzést, de megtettem ezt otthon, ahol szívem szerint szurkolhattam a híres magyar labdarúgó-válogatottnak.

TURISTAUTAZÁSOM RÓMÁBA

1955 nyarán csoportos kirándulásokat kezdtek szervezni az utazási irodák külföldre. Akkor ez szenzációnak számított, mert előtte, 1945 óta mi, egyszerű halandók nem utazhattunk, de még útlevelünk se lehetett. Egy ilyen tíznapos római útra, Metával egyetértésben, én is jelentkeztem. Házastársakat együtt különben sem engedtek volna ki külföldre, illetve Nyugatra. Nemsokára kiderült, hogy tőlem függetlenül az igazgatóm, Mirnics is jelentkezett erre az útra. Neki mint történésznek valószínűleg szakmailag is sokkal csábítóbb volt egy ilyen út, engem inkább a kíváncsiság vezérelt ennek a ritka lehetőségnek a kihasználására. A turizmus abban az időben még valóban gyerekcipőben járt. Vonattal utaztunk, elszállásolásunk kétszemélyes kis primitív sátrakban, kempingben történt, mindenki úgy étkezett, ahogy tudott, közös programok nem voltak, mindenki azt látogatott meg Rómában, amit jónak látott. Én egy régi könyv alapján alaposan felkészültem erre az útra. Mindenkitől függetlenül pontosan tudtam, hogy Rómában mit érdemes megtekinteni, többek között: a Colosseumot, a Forum Romanumot, a Fontana di Trevit, Victor Emmanuel gyönyörű emlékművét, a Vatikánt stb. Szerencsémre hozzám csatlakozott egy bajmoki fiatal pedagógus, így nem kellett egyedül járkálnom az ismeretlen nagyvárosban. Reggel együtt indult ugyan a csoport ú. városnézésre, de útközben le-lemaradoztak a kemping lakói, és csak este találkoztunk ismét. Tekintettel arra, hogy úgyszólván ez volt az egyik első külföldi turistaút, amit a belügyi szervek engedélyeztek, én nem tudhattam, hogy voltak a csoportban olyan személyek is, akik más céllal jöttek Rómába. Akkor figyeltem csak fel erre a jelenségre, amikor este vagy reggel számba vettek bennünket, és majd minden

•

esetben egy-két személy, főleg fiatalember, hiányzott. Akkor hívták fel a figyelmünket arra, hogy mindenki szóljon, ha a sátorából hiányzik az alvótársa. Egy-két nap múlva az én társam sem érkezett meg este, és reggel is üres volt a fekvőhelye. Először úgy gondoltam, hogy fiatalember lévén, még legény lehet, valamilyen szerelmi kalandba keveredett, és azért maradt ki éjjel. Azonban, amikor már a második éjszakán is távol maradt, kénytelen voltam szólni a vezetőknek, nehogy meggyanúsítsanak, hogy falaztam neki, vagyis hogy elhallgatásommal segitettem neki a szökésben. Végül, amikor hazafelé indultunk, elég hiányos lett a csoport. A csoportvezető minősíthetetlen káromkodá-

A Női fürdő a park felől

sok közepette állapította meg a hiányt, és akkor már mindenki tudta, hogy a hiányzó fiatalok milyen céllal jöttek Rómába. A vezetőtől azon nyomban meg is kapták a jelzõt, hogy árulók, hazugok, becstelének, végül azzal nyugtatta magát, hogy jobb is, hogy az ilyenek távoznak az országból. Végighallgattuk a róluk kiállított ordenaré minõsítést, és megindultunk foghíjas létszámmal hazafelé, Jugoszláviába.

A vonat Sežana nevû határállomáson jött be az országba. Megtörtént az útlevélkezelés és a vámvizsgálat. Én a vonatablakon nézelõdtem, élveztem a szlovéniai hegyes-völgyes tájat. Egyszer csak mellém állt Mirnics igazgatóm, és néhány ártatlan szóváltás után annyit mondott, hogy õ most már nagyon nyugodt. Meglepõdtem, nem tudtam mire vélni ezt az egyszerû kijelentõ mondatát, csak annyit kérdeztem tõle, hogy: „Miért, eddig ideges volt?” „Igen – válaszolta –, azt gondoltam, hogy Gyula, maga is disszidálni fog Olaszországban, és menedéket kér az olasz hatóságoktól, mint azok a fiatalok, akik ezt megtették, és kint maradtak.” „Igazgató néptárs, hát egyáltalán mit gondol maga rólam? Ilyen hiányosak az emberismeretei?! Vegye

A Palicsi-tó háttérben a Vermes család villájával,
az ún. Bagolyvárral

•

tudomásul, hogy én nem vagyok szélhámós. Nekem otthon van egy feleségem és egy hároméves kisfiam, akiket nagyon szeretek. És tudja mit, igazgató néptárs? Ha valaki engem erőszakkal Olaszországban tartott volna, én, ha négykézláb is, de visszaszöktem volna a családomhoz, akik nélkül én már nem tudnám elképzelni az életemet sem.” Nagy csönd következett ezután, és mindketten szótlanul néztük a szlovén hegyeket, és ahogy újabbnál újabb tájak váltogatják egymást. Hogy milyen jelentést írhatott rólam az igazgatóm a belügynek, azt soha nem tudtam meg, de később bevallotta, hogy ő volt megbízva azzal, hogy engem szemmel tartson.

A LEGNEHEZEBB OSZTÁLYFŐNÖKI ÓRÁM

A gimnáziumban, különösen diplomálásom után, jól éreztem magam. Értelmes, okos, fegyelmezett magyar fiúkat és lányokat tanítottam, oktattam, neveltem, igyekeztem példásan, igazságosan osztályozni és a diákokhoz korrekten viszonyulni. Arra ügyeltem, hogy még véletlenül se gúnyoljam ki őket, akkor sem, ha nem tudnak felelni, és főleg ne kezeljem le a felelő tanulót. Sok volt tanárom rossz példáján okulva igyekeztem tiszteletben tartani diákjaim önértését. Nem is volt különösebb gondom velük, ezt most is tapasztalom, amikor negyven-ötven éves érettségi találkozókra hívnak meg, és pozitív tulajdonságaimat ma is elismeréssel emlegetik.

Abban az időben (1952–1956) az osztályfőnöki órákat beiktatták a rendes órarendbe. Tették ezt azzal a tudatos célzattal, hogy ezeken az órákon kell az osztályfőnököknek a kommunista eszméket propagálni és igazi kommunistákká nevelni az ifjúságot, akik majd hű tagjai lesznek a pártnak és nagy odaadással építik majd először a szocializmust, majd beviszik a társadalmat az igazi földi mennyországba, azaz a kommunizmusba. Nekem is ez lett volna a feladatom, hisz el is várták volna tőlem, ezért is kaptam a havi fizetésemet. Én azonban ezt nem vettem komolyan, igaz, hogy az osztályfőnöki órákra egész évre előre be kellett nyújtani írásban azokat a témákat, amelyeket majd feldolgozunk az órákon. Az óravázlat tartalmazta papíron mindazokat a témaköröket, amelyek arról szóltak volna, hogy milyen úton

érjük el a szocializmust, és onnan már hogyan vezet az út egyenesen a kommunizmusba. Említettem már, hogy az igazgatómmal nem voltam valami paradicsomi jó viszonyban, fél szemmel figyelt engem, és valószínűleg érdeklődött utánam a diákoktól is. Az osztályfőnöki óráimról kérdezősködött, nem volt neki nehéz megállapítani, hogy a beadott program ezekről az órákról köszönő viszonyban nincs azzal a tartalommal, amivel én ezt az órát kitöltöm. Az említett órákat a hiányozások igazolásával kezdtem, majd utána legtöbbször azzal a témával folytattam, ami a gyerekeket legjobban érdekelte. Szó volt az egyes tantárgyakról, a matek nehézségeiről, érdeklődtek a jegyeik felől, de beszélgettünk még a labdarúgásról, Puskásékról, főleg a fiúkkal. Vegyes osztályban pedig diák-, néha általános emberi problémák merültek fel, de a kommunizmus mint téma, érdekes, soha nem vetődött fel részükről sem. Tudta, legalábbis sejtette mindezt az én igazgatóm is, ezért történt meg az, hogy közvetlenül az egyik osztályfőnöki óram előtt, ami nekem és osztályomnak is utolsó órája volt, hozzám jött azzal az alattomos céllal, hogy most már pedig leleplez, más szóval konkrét adattal igazolja gyanakvását, hogy tulajdonképpen mivel is foglalkozom én a nevelési órákon. Bejelentette, hogy bejön hozzám erre az órára hospitálni.

Abban a pillanatban úgy éreztem, hogy most vége van mindennek, most fog megtörténni az, amivel bizonyítani fogja, hogy én nem felelek meg a követelményeknek. Elővettem az osztálynaplót és megindultunk a lépcsőkön felfelé az emeletre, ahol az osztályom volt. Talán soha, se előtte, se utána, nem dolgoztak úgy az agytekervényeim, mint abban a pár percben, amíg a tanári szobától az osztályig értünk. Ha az agyhullámaimat akkor valaki megmérte volna, biztos, hogy rettenetes számú hullám indult ki az agyamból. Mit csináljak? Miről beszéljek? Nehogy az igazgatóm észrevegye készültségem, de a diákok is odafigyeljenek! Hát úgy gondoltam, ha ezt az órát sikeresen megúszom, én leszek a világ legboldogabb embere. Míg ezek a gondolatok foglalkoztattak a lépcsőn felfelé menet, már-már az utolsó pillanatban eszembe ötlött a megmentő gondolat. Beszélni fogok egy aktuális politikai témáról: Tito marsall indiai békeútjáról. Jó apám ugyanis minden nap megvette a *Magyar Szó* című napilapot,

•

és előző nap erről olvastam egy cikket, amiben a tudósító jó részletesen leírta az elnök egy napját. Megvan! – gondoltam magamban, ennek a cikknek a tartalmát fogom elmondani, de nem ám úgy egyszerűen, csak öt-tíz percben, mert utána mit fogok csinálni, marad még jó fél óra hátra, miközben nem tudok megmukkanni sem, és kész a teljes leégés, a botrány. Erre azt a megoldást ötlöttem ki, hogy szépen, lassan fogom előadni egy nap eseményeit, szépen kiszínezem, ahol csak tudom, beleviszem a szakmát, a biológiát. Közben igazgatóm, mielőtt benyitottunk volna az osztályba, megkérdezte tőlem, hogy az órán milyen témát dolgozok fel. Kihúztam magam, mert most már tudtam, miről fogok beszélni, és határozottan válaszoltam neki, hogy Tito elvtárs indiai békeújáról. Nagyszerű! – válaszolta igazgatóm, és ezzel beléptünk az osztályba. Ő hátrament, leült az utolsó padba, és onnan várta, figyelte az előadásom kezdetét.

Először a szokásos óraigazolásokat intéztem el, hogy ezzel is húzzam az időt, majd az osztály elé álltam, és belevágtam az előadásba. Igyekeztem minél nagyobb feneket keríteni mondandómnak, mert tudtam, hogy előttem van negyven perc, amit tartalommal kell kitöltenem. Azzal kezdtem, hogy Tito marsall milyen nagy világpolitikai küldetésben van még télvíz idején is, igaz, hogy Indiában ilyenkor éppen nyár van. De mindegy, ő télen-nyáron azon dolgozik, hogy nekünk jó legyen, és mi itthon nyugodtan tudjuk építeni előbb a szocializmust, majd a kommunizmust. Ezután részletesen ismertettem, hogy nem egyedül szokott ám utazni, hanem a munkatársai népes csoportjával együtt, mert hosszú hajóútjain is az országról és dolgos szorgalmas népéről tárgyal, úgyszólván éjjel-nappal, egészen a végkimerülésig. Ezt a hosszú és nagyon fáradságos utat Tito marsall a haditengerészet iskolahajójával, a Galebbal tette meg. Más hasonló békeutakon még két romboló is el szokta kíséreni: a Biokovo és a Triglav, valamint egy járőrhajó is. A Galeb habfőhár luxuszajhtot 1938-ban építették a genovai hajógyárban, Olaszországban. Két Fiat dízelmotorral volt felszerelve, és 18 csomós óránkénti maximális sebességet tud elérni. Valamikor banán és más déli gyümölcsök szállítására használt hűtőhajó volt, a II. világháborúban aknarakó hajóvá alakították át, de 1944 novemberében az angol bombázók elsüllyesztették, úgyhogy

kéménye kilátszott a tengerből. Később kiemelték a vízből, és a pulai hajógyárban felújították. Tito és Kardelj elvtársaknak külön dolgozószobájuk volt, hogy nyugodtan tudjanak dolgozni. Amíg én ezt a részletes leírást a Galebról elmondtam (amit előző nap az újságban elolvastam), láttam, hogy az igazgató a szeméit forgatja, ezt annál is könnyebben észre lehetett venni, mert egyébként is kancsal volt. Biztos várta már, gondoltam magamban, hogy majdcsak rátérek a politikai részre, az ideológiára, ahol ugyanilyen részletesen elmondom ennek az utazásnak az igazi célját. A diákok érdeklődéssel figyelték az előadásom, magukban azonban biztos gondolták, hogy nini, miről beszél nekünk az oszi (mert így hívtak), ez valami egészen új típusú osztályfőnöki óra, ilyen még nem volt.

Többhetes, talán több hónapos hajóút után Tito elvtárs és kísérete végre megérkezett Indiába. Gyönyörű meleg nap fogadta és lelkes tömeg élte őket már a kikötőben. Tito Indiában történő tartózkodása idején jeles napnak számított az, amikor az indusok elvitték egy tigrisvadászatra. Na, ennél az esetnél is hosszan tudok beszélni, gondoltam magamban, mert itt alaposan bevihetem a biológiát, és tovább már egészen magabiztosan ecseteltem a vadászati napot. Először is alaposan ismertettem a tigriseket mint állatcsoportot, majd áttértem a tigrisek földrajzi elterjedésére, még azt is elmondtam, hogy Indiától egész a hideg Szibériáig élnek ezek a gyönyörű állatok. Elmeséltem, hogy milyen szép cirmos csíkok és különböző rajzolatok díszítik bundájukat, és hogy minden egyes állatnak úgyszólván sajátos egyéni rajzolatú bundája van.

Továbbá ismertettem ragadozó mivoltukat, erős tépőfogaikat, végül az áldozatok megpillantását, majd gyors leterítését. Kiemeltem szaporodásuk módját, kicsinyeik gondozását, etetését, ivaréretté válását és önállósulásukat. A végére hagytam kíméletlen vadászatukat, amely már-már a kiirtásukhoz vezet.

Ezután tértem csak rá Tito marsall tigrisvadászatára. Amint azt az újságban olvastam már előző nap, egy elejtett szarvasbikát helyeztek el arra a területre, ahol a bennszülöttek szerint rendszeresen megjelennek a tigrisek. Ekkor ejtettem a legnagyobb hibát, mert elmondtam, hogy Tito marsall hogyan ejtette el a tigrist. Elsősorban is egy elefánt

•

hátára erősített kosárhoz mászott fel létrán. Ezt az elefántot vezették vagy hajtották az előző napon elejtett szarvas hullájának közelébe, és valóban meg is jelent a tigris, amit a marsall kényelmes üléséből lelőtt. Most beszéltem ismét a vadászatról mint az ember gyilkoló szórakozásáról, ahol a mai kiváló távcsöves puskákkal szemben az állatnak esélye sincs a védekezésre. Finoman érintettem azt a kérdést is, hogy milyen lelki világa lehet annak az embernek, aki ilyen technikai fölényvel felfegyverkezve le tud mészárolni egy ilyen gyönyörű állatot, mint a tigris. Még mielőtt azonban még jobban belemelegedtem volna a vadászat negatív ecsetelésébe és a vadászok lelki világának ócsárolásába, a csongetés véget vetett az óra további menetének. Az igazgatóval együtt távoztunk az osztályból. Alighogy becsuktam mögöttünk az ajtót, úgy tűnt, mintha hangos nevetést hallottam volna az osztályban. Én azonban ennek nem tulajdonítottam különösebb jelentőséget, örültem, hogy botrány nélkül sikerült befejezmem az osztályfőnöki órát. Rettenetesen nehéz volt, teljesen beleizzadtam, de megúsztam, gondoltam magamban.

Az igazgató szótlánul ballagott, és a végén csak annyit mondott, hogy tegyem le a naplót a tanári szobában, és menjek be hozzá az irodájába. Úgy is volt, a tanáriban már nem volt senki, így ketten maradtunk az épületben a takarítók kivételével, akik már az osztályokat tisztogatták. Az igazgató az asztalra tett egy üveg pálinkát és két kis poharat. Amikor az első kupica pálinkát egyből lehajtottuk, végre megszólalt. Nagyon kíváncsian vártam, hogy milyen véleménnyel lesz az órámról. „Gyula! – kezdte – ez az osztályfőnöki óra, amit maga tartott, ez egy nagy ló...sz volt. Ebben minden benne volt a Galéb leírásától a tigris életmódjának ismertetéséig, csak az nem volt benne, aminek benne kellett volna lenni.” Hiába magyarázkodtam, hogy én egy aktuális politikai eseményről tájékoztattam a tanulókat. Az igazgató azt mondta, hogy egyfelől a gyerekekben egy teljesen negatív hatást váltottam ki a részletes, semmitmondó mesével, a másik dolog, amit észrevett, hogy az én süket dumámra a hátsó padosorokban a tanulók kuncogtak. „Ebből látszott, hogy maga, Gyula, ilyen tárgyú politikai beszédeket ezeknek a gyerekeknek nem szokott tartani. Az óra teljesen célt tévesztett, úgy látszik, Gyula, hogy a maga ilyen

irányú törekvései semmitmondóak. Hiszem azt, hogy a diákok erről az osztályfőnöki óráról még sokat fognak egymás között mesélni, jókat nevetnek azon, hogy a Gyula milyen ügyesen falhoz állította a dirit.” „Igazgató néptárs, pedig higgye el, én úgy igyekeztem...” Nem hagyta, hogy továbbmondjam, hanem bejelentette – igaz, közben már a harmadik kupica pálinkát is lehúztuk –, hogy a jövőben ne tartsak ilyen és hasonló politikai tartalmú órát, ő engem ez alól felment, mert úgy gondolja, hogy többet rontok vele, mint amennyi előny származna belőle eszmei nevelési téren.

Ez volt az én első és egyben utolsó próbálkozásom, hogy politikai kérdéseket boncolgassak az órámon. Beismerem, hogy ez volt számomra egész tanári pályafutásom alatt a legnehezebb óra, amiről most már utólag megállapíthatom, hogy nem is fejeződött be olyan rosszul, mert a diákok és én is kimondottan jól szórakoztunk, csak az igazgatómnak forogtak a szemei. De hát istenem, az élet ilyen, nem

Az érettségi találkozónak mindíg
a gimnázium főbejárata előtt gyülekeztünk

egyformán éljük meg ugyanazokat az eseményeket, amik körülöttünk vagy velünk történnek meg.

Magáról a luxuskivitelű Galeb hajóról egyébként nemrég olvastam, hogy szomorú sorsra jutott a marsall halála után. A hajó ma nem ragyog már, ledokkolt a csődbe jutott rijekai hajógyárban, és a rozsdá marja. Egy görög hajótulajdonos vette meg, és ő szállította át a montenegrói Bijela hajójavító üzemből a rijekai kikötőbe 2004-ben. A hajó különben per alatt van, egyrészt a rijekai hajógyár, másrészt a görög tulajdonos között. Ha a hajógyár megnyeri a pert, rendelkezhet a hajóval, árverésen túladhathat rajta, vagy ha nem talál vevőre, ócskaságnak feldarabolhatója. Ha a bíróság a görög javára dönt, viheti a hajót, ahová akarja. Ilyen kilátástalan jövő vár a valamikor világot is bejárt csillogó luxushajóra.

A családi képen a felső sorban balról jobbra: Gyuszi, Meta,
Gyurka (Erzsi férje), Erzsi, Ella és Pista;
az alsó sorban balról jobbra: Tóth anyuka, Ómama ölében Hubával,
Szöllősi anyuka és apuka

META TOVÁBBTANUL

Még az újvidéki tanárképző főiskolán megegyeztünk Metával abban, hogy amint lediplomázunk, folytatjuk tanulmányainkat. Azonban ezt egyszerre mindketten nem tudtuk megvalósítani, ezért úgy döntöttünk, hogy először én folytatom, majd azután következik Meta. Miután én befejeztem az egyetemet Belgrádban, Meta iratkozott be ugyancsak Belgrádban az egyetem filológiai tanszékére német nyelv és irodalom, valamint szerb nyelv és irodalom szakra. Német nyelv tanulásáról idegen nyelvként addig szó sem lehetett, mert a háború utáni években ezt a nyelvet Jugoszláviában fasiszta nyelvnek kiáltották ki, és szinte veszélyes volt ezen a nyelven még megszólalni is. Meta ugyanis gyerekkorában már tanult németül. Otthon egy társalkodónő tanította a három gyereket, aki munkájáért lakhatási lehetőséget kapott a villájukban. Végre, amikor a német katedrát megnyitották Belgrádban, Meta jó nyelvérzékére való tekintettel és előző német tudására alapozva nekivágott ennek a rendkívül emberpróbáló, nehéz feladatnak.

Közben 1954-ben született még egy kisfiunk, Emőd, aki sajnos hét hónapos koraszülött volt, és inkubátor hiányában nem maradt életben. Kemény tél volt, az iskolában fűtetlen tantermekben, nagykabátban és kesztyűben kellett dolgozni, és Meta teljesen átfázott. Mindketten nagyon sajnáltuk második kisfiunk elvesztését.

Meta a tanulmányait nagyon nehéz körülmények között végezte. Maga az igazgató is gáncsolta törekvéseiben azzal, hogy a főiskolai végzettség untilig elegendő, és semmi szükség egyetemi végzettségű tanárra. Megtörtént, hogy egyetlen vizsganapot kért szabadságként, de irigységből még ezt is csak nagy huzavona után engedélyezte. Megjegyzem, hogy Meta azok közé a tanárok közé tartozott, aki szolgálati ideje alatt sohasem hiányzott egy napot sem, szívügyének és kötelességének tartotta nevelői munkáját. Az igazgató minden akadékoskodása ellenére Meta sikeresen lerakta összes vizsgáját, és lediplomázott német és szerb nyelvből.

A továbbtanulásunkat csakis úgy tudtuk mindketten folytatni, hogy megvolt a kellő családi támogatás. Szabadkán a családi házunk-

•

ban négy generáció élt egy fedél alatt, de külön lakásban: Ómama, az én szüleim, mi ketten Metával és Huba fiunk. Mi tanulhattunk, hivatásunknak mindenkor eleget tehattünk és utazhattunk bármikor, bárhova, bármennyi időre, mert tehattuk ezt nyugodt lelkiismerettel, kisfiunk mindig biztos felügyelet, szeretet és ellátás mellett maradt otthon.

1960-ban Metát ismét visszahívták a Tanítóképzőbe német- és orosznyelv-tanárnak magyar és szerb tagozatokon tanítani. A Tanítóképzőben programba volt iktatva a tanulók számára a téli síelés és a nyári táborozás az ország különböző köztársaságaiban. Ezeken a részvétel a diákok számára kötelező volt, mert ezeken ismerkedtek az ország földrajzi sajátásaival, történelmi múltjával és néprajzi szokásaival. Hubát minden alkalommal magával vitte. Ez folyamatosan történt mindaddig, amíg Meta újabb feladattal át nem került 1971-ben a matematikai-nyelvi gimnáziumba, amelyet dr. Horváth Mátyás későbbi egyetemi tanár szervezett meg. Ő lett az újonnan alapított gimnázium első igazgatója is. Ő kérte fel Metát a nyelvi tagozat irányítására. Az új gimnázium létrehozását és szakmai felügyeletét szívvel-lélekkel támogatta Lidija Dmitrijev vajdasági tanügyi tanácsos Újvidékről.

Meta szerint egész pályája alatt négy kiváló igazgatója volt: Szűcs Vilmos, dr. Tóth Lajos, Molnár Géza és dr. Horváth Mátyás.

OSZTÁLYTÁRSAIM ÉS TANÁRAIM

A felsőbb tanügyi szervek ugyancsak ferde szemmel figyelték az önálló magyar tannyelvű gimnázium létezését, amelyet 1946-ban indítottak be. Mellesleg ennek a magyar nyelvű gimnáziumnak voltunk mi ketten is első érettségiző diákjai – amint arról előbb már szót ejtettem. Ebből a generációból fejlődtek ki a Délvidék jeles művészei, írói, kutatói, ügyvédjei, orvosai, mérnökei, tanárai stb.

Közülük néhányat a teljesség igénye nélkül itt felsorolnék:

Brasnyó Katalin biológianár,
Szilágyi Erzsébet oroszstanár,

Szöllősiné Tóth Etelka német-, magyar-, orosz- és szerb tanár,
Mirnicsné Dudás Júlia magyartanár,
Kalmárné Andrásy Erzsébet testneveléstanár,
Mészárosné Koncz Mária magyartanár,
dr. Horváthné Pataki Éva szemorvos,
dr. Horváth László fizikus, egyetemi tanár,
Szilágyi Gábor festőművész,
Kerekesné Kollár Magdolna matematikatanár,
dr. Szöllősi Gyula hidrobiológus, egyetemi tanár,
Azuckiné László Etelka magyartanár,
dr. Bajánné Mayer Katalin szemorvos,
Huber Lajos történelemtanár,
Kovács Pál villamosmérnök,
Varga Ferenc állatorvos,
Nagyné Földi Rózsa matematikatanár,
Spisz Lajos állatorvos,
Kovács László állatorvos,
Király Imre földrajztanár,
dr. dr. Bacskulin József szemorvos,
Keresztes Gitta magyartanár,
Damján József gyógyszerész,
Dévavári Zoltán író,
Szűcs András történelemtanár,
Kopeczky László író, költő,
Kovács Ferenc állatorvos,
Kovács Iván földrajztanár,
dr. Leszmajster Frédi orvos,
dr. Makk Antal orvos,
Krnyajszki Katalin magyar-, szerb tanár,
dr. Mátyás István orvos,
Mészáros Géza technikatanár,
Németh Tibor állatorvos,
Otterbein Ottó állatorvos,
dr. Papp József orvos, író,
Huszár Károly matematikatanár,

•

Föglein László magyartanár,
Purger József építészmérnök,
Szávold Ferenc állatorvos,
Tóth István pilóta,
dr. Szebenyi Ferenc fizikus, egyetemi tanár,
Vukovics Géza újságíró, író,
Vinkler Imre, festőművész,
Sáfrány Imre festőművész, író,
Simon Károly hajómérnök,
Kerekes Bálint biológiateanár,
Magyar János magyartanár,
Fabó Tivadar ügyvéd,
Gellér Tibor magyartanár,
Sárosi Károly magyartanár stb.

A felsoroltakon kívül még számos osztálytársam kiváló nevelői munkát végzett az általános iskolákban Vajdaság-szerte, mások az iparban, a kereskedelmi és társadalmi életben jeleskedtek. Hogy a háború utáni időben mennyire hiányzott a végzett szakember az újonnan alakult Jugoszláviában, abból is látszik, hogy mindenki azonnal végzettségének megfelelő munkát kapott, különösen vonatkozik ez a pedagógusokra.

Külön megjegyezném, hogy a két magyar osztályban akkor még (1947-ben) összesen 75 tanuló volt, akik mind sikeresen le is érettségiztek (az a osztályban 36, a b osztályban 39).

Tanáraink voltak: dr. Sturc Béla – biológia; dr. Penavin Elemér – matematika–fizika; dr. Penavinné Borsi Olga – magyar–latin nyelv; Lévai Endre – magyar nyelv; Neverkla Tibor – matematika; dr. Mirnics József – történelem; Borsfai Margit – földrajz; Müller Gyula – vegytan; Zatézalo Giza – szerb nyelv; Belikov Alekszandar – orosz nyelv; Szabóné Hódi Erzsébet – testnevelés és dr. Balázs-Piri Aladár – magyar nyelv.

„... az emlékek mindennél többet érnek, akinek ezekből nincs, az szegényebb az útszéli vándornál...” (id. Frankl István)

Ilyen nagyszámú egyetemet végzett értelmiségi, akik egy generációból kerültek ki, valószínűleg a fennálló rezsim vezetőinek szúrta a szemét, és úgy tartották, hogy nem jó, ha különálló magyar gimnázium létezik. Ez lehetett a fő oka annak a döntésnek, hogy az önálló magyar tannyelvű gimnáziumot megszüntessék, és hozzácsapják a meglévő szerb tannyelvű gimnáziumhoz. 1956 őszén meg is történt, és egy szláv ajkú, ide került egyén lett (Zeno Zakarija) az igazgató, aki magyarul egy szót sem tudott, más szóval a diákság felének az anyanyelvén nem tudott megszólalni. Az új igazgatónak tanári végzettsége, de más egyetemi vagy főiskolai képesítése sem volt. A tanári kart persze egybeolvasztották, de most már a tantestületi és osztálytanácsai gyűlések többé nem magyarul folytak, bár magyar diákokról és osztályokról is volt szó.

A jegyzőkönyveket többé nem anyanyelvükön írták a tanárok, de más aktivitásokban is csorbát szenvedett a kisebbségi jog és az anyanyelven történő oktatás. Ebbe akarva, nem akarva bele kellett nyugodni, mert bármilyen ilyen irányú megjegyzés azonnali felmondással járt volna. Így történt meg, hogy a továbbiakban a magyar tanárok nagyobb része visszahúzódva végezte munkáját, és az osztályban a gyerekek oktatását és nevelését tartotta legfontosabb feladatának.

1956 tavaszán levelet kaptam Belgrádból volt professzoromtól, dr. Sima Grozdanićtól, hogy nézzek utána, mi történt egy híres szabadkai entomológussal (rovargyűjtővel), aki nagy kiterjedésű rovargyűjtést folytatott hosszú harmincöt éven keresztül. Tanárom nemcsak e szorgalmas kutató (Alfred Taubert, 1879–1945) után érdeklődött, hanem a rovargyűjteménye sorsáról is. Csakhamar megtaláltam Szabadkán a házat, ahol lakott, de már csak a fiával tudtam felvenni a kapcsolatot. Édesapjáról nem nyilatkozott, ügyvéd lévén úgy látszik tudta, hogy mivel jár, ha részletesen elmondja édesapja sorsát. Feltételezem, hogy romániai német származása miatt az 1944 őszi atrocitások alatt tűnt el, mert akkor ő 66 éves volt, és a fia állítása szerint még igen aktívan gyűjtötte a rovarokat, és dolgozta fel a begyűjtött anyagot. Maga a gyűjtemény huszonkilenc dobozból állt, a dobozok nagysága 60 × 60 cm-től 112 × 54 cm-ig terjedt. Sajnos a begyűjtött rovarok az idők

•

folyamán sok sérülést elszenvedtek, de a cédulákon feltüntetett nevük mind érintetlenül maradt. Összesen 887 hártvás szárnyú rovar határozott meg, és 25 000 példányt tartalmaztak a dobozok. A hatalmas anyagot egyik tanár kollégámmal (Aleksandar Rafajlovićtyal) dolgoztuk fel, és két dolgozatban publikáltuk az eredményeket. Így sikerült megmenteni ezt az értékes rovargyűjteményt a tudomány számára. Taubert fia szerint édesapja a gyűjtemény alapján egy nagy összefoglaló monográfiát szándékozott megírni, és könyv formájában megjelentetni, azonban halála ebben sajnos megakadályozta.

Kutatómunkája alapján híres szabadkai biológus lett volna, ha be tudta volna fejezni művét, így ismeretlenül távozott az élők sorából, és csak a mi munkánk révén jegyezte meg a tudományos világ a nevét. Mi a munkánk megjelentetése után pozitív visszajelzéseket kaptunk Belgrádból is, hogy ez az értékes rovargyűjtemény nekünk köszönhetően nem veszett el örökre.

Eldöntöttem, hogy a szabadkai közönség számára – akik ennek a kutatónak az életéről soha semmit nem hallottak – életéről és tudományos munkásságáról ismertetőt állítok össze, amit a *Bácsország* című honismereti lap 2006. áprilisi számában meg is jelentettem.

AZ 1956-OS ESEMÉNYEK

Miközben én a rovargyűjteménnyel foglalkoztam, kitört a forradalom Pesten. Egy időre be kellett szüntetnem a munkát, mert képtelen voltam odafigyelni huzamosabb ideig szakmai kérdésekre. A gimnáziumban sem tudtam úgy teljesíteni, mint ahogy azt egyébként magamtól elvártam volna. Alighogy befejeztem az órákat, siettem haza, hogy hallgassam a híreket. Szerencsénkre aránylag jó rádiónk volt, amit még 1950-ben vettünk Metával az első fizetéseink egyikéből. A doboza ugyan jugó volt, de a belső szerkezete tiszta Philips. Ezzel a rádióval éjjel-nappal a Szabad Európa Rádió adásait hallgattuk, és kísérni tudtuk a pesti fejleményeket. Majd két hétig tartott az öröm, boldogságban úsztunk, és büszkék voltunk ismét magyarságunkra és arra, hogy felkelt, harcolt a zsarnokság ellen egy kis nép, szemben egy óriási, állig felfegyverzett világhatalommal, amely már akkor

atombombával is rendelkezett. Sajnos november 4-én hajnalban az orosz tankok bevonultak ismét Budapestre. Ami ezután következett, az az orosz szuronyok védelme alatt folytatódó egypárti diktatúra, amelynek fő célja a bosszúállás volt. Ennek értelmében bonyolódtak le a koholt perek, a forradalmárok tömeges bebörtönzései, akasztásai, kivégzései. Egyes becslések szerint Haynau az 1848-as forradalom után nem végeztetett ki annyi magyar szabadságharcost, mint a magát magyarnak és igazságosnak vélt Kádár János. Nagy szomorúság vett rajtunk is erőt, és még sokáig, sőt évekig kísértük figyelemmel ennek a gyönyörű és tiszta forradalomnak az utóhatását és magyarázkodásait a pesti adóból, valamint a Szabad Európa Rádióból. Szláv ajkú kollégáim közül többen is kárörvendően figyelték a magyar szabadságharc végkiemenetelét, és egyik biológus társam a következőképpen nyilatkozott nekem az eseményekről: „Đula, što se sad dešava u Mađarskoj, samo da znate, sve ide u dobrobit mađarskog naroda”. (Gyula, jegyezze meg, hogy ami most történik Magyarországon, ez a magyar nép javát szolgálja!) Tehát nyíltan az oroszoknak adott igazat.

Bennem ez a megjegyzése olyan mély sebet ejtett, hogy a későbbiekben sem tudtam többé őszinte beszédet folytatni vele.

A szabadságharc leverése után beindult a menekültek áradata az ország minden tájáról nyugat, illetve dél, Jugoszlávia felé. Akkori becslések szerint kb. kétszázezer ember, főleg fiatal hagyta el az országot. Jugoszláviában befogadótáborokat létesítettek számukra, de sok civil is befogadta őket. Meta szülei is fogadtak a palicsi villájukban fiatal hátizsákos fiúkat egy-két éjszakára, akik, miután megnyugodtak, továbbmentek. Megjegyzendő, hogy nem Jugoszlávia volt a menekülés célpontja, legtöbben az országon át nyugat felé távoztak. A művészek közül emlékszem Svéd Sándor híres operaénekesre, aki a szabadkai színházban telt ház előtt búcsúzott felejthetetlen előadással a szülőföldtől.

*

Az igazgatómhoz, Zeno Zakarijához visszatérve csak annyit mondanék, hogy az ő legmagasabb végzettsége mindössze gimnáziumi

•

érettségi volt, vagyis a tanári szobában neki volt a legalacsonyabb képzettsége. Gyanítom, hogy talán titokban valamikor beiratkozhatott az újvidéki Tanárképző Főiskolára, mert egy alkalommal arra kért, javasoljak neki biológiából elfogadható témákat, amiket ő esetleg feldolgozhatna. Hogy ez mire kellett volna neki, nem árulta el. Én javasoltam neki egy szerintem nagyon szép témát, amivel még Szabadkán senki sem foglalkozott. A város és környékének leggyakrabban előforduló lepkéit gyűjtse be és dolgozza fel. Amikor ezt tudtára adtam, felháborodott és majdnem kizavart az igazgatói szobából azzal, hogy mit gondolok én, ő szaladgáljon a nagy melegben a szabadkai homokon, izzadjon, és hálóval fogdossa a lepkéket? E témáról köztünk többé nem esett szó, és végső soron soha nem tudtam meg, hogy igazgatóm írt-e valaha is valamilyen szakdolgozatot.

*

Az 50-es évek közepe táján és vége felé a szabadkai gimnázium magyar tagozatai még ugyancsak népesek voltak. Baranyából, Bánátból, de Bácska déli részeiből is sokan jöttek a magyar tagozatokba tanulni. Falusi kisgyerekek – fehér ingben, nyakig begombolkozva, ahogy édesanyjuk otthon tanította őket – ijedten, de egyúttal kíváncsian várták a tanár bejövetelét az osztályba. Én úgy döntöttem, hogy ezt a feszült hangulatot feloldom. Szokásommá vált ugyanis, hogy az első osztályba került falusi kisgyerekeket végigkérdezgettem, hogy ki hova való. Mindegyiktől megkérdeztem, hogy tud-e népdalokat énekelni. Volt, aki igennel válaszolt, de volt, aki csak a vállát vonogatta. Hogy népdaltudásukat valamelyest kiegyenlítssem, házi feladatként adtam, hogy minden biológiaórára két-két népdalt tanuljanak meg együttesen és külön-külön is énekelni. Megjegyeztem azt is, hogy a következő biológiaórán számon kérem ezt a házi feladatot. Így került sor például a következő népdalok megtanulására: „Hej halászok, halászok, mit fogott a hálótok...”, „A Csitári hegyek alatt régen leesett a hó...”, „A szegeci halastó, halastó...”, „Megyen már a hajnalcsillag lefelé...”, „De szeretnék hajnalcsillag lenni...”, „Kelj fel, juhász, ne aludjál...”, „Sarkon van a, sarkon van a, Juhász Pali kocsmája...stb.

Egyik-másik dalnak, amely ismeretlen volt számukra, a szövegét felírtam a táblára. Nagy volt az izgalom a beszámolási órán. El sem tudták képzelni, hogyan is fog egy ilyen óra lebonyolódni.

Szólóban persze nem énekeltettem a gyerekeket, hanem csak közösen, velem együtt. Felszabadultak, ragyogott a szemük, jól érezték magukat. Óra előtt vagy teljes csöndben vártak, vagy halkán énekelte a feladott népdalt az osztály. Jól megvoltunk így vagy két hétig, szeptember lévén még szép idők voltak, az ablakok tárva-nyitva, az ének természetesen kihallatszott. Hivatalosan énekóra akkoriban a gimnáziumban nem volt, így nem maradhattak titokban sokáig az én énekóráim sem. Szláv nyelvű kollégáim csakhamar felfigyeltek az éneklésre és besúgtak az igazgatónak. Következett a beszélgetésem az igazgatóval. A kérdése az volt, hogy hol tartok a biológiaanyaggal az első osztályokban. Rögtön tudtam, miről van szó, és mit akar tőlem megtudni. Én részletesen kifejtettem neki nézeteimet, és azzal zártam a kihallgatást, hogy én garantálom, hogy az első osztályok év végére az előírt anyagot tudni fogják, ha kell, inspektort is hívhat. Vállalok minden felelősséget. Erre már nem tudott mit válaszolni, és rám hagyta az egész ügyet. A tanítványaim még 30-40, sőt most már 50 év után is emlegetik a szép együtt éneklést, és ahogy a találkozókön elmondták, csak jóval később értették meg ezeknek az „énekóráknak” a nevelői értékét. Most tudják csak igazán, hogy azoknak az óráknak a nemzeti érzés ébresztése, táplálása is célpontja volt részemről, és ahogy mondták, célba is ért. Így tudattam velük nemzeti hovatartozásomat (amiről akkoriban beszélni nem lehetett), egyben példát is mutattam nekik.

Ami a biológia tananyagát illeti, többször meglátogatták a gimnáziumot inspektorok nemcsak Újvidékről, hanem a köztársasági központból, Belgrádból is, és mindig a legmagasabb elismerő osztályzatot kaptam tőlük, ami az igazgatónak nagyon imponált, talán ezért hagyott békén a továbbiakban az énekeltetési módszeremmel kapcsolatban.

Politikai és nevelési elfogultsága határtalan volt. Mindenben kiszolgált a rezsimet, önálló gondolata vagy kezdeményezése nem volt, mert csak a napi politika vezérelte mindenben, és aszerint vezette a rábízott

intézményt is. Hogy mennyire jellemző volt ez a megállapításom, a következő esemény ezt fényesen igazolta. Szokása volt, hogy kora reggel már megjelent zsebében a *Politika* című napilappal, és miután mi, tanárok elmentünk az órára, ő behúzódott az igazgatói szobába és falta a napi híreket. A nagyszünetben, ami kilenc órákor volt, ő már a legfrissebb hírekkel traktált bennünket. Egy reggel, szokása szerint, az újság elolvasása után bejött a tanári szobába, kezében az említett újsággal, és fennhangon ecsetelte az újságban olvasott legfrissebb hírt arról, hogy a Szerb Köztársaság kormánya egy olyan rendeletet hozott, miszerint abban a tanévben (már nem tudom pontosan melyikben, de 1956 és 1960 között) szeptember 1-jétől a köztársaság összes iskolájában (tehát a gimnáziumokban is) a tanítási nyelv a szerb nyelv lesz. Mi, magyar ajkú tanárok e hír hallatára belesápadva, megdöbbenve néztünk szótlanul egymásra, nem akartunk hinni a fülünknek. Az igazgató, Zeno Zakarija nyomtatékul még fel is olvasta – úgy vettük észre, hogy nem titkoltan örült is neki –, hogy mindenki számára világos és egyértelmű legyen a szöveg. A nagy megdöbbenés közepette csak Pálinkás Jóska történelemtanár vett bátorságot megszólalni, és naivan azt merte megkérdezni, hogy ez azt jelenti-e, hogy őszre nekünk is a magyar tagozatokban szerbül kell leadnunk az anyagot. És a magyar gyerekeknek szerbül kell felelniük? Az igazgató már egy kissé ingerülten, de azt válaszolta a tudatlannak tűnő Jóskának, hogy igen, ez azt jelenti, újra citálta az újságból a hírt, és elismerően nyilatkozott a szövegről. Lehorgasztott fejjel, mélységes aggodalommal mentünk óráinkra. Egész órán azon elmélkedtem, hogy eddig magyarul adtam le diákjaimnak az anyagot, hogy fog ez kinézni szerbül. És a gyerekek hogy fogják nekem felmondani a leckét? Magyar anyanyelvű tanár, magyar anyanyelvű diák, és szerbül beszélnek egymással!

Hazaérve Metával egész délután erről tárgyaltunk. Összedőlt bennünk egy kis világ! Főleg az, hogy az igazgató ezt a bejelentést olyan természetesnek vette, mintha kenyeret vásárolt volna a péknél. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza városában, a demokratikusnak mondott nagy szocialista Jugoszláviában, ahol a világ felé deklaráltan testvériség–egység van, ahol az ember a legnagyobbnak vélt érték, hát ilyet!

Másnap reggel, de most már nem az igazgató, hanem valamelyik magyar ajkú tanár megvette ugyanazt a napilapot, a *Politikát* és hangosan olvasta, hogy az előző napi kormányrendeletből kimaradt egy szakasz, amely arról szól, hogy a kisebbségi iskolákban természetesen az oktatás a kisebbség anyanyelvén történik. Két napig nem láttuk az igazgatót, és erről a témáról többé nem esett szó. Mi, magyar anyanyelvű tanárok azonban ezt az esetet soha többé nem felejtettük el, és számunkra az igazgató emberségből megbukott azzal, hogy feltárta valódi lelki világát előttünk és azt, hogy mennyire viseli szívében a magyar tagozatokat, a szülőket, tanárokat és nem utolsósorban a magyar anyanyelvű diákokat. Ilyen beállítottságú igazgatója lett a gimnázium magyar nyelvű tagozatainak, miután összecsapták a két gimnáziumot.

Az egyesítéssel tulajdonképpen két különböző világot élő embercsoportot erőltettek együttélésre. Más szokásokat hoztak magukkal vidékről, de a városokból is a magyar gyerekek. Más munkaszokásokkal érkeztek hozzánk, más előképzésük volt már a nyolcosztályos iskolákban, és a szülői házból más hagyományokkal jöttek a különböző nemzetiségű gyerekek. Csak hogy egy példával éljek ebből a tárgykörből. A magyar diákok ismét visszahozták az érettségizők régi hagyományos szép szokását, a ballagást, a búcsúzást az alma matertől, az iskolától. Ez teljesen idegen volt a szláv ajkú igazgatónak, tanároknak és a diákoknak egyaránt. Ballagási napon este ugyanis a magyar tagozatos diákok mindig megszervezték valamelyik magyar vendéglőben a vacsorát, ami mulatozással, közös énekléssel és tánccal folytatódott. Erre az esti ünneplésre minket, magyar tanárokat is meghívtak. Ez az egész ünneplés azonban az igazgató tudomására jutott, és holdudvarával azon ügyködött, hogy az ilyen irányú ünneplést megszüntesse, és helyébe neki megfelelő ünnepséget szerveztessen. Kitalálta, hogy a ballagás helyett délután közös ünnepség legyen, amelyen az iskola minden érettségiző diákja részt vesz (magyar és szláv), ő megtartja a beszédét, és utána az iskola dísztermében tánc legyen. Javaslatát a tantestületi gyűlésen el is fogadtatta a nagyobb számú szláv ajkú tanárokkal. A magyar diákok azonban ezzel sehogy sem tudtak kibékülni, egyrészt azért, mert az ünnepségen egyetlen

magyar szó sem hangzott el, másrészt mert ezt az ünnepséget nem tartották tanulmányaik méltó befejezésének. Ez ellen tiltakozásul a magyar diákok este egyenként elszökdöstek az iskolai táncról, és a maguk szervezte ünnepségen, egy vendéglőben tanáraikkal együtt, magyar nótázás mellett vigadtak hajnalig. Így búcsúztak el egymástól és tanáraiktól. Ez lett a vége a nagy összeborulási kísérletnek, ebbe már nem szólhatott bele sem az igazgató, sem a szláv ajkú tanárok.

Az 1960-as évek számunkra egy új korszakot indítottak be. Metával mindketten keményen dolgoztunk, mert nagy terveket szőttünk a jövőre vonatkozólag. Meta pénzért gépelést vállalt otthon, mivel még gimnazista korában (1943–44-ben) tízujjas, vakírásos gépírást és gyorsírást tanult egy éven keresztül. Otthonunkban elvállaltunk minden diákot, aki csak jelentkezett magánórára, Meta nyelvekből, én meg biológiából és kémiából. Mivel szakmámhoz közel állt az akvarisztika (díszhaltenyésztés), tíz akváriumot állítottam be teljes felszereléssel, szaporítottam a díszhalakat, és árultam őket. Az akvarizálás egyébként Szabadkán a 60-as években fénykorát élte. Saját halacskaím számára nyáron a Vértóból (amelyben nyári hónapokban szintúgy vöröslött a víz a milliárdnyi bolharáktól) planktonhálósával gyűjtöttük Metával a bolharákat, a napon zsákszámba szárítottuk egész évre a magunk részére, de sokat eladtunk a díszhalárusító üzletbe is.

Megelégedéssel nyugtázhatjuk így utólag is, hogy nagy igyekezetünknek és takarékoskodásunknak meglett az eredménye. Anyagilag szépen gyarapodtunk, és most már reális közelbe került egy oldalkocsis motorkerékpár megvásárlása, mert kisfiunkat, Hubát semmiből sem akartuk kihagyni. Közben megjelentek az akkori jugóban a kis, négyszemélyes 600-as Fiat személyautók. A motorkerékpárra már összegyűlt a pénzünk, de úgy döntöttünk, hogy inkább tovább dolgozunk, spórolunk és veszünk egy kis autót, ahogy akkoriban hívták Fityót, vagyis Fiat 600-ast.

Ebbe beférünk mindhárman, nem ázunk, nem fázunk, és még csomagot is elbír. Abban az időben még egyáltalán nem lehetett kölcsönre kocsit venni, csakis készpénzért, nekünk 1960 nyarára összegyűlt a pénzünk, és megvettünk egy kis kék színű autót. Ez akkor kisebb szenzációszámbe ment, mert alig volt a városban a taxisokon

kívül személygépkocsi magánkézben. A gyárigazgatók és a politikusok száguldoztak hivatalos kocsikkal, de privát ember birtokában alig volt autó. Emlékszem, hogy amikor vasárnap Palicsra mentünk ebédre a nagymamához, akkor a Szabadka és Palics közötti úton rendszerint nem, vagy csak egy-két személyautóval találkoztunk, ennyire gyér volt a forgalom.

Ez a kocsi számunkra sokat jelentett, mert megléte óta minden nyáron hosszú túrákat tettünk meg a jugó tengerparton végig, de külföldön is.

Ezután már az évek folyamán többé nem voltunk kocsi nélkül, egymás után sorakoztak az újabbnál újabb autók: Fiat-1300-as, PZ-1500-as és az 1600-as Volkswagen Golf.

Nem hagytuk ki persze Olaszországot, Ausztriát, Csehszlovákiát, Németországot, Dániát, Svédországot, Norvégiát, Görögországot sem, sőt még Törökországba, Isztambulba is eljutottunk, ahol átkeltünk a nagy hídon az ázsiai kontinensre. Eleinte sátorral oldottuk meg a letáborozást.

Kocsival, sátorral, majd később lakókocsival jártuk Európát

•

Később utánfutó sátorral, ún. Brákóval, végül pedig már négy-
személyes Adria típusú lakókocsival jártunk nyaralni, de hivatalos
utakra (például kongresszusokra) is ezt az utazási módot alkalmaztuk
(pl. Koppenhága stb.). Ezek a lakókocsis utazások annyira szépek,
kényelmesek, otthonosak voltak, hogy Huba fiam szavai még most is
a fülemben csengnek, amikor azt mondta, hogy: „Tudod, Apa, mikor
voltam én a legboldogabb? Akkor, amikor mi hárman nyáron megin-
dultunk nyaralni, vagy európai turistakörútra mentünk.” Igaza volt,
mert nekünk is Metával ezek voltak legszebb kirándulásaink.

*

1961. április 12. számomra egy jellegzetes dátum, ugyanis ezen a napon
lőtték fel az oroszok a világűrbe Gagarint rövid föld körüli utazásra.
Persze, hogy ez világszenzáció volt, mindenki, így én is felfigyeltem
erre a valóban rendkívüli hírre. A hidegháború és a katonai versen-
gés javában folyt, és úgy nézett ki akkor, hogy az oroszok a világűr

A Fiat 1300-sal végigjártuk az Adriát, Svájcot, Franciaországot...

meghódítása versenyében előbbre jutottak, mint az amerikaiak. Ez a rendkívüli hír természetesen begyűrűzött a tanári szobába is. Aznap nekem első óráim nem voltak, így valamivel később mentem be a gimnáziumba. A tanáriba történő belépésem pillanatában nagy zsidongás volt, az egyik szláv ajkú földrajz szakos kollégám, Dušan Dugonić nagy hangon kommentálta az oroszok világra szóló sikerét. Úgy jellemezném a magyarázatát, hogy kivörösödött arccal és habzó szájjal gyözködte kollégáit, hogy most már Amerikának vége, az oroszok legyőzték Amerikát, győzött a szláv szellem... Amikor már lassan indulni kezdtek volna tanár kollégáim az órákra, én egy pillanatnyi csendet kihasználva a következő kérdést tettem fel jámbor arckifejezéssel: „Dušan kolléga, engem ebben az esetben csupán egy gondolat foglalkoztat, de nagyon.” Mindenki odafigyelt, főleg az oroszokat dicsérő kolléga, hogy végre jelentkezik valaki, aki biztos helyeselni fogja a mondókáját, és nagy érdeklődéssel kérdezte tőlem, hogy mi az, ami engem ebben az ügyben aggaszt. Szép csendesen, de pátosz

Az Alpokban. Háttérben a 4807 méter magas Mont Blanc

•

nélkül, úgy, hogy mindenki hallja, azt kérdeztem tőle: „Mit gondol, holnap reggel olcsóbb lesz-e ezáltal a krumpli a szabadkai piacon?” Világos, hogy mindenki, aki ott volt, megértette kérdésemnek igazi értelmét, és magyar kollégáim kuncogva elsiettek az órákra. Dušan a nagymellényű földrajztanár belesápadt a kérdésembe, fehér lett, mint a fal, de válasz nélkül ő is elsietett az órájára. Soha többé nem emlegette a szláv szellem fölényét, tanár kollégáim pedig évekig emlékeztek erre a pillanatra, amikor egy szerény mondattal leterítettem gőgös kollégámat, aki mellesleg nagyszerb sovinizta volt. E nézetét különben nem is titkolta, ellenkezőleg, éreztette velünk.

*

Egy pillanatra visszatérnék ismét a szakmámhoz, a kutatásokhoz, mert a mindennapi tanári munka mellett ezt soha nem hanyagoltam el. A palicsi igazgatóság akkor sem volt (1958) megelégedve a tó vízmi-

Lakókocsival útban Görögország felé

nőségével és felkérte a belgrádi egészségügyi intézetet, hogy kezdjen vizsgálatot a víz minőségéről. A kutatások megindultak, azonban mindjárt az elején jelezték, hogy jó volna, ha az ő vizsgálataik mellett helybéli szakemberek is bekapcsolódnának a munkába. Abban az időben a fürdőigazgató Kosta Medaković volt, aki akkor már halott az én Ludasi-tóról szóló cikkemről, felkeresett és felkért, hogy kapcsolódjak be a tó kutatásába, amit én készséggel el is fogadtam. Ezután erről a témáról soha többé nem váltam le, sőt később magam veztettem azt több évtizeden keresztül. Két irányban vállaltam a tó kutatását: az egyik a víz vegyi összetétele, amit barátommal, Horváth Laci Mityukóval végeztünk, a másik a vízben élő apró, mikroszkopikus algák és rákok vizsgálata. Szerencsém volt, mert a gimnázium szertárában porosodott egy régi típusú Reichert gyártmányú mikroszkóp, amelynek segítségével hozzáfoghattam a Palicsi-tó vizének mikroszkopálásához.

A 10 milliós Isztambul leghíresebb dzsámija, az Aja Szófia

•

Két álló évig jártunk a vízre télen-nyáron, és vízmintákat gyűjtöttünk a tó különböző pontjairól: a szennyvízbeömlés közelében, a nádasban, a nád szélén, a tó közepéről és a víz különböző mélységéből a felszíntől egész a fenékgig, vagyis az iszapig. A biológiai vízmintáknál a legnagyobb problémát a határozókulcsok hiánya jelentette, így egyik fő kiinduló feladatomban az ilyen tartalmú szakirodalom beszerzése volt. Ezt részben Szegeden, a József Attila Tudományegyetemen sikerült beszerezni, részben Nyugatról hozattam meg. A Nyugatról megrendelt könyvek áráról mit sem tudtam, így történt meg velem egy alkalommal, hogy egy kétkötetes kerekcsigák-határozó (Rotatoria) könyv megérkezett rengeteg ábrával és szöveges magyarázattal, német nyelven. Nagyon megörültem, hogy végre van egy igazi, tudományosan megírt határozókönyv a kezembben, amelyben az Európában élő összes kerekcsiga rajzai is adva vannak. Azonban amikor megtudtam az árát, amely egyenlő volt az én akkori egyházi tanári fizetésemmel, elkéserített, hogy én ezt nem vagyok képes kifizetni. Segítségért kel-

Az Európát Ázsiával összekötő nagy híd

•

lett folyamodnom. Kezdttem a saját iskolámmal, kopogtattam több hivatalnál, végül a szabadkai könyvtár volt az az intézmény, amelyik ezt a drága könyvet felvásárolta. Én azonnal kivettem a könyvtárból, mert nagy szükségem volt rá mind a magiszteri, mind a doktori disszertáció megírásánál, de más tudományos munkáknál is igénybe vettem, és csak a Ludasi-tóról szóló utolsó könyvem megjelentetése után szolgáltattam vissza köszönettel a könyvtárnak.

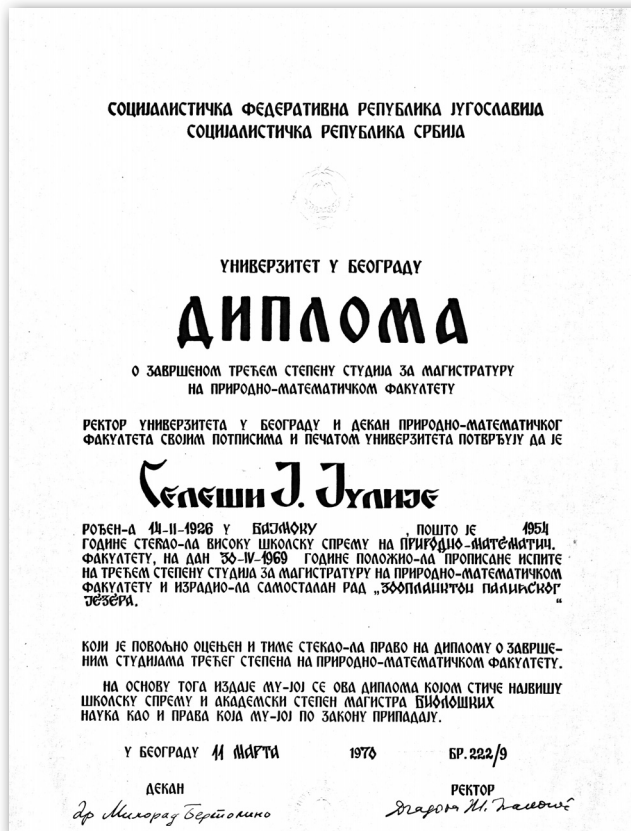
A Palicsi-tó vizéről két évig folyamatosan tartó kutatásaink eredményeit egy összefoglaló jelentésben átadtuk az igazgatóságnak. Ma is sajnálom, hogy ezeket az eredményeket nem publikáltuk még akkor, mert igen értékes anyagot tartalmaztak. Ezt a mulasztást most már akkori tapasztalatlanságunknak tudom be. A tó vizének kutatása részemről többé soha nem szakadt meg, amiről számtalan publikációm jelent meg.

MAGISZTERI TANULMÁNYAIM BELGRÁDBAN

Egy belgrádi szerb nyelvű napilap olvasása közben Meta csupa véletlenül egy hirdetésre lett figyelmes. „Gyuszi, ez neked való!” – kiáltott fel. Nem tudtam elképzelni, hogy mi lehet az egy belgrádi lapban, ami nekem való. A hirdetés arról szólt, hogy a belgrádi egyetem biológia szakán, vagyis ahol én diplomáztam, további tanulási lehetőség nyílik az ún. magisztrálásra, amely nélkül akkoriban nem lehetett Jugóban doktorálni. Meta azonnal megértette, miről van szó, hogy ezt a pályázatot számomra szinte testre szabták. Ismét nekiláttunk a latolgatásnak, és rövid időn belül eldöntöttük, hogy én ezt a lehetőséget nem hagyhatom ki, tovább tanulok, hátha utána még a doktorálásig is eljuthatok. Persze ezeknél a döntéseknél mindig szem előtt kellett tartani, hogy én munka mellett képzeltem el a továbbképzésemet, mert hármunk életét mi kizárólag Szabadkán tudtuk elképzelni. A vágy, az akarási a továbbtanulásra nagyon erős volt bennem. Meta ezt jól tudta, és ebben sohasem fékezett, sőt biztatott, ami nekem mindig jólesett, és erőt adott a kitartáshoz a törekvéseimben. Otthon tehát megszületett a döntés, azonban ez még távolról sem jelentette azt, hogy most már minden simán fog menni.

A legfontosabb lépés az volt, hogy pályázzak Belgrádba, mert felvételi beszélgetésen kellett részt venni, és csak a sikeres szereplés után lehetett beiratkozni. Beszélgető professzorom dr. Siniša Stanković akadémikus volt, aki az Ohridi-tavat ismertette meg a tudományos világgal, vagyis hidrobiológiával és ökológiával foglalkozott. Különben is, én már egyszer, belgrádi tanulmányaim során sikeresen vizsgáztam nála állatökológiából. A felvételi sikerült, és ötünket – mert csak ennyire írtak ki pályázatot ökológiából – felvettek. A többi jelentkezőt elutasították.

A másik nagy lépést is meg kellett lépnem, az pedig az volt, hogy a gimnázium tantestületétől és az igazgatótól engedélyt kellett kérnem

és kapnom tanulmányaim folytatására. Megjegyzem, a másik négy felvett kolléga is munkaviszony mellett szeretne volna a magiszteri fokozatot elnyerni. Ők négyen főiskolai tanárok vagy asszisztensek voltak az egyetemeken, egyedül én voltam középiskolai tanár, tehát ők lényegesen előnyösebb helyzetben voltak, mint én. Az előadások és a gyakorlatok csütörtök, péntek és szombat estig tartottak minden héten, négy szemeszteren keresztül. A tantestületnek beadtam annak rendje-módja szerint a kérvényt, amelyben azt kértem, hogy a kötelező heti huszonegy órát három napra tömörítsék: hétfőre, keddre és szerdára, hogy én csütörtök hajnalban már utazni tudjak Belgrádba. Nem kis feladatot vállaltam magamra. Naponta hét óra aktív munka a gimnáziumban, utána három nap Belgrádban. Kemény két év volt ez, mert közben vizsgákra is kellett készülnöm. A négy szemeszter alatt tizenkét vizsga volt, és csak utána lehetett hozzáfogni a magiszteri disszertáció kidolgozásához. A tantestület, ahol nekem sok jóakaróm, sőt barátom volt, megszavazta az órarendemet, és ilyen feltételekkel elengedtek munka mellett továbbtanulni. Magyar ajkú kollégáim

Tanulás közti pihenő a családdal

•

biztattak ezen elhatározásomban, és még büszkék is voltak rám, nem így egyes szláv ajkú kollégák, akik inkább irigykedtek, és feleslegesnek tartották továbbképzési igényemet mondván, hogy nem kellene ezt csinálnom, hisz megvan a szükséges egyetemi diplomám. Azt persze nem tudhatták, hogy milyen erős vágy él bennem a kutatások, az újabb ismeretek elsajátítása, valamint az ökológia, azon belül is a hidrobiológia iránt.

A Belgrádba utazásokat úgy oldottam meg, hogy ősszel és tavasszal, amikor az útviszonyok még megfelelőek voltak, a kis Fiat 600-as kocsival jártam le, amikor az időjárás már rosszabbra fordult, főleg télen, vonattal vagy autóbusszal tettem meg az utat. A négy szemeszter alatt egyetlen előadásról vagy gyakorlatról sem hiányoztam. Sikerült is letennem mind a tizenkét vizsgát első nekifutásra. A legnehezebb vizsga – nemcsak nekem, hanem a többi társamnak is – a matematika volt. Egy egyetemhez közeli, olcsó szállodában laktunk, esténként ott gyűltünk össze mi, ökológusok, és gyakoroltuk a példákat matekból. Itthon pedig sokat köszönhettem Erdélyi László Zsiga barátomnak, aki végtelen türelemmel magyarázta meg a felső matematika rejtélyeit, mindig sok példával látott el, amiket én rendületlen szorgalommal gyakoroltam néha éjfélékig. Még az Adrián töltött nyaralásom idejére is kértem tőle egy csomó példát, amit becsületesen meg is oldottam. Persze ez nem volt távolról sem egyszerű a kempingben. Erre azt

Meditálunk a Palicsi-tó partján

a megoldást találtam, hogy kora reggel, amikor még mindenki az igazak álmát aludta, én csendben felmentem a hegyoldalba, és matekoztam mindaddig, amíg a forró mediterrán nap le nem csalogatott a családhoz. Együtt megreggeliztünk, lubickoltam egyet a frissítő tengervízben Hubával és Metával, majd az ebéd utáni rövid pihenést követően ismét fel a hegyoldalra folytatni a matekgyakorlást! Tehát így használtam ki még a nyári szünidőt is tanulásra. Meg is lett az eredménye, mert szeptemberben csak hárman tettük le a matekvizsgát. Az a két kolléga Nagybecskerekéről (Zrenjaninból) – aki megbukott – nem is magisztrált le a matek hiánya miatt soha, pedig a magisztérium feltétel volt a főiskolai állás betöltéséhez.

A matematikával ellentétben egy másik vizsgám, a hidrobiológia egészen másként zajlott le. Erre a vizsgára alaposan felkészültem, mert tudtam, hogy ebből a tárgykörből fogom készíteni a magiszteri disszertációm is. Mielőtt elkezdtem volna felelni, tanárommal közöltem, hogy én hidrobiológiából csakis tízest tudok elképzelni érdemjegyként. Ha felelés közben úgy tartja, hogy ezt a szintet még nem ütöm meg, nyugodtan állítson le, inkább újra eljövök vizsgázni. Szerencsére erre nem került sor, így tízessel fejeztem be vizsgáim sorozatát a magisztraturán.

A magiszteri disszertációval kapcsolatban Siniša Stanković professzorhoz kellett mennem konzultációra. Tudta, hogy szabadkai vagyok, és azt kérdezte, mi van Szabadka környékén, soroljam fel, mert ő még nem járt ott. Elmondtam, hogy Szabadkától északra a magyar határig homokos területek vannak, ültetett akác- és fenyőerdők, de az erdők között pusztai részek is találhatóak. Szabadkától dél felé humuszban gazdag szántók terülnek el kultúrnövényekkel bevetve, és végül van két kisebb kiterjedésű sekély tó: a Palicsi- és a Ludasi-tó. Szótlanul hallgatta végig a mondókámat, de amikor megemlítettem a két kis tavat, felkapta a fejét, és azt mondta, a kettő közül a Palicsi-tó zooplanktonját vizsgáljam ki, ez legyen a magiszteri munkám témája. Egyben azt is megjegyezte, hogy ez időben tovább fog tartani, mert legalább két évig kell vizsgálni mind a négy évszakban az apró mikroorganizmusokat mikroszkóp segítségével. Nekem ez a javaslat megfelelőnek tűnt, és azon nyomban elfogadtam professzorom ajánlatát.

•

Ezután nem maradt más hátra, mint munkához látni, és rendszeresen begyűjteni két éven át havonta a vízmintákat, majd mikroszkóppal átvizsgálni, és meghatározni a vízben élő apró rákokskákat. Ez meg is történt, megírtam a magiszteri disszertációm, magisztráltam Belgrádban, és ezzel jogot nyertem ahhoz, hogy bejelenthessem a doktori disszertációt.

TIZENNÉGY ÉV (1952–1966) A SZABADKAI GIMNÁZIUMBAN

A szabadkai gimnáziumban végül 14 évet töltöttem el. Én most is azt vallom, hogy szerettem középiskolai tanár lenni. Szerettem a gyerekeket, hisz olyan sok értékes diák került ki abból az iskolából. Volt köztük még olyan is, aki híres orvos lett Kanadában, és Selye János mellett dolgozott, de akik itthon végeztek el valamilyen egyetemet, ami kapcsolatos a biológiával, mind azt vallották később, hogy sokat segített nekik a szabadkai gimnáziumban tanult biológia anyaga. Konfliktusom nekem a diákokkal soha nem volt, talán azért, mert mindig felnőttként kezeltem őket, és így is viszonyultam hozzájuk. Annál több problémám volt a két igazgatómmal. Ez eleve abból adódott, hogy nem voltunk egy hullámhosszon sem politikai, sem erkölcsi szempontból. Ezt fel tudták mérni az igazgatóim, de szerencsére a diákjaim is. Mirnicsről már írtam, most elmondanék egy pár megtörtént esetet a másik igazgatómról, Zeno Zakarijáról. Mindig is sejtettem, hogy a szülőktől és a diákjaimtól információkat gyűjtött rólam, de sehogy sem tudott konkrét negatív adatot felhozni ellenem. Mindig csak úgy általánosságban kritizált meg. Akkoriban az igazgató egyik kötelessége az volt, hogy minden év végén írásos jellemzést kellett összeállítania, amit fel kellett olvasnia minden tanárnak külön-külön. Ez számomra érdekes esemény volt, mert semmi rosszat nem tudott rólam írni. Dicsérte a szakmai felkészültségemet, a diákokkal folytatott kommunikációm, a szülőkkal a korrekt kapcsolattartásomat, de végül mégis megjegyezte, kár hogy ezt a sok pozitív tulajdonságomat nem fejtem ki a tantestületi gyűléseken, amelyeken igencsak passzív vagyok. Én ezt elismertem, ez valóban így van, de

mindjárt hozzátettem, hogy én a gyűléseken elhangzottakat sokszor üres fecsegésnek tartom, mert a tanár elsődleges feladata mégiscsak az osztályban végzett tanítás és nevelés. Szóban is volt néha egy-egy megjegyzése az igazgatónak, amit nem akart írásba foglalni, éspedig, hogy abban az osztályban, ahol én vagyok az osztályfőnök, általában kevés a kommunista, kevés a párttag. Ebben igaza volt, mondtam is neki, hogy: „Márpedig én nagyon igyekszem a tanulókat a kommunizmus szellemében nevelni.” Persze ezt egyikünk se hitte el, de bizonyítani sem pozitív, sem negatív irányba nem lehetett. Ennek a negatív véleményezésnek mégis minden évben megittam a levét. Minden év május 1-jén a tanárok közül kitüntettek valakit. A párt a maga gyűlésein tárgyalta és nevezte meg, hogy ezt a kitüntetést kinek ítélje oda. Egy ilyen alkalommal az egyik tanár kollégám, aki párttag volt, a fülembé súgta: „Gyula, tegnap a pártgyűlésen rólad is szó volt.” „Te jóisten! – mondtam neki. – Talán csak nem mondtam

Érettségi találkozó 1982-ben azzal az osztállyal,
amelynek tablója körül nagy vihar kerekedett az állítólagos
piros-fehér-zöld díszítése miatt

•

valami rosszat, vagy nem szóltam el magam valahol?” „Nem, hanem valaki javasolt a május 1-jei kitüntetésre.” Az volt a kommunista párt gyűlésén rólam a vélemény: jól dolgozik, mindig nagyon pozitív, de a munkáját nem kell elismerni. Így nem kaptam én soha május 1-jén kitüntetést a munkámért. Nemhogy kitüntetést nem kaptam, hanem hajszálon múltott egy alkalommal a tanári állásom is.

EGY ÉRETTSÉGI TABLÓ KÖRÜLI BONYODALOM

A 60-as évek elején történt a következő eset a szabadkai gimnáziumban. Úgy adódott, hogy az egyik magyar osztálynak én voltam az osztályfőnöke, és az akkori szokásokhoz híven a végzős osztályok érettségi tablót készítettek megörökítve ily módon a négyévi együttlétet. Az én osztályom a többi magyar osztályhoz hasonlóan tablókészítéshez készülődött azzal, hogy először kiválasztottak egy fényképészt és tablókészítő kisiparost. Az osztályban kijelölték azt a két tanulót, akik majd tartják a kapcsolatot az osztály és a tabló készítője között. Miután elkészült a tabló, közszemlére kítették először az osztályban, ahol több tanár is megtekintette és jóváhagyta. Mellesleg jegyzem meg, hogy többek között a szerb nyelvet tanító tanárnő is megnézte, és abban semmi kifogásolnivalót nem talált.

Akadnak azonban olyan tanár kollégák is, akik másként vélekedtek a tablórol, olyannyira, hogy az egészből súlyos méretű botrány keletkezett, ami kis híján az állásomba került. A már előbb említett kollégám, Dušan Dugonić és egyik növendéke a városban sétálva szemügyre vették a mi tablónkat is, amely a városházával szembeni NAMA áruház kirakatában volt kihelyezve. Dugonić tanár rögtön feljelentést tett a belügyi szerveknél a tabló azonnali eltávolítását követelve, mert ellenkező esetben a szerb ajkú diákokkal utcára vonul, és nagy tüntetést rendeznek a tabló ellen.

Maga a tabló ugyanis úgy volt megkomponálva, hogy a képek háttere színes volt. Legfelül egy ciklámenszínű szalag futott végig, középen egy homoksárga színű felület, alul pedig türkizkékhez hasonló színű díszítés volt festve. Ebből a három színből olvasták ki „jóhiszemű” kollégám és tanítványai, hogy a tablón a piros-fehér-zöld,

vagyis a magyar zászló színei fedezhetők fel. Jól ismerve a magyar zászló élénkpiros és zöld színeit, még nagy megerőltetéssel sem lehetett kiolvasni a magyar trikolor színeit. Mindegy, ezt a rágalmat sikerült alaposan felfújni, igaz, kellett hozzá egy félművelt igazgató is, aki ezt azon nyomban felkarolta és intézkedett.

Kora reggel szólt a telefon a lakásomon. El nem tudtam képzelni, ki kereshet ilyen korán. Hát az igazgatóm volt. Közölte velem, hogy rögtön, de rögtön menjek be az iskolába, mert valami rettenetes dolog történt. Felháborodva tudatta velem, hogy a belügyi szervektől értesítés érkezett, amely szerint egy magyar zászlóval feldíszített tablót állítottak ki a gimnazisták, és ez a tabló az én osztályom tablója. Felszólított, hogy velem együtt azonnal, még üzletnyitás előtt a helyszínre menjünk és vegyük be a tablót. Némi akadályt jelentett a kirakat kulcsát őrző egyén, aki mellel az én diákomnak, Iván Borinak a testvérének volt. Később emiatt még Iván Borit is kérdőre vonták. Miután kinyitották a kirakatot, a tabló visszakerült a gimnáziumba.

Széles körű nyomozás indult el annak a kiderítésére, hogy ki volt az az egyén vagy egyének, aki vagy akik utasítást adtak a tablókészítőnek a magyar nemzeti zászló színeinek a tablóra festésére. A nyomozás két irányban folyt: az egyik magában az osztályban (ahonnan engem eltávolítottak), amit a városi Kommunista Párt vezetősége vezetett le, a másik a belügyben történt Iván Bori kihallgatásával. Az osztályban arra szerettek volna mindenáron választ kapni, hogy az osztályfőnöknek nem volt-e esetleg szerepe az ügyben. Ha ne adj' isten, bizonyítékot találtak volna, engem azon nyomban felfüggesztethettek volna tanári állásomból. Azonban sem rám, sem tanulóimra semmilyen terhelő bizonyítékot nem sikerült ránk fogni. Az iskolában az ügy azzal zárult, hogy a városi pártvezetőség részéről az osztályom diákjainak kioktató és fenyegető beszédet tartottak arról, hogy bizony a nacionalizmus nagyon veszélyes és káros jelenség.

A nyomozás másik vonalát a belügyi szervek végezték. Ez már korántsem volt ilyen „puha” természetű. Az áldozat Iván Bori tanítványom lett, akit beidéztek a belügyi titkárságra. Először is jól megvárakoztatták a kihallgató nyomozó előszobájában, majd amikor

•

beengedték, a beszélgetés azzal kezdődött, hogy meséljen el mindent az esetről, de főleg arról faggatták, mondja el az egész esetnek ki volt az értelmi szerzője. Miután a kislány erre nem tudott válaszolni, a nyomozó, hogy nyomatékot adjon a kihallgatásnak, egy hatalmas pofonnal folytatta a munkát. Iván Bori későbbi elmondása szerint az egész ügy miatt, bár teljesen ártatlan volt, sokáig éreztették vele (még a munkahelyén is), hogy nem működött úgy együtt, mint ahogy az a belügyi szerveknek megfelelt volna.

Kár volt ilyen nagy felhajtást csinálni az egész ügyből, mert pár év múlva egy olyan rendelet látott napvilágot, hogy azokon a településeken, ahol nagyszámban él nemzeti kisebbség, az adott nemzetiség zászlaját is ki lehet tűzni az állami zászló mellé a középületekre. El tudom képzelni, milyen nehezen tudták lenyelni ezt a gombócot az ilyen forrófejű sovíniszták, mint az én földrajztanár kollégám. Manapság pedig már a *Himnusz*t és a *Szózat*ot is szabad énekelni ünnepeken.

Most, több mint 40 év elteltével, amikor ismét érettségi találkozóra jöttünk össze ezzel az osztállyal, és visszaemlékeztünk erre az eseményre, a mostani, immár nagymamák és nagypapák már csak megmosolyogni tudtak az egész felfújtt eseten. Újra megállapítottuk közösen, hogy senki, de senki bele nem szólt a tablórajzoló kisiparos munkájába. Az említett színek a tablón pedig nem a magyar nemzeti zászló színei voltak.

Lám, lám, hova vezet a túlfűtött, rosszindulatú sovinizmus, amikor más nemzet fiait sárba akarja döngölni, akkor is, ha ártatlanok.

META KÜLFÖLDI TANULMÁNYÚTJAI

Meta – amint azt már említettem – az 1960-as években a szabadkai tanítóképzőben orosz és német nyelvet tanított magyar és szerb tanítónyelvű osztályokban. Mivel ez meglehetősen felelős munkának számított, így hát szinte megrendelésre jött egy pályázat megjelenése tanári továbbképzésre a nyári hónapokban Moszkvában 1963-ban. Felsőbb tanügyi szervek ajánlására Meta egy másik magyar kolléganőjével (Szilágyi Erzsébettel) bekerült az orosz szakos tanárok összjugoszláviai

csoporthába, amely állami ösztöndíjjal kiutazhatott a Szovjetunióba. A szakmai, azaz a nyelvi képzés alapos és nagyszerű volt. Az orosz kisemberek életszínvonala azonban messze elmaradt az akkori jugoszláv standardtól. A legszebb benyomást a múzeumok, kiállítások mellett a Tolsztoj rezidenciájának a megtekintése tette rá Jasznaja Poljanában, no meg a nagy színházban, a Bolsojban többek között a *Borisz Godunov*, Csajkovszkij *Hattyúk tava* stb., amikre ingyenes belépőjegyeket kaptak. Metának szerencséje volt, mert több szerb kollégája nem tartott a jegyekre igényt, így ő átvett minden felkínált jegyet az előadásokra. Volt még valami, amiről Meta sokat mesélt. Annak ellenére, hogy nagyon szigorú ellenőrzés alatt tartották őket, hogy úgymond el ne tévedjenek a nagy szovjet fővárosban, egyszerűen mégis sikerült D. Lídiával az örök éberségét kijátszani, és valamelyik városszéli templomba is eljutni. A nagy vallásüldözések ellenére – csodák csodájára – a kisebb templomok ünnepnapokon zsúfolásig megteltek.

Meta Moszkvában, háttérben a Lomonoszov Egyetem

•

Egy pár évvel később, szintén tanári csoporttal, Metának ismét sikerült állami ösztöndíjjal eljutnia nyelvi továbbképzésre – ezúttal német nyelvterületre – az NDK-ba (Német Demokratikus Köztársaság), Weimarba. Itt is – a nyelv gyakorlásán kívül – a legszebb élményeket a számos kirándulás, a múzeumok (Goethe, Schiller, Herder) látogatása jelentette. Ami mégis a legmélyebb benyomást tette rá, az Liszt Ferenc lakóháza volt a teljes berendezéssel, amelynek minden darabjából Liszt szívének magyar melegsége sugárzott. Vagy csak Metát érintette mindez szíve mélyéig? Lehet!

Az erősen kommunista vörös színezetű Kelet-Németországból a hazatérés minden képzeletet felülmúló bonyodalmakkal járt. Az otthoni megbeszélések szerint én Hubával és Jutkával elindultam Metáért Magyarországon és Csezkón keresztül Weimarba. Estefelé értünk a városba. Csak egy-két utcán kocsikáztunk végig, mire Metát megtaláltuk a motelban. Meta azzal várt bennünket, hogy szerzett számunkra szállást, és a következő napokban minden nevezetességet megmutat nekünk. Ám alig értünk Metához, a rendőrség már a nyomunkban volt, és felszólított, hogy azonnali hatállyal távozzunk az országból. Tehát így elmaradt minden weimari tervünk megvalósítása. A határátkelésünkről jobb, ha nem írok semmit. Még Berlinbe is telefonáltak az ügyünkben, mire végre kiléphettünk az országból.

FELMONDOK A GIMNÁZIUMBAN

1965 vége felé és 1966 eleje körül mélyen belemerültem a Palicsi-tó mikroszkopikus szervezeteinek kutatásába és ezzel kapcsolatban a magiszteri diploma írásába. Amint azt már említettem, az igazgatóm nem lelkesedett a belgrádi tanulmányaim ügyében, így, amikor csak tehette, gáncsolta a munkámat. Pedig nekem sok szakmai kapcsolatom alakult már ki belgrádi, szegedi, tihanyi és pesti kutatókkal. A tóval kapcsolatban sok írott és publikált anyagot kellett begyűjtenem. Az utazásaimhoz mindig kérelemmel kellett igazgatómhoz fordulnom, aki, miután előadta a kívánságomat, a szemeit forgatta, és csak fogszikorgatva engedett el néha. A főleg szláv ajkú kollégáim is finoman tudtomra adták, hogy micsoda privilegizált helyzetben vagyok.

Persze nem tudhatták és nem is ismerhették az én tanulmányaimmal kapcsolatban felmerülő nehézségeket. Voltak olyan helyzetek, amikor úgy tűnt, hogy talán nem is tudom befejezni a magiszteri tanulmányaimat az ilyen hozzáállás miatt. Teljesen le lettem blokkolva, ugyanis azt hitte az igazgatóm, hogy a négy szemeszter után nekem csak formáság a diploma, és utána már pontosan olyan tanár leszek ismét, mint azelőtt, vagyis minden nap az iskolában leszek, mint a többi tanár. A kutatásról és a kutatómunkáról, az irodalmazásról, a szakkönyvtárak látogatásáról, a szakmai szimpóziumokról, kongresszusokról elképzelésük sem volt. Mozgásterem így kizárólag a nyári szünetekre szorítkozott, amit mindenkor ki is használtam. Anyagi segítségről persze szó sem lehetett, azt még csak meg sem mertem említeni. Így saját zsebemből finanszíroztam minden utazásomat, idegen és magyar nyelvű szakirodalom megvásárlását, az egyetlen segítség, amit a gimnáziumtól kaptam használatra, az a mikroszkóp volt. Ez sem volt valami értékes műszer, de egyelőre, jobb híján, kielégítette igényeimet. Főleg az volt számomra a fontos, hogy az egész nyári szünetben otthon tudtam dolgozni.

Az említett fékezési manőverek miatt eléggé elhúzódott a magiszteri munkámhoz szükséges anyag összegyűjtése, de főleg a feldolgozása, valamint a szakirodalom áttekintése. Baráti körömben eléggé hírül ment a magiszteri munkám megírása körüli problémám, azonkívül sokan tudtak is már róla, hogy a vizekkel foglalkozom, elsősorban a mi tavunkkal, a Paliccsal. Ekkor, vagyis 1966 nyarán kaptam ajánlatot, hogy hagyjam ott a gimnáziumot, és olyan helyre menjek dolgozni, ahol nem lennék minden nap ennyire időhöz kötve. Abban az időben a szabadkai vízművek igazgatója Kanyó Jóska volt, főmérnöke pedig Reznicek Gyula barátom. A vízműveknek pedig szívügye volt a Palicsi-tó, mert a város szennyvizeit belevezették, és mindkét mérnök érezte, hogy a vízműveknek ezen a téren valamit tenni kell. Nemrég szerelték fel a víz vegyi vizsgálatához szükséges laboratóriumot, de biológusuk még nem volt. Így engem kértek fel, hogy a biológiai és bakteriológiai részleget én alapítsam meg, szervezzem meg és végezzem azokat a vizsgálatokat az ivóvízben is meg a Palicsi-tavon is, amelyekre biológiai szempontból szükség van. Könyveket, mikroszkópot, bak-

•

tériumszámlálót, és amire még szükségem lesz, mindent megkapok. Szimpóziумokra, kongresszusokra járhatok, és nem lesz annyira kötött a munkahelyem, mint az iskolában volt. Az anyagi juttatások is jóval magasabbak lesznek, bár ez nálam sosem volt szempont. Akkor úgy láttam, hogy ez a munkahely nekem nagyobb mozgásteret biztosít a kutatásokhoz, mint a tanári pálya. Otthon Metával újra meg újra megtárgyaltuk az új lehetőséget, és úgy döntöttünk, hogy elfogadom a felkérést, átmegeyek a szabadkai vízművekhez. A továbbiakban már csak az ivóvíz bakteriológiai ellenőrzésével és a Palicsi-tó vizével fogok foglalkozni.

1966-ban a tanév végén az igazgatónak szűkszavúan bejelentettem, hogy felmondom a munkahelyemet a gimnáziumban augusztus 1-jével. Az igazgató látható csodálkozással vette tudomásul, de erőt vett magán, és csak azt kérdezte meg, hová fogok menni. A válaszom csupán annyi volt, hogy erről majd később fogom tájékoztatni. Nem volt könnyű döntés otthagyni egy aránylag kényelmes állást, és elmenni a bizonytalanba! Én azonban akkor ebben az új munkakörben több lehetőséget láttam szakmai fejlődésemet illetően, mint az iskolában. A nyár folyamán végül is nyilvánosságra hoztam leendő munkahelyemet.

A tanév elején, amikor a diákok és szüleik tudomást szereztek távozásomról, felkeresték az igazgatót, és arra kérték, hasson rám, hogy vonjam vissza a felmondásomat. Az igazgatóm – ismervé az én határozottságomat – tudta, hogy minden gyözködése eredménytelen lenne. Ezért ilyen beszélgetésre nem is került sor. Így hagytam én el tizennégy év után a szabadkai gimnáziumot, ahová Huba fiam pont abban az évben iratkozott be az első osztályba.

A vízműveknél szépen fogadtak, valóban beváltották ígéretüket, és mindent megkaptam, amire munkámhoz szükségem volt. Megszerveztem az ivóvíz mindennapos bakteriológiai vizsgálatát, és folytattam a Palicsi-tó vizének kutatását. Nem volt sok munkám, így munkaidő alatt tudtam foglalkozni a magiszteri munkámmal is, úgyhogy befejeztem, és lediplomáztam Belgrádban.

*

1967-ből egy szomorú eseményről, úgy érzem, feltétlenül be kell számolnom, mert lelkileg nagyon megrázott. Osztyáltársam, majd később tanár kollégám és igen jó barátom, Vinkler Imre neves festőművész és rajztanár meghalt. Egy utcában laktunk, együtt dolgoztunk, ugyanabban a tanári szobában, egymás mellett ültünk. Magányos életet élt, sűrűn áthívott a műtermébe, és ilyenkor megmutatta a legújabb festményeit. Elmesélte szerelmi történeteit, amelyek eléggé szerencsétlenek voltak, és majd mindig nagy csalódással végződtek. Idős szülők gyereke volt, és már ebből kifolyólag is rendszeres depressziók kapták el, amiből sokszor sikerült kibillenteni kisebb-nagyobb kirándulásokkal a szabadkai erdőkbe vagy Palicsra. Rávettem egy személyautó megvásárlására, és magamra vállaltam azt a nehéz feladatot, hogy megtanítom vezetni, amit senki más nem mert elvállalni. Miután sikeresen levizsgázott autóvezetésből, és megszerezte a jogosítványt, ez újabb lendületet adott az életének, és egy időre boldoggá tette. Depressziós hangulata ennek ellenére vissza-visszatért, de valahogy

A városi udvarunkban kávézunk Édesanyámmal

•

mindig sikerült mégis a gödrökből kirángatni. 1967. november vége felé, egy ködös vasárnap este telefonált, hogy azonnal menjek át hozzá. Eléggé feldúlt állapotban találtam, de sikerült akkor is lecsillapítanom. Beszélgetésünk vége felé az tűnt nekem fel, hogy megkérdezte, mi lesz a macskáival. Én akkor ezt az aggodalmát semmibe se vettem, csak másnap jöttem rá, hogy mire készült, amikor közölték velem a hírt: „Imre hétfőn hajnalban felakasztotta magát.” Ebben az esetben tehát az én nyugodt, életvidám és meggyőző hangom sem tudta visszafogni a szörnyű cselekedetétől. Nagyon sajnáltam, és ma is sajnálom, hogy egy igazán jó barátom így fejezte be fiatal (37 éves) életét. Nyugodjál, Imre barátom, békében!

ARANYLÁZ A HÁZUNKBAN

Huba fiunk 1952-ben született, amikor mi még Palicson laktunk. Nyáron, a tanítási szünetben könnyen foglalkoztunk vele, mert mindketten otthon voltunk, azonban amikor elkezdődött a tanítás, és minket a munkánk a városba szólított, nagy problémáink voltak a kisbabával – annak etetése, tisztán tartása tulajdonképpen teljes embert követelt. Úgy döntöttünk, hogy beköltözködünk a városba azzal, hogy esetleg bérbe veszünk egy lakást. Meta szülei látták, hogy milyen helyzetbe kerültünk, felajánlották a másik palicsi villájukat a Majurska utca 5. szám alatt cserére egy városi házáért. Mi a házcsereigényünket bejelentettük a hivatalos szerveknél. Nemsokára kaptunk egy hivatalos listát olyan államosított városi házakról, amelyek hasonló értékűek voltak, mint az említett palicsi villa.

Metával nyakunkba vettük a várost, és hozzáfogtunk a megfelelő ház kiválasztásához. Szerencsére megtaláltuk a Žarko Zrenjanin utca (a volt István utca) 3-as szám alatt lévő házat, ami kedvünkre való lett volna. Aránylag gyorsan megtörtént az átírás, és már novemberben hivatalosan is a ház tulajdonosai lettünk. A költözködés azért sürgetett, mert a szülési szabadság akkoriban Jugóban mindössze hat hónap volt, ami november 17-én lejárt, és Metának mennie kellett dolgozni. A beköltözködés azonban korántsem volt ilyen egyszerű, mert az akkori törvények értelmében a lakóterületeket családokként

– ha nem is reálisan – osztották fel. Az újonnan szerzett házunkban éppen két lakó lakott. Mi a nagyobbik lakórészben lakót szólítottuk fel, hogy ürítse ki számunkra a lakást. A lakó egy volt spanyol harcos volt, Kutuzovnak hívták, aki önkéntesként részt vett a harcokban a köztársaságiak oldalán, és azáltal nagy érdemei voltak. Mindamellet nem tiltakozott, sőt megértette helyzetünket a kisbabával kapcsolatban. Abban az időben nagy lakáshiány volt Szabadkán is, és nagyon nehéz volt lakáskiutalást kapni. Ő bejelentette a lakáshivatalban az igényét kisebb lakásra, de a kiutalás csak váratott magára. Végül úgy döntött, hogy menjek én is vele, és közösen gyakoroljunk nyomást a lakáshivatalra. Úgy is történt, felmentünk a Városházára, ahol hosszú sorokban várakoztak az emberek a hivatal előtt. Ő azonban mit sem törődve a sorban állók hangos méltatlankodásával egyenesen bement a hivatal vezetőjéhez, én meg utána. Amikor beléptünk, nagy hangon, inkább kiabálva úgy kezdte mondandóját, hogy ő a régi királyi Jugóban jobban érezte magát a börtönben, mint most ebben a lakásban, ahol az új tulajdonos minden nap zaklatja. Az ilyen hangvételtől megrémültem, mi lesz még mindebből, gondoltam magamban. Egy pár nap múlva végre kiutaltak neki egy lakást, de mielőtt mi beköltözködhettünk volna, meglátogattam, hogy beszéljük meg a költözködés időpontját és a kulcsok átadását. Amikor beléptem a lakásba, több idegen embert is találtam ott, az asztalon nagy Sztálin-kép volt kiterítve. Kutuzov tudatta velem, hogy most nem tárgyalhatunk. Csak később, néhány nap múlva tudtam meg, hogy a belügy emberei voltak nála, azok le is tartóztatták, hóna alatt a Sztálin-képpel távozott a börtönbe. Felesége hamarosan átköltözött a számukra kiutalt lakásba, és így mi a féléves kisbabánkkal beköltözködhettünk a kiüresedett kétszobás, konyhás, fürdőszobás lakásunkba. Itt már könnyebb volt az életünk, mert hozzánk költözött az én 77 éves, de vitális nagymám. Ő vállalta a főzést ránk, és felügyelt a babára. A nagymama velünk maradt élete végéig, amikor végül 97 éves korában eltávozott az élők sorából. Hubát, a dédunokáját nagyon szerette, sokat mesélt és olvasott neki.

Ha már a városi házról beszélek, meg kell említenem, hogy az egy régi szabadkai polgári ház volt, és a következő beosztása volt:

•

négy szoba (három az utcára szólt), nagy, L alakú előszoba, amely folyosóban folytatódott, fürdőszoba vécével, ebédlőkonyha nagy éléskamrával, cselédszoba (ez lett az én dolgozószobám), hátsó, különálló vécé. Rácsatlakoztattuk a házat a városi vízvezetékre, majd később megoldottuk a ház saját központi fűtését olajjal. A falak 50 cm vastagok voltak, az egész lakószint négy méter magas volt. A lakófelület nagysága 180 m² és ugyanilyen nagyságú volt az alagsor is két utcai és egy udvari bejárattal. A tetőtér olyan magas volt, hogy ott is ki lehetett volna alakítani mintegy szintén 180 m²-es lakást. Rendezett, szép kis kertet létesítettünk, és a kert egyik sarkába felépítettünk egy garázst. Az alagsoron szép nagy ablakok voltak, száraz, lakhatásra is alkalmas helységekkel. Ezért úgy döntöttünk, hogy először édesapám költözködik át hozzánk a műhellyel az egyik szabaddá vált alagsori helységbe, majd édesanyám is átköltözött. Így egyesítettük a családot egy házba, és ez így is maradt életük végéig. Ebből a házból temették el mindhármukat megadva nekik a hagyományos végtisztességet. Négy generáció élt itt együtt egy házban békességben évtizedeken át, és itt nevelkedett a mi Huba fiunk.

Visszatérve a címben jelzett aranytémára, ez a ház 1944-ig, vagyis a szabadkai gettó létrehozásáig, ami a vasútállomás közelében volt, egy jómódú szabadkai zsidó ékszerész, Weiszberger tulajdona volt. A háborús hírek hallatára arany- és ezüstértékeit elásta részben az udvarban, részben az alagsorban. Hogy ezt mikor tette meg és kivel, ez nem tudódott ki teljes bizonyossággal a későbbi idők folyamán sem. Az elásott kincsek pontos helyéről helyrajzot készített. A Weiszberger családból a háború után csak lányuk, Irma tért haza, és úgy látszik, hogy ő kapta meg a szülőktől a már említett helyrajzot. A háború után Irma nem tért vissza Szabadkára, ti. férjhez ment, és Szegeden maradt. Egészen 1969-ig a Žarko Zrenjanin utcában elásott ékszerekkel vagy azok korábbi kiadásával kapcsolatos lépéseket nem tett. Úgy látszik, ebben az évben azonban már elég biztosnak látta, hogy jogosan és törvényesen hozzájuthat az értékekhez. Feltételezem, hogy ennek az ügynek a jogi hátteréről egy megbízható szabadkai ügyvéden keresztül érdeklődött, aki ismerte az ilyen esetekre vonatkozó jugoszláv törvényeket. Nekünk természetesen erről az egészről fogalmunk sem volt, éltük a magunk

kis életét szerényen, amennyire azt a tanári fizetésünk megengedte. 1969 nyarán azonban történt valami, ami utalt valamire, csak azt nem tudtuk, hogy mire. Nyáron, mialatt mi az Adrián, a tengerben lubickoltunk, csengetésre édesapám kinyitotta a kaput, három férfi lépett be, és minket kerestek. Miután megtudták, hogy nem tartózkodunk otthon, megmondták, hogy a belügyből jöttek, és kérték édesapámat, engedje be őket a lakásunkba. Mindenütt alaposan szétnéztek, szemügyre vették a szőnyegeteket, a falon függő képeket stb., majd szótlanul távoztak. Hazaérkezésünk után ezek a hírek különösképpen nem idegesítettek fel bennünket, hisz nem volt sem takargatni, sem eltitkolni valónk, így részünkről feledésbe ment az eset. A három férfi látogatása és az arany közti összefüggéseket csak később tudtuk összekapcsolni.

Én 1969-ben már a szabadkai vízműveknél dolgoztam, amikor szeptember első napjaiban felhívást kaptam az akkori városelnöktől, Bagi Károlytól, aki egyébként a tanítóképzőben diákunk volt, hogy menjek fel hozzá, de azonnal. Persze nem is kell mondanom, hogy fogalmam sem volt róla, mi az a sürgős dolog, amiért a város elnöke magához hívat. Azon nyomban felmentem hozzá. A következő kép tárult elém: jelen volt a városelnök, Tošo Išpanović ügyvéd, Bela Ivanković a belügyi szervek részéről és dr. Bence György orvos (Irma fia, tehát az unoka) Szegedről. A városelnök röviden ismertette ennek a különös összetételű társaságnak a találkozását. Csak annyit mondott, hogy házunkban arany és ékszer van elrejtve, itt van az értékek tulajdonosa, és hogy a fennálló törvények értelmében köteles vagyok megengedni, hogy ezt feltárják és elvigyék. Mindjárt világos lett előttem a nyári látogatás értelme, és úgy válaszoltam rá, hogy cselekedjenek a törvények előírásai szerint, én ezt tudomásul veszem. A városelnök után szót kért Bela Tonković, aki belügyesként be is mutatkozott, és csak annyit mondott, hogy én és családom nyugodtak lehetünk, mert ők (már mint a belügy) leellenőrizték az egész családot, annak anyagi helyzetét, életvitelét, és minket ebben az ügyben tisztának találtak. Išpanović ügyvéd bejelentette, hogy már másnap reggel megkezdik a kincsek feltárását. Nekem egész idő alatt, amíg tartanak a munkálatok, jelen kell lennem. Ezzel befejeződött ez a rövid, de velős összefüggés.

•

1969. szeptember 9-én reggel nyolc órakor valóban meg is jelent egy háromtagú bizottság, amelynek tagjai voltak: Franjo Vuković, Bela Ivanković és Antun Hampelić. Rajtuk kívül jelen volt még dr. Bence György, Tošo Ispanović ügyvéd Weiszberger Irma képviselőjében, jómagam, valamint két fizikai munkás. Miután az ügyvéd a bizottság előtt felnyitotta a lepecsételt borítékot, amely tartalmazta az udvarunk helyrajzát a bejelölt pontokkal, ahol az elásott arany feltételezett helye volt, megkezdődött az öt napig tartó ásás. Ez alatt az idő alatt kb. 30 kilogramm részben tört, részben feldolgozott aranyat találtak. Azért írom kb., mert az udvar kellős közepén a mi konyhamérlegünkön mérték az aranyat, el lehet képzelni, milyen pontossággal. Azonkívül az alagsorban egy lavórra való ezüstpénzt is kiástak, ami között még római pénzek is találhatóak voltak szép számban. Lehet, hogy egynéhány ilyen nagyon régi pénz numizmatikai értéke nagyobb volt, mint az összes megtalált aranynak az értéke. Hogy ez hova került, kinek a tulajdona lett, és ki hol értékesítette, ezt mi soha nem tudtuk meg.

Bence, a tulajdonos nem volt megelégedve a megtalált arany mennyiségével, tovább ásott több helyen, de több arany nem került elő. Csak később tudtuk meg az újságokból, hogy felhívással fordult a lakossághoz, amennyiben valakinek tudomása van a házban elásott többi arany további sorsáról és feljelentést tesz, annak az utólag még megtalált értéknek egyharmadát ajándékozza, a másik egyharmadát az épülő szabadkai kórháznak adja, és csak egyharmadát fogja magának megtartani. Hasonló tartalmú felhívást tett közzé bécsi és német lapokban is. Feltételezte, hogy esetleg valaki Szabadkáról nagyobb mennyiségű aranyat kínált fel eladásra. Ezekre a felhívásokra azonban az akkori újságok szerint senki sem jelentkezett.

A hiányzó aranyról megindultak a találgatások a városban, de érdekes, hogy ebből mi rendszerint kimaradtunk. Olyan hírek is felröppentek, hogy közvetlenül a háború után rendőrség járt a házban, és egy másik zsidó családhoz tartozó egyén jelenlétében ásásokat végeztek. Itt jegyzem meg, hogy a mi házunk udvarában elásott arany nem mind a Weiszberger család tulajdonát képezte. Csak példának említem, hogy két egyforma háromliteres tejeskannában talált igen értékes, drágakövekkel kirakott vastag karkötők és gyűrűk sárga szí-

nű vékony papírba voltak becsomagolva, és az volt rájuk írva, hogy: Fiser Mirkó. Ezt én a saját szememmel láttam, amikor a két kannát felbontották. Ennek az ékszernek a tulajdonosa azonban soha nem jelentkezett, és ezt is a közös Weiszberger-ékszerekhez csatolták. Lehet, sőt valószínű, hogy más családoknak is volt itt aranya elásva, de erről mindenki hallgatott.

Egy másik mese arról szólt, hogy a fiatal Bence György közvetlenül a háború befejezése után nem Szabadkára jött vissza, hanem Halasra, onnan pedig átjött egy alkalommal, becsukatta az akkor ott lakó Misák Pétert, és ez alatt az idő alatt felszedte a legértékesebb ékszereket, amiket magával vitt. Egyes állítások szerint az idős aranyműves Weiszberger az unoka segítségével (Bence Györggyel) ásta el az értékeket, tehát ő pontosan tudhatta, hova kerülhettek a legértékesebb darabok. Minket és a családot ezek a feltételezett mesék különösebben nem érdekelték. Igazunk is volt, mert akkor még fiatal fejjel valami meggondolatlanságot követhettünk volna el. Akár Szabadkán, akár külföldön kínáltunk volna fel vagy értékesítettünk volna az aranyból, könnyen börtönben kötöttünk volna ki. Így, mint kívülállók higgadtan szemléltük az eseményeket, mert az arany további sorsa nem volt valami dicsőséges út.

A fennálló jogú törvények szerint aranyat az országból nem lehetett kivinni, ennél fogva dr. Bence kénytelen volt az aranyat a szabadkai Aurometal nevű aranyfeldolgozó cégnek hivatalos áron eladni. A pénzből Bence doktor egy Mercedes gyártmányú személygépkocsit vásárolt, kifizette Işpanović ügyvédnek a honoráriumát, még valamennyi technikai árut is vásárolt Szabadkán, de a többi pénzt is elköltötte.

Amint az már lenni szokott, ebben az esetben is a koncon történő osztozkodásnál különböztek össze az érdekelt felek, és mindegyik úgy érezte, hogy be van csapva. Dr. Bence és Işpanović ügyvéd között kitört a botrány. A szegedi orvos azzal perelte be és vádolta meg az ügyvédet, hogy a Mercedes gépkocsi vásárlása közben harmincezer dinárral többet számolt el, és így megkárosította őt, vagyis ennyi pénzt eltulajdonított. Az ügyvéd persze ezt csodálkozva vette tudomásul. Hogy ebben a pereskedésben a bíróság végül kinek adott igazat, kit ítelt el, ezt sem tudtuk meg soha, az újságok többé nem foglalkoztak

●

az ügyel, könnyen meglehet, hogy a felek kiegyeztek, számunkra azonban ez többé egyáltalán nem jelentett témát.

Lassan elcsitultak az arany körüli írások a sajtóban, a valós vagy valótlan mesék, az egymás közti vádaskodások, pereskedések, amiből nem vált éppen minden a szereplők dicsőségére. Számunkra és családunk számára az volt a legfontosabb, hogy mi teljesen tisztán, becsületesen kerültünk ki az aranyhistóriából, nem úgy, mint azok, akik megörökölték vagy megörökölték volna a majd 25 évig földben nyugvó kincseket.

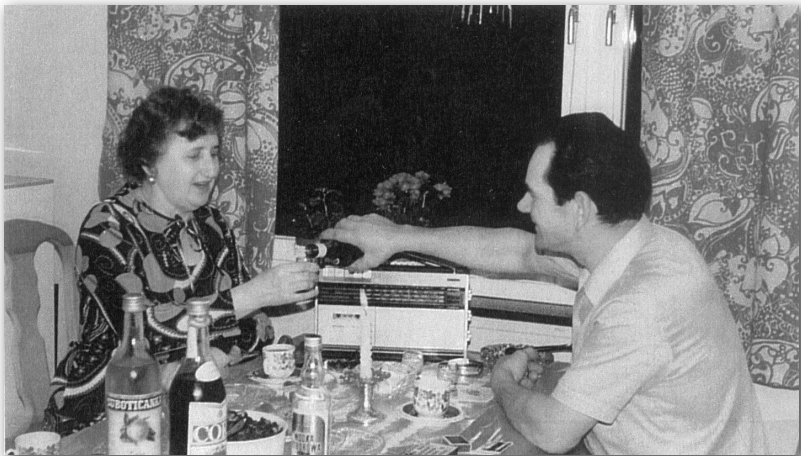
VÁLTOZÁSOK A CSALÁDBAN

Mint minden családban, így az én családban is, az idők folyamán változások következtek be, amiről meg kell emlékezni. Első helyen Erzszi nővéremről szólnék. Már említettem volt, hogy első házassága tragikusan fejeződött be, mert férjét a partizánok a magyar–jugó határon lőtték le, amikor Zagyvapálfalváról vissza akart jönni a nővéremért. Később, miután a háború viharai elcsitultak, Erzszi másodszor férjhez ment egy szabadkai szobafestőhöz, aki abban az időben elég jól keresett. Erzszi kitanulta édesanyám mellett a szabás-varrást, mestervizsgát tett ebből a szakmából, és varrodát nyitott. Jó munkája révén ismertté vált, sokan keresték fel, és volt olyan idő is, amikor segédlányokat kellett alkalmaznia. Szorgalmas munkájuk eredményeként vettek egy kis családi házat és egy kisebb gyümölcsöst. Gyerekük nem volt. Ennek a házasságnak az alkohol vetett véget. Férje mind gyakrabban nézett a pohár fenekére, és hanyagolta a munkáját. Alkoholizálása idővel olyan méreteket öltött, hogy adósságait Erzsinek kellett mind gyakrabban kiegyenlítenie. Amikor már látta, hogy ebből a helyzetből nincs kiút, döntött és otthagya részeges férjét, aki végül úgy fejezte be életét, hogy egy ilyen alkoholos állapotban cigarettával a szájában elaludt, meggyulladt az ágynemű és ő a keletkezett füstben egyszerűen megfulladt.

Erzszi számára ezután még nehezebb évek következtek. Egy időben Szabadkán, majd Újvidéken dolgozott, de nem tudott igazán talpra állni. Végül mégis rámosolygott a szerencse. 1960-ban Svédország

ipara nagy lendületet vett, és külföldi munkásokat toboroztak a mind jobban duzzadó ipar számára. Erzsi felfigyelt egy svédországi hirdetésre, amiben női munkaerőt kerestek, helyesebben éppen varrónőket. Jelentkezett, felvették, és nemsokára repülőn vitték ki Svédországba azzal, hogy azonnal munkába is állították őket. Ettől kezdve sorsa jobbra fordult. Igaz, sokat kellett dolgoznia, de biztos kenyér volt a kezében, és a jövedelméből meg tudott szolidan élni. Miután már többekévéb élsajátította a svéd nyelvet és megismerkedett a lehetőségekkel, több munkahelyet és egyben lakóhelyet is változtatva Falkenbergben kötött ki. Ez akkoriban egy fejlődő, kb. harmincezer lakost számláló kisváros volt rendezett, tiszta utcákkal. A várost gyönyörű fenyőerdő gyűrűje veszi körül és egy fél Tisza szélességű tiszta folyó, az Etran szeli át, amelyben sok lazac úszik felfelé, hogy ikráit lerakja a forrás közelében. Ilyenkor még Németországból is tömegesen özönlenek a horgászok lazacot fogni. A tengerparton hosszú homokos strand terül el, több nagy kiterjedésű kempinggel.

Erzsi azzal, hogy Svédországban dolgozott és élt, mégsem szakadt el a családtól. Minden nyáron, szabadsága idején rendszeresen hazajárt, és ilyenkor a rokonokat és az ismerősöket is körüljárta. Személygépkö-

Erzsi és Ádám svédországi otthonukban

csija mindig volt, és azzal közlekedett. Falkenbergben egyik „gammal danson” (idősek táncán) összeismerkedett egy lengyel származású svéd állampolgárral, név szerint Raczka Ádámmal, összeházasodtak, és Erzsi haláláig együtt is maradtak.

Mi Metával, később pedig Szilivel sokszor meglátogattuk őket, és náluk vendégeskedtünk néha hosszabb ideig. Svédországi tartózkodásunk idejének felét Erzsínél, másik felét pedig Ella húgómnál töltöttük el. Röviden azt mondhatom, hogy Erzsi idős korára jó anyagi körülmények között élt.

Halála hirtelen következett be, ugyanis 2002 elején agyvérzést kapott, és ugyanabban az évben február 14-én (pont az én születésnapomon!) halt meg. 2005 júliusában Ellékkal együtt Malmöből felutaztunk Falkenbergbe, és megemlékeztünk róla a sírjánál. Szabadkáról, a Bajai úti temetőből, szüleink sírjáról vittünk magunkkal maroknyi földet és rászórtuk, Szegeden pedig egy szép kis mohás, alföldi, szárazságtűrő homoki virágokból kötött koszorút csináltatunk, amelyet piros-fehér-zöld szalaggal átkötve helyeztünk a sírra.

Ella és Pista fiatalkori képe

Ezzel mintegy szimbolizáltuk Erzsi eredetét és nemzeti hovatartozását. Mécsesest gyűjtöttünk, és elmondtunk lelki nyugalmáért egy miatyánkot. Nyugodjál, Erzsikém, békében a messzi távoli svédországi temetőben!

Ella húgom az általános iskola négy osztálya után elvégezte Szabadkán a polgári iskolát. Ilyen típusú iskola a háború után már nem nyílt meg, ennek ellenére abban az időben a polgári iskolának még értelme és értéke volt. Különböző vállalatoknál (szódagyár, szobafestő vállalat) a könyvelésén dolgozott. Első házassága nem sikerült, mert macedón származású férje inkább kerülte, mint gyakorolta volna a munkát. Esküvő után egykettőre felmondta a munkahelyét, így Ella nem látta mellette biztosítottak a jövőjét, és nemsokára elváltak.

Ella második férje, aki szintén elvált volt már, szabadkai magyar fiú volt, Nagy István, akivel ma is együtt él. Pista, vagy ahogy én nevezem, a Pityu pont az ellentéte előző férjének, mert ő nagyon jó munkabírásu, végtelenül szorgalmas volt mindig. A szabóságot tanulta ki, gyönyörűen varrt, és a Željezničar nevű ruhagyárban dolgozott. Nagy igyekezetét és becsületes hozzáállását a munkához a gyár vezetősége úgy jutalmazta, hogy tizenháromszoros rohammunkás elismeréssel tüntette ki, de előléptetést is kapott és nagyobb számú munkás dolgozott a felügyelete alatt.

Ellának Szabadkán, Pista szüleinek a házában éltek. Idővel kicsinek bizonyult a lakásuk, kibővítették és komfortossá tették. Itt született meg kislányuk, Adina 1966-ban. Ella közben többször járt kint Erzsikénél Svédországban, és megtetszett neki az ottani élet, de főleg a svéd standard. Elhatározták, hogy ők is szerencsét próbálnak a jobb élet reményében, kimennek egy időre dolgozni Svédországba. Ez meg is történt, és 1969 novemberében kiköltöztek svédbe. Természetesen mindketten kaptak munkát, béreltek lakást, és új életet kezdtek. Évről évre észre lehetett venni rajtuk az anyagi gyarapodást.

Minden nyáron hazajártak, mindig nagyobb és jobb kocsival. Szüleink is, de mi is örültünk, hogy sikeres lett a kiköltözésük, és jobbra fordult a sorsuk. Akkor az volt az elképzelésük, hogy nyugdíjba kerülésük után visszajönnek Szabadkára, és a svéd nyugdíjból vígan élhetnek életük végéig. Ennek a végső célnak az érdekében vettek egy akkor

•

épülőben lévő négyemeletes házban egy szép kétszobás, összkomfortos lakást garázzsal a sugárúton. Kislányukat, Adinát magyar iskolába szerették volna járattatni, hogy későbbi iskoláztatása, vagyis továbbtanulása (esetleg tanítóképző is számításba jöhetett volna) Szabadkán lehetségessé és könnyebbé váljon. Ezt Elláékkal közösen úgy oldottuk meg, hogy Adina tőlünk és a nagyszülőktől járt iskolába. Adina jól érezte magát, sok barátnője volt, akikkel jó kapcsolatot tartott fenn, és az iskolában is szépen haladt. Ami azonban nagyon hiányzott neki, az a szülők közelsége volt, még úgy is, hogy a szülők évente többször is hazajöttek, a nyári vakációt pedig minden évben együtt töltötték

Anyukám a két unokájával

•

Svédországban. Mi úgy tekintettünk Adinára, mint saját gyerekünkre, utazásaink alkalmával magunkkal vittük, így jutott el ő is velünk hosszabb nyaralásra Olaszországba, Triesztbe, a gyönyörű Garda-tóra, Németországba, Münchenbe. Itt neki persze korára való tekintettel, legjobban az Isar folyó partján fekvő kempingben a vadkacsák etetése tetszett. A szülők utáni vágyakozása és a saját otthonuk hiánya idővel olyan erőt vett rajta, hogy az általános iskola hetedik osztályának befejezése után saját kívánságára Svédországban maradt a szülőkkel. Elláék végül rájöttek, hogy a kislánynak talán mégis nagyobb lehetőségei lesznek később Svédországban, mint Jugoszláviában. Úgy is történt, miután Adina kint befejezte az iskoláit, ő is munkába állt, és most már mindhárman dolgoztak. Közben Falkenbergben kölcsönre vettek egy házat az Etran folyó partján, azonban nemsokára kiderült, hogy a havi részlet és a kamatok olyan magasak lettek, ami miatt már nem érte volna meg végig fizetni, ezért túladtak rajta.

Adina Cilával Szegeden

•

Időközben Adina férjhez ment egy szabadkai magyar fiúhoz, Répási Zoltánhoz, átköltöztek Malmöbe, de a házasság hamarosan felbomlott. Adina másik élettársa kapcsolatából, a svéd származású Walmann Görantól született egy kislánya, Cecília 1996-ban. Mi más tettek volna Elláék, mint hogy a lányuk és unokájuk utáni vágyakozásból ők is átköltöztek Malmöbe. Ott vettek egymáshoz közel az egyik új lakótelepen egy-egy társasházi lakást, nem messze az E-6-os autóúttól, a nemrég megépített Malmö és Koppenhága közötti, tengert átívelő híd közelében.

Sikeres horgászat a Balti-tengeren

Miután kitört 1990-ben Jugoszláviában az értelmetlen, véres testvérháború, és az ország alkotóelemeire hullott szét, bizonytalanná vált az egész helyzet az országban. Ők sem látták értelmét a szabadkai lakás további fenntartásának, és eladták a garázzsal együtt. Nagy veszély fenyegette őket is, és mindenki mást, főleg azokat, akik nem laktak a lakásukban, hogy a beáramló szerb menekültek feltörnek és elfoglalják. Ettől függetlenül ma is minden nyáron vissza-visszatérnek Szabadkára, a szülővárosba. Pista, aki egyébként fiatalkorában focizott is az egyik szabadkai csapatban, nagyon szereti a várost, a honvagy időnként erősebben lép fel nála, mint Ellánál. A Jugóban eltöltött munkaévek után mindkettőjüknek nyugdíj is jár, amit minden nyáron felvesznek. Amióta mi itt élünk Szegeden, rendszeresen eljönnek hozzánk, hasonlóan, mint ahogy mi is kijárunk hozzájuk Svédországba.

A PALICSI-TÓ TRAGÉDIÁJA 1971-BEN

Amint azt már előbb említettem, én már 1958-ban és 1959-ben vizsgáltam a tó vizének apró, mikroszkopikus élőlényeit. Miután 1966-ban átmentem a vízművekhez, tulajdonképpen itt is a tó vízminőségét vizsgáltam. Közben a magiszteri disszertációm is a tó zooplanktonjáról írtam (apró állati szervezetekről), amit három éven át kutattam. Ugyanakkor a vízművek laboratóriumában a víz vegyi vizsgálata is rendszeresen folyt, amit Tóth B. Anna és Lehoczki Imre végeztek. Mint ahogy az a laboratóriumokban lenni szokott, állandóan konzultáltunk egymással, és megvitattuk az eredményeinket. Én nagyon sokat besegítettem a vegyi vizsgálatokba, odafigyeltem és értékeltem a víz vegyi összetételét is. Eközben sokat olvastam, más hasonló sekély tó vizéről. Ebben nagy segítségemre volt dr. Vámos Rezső barátom, aki a Szegedi József Attila Tudományegyetem adjunktusaként a vizek mikrobiológiájáról tartotta előadásait. A másik irodalmi forrásom Tóth László és dr. Felföldy Lajos, mindketten a VITUKI (Vízügyi Tudományos Kutatóintézet, Budapest) tudományos munkatársai, akiknek közbenjárására bejáratos lettem a VITUKI könyvtárába, és ily módon megismerkedhettem a magyar kutatók eredményeivel. A harmadik támaszom, a tihanyi Limnológiai Kutatóintézet munka-

társai közül különösen dr. Bíró Péter tudományos munkatárs volt a segítségemre, aki bevezetett az intézet azon helyiségébe, ahol a Balatonról addig megjelent összes írás hozzáférhető volt. Ebből a hatalmas anyagból bármelyiket megkaphattam és felhasználhattam.

Az az öt év, amit a szabadkai vízműveknél töltöttem el, úgy mondhatnám, hogy a tanulás és az irodalmazás éveit voltak, amit gimnáziumi tanárként kötött munkaidőm miatt sohasem tehettem volna meg. A magiszteri diplomát már megszereztem, a doktori disszertációt az Újvidéki Egyetemen bejelentettem. A témakörbe vágó irodalmazás részemről nagyban folyt, amikor 1971 májusában katasztrófális halpusztulás kezdődött a Palicsi-tóban.

A vízművekben végzett többévi vizsgálataink, valamint a Tóth László által vezetett vizsgálatok alapján számunkra nem volt meglepő a nagy halpusztulás. A tények ugyanis, amelyek kiváltották ezt a jelenséget röviden és vázlatosan a következők voltak:

1. A város és iparának szennyvizei évtizedeken keresztül tisztítatlanul ömlöttek be a tó nyugati nyúlványába. Ezt még meggyorsította Szabadka iparának aránylag gyors és nagyméretű fejlődése, különösen a vágóhíd és húsgyár, valamint a több vegyigyár közül a Zorka kénsav- és műtrágyagyár szennyvizeinek mennyisége. A központi vízmű kiépítésével a lakosság vízfogyasztása is drasztikusan megnövekedett. Mindkét tényező a keletkező szennyvíz mennyiségét növelte, és összetételét negatív irányba változtatta meg.
2. A tóra nézve az előbb említett változások több negatív hatást váltottak ki. A tó tehát kettős szerepet töltött be: nyugati ágába befogadta a tisztítatlan szennyvizet, északi ágába pedig a fürdőzőket. A tó tulajdonképpen a város szennyvizeinek befogadója és egyben tisztítója (oxidációs tava) lett. Ezt a kettős feladatot azonban ez a sekély és aránylag kisméretű tó nem volt képes a végtelenségig átvállalni, és a maga módján reagált rá.
3. A vizsgálatok azt mutatták ki, hogy a tó fenekét vastag (néhol egy méter) bűzös fekete iszap borítja be. Ez az iszap hosszú

évtizedeken át halmozódott fel, és teljes oxigénhiány volt rá jellemző, aminek következtében kén-dioxid (záptojás szagú) gáz halmozódott fel benne. Ez a gáz erős idegméreg lévén minden élőlényt (kivéve egyes baktériumokat) megöl.

4. A szennyvízzel nagy mennyiségű foszfor- és nitrogénvegyület került a tóba, ennek következménye lett a víz magas biológiai termőképessége, ami nagy algaszaporodással vált láthatóvá. A tó vize teljesen bezöldült a sok algától, átlátszósága mindössze 10-15 cm lett. A vizet az algák beárnyékolták, ebből kifolyólag a hínárfajok eltűntek, később pedig a nád is gyér lett, a tó nyugati ágában a nád erősen pusztulásnak indult

Katasztrófális halpusztulás (1971)

és ezáltal elvesztette szűrőképességét, úgyhogy a szennyvíz negatív hatása mind jobban előrehaladt a tó fürdésre kijelölt része felé. Ilyen súlyos állapotba került a tó 1971. május első hetében, amikor elkezdődött a tömeges halpusztulás.

Még egy tényezőt említenék meg, az pedig a nagy bolharák-invázió (több mint 2000 egyed/liter), amely megelőzte a halpusztulást. Olyan mennyiségben jelent meg ez az apró (2-3 mm-es) rákocska a vízben, hogy a tó vize vörös lére hasonlított. Ezután már szinte törvényszerűen bonyolódtak le az események: a sok bolharák kilegelte az algákat, a víz teljesen átlátszóvá vált, de alga hiányában és a fotoszintézis leállításával teljes oxigénhiány keletkezett. Május 1-jén egy meteorológiai jelenség is hozzájárult ehhez a katasztrófához. Azokban a napokban ugyanis esős idő állt be, amely légnyomáscsökkenéssel egybekötve jelentkezett. Az iszából a felhalmozódott kén-hidrogén buborékok formájában felszabadult, és előbb a vízbe, onnan pedig a szabadba emelkedett. Adott volt tehát minden tényező (az oxigénhiány, a kén-hidrogén felszabadulása) a nagyarányú halpusztulás beindulásához.

A lakosságot, de a város vezetőségét is rémületbe ejtette a látvány, hogy a halak óriási tömegei a vízfelszín közelében úsznak, és levegő után kapkodnak. Végeredményként több vagon hal pusztult el, a víz büzlött a töméntelen haltetemtől. A városi egészségügyi szervek – hogy megelőzzék az esetleges fertőzéseket – betiltották a fürdést a tóban. A tó tehát elvesztette üdülőtavi és halászati jellegét, ezért sürgős lépéseket kellett tenni ennek az áldatlan helyzetnek az orvoslására.

A széles körű és mindent átfogó terv kidolgozására és kivitelezésére a város vezetősége a Bacsí Sándor mérnök által vezetett Építőmérnöki Intézetet bízta meg. Az említett intézetnek azonban csak részben volt meg a megfelelő szakembergárdája, ezért került sor a csapat kiegészítésére különböző szakemberekkel. Ekkor hívtak át engem is ebbe az intézetbe, hogy vegyek részt mint hidrobiológus a tó szanálási és felújítási munkálataiban. 1971 nyarán tehát a vízművekből másodmagammal átkerültem új munkahelyemre. A feladatom az volt, hogy hozzak létre és szervezzek meg egy vízkutató laboratóriumot. A kihívás nagy volt, de egyben változatos és izgalmas munkát

helyezett kilátásba. Elvállaltam, és teljes erőmből hozzáfogtam az új célok megvalósításához. Szerencsém is volt, mert a laboratórium felszerelésére az intézet elegendő összeget biztosított számomra. A beszerzésekben nagy segítségemre volt Lehoczki Imre, aki ügyes vegyész létére egy-kettő beindította a víz vegyi elemzéseit, magam pedig egy jó minőségű kutatómikroszkóp beszerzése után hozzáfoghattam a víz apró szervezeteinek a vizsgálatához.

Az új munkahelyemen a hidrobiológiai osztály megszervezése mellett másik fontos és jelentős feladatomból is volt, és pedig hogy részt vegyek a Palicsi-tó szanálása – felújítása – körüli tervek kidolgozásában. Ez igen bonyolult feladat volt, és különböző profilú szakemberek vettek benne részt, de külföldi tapasztalatok is segítségünkre voltak. Végül elkészült a tó rendbetételének programja, amely dióhéjban a következőket tartalmazta:

- a tó vizének leeresztése és az iszap kiszáritása,
- az iszap eltávolítása,
- ipari vizek tisztítása,
- a város szennyvizeinek biológiai tisztítása,
- harmadfokú víztisztítás,
- a tó újratöltése vízzel (Duna, Tisza, Kőrös-patak, rétegvizek, talajvizek, halastavi vizek, foszfortalanított vizek),
- vízfelhasználás,
- a többletvizek elvezetése.

Ezeknek a nagy horderejű munkálatoknak minden fázisáról külön könyvet lehetett volna írni. Én akkor egy kis 120 oldalas könyvecskében, *A Palicsi-tó felújítása* címmel leírtam az egész szanálási programot azzal a céllal, hogy a lakossággal megismertessük a munkálatok tartalmát és menetét. A munkálatok lefolyásáról számos tudományos és szakcikk jelent meg, de az újságok is igen terjedelmes és sokszor kritikus, sőt néha elmarasztaló írásokon keresztül követték a nagy vállalkozást. Az újságírók nagy része mégis az évszázad vállalkozásának nevezte. A felújítás egyébként 1971-től 1975-ig tartott, amikor megtörtént a tó feltöltése vízzel. Egyes műtárgyak azonban csak

•

később készültek el. Így csak 1980-ban fejezték be a peremcsatorna kiépítését, amely megvédte volna az üdülőtó vizének tisztaságát. Egy másik igen jelentős műtárgy, a Tisza–Palics-csatorna kiépítése csak a 90-es évek derekán fejeződött be. Ennek a csatornának a beiktatásával vált végre lehetővé, hogy kritikus nyári időben a tó a Tiszából kapjon elegendő vizet, vagyis tartani tudjon egy olyan vízszintet, amelyre a tónak a turisztikai szezonban szüksége van.

A tervezésben megjelölt objektumok részben megépültek, más kérdés azonban, hogy ez az egész leírt vízrendszer hogyan működik, illetve hogyan működtetik. A tájékoztatás kedvéért felsorolok néhány olyan építményt, amely meg sem épült, illetve, van, ami megépült, de nem működik céljának megfelelően. Nem épültek meg az iparban az elsődleges tisztítóberendezések, kicsinek bizonyult a központi tisztítótelep, nem működik a peremcsatorna, nem ásták meg a Tisza–Palics-csatornából a Ludasi-tó felé elágazó csatornát, nem épült meg a Ludast elkerülő peremcsatorna, a foszfortalanító megépítése teljesen elmaradt és elfelejtődött. A felsorolt objektumok hiánya, illetve nem működtetése mindkét tóban sok kedvezőtlen folyamatot váltott ki, ami csökkenti a Palicsi-tó turisztikai értékét és a Ludasi-tónak mint természeti rezervátumnak a megőrzését. Ezekről azonban nem is írnék többet, mert nagyon bele kellene mélyednem a szakmai magyarázkodásba. Biztosra vehetjük, hogy a két tóval ma is gondok vannak, a két tónak továbbra is gondját kell viselni, a két tavon megfontolt ökológiai szemléletű tóművelést kell alkalmazni. Mindehhez azonban megfelelő szakértelem, de nagyon sok pénz is kell. Ez már legyen a jövő nemzedék feladata!

SZÜLEINK ITT HAGYNAK BENNÜNKET

Amikor 1948 novemberében megtörtént a polgári, majd 1949. augusztus 6-án az egyházi esküvőnk, még mind a négy szülő élt, és lélekben abban bízott, hogy kettőnk életének összefonódása szerencsés és boldog lesz. Azonkívül élt még az én nagymamám is, így öt szülő, az én két lánytestvérem és Meta fivére kívánt nekünk boldog házasságot. A sors valahogy úgy hozta, hogy vagy az egyik, vagy a másik szülő

•

közeliében éltünk. Házasságunk első három évében Meta szüleivel Palicson laktunk egy földel alatt a Spliti fasor (Splitska aleja) 19. szám alatti villában, majd amikor beköltözködtünk a városba, az én szüleimmel éltünk egy házban. Ha most visszaemlékszem életünknek ezekre a szakaszaira, persze akadtak kisebb nézetbeli különbségek közöttünk, hisz ez természetes is, mert mi már egy másik nemzedékhez tartoztunk, más körülmények között dolgoztunk, éltünk. Nekünk, tekintettel arra, hogy állami állásban voltunk, még hozzá tanári-nevelői pályán, erősen figyelembe kellett vennünk az állam elvárásait, az egypártrendszerből adódó mozgási és viselkedési lehetőségeket. Szüleink ezzel szemben sokkal önállóbbak, szabadabbak voltak, és kevésbé függtek az állami szervek megszorító, legkevésbé sem demokratikus, hanem inkább polgárelles intézkedéseitől.

Az I. világháborút követően Magyarország szétszabdalása következtében mindkét család egy másik, addig ismeretlen hatalom fenntartása alá került. Meta családját ez különösen súlyosan érintette. Elsősorban, édesapjának fel kellett adnia azt az elhatározását, hogy Pesten, az orvosi egyetemen tanulhasson. A határok értelmetlen és igazságtalan meghúzása után hazatért szülővárosába, a Tisza menti Magyarokiszára.

Mivel a Trianont (a magyar Golgotát) sem akkor, de élete végéig sem tudta igazságosnak elfogadni, ezért nem volt hajlandó az új hatalomnak felesküdni, amiből kifolyólag semmilyen hivatali állást nem tölthetett be, pedig az érettségi bizonyítvány birtokában, amelyet a szegedi piaristáknál szerzett, mindenképpen alkalmas lett volna legalább egy aránylag jó tisztviselői állás betöltésére. A szerb nyelvet elvből sohasem sajátította el, így hát nem maradt számára más választás a megélhetéshez, minthogy átvegye szülei birtokát, és azon gazdálkodjon. Beállított egy jól működő mintagazdaságot Ustorkán, Kispiactól nem messze (Szabadka és Magyarokiszá között). A birtok a közismerten bőtermő bácskai zsíros fekete földekkel körülvett jellegzetes tanyavilág közepén terült el. Az akkori időkhöz mérten korszerű gépeket állított be, és megfelelő agrotechnikával aránylag jó életkörülményeket biztosított családjának. Ámde a gyerekek (két lány és egy fiú) lassacskán felcseperedtek, óvoda- és iskolakötelesek

•

lettek, amit még Magyarországon végeztek el. Mivel azonban Kani-
zsán a polgári iskolán kívül más középiskola nem működött, ezért
nagyobb városba vagy annak közelébe kellett áttelepülnie a családnak.
Az említett célok elérése érdekében a 30-as években Palicsfürdőn
megvásároltak a tóhoz viszonylag közel egy szép villát gyümölcsös-
sével és szőlőskerttel a Nefelejcs (Sređojina) utca 3. szám alatt a Marković
nevű tulajdonostól. A gyerekek innen jártak be villamossal a szabadkai
gimnáziumba. Aránylag békésen telt az életük egészen a II. világhá-
ború végéig, amikor – oly sokakhoz hasonlóan – a Tóth családot
is megfosztották minden vagyonuktól. Később ugyan lassanként
vissza tudtak ügyeskedni egyet s mást, de a szülők nehezen tudták
visszanyerni lelki egyensúlyukat. Főleg a családot ért csapások miatt
szenvedtek sokat. Az orosz megszállást a legfiatalabb gyerek, a 16 éves

Meta szüleinek fiatalkori képe

Inke lányuk sínylette meg legjobban. A másik nagy tragédia akkor érte a szülőket, amikor Pista fiuk 22 évesen pilótaként életét veszítette repülőszerencsétlenségben Zágrábnál. Így maradt meg a három gyerek közül egyedül Meta.

A szülők közül elsőként Meta édesapja hagyott itt bennünket, pedig nem ő volt a legidősebb. 1956 nyarán előbb sárgaságot kapott, az alapos kivizsgálás után megállapították, hogy májrákja van. Ekkor mindössze 56 éves volt, fizikai erejének teljében. A betegsége villámcsapásként hatott ránk, szinte hihetetlennek tűnt, hogy egy ilyen erős izomzatú embert a betegség el tud pusztítani. Pedig így történt, mert lassan-lassan elfogyott, és a következő év (1957) tavaszán, vagyis márciusban már el is temettük. Meta anyukája így korán, vagyis 50 évesen megözvegyült. Az aránylag nagy kert és gyümölcsös (17 kapa) gondozása a nyakába szakadt, emberekkel műveltette. Hosszú éveken át az egyedülletet nehezen viselte el, de hallani sem akart arról, hogy elhagyja otthonát, és beköltözzön hozzánk, a városba. Hogy magányán enyhítsünk, Metával szinte naponta kijártunk hozzá Palicsra.

Sajnos mi hosszú évekig munkánk mellett még tanultunk is (egyetemi tanulmányaink, magisztrálás, doktorálás, Meta tanügyi tanácsosi tevékenysége), így nem tudtuk gondjait teljes mértékben átvállalni. De amint valamelyest felszabadultunk (1975 után), átvettük a kert megművelését és a ház körüli park karbantartását. Mindez csak úgy volt lehetséges számunkra is, hogy kis traktorral és a hozzá kapcsolható földmunkáló és permetező szerszámokkal sikerült a kertet művelésbe fogni. Az egész kertet vízvezetékcsövekkel hálóztuk be, és locsolásra alkalmassá tettük. A kert meghálálta munkánkat, mert megtermett benne minden zöldség- és főzelékféle: krumpli, tök, mák, hagyma, bab, borsó, paradicsom stb. A gyümölcsök közül pedig többfajta sárgabarack, szilva, meggy, körte, piszke, ribizli, málna, szeder, moggyoró, dió stb. Csak hogy megemlítsen, 1989-ben 13 métermázsza sárgabarack termett a kertben, amit részben felhasználtunk, értékesítettünk, a többiből Hubával saját magunk főztünk illatos pálinkát. Anyukának az újjávarázsolt kert nagyon tetszett, többször is megfigyeltük, hogy kiment a kertbe, végigszemlélte a gyümölcsfákat, és csipegetett a termésből. Különösen azt értékelte, hogy jól, szinte szakszerűen

•

válogattuk össze a jobbnál jobb gyümölcsfajtákat, és tudatosan met-
szettem alacsonyra őket.

Mint már említettem, a városi házunk 180 m² alapterületű volt,
és ugyanilyen nagyságú az alagsor is. Nagymama sokáig velünk volt,
addig, amíg Hubára vigyázni kellett, sőt még főzött is ránk. Csak
akkor húzódott vissza az aktív munkától, amikor már igen magas
volt a kora. Jól viselte öreg éveit, reumától ugyan szenvedett, hol
az ujjaiiban érezte, hol a lábaiban jelentkezett a fájdalom, de szervi
baja nem volt. A napi sajtót, a *Magyar Szót*, még 97 éves korában
is végigolvasta. Úgy éreztem, de ma is vallom, hogy jól érezte magát
köztünk, az egész család megbecsülte és tisztelte. Hubának meséket
olvasott fel, vagy az újságból olvasgatott neki, a kisgyerek meg hozzá-
simulva hallgatta pipával (hüvelykujjával) a szájában Ómama szavait.
Így éltünk mi, négy nemzedék egy fedél alatt a szabadkai házban, de
mégis külön lakásban, egészen 1973 nyaráig, amikor a mi Ómamánk
végelgyengülésben itt hagyott bennünket.

Édesapám a 70-es évek elején beadta az iparendélyét, és becsuk-
ta az asztalosműhelyt. Kettőjük közül édesapám egészségi állapota
volt gyengébb. Ez abból is adódott, mint ahogy azt már említettem,
öt évet húzott ki az I. világháborúban, sokat fagyoskodott az orosz
fronton, asztmás lett, elég sokat köhögött, mindezt még megtette
az erős dohányzás is, amiről, igaz, időskorában sikerült lemondania,
de a szervezetét ez mégiscsak megviselte. Végül 1974-ben kórházba
került, nemsokára pedig, vagyis 79 éves korában ő is itt hagyott
bennünket.

Édesanyám meg Adina, Ella húgom kislánya maradt velünk. 1978-
ban azonban édesanyám pajzsmirigyproblémára kezdett panaszkodni.
Először a szabadkai kórházba vittük, majd leutalták Újvidékre, az
onkológiai klinikára, Kamenicára. Alapos kivizsgálás után az orvosok
műtétet javasoltak, amibe elsősorban neki kellett volna beleegyeznie.
Amikor tolmácsoltam neki a diagnózist és a beavatkozást (mert nem
értette meg szerbül), akkor azt mondta nekem: „Édes fiam, ha már
így van, vigyél engem haza, én ezeket az embereket itt meg sem értem,
én már sokat éltem, és ha meg kell halnom, akkor otthon akarok
köztetek meghalni.” Megpróbáltam édesanyámat rábeszélni, hogy

gondolja meg, hátha... De olyan erős lelki elhatározással ismételtette továbbra is a már említett szöveget, hogy nem maradt más hátra, mint hazaindulni vele Szabadkára. Mind a két lánytestvéremet értesítettem a helyzetről, és úgy döntöttünk, hogy először Erzsi jön haza Svédországból ápolni, majd utána Ella szintén Svédországból. Betegségét hősiiesen viselte, végül is 1978 karácsonyán hunyta le szemét.

Közben csináltattunk kriptát az ő kívánságára, oda áttemettük Ómamát, édesapámat, és ő is ide került. Így együtt nyugszanak, mint ahogyan az életüket is együtt élték le. A temetésén Ella és én vettünk részt, mert a zimankós tél kellős közepén Erzsi már nem mert neki-vágni a hosszú útnak. Édesanyám halála engem nagyon megviselt, mert tudom, hogy mennyit harcolt, dolgozott értem, hogy legalább én, a fia tovább tanuljak, és könnyebb életem legyen, mint nekik volt. Édesanyámhoz fűződő kapcsolatom mindig bensőséges volt, hősiességét valamilyen cél érdekében mindig példaképnek tartottam. Az anyai szeretetnél nincs hatalmasabb és csodálatosabb érzés: ez a

A halálos beteg Édesanyám mellett

•

jóságból, aggodásból, segíteni akarásból szőtt háló az, ami a családot összetartja. Mutatja az utat. Nélküle szürkévé válna az élet, és hiábavaló minden földi gyönyörűség. Az ő halálával úgy éreztem, hogy akkor lettem igazán árva, amikor ő már nincs mögöttem, de talán a csillagok közül most is látja, figyeli sorsom alakulását. Ő valóban a szeretet meleg ölelésében költözött el örökre közülünk.

Így temettem el mindhárom ősömet, akiket nagyon szerettem, nyugodjanak békében!

Végül az előttünk élő generációból már csak Meta anyukája maradt meg. Ő volt köztük a legfiatalabb, mert 1907-ben született. Élete vége felé kezdett betegeskedni, mind erősebben kiütött rajta a Parkinson-kór és a szklerózis, olyannyira, hogy ha a kert távolabbi részébe ment ki, nem talált vissza a lakásába. Emiatt asszonyt is fogadtunk mellé, akit azonban nehezen tűrt meg maga mellett. Még ilyen súlyos állapotban is rendezni tudta magát mindaddig, amíg erős agyvérzést nem kapott, és többé már nem is tért magához. Esméletét keddről szerdára virradó éjszaka vesztette el, és vasárnap hajnalban hunyt el szép csendben. Mi ketten Metával ezekben a napokban állandóan mellette voltunk. Ez 1987 szeptemberében történt, és őt is a palicsi temetőben, a családi kriptában helyeztük örök nyugalomra.

Mind az öt ősünket, akikkel rövidebb-hosszabb ideig együtt éltünk, a katolikus egyház szertartásai szerint helyeztük örök nyugalomra.

Igaz, hogy mi az 1991-ben beindult délszláv háború veszélyeztetettsége miatt Szabadkáról átköltöztünk Szegedre, de ők ott maradtak az ősi földben: a Szöllősiek a Bajai úti, a Tóthok pedig a palicsi temetőben. Sírjaikat gondozzuk, időnként virággal és imával emlékezünk rájuk.

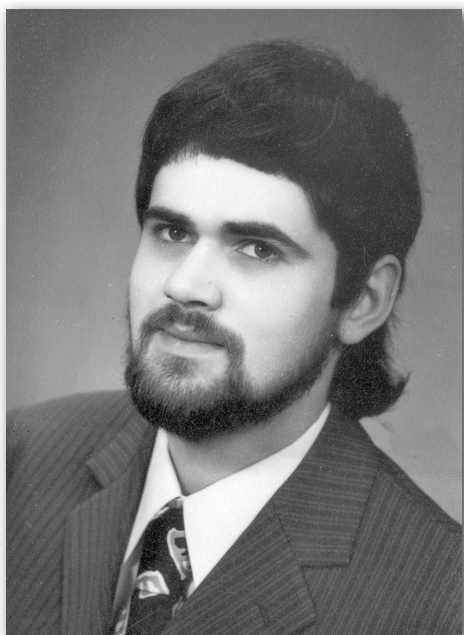
AZ 1970-ES ÉVEK ESEMÉNYEI

Meta az 1970-es évek elejéig a szabadkai tanítóképzőben dolgozott, mindaddig, amíg fel nem merült a vajdasági tanügyi szervek részéről egy korszerű koncepció alapján létrehozandó új gimnázium megszervezésének és beindításának szükségessége Szabadkán, amit Lidija

•

Dmitrijev szakmai tanácsaival a későbbiekben mindvégig odaadóan és önzetlenül támogatott. A jövődő gimnáziumban is két irányzatot láttak elő: a nyelvit és a matematikait. Metát kérték fel, hogy a nyelvi irányzat programjának kidolgozásában vegyen részt. A régi klasszikus gimnáziummal szemben a kíváncsóság az volt, hogy a nyelvek, főleg az idegen nyelvek jóval nagyobb óraszámúval és gyakorlattal kerüljenek be a programba. Meta tehát 1971-ben átkerült a nyelvi-matematikai gimnáziumba, ahol egykori volt tanítóképzős diákunk, dr. Horváth Mátyás lett az igazgató. Ő az új iskola számára megteremtett minden lehetséges erkölcsi, politikai és anyagi támogatást. Az új gimnázium rövid időn belül jó hírnévre tett szert, és vonzotta a jó képességű magyar fiatalokat Délvidék egész területéről.

*

Az egyetemista Huba

•

Huba 1971 tavaszán fejezte be a gimnáziumot, leérettségizett, és részéről megtörtént a pályaválasztás is. Már középiskolában erős vonzalmat érzett a gyenge áramú készülékek iránt, így amikor választani kellett a jövőjéről, világos volt, hogy az elektromossággal kapcsolatos pályát fogja választani. Egyébként középiskolás korában is már ún. „róka-kereső” készülékével díjat nyert, ami még jobban arra ösztönözte, hogy villamosmérnöki pályára menjen. Három egyetemre adta be a pályázatát: Belgrádba, Szarajevóba és Zágrábba. Belgrádban és Zágrábban egyaránt sikeres lett a pályázata, de ő a két város közül a zágrábi elektrotechnikai fakultást választotta, és ide iratkozott be. Így lett (öt évig) zágrábi diák, amire később is nagyon büszke volt, mert nagyon megszerette a zágrábi légkört, magát a várost és a kollégákat.

A zágrábi éveknél úgy lett vége, hogy egy latin és horvát nyelvű villamosmérnöki diplomával tért haza. Mi Metával részt vettünk Zágrábban a mérnöki diploma ugyancsak ünnepélyes kiosztásán, és úgy döntöttünk, hogy többéves egyetemi tanulmányainak sikeres

Az esküvő

befejezésére Hubát megajándékozzuk egy Zastava 101-es típusú személyautóval. Azokban a 70-es években mindketten elég jól keresünk, úgyhogy ezt akkor minden különösebb megerőltetés nélkül megtehettük.

Már a középiskolában összeismerkedett a jövődöbeli feleségével, ebből udvarlás lett, ami Zágrábban is folytatódott. Huba diplomálása után összeházasodtak 1978 tavaszán Gálfi Kalocsai Juliannával, Jutkával, aki biológiát hallgatott a zágrábi egyetemen, de még nem fejezte be. Házasságkötésük után Hubának be kellett vonulnia katonának. Huba arra kért bennünket, hogy ott lakhassanak nálunk, mivel a mi házuk nagy volt, és nekik is tudtunk lakhelyet biztosítani. Természetesen tartottuk, hogy a fiatalok ezen kérelmének minden további nélkül eleget teszünk. Így költözködött hozzánk Jutka, ott tanult, közben a diplomáját készítette, majd azt meg is szerezte.

Bevonulását követően Huba a zombori repülőtéren katonáskodott, ahol mi is többször meglátogattuk, de minden alkalommal láttuk rajta, hogy nagyon nehezen viseli el a katonáskodást. Itt, a katonaságban találkozott talán életében először primitív emberekkel, akik egy egészen más világból jöttek, ehhez párosultak öhozzá képest a szintén primitív altisztek, akik közvetlen feljebbvalói voltak. Közben még itt, Zomborban vakbélgyulladást kapott, és a zombori kórházban megműtötték, így legalább egy rövid időre kivonta magát lelkileg a nehéz és végtelenül kellemetlen, együgyű katonai szolgálat alól. A zombori alapkiképzés után áthelyezték Szlovéniába, Postojna városba, a híres Postojnai-barlang közelébe. A város körüli egyik hegy csúcsán volt az a radarállomás, ahová őt mint diplomás mérnököt kihelyezték. A monoton katonai életet Jutka időnkénti látogatásai törték meg.

Huba itthon is vallotta, de a kaszárnyában is többször nyilvánosan kifejezte negatív véleményét a katonaság intézményéről. Ezt akkor sem rejtette véka alá, amikor az ezredes egy sorakozó alkalmával tizedesi rangot kínált fel neki. Az ezredes és a többi tiszt legnagyobb megrökönyödésére azonban ő ezt kerek perccel visszautasította. A katonai szemszögből magáról kialakított negatív véleményt valamelyest enyhítette azzal, hogy a tisztek rádióit, a kaszárnya műszaki felszerelését szakszerűen javítgatta, sőt még egyeseknek hazulról házi pálinkát is

vitt ajándékba. Egész magatartásával igencsak hasonlíthatott a Švejk típusú pacifista bakához, amibe már némi megvetés és lenézés is vegyült. Ebből azonban következményként az az előnye származott, hogy a későbbiek folyamán soha nem hívták be se gyakorlatra, se tartalékosnak. (Ebben nagyon hasonló volt a sorsa az enyémmel!)

Így fejeződött be minden rangfokozat nélkül (akárcsak nálam) Huba dicstelen katonai pályafutása a jugoszláv hadseregben, a mi legnagyobb megelégedésünkre.

Miután leszerelt a katonaságból és hazajött, a szabadkai postán helyezkedett el aránylag jó fizetéssel.

Jutka a diplomai képezésével biológusként a Szabadkai Vízművek vízvizsgáló laboratóriumában kezdett el dolgozni.

DOKTORÁLÁSOM AZ ÚJVIDÉKI EGYETEMEN

Amint azt már említettem, 1971-ben bejelentettem a doktori disszertációm iránti kérelmemet az Újvidéki Egyetemen hidrobiológiából. A kutatás előkészületeinél tartottam, amikor hirtelen bekövetkezett a Palicsi-tó tragédiája. Az Építőipari Kutatóintézetben a Palicsi-tó szanálásával (felújításával) kapcsolatban nagy feladatot kaptam én is, olyannyira lefoglalt ez a munka, hogy egyelőre le kellett fékeznem a disszertációval kapcsolatos kutatásaimat. A tavak szanálásáról szóló irodalmat kellett tüzetesen áttanulmányoznom, hogy megtudjam, más országokban ilyen vagy hasonló esetekben hogyan fogtak hozzá a tönkrement tavak felújításához. Ennek a problémakörnek a tanulmányozása közben akadtam rá egy svédországi példára.

Växjö város mellett, Közép-Svédországban van egy kis, egy km² terjedelmű tó, a Trummen-tó. Mélysége mindössze két méter. Ebbe a sekély tóba vezették bele egy textilgyárnak a tisztítatlan szennyvizzeit. Az eredmény hasonló lett, mint a mi Palicsi-tavunké, vagyis tönkrement: fenekét fél méter vastag anaerob, fekete, bűzös iszap borította be, nyáron a víz átlátszósága a nagytömegű alga miatt 20 cm volt, a hínár a vízből kipusztult, télen a jég alatt oxigénhiány miatt rendszeresen jelentkeztek halpusztulások. A város elrendelte a tó felújítását – meggyógyítását. A tó körüli munkálatok legnagyobb problémája az

iszap eltávolítása volt, amit azonban sikeresen megoldottak, ugyanis 600 000 m³ iszapot sikerült a vízzel együtt kiszivattyúzni a tóból. Szennyvizet nem vezettek többé a tóba, és jó minőségű vízzel töltötték fel. Én már ebben az állapotban láttam a tavat, amikor személyesen eljutottam oda, és a leírásokból is olvastam a sikeres vállalkozás eredményeiről. Ez a svéd példa nagy hatással volt rám, és a Palicsi-tó szanálásánál nagy hasznát vettem a szerzett tapasztalatnak, úgyhogy egyes technológiai elemeket be is iktattunk a szanálási programba.

Rendszeres, évenkénti svédországi látogatásaink során, amikor a két lánytestvérem vendégei voltunk, minden alkalommal szenteltünk időt arra is, hogy meglátogassunk egy-két tavat, amelyekből vízmin-tákat szedtem, planktonhálóval pedig apró élőlényeket szűrtem ki a vízből. A mintákat hazahoztam, mikroszkóp alatt megvizsgáltam és összehasonlítottam a mi alföldi sekély vizeinkben élő élőlényekkel. A különbség nagy volt, mert a skandináv tavakban egészen más apró, mikroszkopikus élőlények élnek, mint a mi tavainkban.

Közben elkészült a Palicsi-tó szanálási programja, és én valamivel több időt szentelhettem a doktori disszertációm anyagának feldolgozására.

Végül megírtam a doktori értekezésemet, amelynek a következő címet adtam: *A Pannon-medence sekély tavai felgyorsuló eutrofizálódásának fő tényezői*, amely szerbül így hangzott: *Uzroci ubrzane eutrofizacije plitkih stajaćih voda Panonske nizije*.

Három tavat vizsgáltam rendszeresen, több éven keresztül, éspedig: a Palicsi-tavat, a Ludasi-tavat és a baranyai Kopácsi-tavat.

Munkám egyik feladata az említett tavak vizének vegyi összetétele, hogy megállapíthassam, külön-külön milyen tótípushoz tartoznak. Így derült ki, hogy a Palicsi- és a Ludasi-tó vegyi összetételét Szabadka város szennyvizei döntően befolyásolják. Mindkét tó vize nitrogén- és foszforvegyületekkel erősen terhelt, aminek következtében az előregedési folyamatban – eutrofizációban – igen előrehaladott állapotban vannak. Biológiai produkciójuk túlzottan magas, ami a nagy algásodásban öltött testet, és vizük igencsak intenzív zöld színűvé vált, minimális átlátszóságúak, ami a turizmus szempontjából hátrányos. A két tó a valamikori szikes jellegét elvesztette és nátrium-szulfátos tóvá

alakult át. Ez a vegyi átalakulás nem természetes úton következett be, hanem a város szennyvizei idézték elő, elsősorban a műtrágyagyár, a Zorka tisztítatlan szulfátos szennyvizei.

A másik nagy feladatköröm volt, hogy az említett három tó vizében kivizsgáljam és meghatározzam az apró, mikroszkopikus élőlények fajait és évi mennyiségi változásait. Így többévi mikroszkopálás után sikerült meghatároznom a következő számú algafajt az egyes tavakban:

- A Palicsi-tóban	100	fajt	határoztam	meg
- A Ludasi-tóban	190	"	"	"
- A Kopácsi-tóban	283	"	"	"

Hogy biztos legyek a munkámban, a vízmintákat átadtam egy kiváló algológusnak, dr. Uherkovich Gábornak (Pécs), hogy leellenőrizze az általam meghatározott fajokat. Miután ő a munkámat jónak találta, nyugodtan dolgozhattam tovább.

Mindhárom tóban megvizsgáltam az apró, legtöbbször mikroszkopikus nagyságú állatkákat is. Fajszámuk természetesen jóval kisebb, de egyedszámuk ezzel szemben nagyobb, mint más, tiszta vizű tavakban élőké. Egyedszámuk az év folyamán nagy ingadozásokat mutatott. Fajszámuk a következőképp alakult:

- A Palicsi-tóban	26	fajt	határoztam	meg
- A Ludasi-tóban	34	"	"	"
- A Kopácsi-tóban	54	"	"	"

A kutatásaim eredményeit 222 oldalon ismertettem. Beadtam az Újvidéki Egyetemre, ahol egy bizottság bírálta el, és pozitív értékelést írt róla azzal, hogy 1976 tavaszán nyilvánosság előtt védjem azt meg.

Kitűzték az időpontot 1976. április 29-én délután öt órára. Hogy minél nagyobb nyilvánosságot kapjon az esemény, kötelezően megjelentették nagyobb példányszámú napilapokban.

Vagyis magyarul: „Szöllősi Gyula, a biológiai tudományok magisztere, a Szabadkai Építő- ipari Kar hidrobiológiai laboratóriumának

vezetője 1976. április 29-én doktori disszertációját védi az Újvidéki Egyetem Természettudományi Karához tartozó Biológiai Kutatóintézet I. sz. előadótermében. Disszertációjának címe: *A Pannon-medence sekély tavai felgyorsuló eutrofizálódásának fő tényezői.*”

A disszertáció védése ezek után az Újvidéki Egyetem Természettudományi Karának egyes számú nagy amfiteátrumában öttagú bizottság előtt megtörtént aránylag nagyszámú közönség előtt. A közönség között főleg kollégák ültek az egyetemről, de ott voltak a szabadkai Építőipari Kutatóintézetből, és természetesen minden munkatársam a hidrobiológiai osztályról is. Családtagjaim közül Meta, Huba fiam és az akkori menyem, Jutka. A bizottság minden tagja kérdést tehetett és tett is fel, amire kimerítő, elfogadható választ adtam, majd a bizottság visszavonult, értékelte a munkámat, valamint szóbeli védésemet. Nemsokára visszatértek az előadóterembe, és bejelentették a doktori értekezésem sikeres megvédését. A közönség tapsal fejezte ki egyetértését, majd először a bizottság tagjai, később pedig mindenki odajött hozzám, és gratulált a biológiai tudományok új doktorának. Itt jegyzem meg, hogy sokan meg is említették, de ez így is volt, hogy ez az ünneplés nemcsak nekem szólt, hanem a családomnak is, elsősorban élettársamnak, Metának. Azt a sok időt, szabad időt, amit én a kutatásaimmal töltöttem el, azt a családomtól vontam el. Nekik kellett elviselni a hiányomat, és ezt hőiesen meg is tették, ezért ma is csak azt mondhatom nekik, hogy köszönöm. Ez elsősorban Metának szól, aki mindig, nemcsak segített, hanem serkentett is a továbbtanulásban, a magisztrálásban és a doktorálásban is. Sok szórakozásról kellett neki is lemondania miattam, de mindezt szó nélkül vállalta és elviselte. Nélkülem az időt Meta olvasással, nyelvészkedéssel, bélyeggyűjteményének rendezgetésével, kertészkedéssel, varrással, kézimunkázással, nem utolsósorban Huba fiunkkal való foglalkozással töltötte el. Munkát mindig talált magának bőven! Az én munkámhoz azzal is hozzájárult, hogy ő gépelte le a disszertációm, benne sok alga- és apró rákfaj latin nevét. Ez sem jelentett kis munkát, főleg idegölő volt, mert hibát nem volt szabad a szövegben ejteni. Az írást többszöri átnézés után is kellett még javíthatni, majd újragépelni. Ezt a munkát egy hivatásos gépírónövel nehezen lehetett volna megtenni.

•

Valószínűleg Huba fiamnak is néha-néha hiányozhattam, de ezt ő sem vetette fel soha panaszként.

Ünnepélyes doktorrá avatásom 1976 áprilisában történt meg, pontosan 50 éves koromban. Későn, gondolhatná valaki, de ez, távol a belgrádi és újvidéki egyetemi központoktól, ekkor vált lehetővé. Ha elfogadom a belgrádi vagy újvidéki egyetemeken felkínált munkahelyek egyikét, jóval előbb magisztrálhattam és ledoktorálhattam volna. Doktori értekezésemben azzal a céllal vágtam bele, hogy a hosszú évekig tartó kutatásaim alatt összegyűjtött hatalmas anyag ne vesszen kárba, azt megismertessem a szakma tudóival. Végső soron a két tavon, a Palicsi- és Ludasi-tavon végzett munkám eredménye egy összefoglalóban lásson napvilágot. Nem gondoltam, hogy doktorálásomra mennyien felfigyelnek, elsősorban Újvidéken. Nem is hiányoztak a felkérések, hogy vállaljak Újvidéken valamilyen jól fizető állást. Ezek közül megemlítek néhányat: a Vajdasági Vízügyi Alap, a Vajdasági Erdőgazdaság Központja, a Vajdasági Hidrometeorológiai Állomás. Ezek mind magas szakképzettségű, doktorátussal rendelkező biológust kerestek. Végül a csúcs az volt, amikor Szabadkáról prorektornak javasoltak az Újvidéki Egyetemre. Az újvidékiek már úgy döntöttek, hogy elfogadják a jelölésemet. Én három hét gondolkodási időt kértem, közben Horváth Laci barátomtól – Mityukótól – (aki már ezt a tisztséget egy mandátumban betöltötte) megérdeklődtem ennek a munkahelynek a természetét. Főleg az érdekelt, hogyan tudom én ezt a munkát összegegyeztetni magyar nemzeti mivoltommal. Ismerve nézeteimet barátom arra figyelmeztetett, hogy sehogyan sem. Bizony voltak olyan iratok, amiket neki is alá kellett írnia, pedig merőben a nemzeti felfogása elleni tárgyról szóltak. Ezek után én levélben megköszöntem, és közöltem az Újvidéki Egyetem vezetőségével, hogy megromlott egészségi állapotom miatt nem tudom a felkínált állást betölteni. Pedig ha tudták volna, hogy ugyanakkor Szabadkán vezetem a hidrobiológiai laboratóriumot 12 emberrel, tanítok az Építőmérnöki Karon, hogy a palicsi kertben fizikai munkát végzek, sőt még teniszezek is, biztos sejtették volna, hogy nem az egészségi állapotom miatt mondtam nemet. Én azonban Szabadkát, a saját kis családomat és az idősödő szülőket mindkét részről nem akartam semmi szín alatt elhagyni. Nem bántam meg, hogy így

történt, mert ha elhagyom a szülőföldemet, Szabadkát és azt a miliőt, amiben nevelkedtem, családot alapítottam, egész biztosan más nagy problémákkal kellett volna megküzdennem, de nemcsak nekem, hanem családomnak is. Gondolok itt elsősorban magyar mivoltomra, amit semmi szín alatt (karrier céljából) nem tudtam volna megcsónkítani, de főleg nem semmissé tenni. Így megmaradtam nemzetem aktív tagjának, de képes voltam arra is, hogy a tudományban előrehaladjak. Nem kis erőfeszítésembe került e kettős cél elérése, de mindkettőhöz erősen ragaszkodtam emocionálisan.

A doktori cím megszerzése sokba került, aminek anyagi fedezetét azonban mi ketten Metával vállaltuk. Ő érezte nálam a kutatás utáni ellenállhatatlan vonzalmamat, és minden ilyen irányú aktivitásomat támogatott. Idővel derült csak ki, hogy a doktori cím később anyagilag mennyire megsegítette a családomat. A Vajdasági Tudományos Érdekközösség (SIZ za naučni rad Vojvodine) ugyanis minden évben pályázatokat írt ki tudományos kutatási projektumokra. A pályázónak kellett a projektumot úgymond kitalálni, megfogalmazni, megindokolni és beárazni. Ötletben sohasem voltam szegény, így minden évben megpályáztam, néha több témát is, különösen a vajdasági vizek kutatásának témaköréből. A beküldött pályázataimat mindig elfogadták, mert aktuálisak voltak, és beilleszkedtek a környezetvédelem széles körű programjába. A pályázók első feltétele az volt, hogy a vezetőjének kizárólag tudományos rendfokozattal kellett rendelkeznie abból a tárgykörből, amelynek kivitelezésére pályázott. Ez nálam pontosan fedte a kívánt kritériumot. Azt is megjegyzem, hogy abban az időben (1976–1990) Vajdaság olyan autonómiával volt felruházva, hogy a tudományra befizetett kötelező adószázalék itt maradhatott Vajdaságban, és nem olvadt bele Szerbia közös kasszájába, ahol aztán rendre nyoma veszett minden pénznek. Így Vajdaságban aránylag elég szép összegeket tudtak kutatásokra fordítani, a mi legnagyobb örömünkre. Éltünk is a lehetőségekkel és évről évre pályáztunk ezekre a pénzekre. Az én osztályomat, ahol 12-en dolgoztak, állandóan el tudtam látni munkával, és még a piacon is találtunk különmunkát, elvállaltuk a felszíni vizeknek és a települések szennyvizeinek a kivizsgálását. Olyan szép jövedelmet tudtam így megvalósítani, hogy

•

egy es években a hivatalos kimutatások szerint a város száz legjobban kereső embere közé tartoztam. Ez különösen akkor jelentett sokat, amikor nyugdíjba vonultam, és más jövedelem már nem volt. Most utólag elmondhatom, hogy a legszebb éveim mind szakmai, mind anyagi szempontból 1971-től 1990-ig tartottak, amikor a Szabadkai Építőipari Kutatóintézetben dolgoztam és közben egyetemi tanárként előadásokat tartottam a Szabadkai Építőmérnöki Karon. Itt a negyed-éves vízépítőmérnök-jelölteknek hidrobiológiát adtam elő. Végül 40 évi szolgálat után innen vonultam nyugállományba.

*

Itt kell megemlítenem a laboratóriumot és egyik munkatársamat, Lehoczki Imrét. Ő egy verbászi magyar nagycsaládból származó fiú volt. Szabadkán végezte el az akkoriban jó hírnevű vegyészeti középiskolát, majd később a vegyészeti üzemmérnöki főiskolán diplomát szerzett. Jó tanuló volt, kiváló tanárok tanítottak akkoriban a vegyészeten. 1966-ban, amikor elhagytam a gimnáziumi katedrát és a vízművekhez kerültem, itt ismerkedtem meg Imrével, aki akkor már a vízvizsgáló laboratóriumban dolgozott. A vegyi vizsgálatokat ketten végezték: Tóth Bagi Anna vegyész és Imre. Imrét itt nagyon megkedveltem, ő szorgalmas, jóindulatú, segítőkész munkatársam lett. Vele mindig szót értettünk, a legproblematikusabb esetekben is mindig a lehetséges kiutat kerestük és találtuk meg. 25 évet dolgoztunk együtt, de személyes ütközésünk nem volt, ha adódott is valamilyen probléma a laboratóriumi munkában, azt igyekeztünk mindig négy szemközt elintézni. Neki is köszönhető, hogy a labiban jó munkahangulat és általános jó közhangulat uralkodott. Úgy dolgoztunk és éltünk, mint egy nagy család. Ez abból is látszott, hogy a labi együtt járt reggelizni a kantinba, de együtt ünnepeltük meg a névnapokat is. Közös kirándulásokat szerveztünk, egyik nagyon szép kirándulás volt pl. a Kopácsi-tóra. Személyautókkal utaztunk a baranyai Kopácsra, ebbe a színtiszta magyar faluba. A faluról később még írni fogok. Innen motorcsónakokon, széles csapásokon át jutottunk be magára a tóra. Gyönyörű nyári nap volt, a tavat szép, üde

zöld füzesek és nyárfaerdők övezték. Természetesen nem maradt el a fürdés sem. Egy másik, szintén felejthetetlen nagyobb kirándulásunk a Velencei-tóra történt. Agárdon fogadott bennünket Springer Ferenc, a Velencei-tó intézőbizottságának igazgatója. Motorcsónakba szálltunk, végigcsónakáztuk a tavat, ahol bemutatták nekünk azokat a kiiszapolási munkálatokat, amiket akkor a tavon végeztek. Másnap meglátogattuk Székesfehérvárt, majd innen tértünk haza.

Imre sokat segített nekem a doktori disszertációm kidolgozása közben is. Amikor 24 órás oldott oxigénvizsgálatokat végeztem a tavakon, ilyenkor Imre mindig velem volt, és segített nekem a vízmin-tákat kétóránként felvenni. Ezt egyedül nem tudtam volna elvégezni. A Kopácsi-tavon, amely kb. öt kilométerre volt a töltéstől, ahonnan motorcsónakkal lehetett csak bejutni a tó közepére, 24 órán át együtt, ill. felváltva szedtük fel a vízmintákat.

A kopácsi halászokkal igen jó viszonyban voltunk. Az ő jóindulatra kutatásaink során nagy szükségünk volt. Mi rendszerint vittünk nekik egy kis „papramorgót”, vagyis jó homoki gyümölcspálinkát, cserébe tőlük mindig kaptunk halat, elsősorban süllőt. Egy alkalommal az történt, hogy ott a töltés mellett a parton, a nagy fűzfák alatt „mundéros” csukát készítettek reggelire. Ebből a reggeliből minket sem zártak ki, ellenkezőleg, beavattak bennünket ennek a ritka halkészítési módnak a titkába, ami a következőkből állt: kb. ¾ kilós csukákat fel-tűztek egy hosszabb fűzfavesszőre, és erősen parázsló tűz fölé 45 fok-ban beleszúrták a fűzfát a homokba, úgyhogy a csukák a parázs fölött sisteregve sültek. Ezt a halsütési módszert azért hívták mundérosnak, mert a pikkelyes bőrrel együtt sütötték. Amikor már jó előre haladt a csuka sütése, a halat lehúzták a fűzfavesszőről, a hasa felől felvágták, eltávolították a belső szerveket és a hasüreget megtölték karikára vágott vöröshagymával, majd megsózták, belebugyolálták alufóliába és visszahelyezték a parázusra. A parázon sült csuka húsa így átvette a vöröshagyma finom ízét és egyben meg is sózódott. Amikor elkészült a csuka, a mundérját csak szét kellett hajtani, és a finom ízletes meleg húst kenyérral fogyasztani.

Mivel 1973-ban igen sűrűn, vagyis havonta jártunk Kopácsra, eldöntöttük, hogy meglepjük bajmoki barátainkat, és számukra

•

rendezünk egy mundéroscsuka-vacsorát. A csuka beszerzése nem jelentett különösebb problémát, mert amikor a halászok csónakjaikkal körüljárták a varsáikat, és kiszedték belőlük a halat, majd visszatértek a töltéshez, a csónakjaik rendszerint legalább félig voltak a legkülönbözőbb nagyságú és fajtájú halakkal. A Kopácsi-tó akkoriban nagyon gazdag volt halakban. Így aztán nem ütközött nehézségbe 10-15 darab megfelelő méretű csukát bármikor megszerezni, persze ellenszolgáltatásért.

Imre és felesége, Gabi akkor még Bajmokon laktak, ezért a mundéroscsuka-vacsorát is ott szerveztük meg az udvarukban. Barátaink nagy figyelemmel kísérték a csuka parázson sütési technikájának minden mozzanatát, mert ilyent még nem láttak. Még nagyobb volt a csodálkozásuk, amikor megkóstolták, és jóízűen ettek belőle. Így hoztunk mi Imrével össze egy felejthetetlen szép vacsorát barátaink és a magunk örömére.

A szabadkai Építőipari Kutatóintézetben, ahol 20 évet töltöttem el, különböző osztályok voltak, köztük az én hidrobiológiai osztályom is. Eleinte csak mi ketten voltunk Imrével. Mi vásároltuk meg a szükséges laboratóriumi felszerelést, majd megszerveztük és elkezdjük vizsgálni a vizeket. Lassan-lassan bejáródott a munka, megrendeléseket kaptunk felszíni és szennyvizek kivizsgálására, és ahogy szaporodott a munka, úgy szélesítettük a megfelelő munkaerőkört. Végül is, amikor már teljes volt a létszám, a következő munkatársak dolgoztak az osztályomon: dr. Benák József, Lehoczki Imre, Futó Árpád, Perna Anna, Szalai László, Sztípi Gyöngyi, Huzsvár József, Juhász András, Karó Rita és Juhász Margit. Ez volt az a szorgalmas kis csapat, amely összeforrt a munkában, akik hallgattak rám, és akikkel én 20 évig sikeresen tudtam együttműködni és eredményesen dolgozni. Ez a 20 év volt az én kutatási éveim legsikeresebb periódusa, mert ebben az időben publikáltam a legtöbb (70) tudományos és szakmai írásomat is. A sikeres együttműködésért most utólag is köszönetet mondok nekik.

Húszéves, nyugodtan mondhatom, sikeres szakmai együttműködésünket Imrével szépen megünnepeltük: a palicsi villánk parkjában, a hatalmas mogyorófa alatt jó nagy bográcsban főztek ebédet Imre felesége, Gabi és Meta. Mi, többiek a labiból munka után mentünk ki

ebédre, ahol valóban jó hangulatban töltöttük el a szép nyári délutánt megemlékezésül arról a 20 évről, amit Imrével dolgoztunk végig. A volt menyem, Jutka, aki három hónapot töltött el az én laboromban, hogy kutatómikroszkópommal az alga- és zooplanktonvizsgálatok módszerét elsajátítsa, még sokáig emlegette, hogy ilyen helyen szeretne dolgozni, vagyis ahol ilyen kellemes közösségi és munkahangulat uralkodik, mint nálunk.

Az intézetben folytatott munkáról csak egyszer kaptam, kaptunk kritikát az igazgatóságtól. Történt ugyanis, hogy minden újabb munkatárs felvételét két nyelven, vagyis szerbül és magyarul hirdettük meg. Minden alkalommal magyar nyelvű vegyész jelentkezett, akit mi persze fel is vettünk. Így alakult ki, hogy amikor már 11-en voltunk, a 12. is magyar lett, így hát a labiban csak magyarul beszélünk (de ugyan hogy is szólhattunk volna egymáshoz más nyelven?!). A pártgyűlésén ezt szóvá tették, rossz néven vették, hogy az én osztályom az egyetlen az intézetben, ahol szláv ajkú dolgozó nincs. Részemről és a labor részéről az indoklás egyszerű volt és meggyőző, mert a kiírt pályázatok és jelentkezők alapján ez bizonyítható volt.

Egyébként akkor is tudtam és most is vallom, hogy az akkori laboratóriumban szaktudás és odaadó, jó munka folyt, ehhez pedig mi ketten Imrével példamutatásunkkal biztosan döntően hozzájárultunk.

ELSŐ KIS UNOKÁNK, SZILÁRD

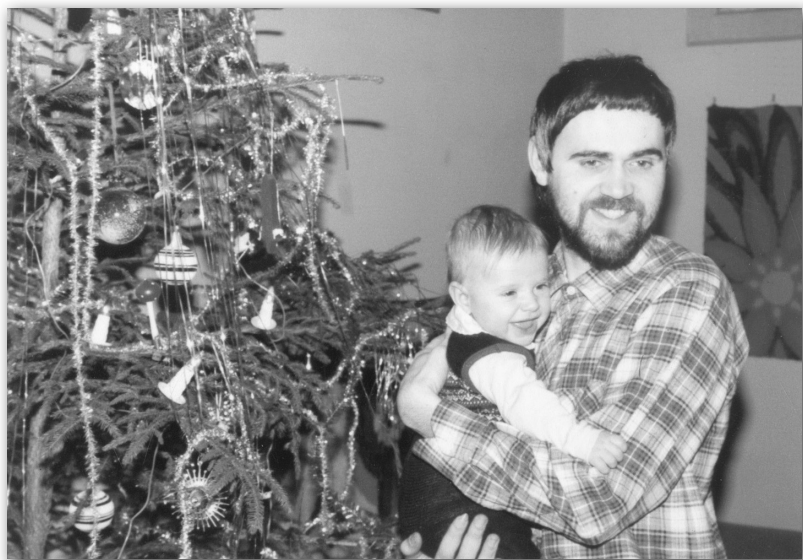
Kora tavasszal történt, hogy Huba bejelentette, babát várnak. Mi Metával ennek a hírnék nagyon megörültünk, hogy őszinte legyenek, vártuk is már. Az orvosok úgy ítélték meg, hogy július közepe vagy vége felé érkezik meg a kis csöppség. Már július vége felé jártunk, de a baba sehogy sem akart közénk jönni. Közben mi a barátainkkal, Cibulya Bélával és feleségével, Klárral még a tavasz folyamán megterveztünk egy közös nyári utat nyaralással egybekötve. Ők mindketten erre az időre vették ki a szabadságukat. Elérkezett már az indulás időpontja, de a babának se híre, se hamva, végül úgy beszéltek meg Hubáékkal, hogy mi menjünk csak el eredeti tervünk szerint, végtére

•

is itthon marad Huba meg Jutka szülei. Így mi elutaztunk lakókocsival Grazba, de gondolataink itthon maradtak. Nem múlt el egyetlen óra sem, hogy ne kérdeztük volna meg egymástól: mit gondolsz, megvan-e már a kis unoka? Grazból is minden nap hazatelefonáltunk, és vártuk a jó hírt.

Végül az előzetes tervünk szerint elhagytuk Grazot, és Szlovéniában a Bohinji-tó felé vettük utunkat. Közben egyik útba eső városba behajtottunk azzal a céllal, hogy ismét telefonáljak haza. Végre pozitív választ kaptunk a szabadkai postáról, ahol Huba dolgozott, hogy megszületett (1981. július 27-én) a kisbaba, és fiú lett. Egészséges a mama is meg a baba is. Mit mondjak? Örömünk határtalan volt. Ott, a szlovén városkában azonnal vettem két üveg pezsgőt azzal, hogy estére, amint megérkezünk a bohinji kempingbe, ünnepséget csapunk.

Késő délután eléggé fáradtan érkeztünk meg Bohinjba, majd miután elhelyeztük a lakókocsikat, az első dolgunk volt, hogy megfürdjünk a tóban. A tó vize azonban számunkra hidegnek bizonyult,

Huba a kis Szilikével

úgyhogy Meta, Klári és én csak az ujjunkat mártottuk bele. Nem így az én jó barátom, Béla. Ő is csak derékig merészkedett a vízbe, és inkább mosakodott a friss vízben, amikor keze a gatyájába csúszott, hogy azon a tájon is felfrissítse magát, hirtelen tágra nyílt szemekkel Klárit szólította, hogy azonnal hozzon egy sűrű fésűt, mert nem találja azt a testrészét, amit a gatyában keresett. Csak kissé később tudatta velünk, hogy megvan, de a hideg víz hatására annyira összezsugorodott, hogy ijedtében nem talált rá. Hát ilyen humormester volt az én Cibulya barátom. Velük sok szép és emlékezetes közös utazásunk és nyaralásunk volt. Ezek Meta és az én számomra mind szép emlékként maradtak meg. Csak néhányat említenék meg: Graz a környező tavakkal, a gunarasi meleg fürdő, Cserkeszölő, Gyula, München, Salzburg mellett a Königssee, Athén stb.

Szegény Béla barátom, még tele volt utazási programokkal, amikor teljesen váratlanul és hirtelen 1986. augusztus vége felé itt hagyott bennünket. Kedves Béla barátom, nyugodjál békében!

Szilike a Samu cicával

•

A kis Szilárd, akit a későbbiekben Szilikének becéztünk, eleinte elég sírós kisbaba volt. Nem tudtuk, hogy miért sír keservesen oly sokat. Most már pontosan nem tudom, hogy orvos-e vagy valaki más találta-e el a baját, vagyis azt, hogy ez a baba éhes. Metával azonnal kocsiba vágtuk magunkat, és irány Bécs azzal a szándékkal, hogy ott jobb összetételű babatápot kapunk. A feltevésünk helyesnek bizonyult, mert a mi kis unokánk rendkívül mohón fogyasztotta a tápot, nem sírt többet, és szépen gyarapodott mindannyiunk meglepődésére.

Fürdetéskor én többször jelen voltam, és így sikerült ellesnem, hogyan is bonyolódik le egy ilyen kisbaba tisztába tétele. Az én fiamnál, Hubánál ti. nem voltam itthon belgrádi tanulmányaim miatt. Kísérletképp egyszer-kétszer mi fürdettük Metával a kisbát, mondhatom, sikeresen, így Jutka és Huba meggyőződtek róla,

A cipő túl nagy, az ingecske meg rövidre sikerült

•

hogy időnként ránk lehet teljesen bízni az etetését, tisztába tételét és fürdetését is. Október 1-je körül szokták megrendezni Münchenben az Oktoberfestet, azaz a híres nagy bajor sörünnepet. Huba velünk már többször volt ezen, most is szeretett volna elmenni, de hát mi lesz a kisbabával? Mi Metával elvállaltuk, hogy helytállunk minden szempontból a baba körüli munkákkal kapcsolatban. A kis Szilike akkor mindössze két hónapos volt, kisebb latolgatás után azonban Hubáék ránk bízta a babát, és elmehettek egy pár napra Münchenbe. Ilyen eset később is többször előfordult, mert a gyerekek látták, hogy mi Metával milyen szeretettel, odaadással és végtére is szakszerűen el tudtuk látni a babát.

A kis Szilike szépen gyarapodott, Jutka egy évig szülési szabadságon volt, és ellátta a kisbabát. Közben figyeltük Szilike minden megnyilvánulását: mikor tud hasra fordulni, mikor emeli fel a fejcskáját, mikor kezd mászni, mikor ejti ki az első szótagokat, mikor kezd felállni, mikor teszi meg az első lépéseket. Mindezt végigfigyeltük, végigélveztük. Az első probléma a kisbaba körül akkor adódott, amikor Jutkának vissza kellett mennie dolgozni. Ekkor összeült a

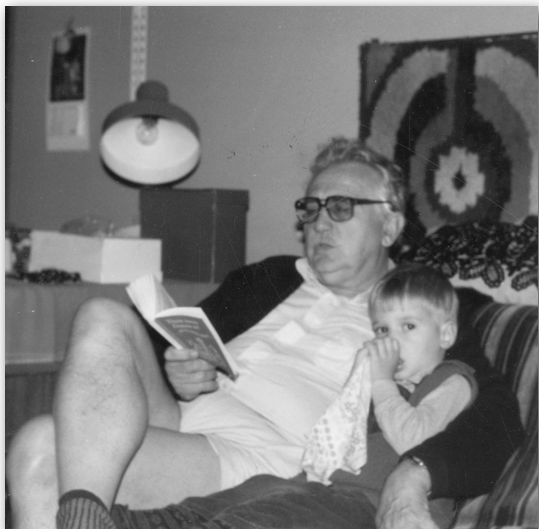

Meta és Gyuszi között jólesik egy kis pipálás

•

családi kupaktanács, hogy megtárgyalja az előállt helyzet megoldási lehetőségeit. A bölcsőde látszott akkor a legkézenfekvőbbnek, ami annyit jelentett, hogy a gyerekek reggel elviszik a kis csöppséget, és délután hozzák haza. Tekintettel arra, hogy mind a négyen munkaviszonyban voltunk és dolgoztunk, ez természetesnek is tűnt. Nem így Metának és nekem, akik végiggondoltuk, hogy is lesz ez. Idegen emberek vigyáznak a kicsire, akik tisztába teszik. És a szeretet, a gügyögés? Megkapja-e az utóbbiakat? Mi olyan nagy szeretettel vettük körül. Most ezt mástól megkapja-e? Ismerte már ugyanis a hangunkat, amikor szépen szoltunk hozzá, olyan aranyosan nevetett. Ez most más, idegen környezetben bizonyára hiányozni fog neki.

Mindezt áttárgyaltuk Metával, és döntöttünk, hogy más megoldást találunk ki, és javasoljuk a gyerekeknek. Az akkori jugó törvények szerint a nőknek 35 munkaévet kellett ledolgozni a teljes nyugdíjhoz. Metának ekkor még ennyi szolgálati éve nem volt. Hiányzott még neki egy-két éve. Mi ketten mégis úgy döntöttünk, hogy ő a következő tanévre felmondja idő előtt az állását, és itthon marad gondozni a

Szilikét átölelve vezettem be a mesék világába

kisbabát. Mi ezt a kisbaba érdekében átvállaltuk, és bejelentettük Hubáéknak. Ezzel megoldódott a család nagy problémája. Nagy volt azonban a csodálkozás a gimnáziumban, ahol Meta dolgozott. A nyelvi irányzatú tagozatnak ugyanis ő volt a vezetője, és így az iskola vezetésében is szorosán együttműködött az akkori igazgatóval, Petkovics Zoltánnal. Nem is maradt el az igazgató győzködése, hogy maradjon még munkában, hisz nagyon számít még szakmai tapasztalatára. A döntés azonban Meta részéről végleges volt, jól tudta, hogy ki és mi vár rá otthon. A kis unoka iránti szeretete nagyobb volt, mint a szakmája iránti vonzalma. Így ősszel, 1982. szeptember 1-jével az új tanév kezdete napján átadta összes németóráját volt diákjának, most már kolléganőjének, Deákné Márton Léninek, és ezután már csak a családnak szentelte magát. Nemcsak a kisbabát látta el, hanem főzött is ránk, hármunkra, akik dolgoztunk. Így oldódott meg Szilike életének korai fázisában a sorsa. Nem került idegen kezekbe, idegen környezetbe, hanem itthon maradt a meleg családi fészekben, a mi szeretetünk ölelésében.

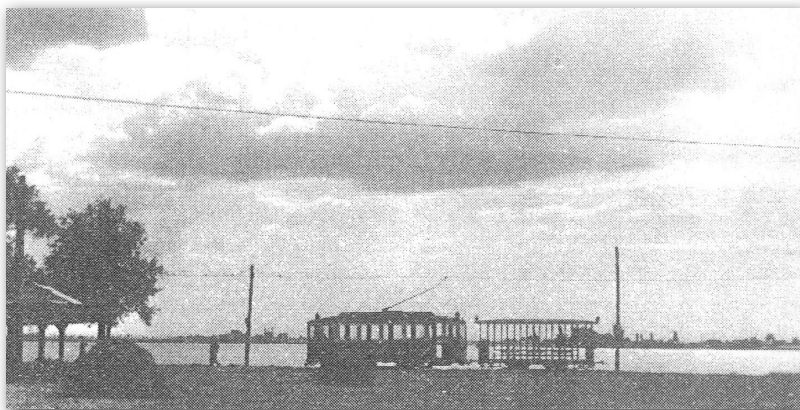
A PALICSI KERT

A Spliti faszor utcai (a valamikori Kosztolányi sor) villát Meta szülei 1947-ben vették meg. Abban az évben sikerült ugyanis visszaügyeskedniük a földreform által kisajátított és elkobzott szántóföldek egy részét (Ustorkán), amit szerencsésen azonnal az említett villába fektettek, ami, mint az a későbbiekben is kiderült, valóban jó befektetés volt. A villát 1907-ben építették nyaralónak. Aránylag nagyméretű három szobából állt a hozzá tartozó fürdőszobával, konyhával és éléskamrával. A ház végében még egy budárlakás is helyet kapott. Külön értéke a villának a két tágas, fával szépen dekorált veranda: az egyik az utca felé, a másik a kert felé nyílt, amely fölé magas székely tornyot építettek. Az előbb említett utcát tartották mindig és most is Palics legszebb utcájának, amelyet két sor több mint százéves, hatalmas platánfa szegélyez. A villához közel van a templom, a posta, a fűszerüzlet, a cukrászda, a könyvtár, az áruház, a bank, az orvosi rendelő, a gyógyszerár, a vasútállomás stb.

•

Az 1970-es évekig a városból jövő villamos is ezen az utcán haladt végig egészen a Nagystrandig, a végállomásáig. Szinte karnyújtásnyira van a gyönyörű Park a szecessziós stílusban épült szállodáival, a Vigadóval, a Zenepavilonnal és Palics szimbóluma, a főbejárat jellegzetes építménye. A villától úgyszólván le lehetett látni a tóra, amelyen két kiépített strandfürdő működött: az ún. Női fürdő és a keleti parton a Nagystrand (a Férfifürdőt megszüntették, ugyanis valamikor a nők és férfiak külön fürödtek).

A nagy kert úgyszólván biztosította a két szülő megélhetését. A kert nagy része szőlővel volt beültetve, a sorok között pedig a legkülönbözőbb gyümölcsfák sorakoztak. Közben itt termeltek meg minden szükséges zöldségfélét. Ketten szorgoskodtak a kertben, de mindig volt mellettük kisegítő munkás is. Szüretre mindig meghívták Magyarakanizsárol a rokonokat, akiket Meta anyukája birka- és csirkepaprikással vendégtelt meg. A gyümölcs zömét a palicsi szállodák megbízottai vásárolták fel, a szőlőből pedig apósom bort készített. Mi Metával ebben a villában laktunk 1949 augusztusától 1952 novemberéig. Segíteni a kertben nem nagyon tudtunk, mert a városban dolgoztunk, én viszont már akkor a Belgrádi Egyetemen vizsgáztam rendszeresen a rendes napi munkám, a tanítás mellett.

A Palics és Szabadka között közlekedő régi villamos

•

A kert megmunkálása és rendben tartása így folytatódott mindaddig, amíg apósom 1957 tavaszán meg nem halt. Anyósomra maradt a nagy kert a sok gonddal. Kezdetben próbálgatta ő úgy folytatni a munkálatokat, mintha mi sem történt volna, de mi láttuk Metával a lassú leépülését neki magának is, de a kertnek is. Doktorálásom után, 1975-ben úgy éreztem, és úgy éreztük Metával, hogy most valamelyest felszabadultunk egy óriási nyomás alól, úgyszólván időmilliomosok lettünk, és ezt az időt érdemes valami okos tevékenységre fordítani. Hát így esett a választás a kertre, mert erre az időre már igencsak beparéjosodott, és ellepte az ecetfa. Egyes helyeken már nemcsak átláthatatlanná, hanem áthatolhatatlanná is vált a valamikor példásan megművelt kert.

Barátaink más ötletekkel is bombáztak bennünket a kert művelése helyett. A 70-es években sok olasz hagyta el az isztriai tengerpartot, és telepedett át anyaországába, Olaszországba. Nagy lehetőség kínálkozott elhagyott házaiknak a megvásárlására. Barátaink közül többen éltek is ezzel a lehetőséggel. Tekintettel az előállt családi helyzetre –

Dzsungelirtás a kertben 1980-ban

•

anyósom magas életkorára – mi mégis inkább a palicsi villa és kertje mellett döntöttünk.

Úgy határoztunk, hogy először a kert egyik felét tisztítjuk ki, és ezt a részt veteményesnek használjuk. Ez sem volt kis feladat, mert úgyszólván lépésről lépésre foglaltuk vissza a természettől az elvadult és gazzal benőtt területet. Közben vettünk egy kis traktort a megfelelő tartozékaival együtt (frézer, krumpliszedő, eke, permetező), és a kitisztított részeket már rendszeres frézereléssel tudtuk rendben tartani. Így indult be a kert jobb felében a zöldségfélék termesztése és betakarítása. Hogy mi mindent termeltünk? Hát sok mindent: krumplit, zöld- és szárazbabot, sárgarépát, zöldséget, céklát, borsót, körtetököt, mákot, fokhagymát, vöröshagymát, uborkát, csillagtököt, paradicsomot, paprikát, zöldsalátát, karfiolt, tormát, cukkinit, spenótot, sóskát, brokkolit, stb.

Más szóval mindent megtermeltünk a zöldségfélékből, amit egyébként a piacon vásároltunk volna meg. Végül már olyan nagy mennyiségben takarítottuk be az előbb felsorolt terményeket, hogy

Roskadoznak a fák ágai a sok finom, érett sárgabaracktól

jutott belőle még a jó barátainknak is. Mivel tapasztalatlanok voltunk a mennyiségeket illetően, vagyis túltermeltünk egyes termékeket, pl. krumplit, paradicsomot, mákot, tököt, ezért beszállítottuk a városi házunkba, ahonnan viszonteladók felvásárolták tőlünk, és piacra vitték. Anyósomnak nagyon tetszett, hogy mi Metával így felkaroltuk a kertet, szépen rendben tartottuk, és éreztük, hogy nagyon meg volt az igyekezetünkkel elégedve.

Nemsokára a kert másik felének a kitisztítását vettük célba. Úgy döntöttünk, hogy itt gyümölcsöst állítunk be. A régi gyümölcsfákból meghagytunk egy hatalmas körtefát, amely évente öt-hat mázsa körtét termelt, de másik két nagy körtefa is állva maradt. Mivel évente annyi körte került le a fákról, amennyit lehetetlen lett volna frissen elfogyasztani, ezért vettünk egy 120 literes pálinkafőzőt műanyaghor-dókkal cefrének, és minden évben először csak körtéből, majd később már sárgabarackból is főztük a finom gyümölcspálinkát. 1989-ben pl. 13 métermázsa sárgabarack termelt, amit részben felhasználtunk, értékesítettünk, a többitől szintén pálinka lett. Amikor ez a nagy mennyiségű beérett kajszibarack ránk zúdult, nem győztük ketten szedni, segítségül hazahívtuk még Elláékat is Svédországból.

Hubának igencsak tetszett a pálinkafőzés, amit könyvekből tanult meg, és ő főzte ki cefréből barátaival, Németh Nimróddal vagy Muhi Sándorral, akik segítettek, és egyben szakértelemmel kóstolgatták a jó pálinkát, mert Huba bizony még a nyelvét sem öltötte bele. Ez a művelet olyan kora őszi hasznos szórakozásnak is megfelelt. Szerencsénkre abban az időben Jugoszláviában rendelettel engedélyezték a házi pálinkafőzést, mert különben nem tudtunk volna mit kezdeni a sok gyümölcssel.

A régi gyümölcsfák közül a három körtefán kívül meghagytunk három hatalmas diófát is. Volt is diótermésünk minden évben szépen, zsákszámba, úgyhogy télen nem győztük törögetni, megpucolni a sok diót. A téli estéket használtam fel diótörésre. Nagyon tetszett ez a művelet a két kis unokámnak. Többször az egyik oldalamon a nagyobbik, a másikon a kisebbik csüngött rajtam, és nagy ricsajozás és mókázás közben törtük hárman a diót. Került a dióhéjból a szoba minden sarkába, közben persze mohón fogyasztottuk is. A takarítás

•

már nem a mi feladatkörünkbe tartozott. Nem tudom, emlékeznek-e még unokáim ezekre a szép, gyerekujjongástól hangos diótörő estékre? Amikor téli estéken nem diót törtünk, elővettem az asztali citerámat, szép ludasi népdalokat játszottam és énekeltem hozzá. Hogy milyen aktívan vett ebben részt mindkét kisgyerek, azzal illusztrálnám, hogy egyik az egyik oldalamon, a másik a másik oldalamon pötyögtette a citerát.

Miután az ezernyi kisebb-nagyobb ecetfától megszabadítottuk a kertet, következett a gyümölcsös további megtervezése. Háromféle gyümölcsfát gondoltunk ültetni, főleg olyanokat, amelyek nem igényelnek sok permetezést, mint pl. az alma. De olyant semmiképpen, amely romlandó (őszibarack). Így esett a választás a meggyre, a szilvára és a kajszibarackra. A gyümölcsös beállítása 1981 őszén történt, amikor még mindketten munkaviszonyban is voltunk. A facsetétet a palicsi, a magyarkanizsai és a zentai faiskolákból szereztük be. Három különböző időben érő, 27 darab meggyfacsetét és 18 darab

Apa és fia főzik sárgabarackból az illatos pálinkát

ugyanúgy különböző fajtájú kajszit terveztünk megvásárolni. Különös gonddal választottuk ki a szilvafacseteteket. A hagyományos, apró szemű, de illatos beszteerci szilva mellett figyelmünket nem kerülte el az akkor kitermesztett és szinte divatossá vált háromfajta, nagy szemű, mutatós, čačaki asztali szilva, amely nagyon hasonlít a nagy szemű stanley-hez. Szilvából is 27 darabot terveztünk.

Városi létemre, szokásomhoz híven, először alaposan áttanulmányoztam azokat a szakkönyveket, amelyek gyümölcsösök telepítéséről szóltak. Megterveztem, majd kimértem a sorokat és kijelöltem minden fának a helyét, és csak ezután fogtunk hozzá a fák ültetéséhez. Először is $1 \times 1 \times 1$ méteres gödröket ástunk ki, amiben segítségemre volt apósomnak egy régi munkása, a jó öreg Pero bácsi. A kiásott gödrökbe szerves trágyát tettünk legalulra, majd erre földet, és csak ezután helyeztük bele a kisfát. Ez sem volt kis munka, mert ki kellett ásni 72 gödröt, majd behordani talicskával a trágyát, végül gondosan elültetni a facseteteket, földdel felkupacolni, hogy télen ki ne fagyjanak. Tavasszal kellett a kisfákat visszavágni, majd állandóan gondozni, főleg a nyári szárazság beköszöntével rendszeresen locsolni. Erre a célra vízvezetékéről kellett gondoskodni. Ezt úgy oldottuk meg, hogy a csöveket meghosszabbítottuk a kert közepéig. Itt egy 200 literes vizes hordót helyeztünk el három méter magasan, teleengedtük vízzel, a nap jól felmelegítette, és ez lett a mi tusolónk is. Nyáron, munka közben, de főleg munkavégeztével itt tusoltuk le magunkat, amit megtettünk a két kis unokánkkal is a napi homokozásuk és bunkerásásuk után. A tusoló és környéke nagyon vonzó központtá vált a kert kellős közepén a mi két unokánk és a szomszéd két fiú, Juhász Árpai és Ákos számára, egész nap gyerekricsajtól volt hangos a kert.

A vízvezetékcsöveket a föld alatt továbbvezettük, ki, egészen a kert végéig, a Kanizsai úti kapuig, mivelhogy a kertnek két utcára volt kocsikijárata. Így tulajdonképpen behálóztuk az egész kertet, és öntözni tudtuk a kert mindkét oldalát, a veteményest és a gyümölcsöst egyaránt. Nem is volt többé szárazságprobléma a mi homokos kertünkben.

A kis facsetétekből pár év alatt szép, terebélyes fák lettek, és minden évben bőven jutalmaztak meg bennünket finom gyümölcsükkel.

●

Igaz, hogy rendszeresen locsoltuk, metszettük, permeteztük őket, a paréjtól pedig állandó frézereléssel tisztogattuk.

A gyümölcsös mellett telepítettünk még földiepret, piszkét (egrest), málnát, ribizlit, tuskés és tüske nélküli szedret, mandulát. Kis unokáink nagy örömmel szedegették játék közben a nekik könnyen hozzáférhető gyümölcsöt.

Metával mi nagyon szerettük a kertet három okból is: elsősorban hobbinak tekintettük, levegőn voltunk, közben tusoltunk és napozgattunk, másodsorban pedig a kert hasznot is hozott, mert megtermeltünk benne sok mindent. Harmadsorban pedig a kerten meglátszott, hogy gondozzák, művelik, nem gazdátlan. Ennek különösen azért is volt jelentősége, mert a kert Palics legszebb utcájában volt, a szűk központban, sokan akaratlanul is betekintettek a kertbe, és amint az már lenni szokott, elismerő véleményt nyilvánítottak róla.

A villa körül park és virágoskert volt fenyőfákkal, diófákkal, különböző cserjékkel, mogyoróbokrokkal, közepén egy szép terjedelmes szomorúeperfával. Legkedvesebb helyünk a parkban egy hatalmas, terjedelmes mogyorófa volt, melyet a mókusok is igencsak kedveltek, mi pedig alatta kialakítottunk egy kellemes, környezetbe illő pihenőhelyet: fatörzs asztalt tuskóülőkkel, ahol étkeztünk, kávéztunk. Itt építettünk négy faoszlopon álló, hullámpalával fedett tetőt az Adria lakókocsink számára, hogy az védve legyen esőtől, jégesőtől, vihartól, nyáron viszont a mogyorófa alatt hűvösben volt, és ebéd után jól lehetett pihenni benne, de nem ritkán itt töltöttünk jó levegőn éjszakákat is. Ősz felé, amikor már beért a mogyoró és a dió, megérkeztek a mókusok, és vígan ropogtatták a magvakat a szemünk láttára, mit sem törődve velünk.

Gyakoriak voltak vagy nálunk, vagy Hubáéknál a baráti társaságok összejövetelei, ilyenkor rendszeresen bográcsos ebédet főztünk, és jó hangulatban töltöttük el a szép nyári vasárnapokat a mogyorófa és a diófák hűvöst nyújtó árnyékában. Külön említést érdemel az a 40 méter mély fúrott kút, amely a mogyorófa közelében volt. Vize a legnagyobb nyári hőségben is olyan hideg volt, hogy a pohár bepárasodott tőle. Ezt vendégeink is csakhamar felfedezték, és igencsak sűrűn pumpálták belőle a friss vizet.

•

Most, utólag is azt mondhatom, hogy mi Metával nagyon élveztük a palicsi kertet, a villa körüli parkot, még annak árán is, hogy megdolgoztunk annak érdekében, hogy rendben legyen.

A villa előtt az utcán a fűvet fűvágógéppel vágtam le, sőt még a hatalmas platánfák közeit is tisztán tartottuk. Ősszel, amikor töméntelen levél borította be a platánok alját, rendszeresen összegereblyéztük, és régi pléhbordóban elégettük. Így látszott, hogy a villának gazdája van, aki tisztán tartja az utcai frontot, járdát, ami szintén nem volt kis munka. Az 1900-as évek elején, vagy talán még korábban, amikor az utca mindkét oldalát felparcellázták, akkor mindegyik plac 48 méteres utcai frontot kapott. Idők folyamán ez az aránylag hosszú utcai front felaprózódott mind kisebb és kisebb részekre, egyedül a miénk maradt 48 méteresnek. Ez nekünk különösen télen jelentett gondot, amikor leesett a hó, és ilyen hosszán kellett az utca járdájáról eltakarítani a havat.

*

A palicsi kert munkálatai mellett nekem más elfoglaltságom is volt a 70-es és 80-as évek során. A kutatások az intézetben állandó jellegűek voltak, az eredmények bemutatása ügyében sokat utaztam különböző szimpóziumokra, kongresszusokra. Így történt meg, hogy dr. Vámos Rezső szegedi tudós barátommal bejelentettünk közösen egy beszámolót 1977-ben a koppenhágai Limnológiai Világkongresszusra. Szépen haladtunk már írásunkkal, és úgy döntöttünk Rezsővel, hogy a két asszonyt, mármint Ibit és Metát magunkkal visszük, de nem vonattal utazunk, hanem a mi négyszemélyes Adria lakókocsinkkal. A világkongresszus nyárra lett bejelentve, de közben az én Rezső barátom súlyosan megbetegedett, és szeptember végén elhunyt. Így a szép terv a négyes koppenhágai kirándulást illetően nem valósulhatott meg. Csak Metával ketten utaztunk el lakókocsival, és képek segítségével mutattam be a kongresszuson magyarázat mellett a Palicsi-tó tragédiáját. Az egy hétig tartó kongresszus alatt sikerült jobban megismernünk Koppenhága nevezetességeit. Végül is szép emlékünken maradt meg a város. A lakókocsit a kempingben hagy-

tuk, és tovább már csak személyautóval utaztunk Svédországba, Erzsi nővéremhez és Ella húgomhoz. A kéthetes svédországi kirándulás után visszatértünk a koppenhágai kempingbe a lakókocsinkért, és ekkor ért bennünket egy nagyon kellemes meglepetés. Fizetni tértünk be a kemping irodájába, hogy elszámoljuk a lakókocsi megőrzésének a bérét, amikor mosolyogva tudatták velünk, hogy ezért nemcsak hogy nem számolnak fel semmit, hanem megtiszteltetésnek veszik, hogy ennyire megbíztunk bennük, és rájuk hagytuk két hétre a lakókocsink őrzését. Szerencsés utat kívántak, és azzal bocsájtottak útra bennünket, hogy máskor is vegyünk igénybe szolgáltatásaikat. Ilyen kellemes élményekkel indultunk mi ketten Metával hazafelé, Szabadkára a messzi Dániából. Közben megálltunk egy pár napra Münchenben is, ott az Isar-parti, thalkircheni kempingben táboroztunk le. Mondhatom, hogy maximálisan kihasználtuk a lakókocsi nyújtotta kényelmet és lehetőségeket, mert segítségével ott álltunk meg és aludtunk, ahol jónak láttuk, persze mindig kizárólag biztonságos kempingben.

Bográcsos ebéd barátainkkal villánk parkjában

Utazás közben is lepihentünk, ételt készítettünk, vagy éppenséggel feketekávé-t szürcsölgettünk.

„Az ember, ha egyéb dolga nincs, szívesen lovagol régi emlékein, amelyek mindig érnek annyit, mint az újak. Idő múltával az emlékekből lassan kipusztul minden keserűség, szomorú gondolat, s csak a jó dolgok maradnak meg.” (Tömörkény István)

BALESETEM 1982-BEN

Március közepe táján, Metával ilyenkor, kora tavasszal már javában dolgoztunk a kertben, főleg talaj-előkészítéssel és a korai vetésű zöldségfélék ültetésével bíbelődtünk. Metának a nyelvi gimnáziumban aznap, vagyis március 17-én kevesebb órája volt, és már dél körül kiment busszal Palicsra azzal, hogy én, aki két óráig dolgoztam, kocsival utána megyek. Így is történt, ebéd után fogtam magam és irány Palics. Szép, kora tavaszi délután volt, akkoriban egy lengyel gyártmányú Fiat 1500-as autónk volt, és én, ami általában ritkán történt meg, egyedül vágtam neki a kb. nyolc kilométeres palicsi útnak. Menet közben labdarúgó-mérkőzés közvetítését hallgattam a belgrádi rádióból, mert valamelyik jugó csapat játszott külföldi csapattal. Szokásomhoz híven akkor sem vezettem gyorsan, úgy 70 kilométeres óránkénti sebességgel haladtam, ami ugye egy négysávos autóúton nem mondható nagy száguldásnak, de ez volt a szerencsém. Az úton Palicsig nagyon gyér volt a forgalom. Már majdnem Radanovacra értem, ez kb. a félút Szabadka és Palics között, a faiskola előtt voltam, amikor megtörtént a szerencsétlenség.

Az úton sem előttem, sem utánam nem hajtott senki, úgyszólván egyedül vezettem a kétsávos úton, még hozzá a külső sávot választottam. A szembejövő kétsávos utat természetesen nem figyeltem, hisz a 2×2 nyomvonalas utat egy több mint két méter széles füves terület választotta el oly módon, hogy a füves rész magasabb szintű volt, a szélét pedig betonpadka szegélyezte. Az útviszonyok kifogástalanok voltak, száraz, napsütéses idő volt. Ekkor egy váratlan pillanatban a szembejövő két sáv egyikéről hirtelen elém vágódott a füves padkán

•

keresztül egy fehér színű bogárhátú Volkswagen. Hát az ember vezetés közben sok mindenre számíthat, de arra, hogy egy négysávos autótú másikkal szembejövő útvonalról áttér elém egy autó, erre végképp nem számíhattam. Akkoriban még nem volt sem szokás, sem kötelező a biztonsági öv beszerelése, a használatáról nem is szólva. Ez bosszulta meg magát, mert az ütközést én nem tudtam elkerülni, még csak fékezni se volt időm, hanem azzal a 70 kilométeres sebességgel behajtottam a bogárhátú VW kellős közepébe. Az ütközéstől előre csúsztam, és a bal térdem fogta fel az ütést. Ennek következtében a bal térdem kalácsa – vagyis a patella – keresztvonalon eltört. A másik kocsiiban is egyedül ült egy férfi, aki még súlyosabban sérült meg, úgy emlékszem, a veséje táján. Az eszméletem nem vesztettem el egy pillanatra sem, és az ütközés után ki akartam szállni a kocsiból, de ez már nem sikerült, rögtön tudtam, hogy itt már nagyobb baj van, mint ahogy azt én gondoltam. Az autótú másikkal felém a vezetők látták az ütközést, megálltak, hogy segítsenek rajtunk, és leállították a forgalmat. Közben valaki a faiskolából telefonált a rendőrségre és a mentőknek. Egykettőre meg is érkeztek, hordágyra tettek, és irány a városi kórház sebészeti osztálya. Aznap este megműtötték a térdemet. Két dróttal átfogták a széttört térdkalácsot, és egy ideiglenes gipszborítást kaptam a combtól egészen a bokáig. Meta türelmetlenül várt Palicson a villában, nem tudta mire vélni elmaradásomat. Ekkor már estefelé rokonom, dr. Crnyákovics Károly Öcsi értesítette, hogy baleset következtében kórházba kerültem. Cibulya Béla barátom gyorsan kocsiba vágta magát, és Metát behozta egyenesen a kórházba, de ekkor már engem megműtöttek és átvittek az intenzív osztályra. Pár nap múlva ismét megröngteneztek, és hál' istennek rendben találtak mindent a térdem körül, majd megkaptam a végleges gipszet a lábamra. Tíz nap múlva hazaengedtek, ami után hat keszves hét következett, amit főleg ágyban kellett töltenem. Menni csak nehezen, két mankó segítségével tudtam.

A kórházban különben nem volt rossz sorom, nemcsak azért, mert a családom rendszeresen látogatott, hanem azért is, mert az én jó barátom, a gyógyszerész Cibulya Béla, aki akkor már a kórházban dolgozott, minden reggel meglátogatott, és hozta a friss, gőzölgő török

kávét. Közben a labi minden tagja is testületileg kivonult a szabadkai kórházba, hogy mielőbbi gyógyulást kívánjon.

Hat hét múlva levették a bal lábamról a gipszet, és ekkor ért a legnagyobb meglepetés. A két lábam összehasonlításakor olyan nagy volt a különbség, hogy hinni nem akartam a szememnek. A bal lábam csak a csontból és a rásimuló bőrből állt, a jobb lábam viszont normális méretű maradt. Ez az igazi tragédia, gondoltam magamban. Hogy lesz ebből majd ismét két egyforma, normális láb? Járás csak két mankó segítségével történhetett. Tíznapos, gipsz nélküli pihenés után elkezdődött a rendszeres mindennapos rehabilitáció, ami először hidroterápiával indult, és csak ezután folytatódott izomerősítő gyakorlatokkal. Lassan-lassan erősödött a lábam, míg végül augusztus vége felé befejeződött minden gyakorlat a kórházban, és többé nem kellett naponta kikerékpároznom a rehabilitációs osztályra. Abban az időben ennek az osztálynak a vezetője dr. Gál Melinda volt, korábbi gimnáziumi tanítványom. Ő megnyugtatóan azzal, hogy ne féljek, rendbe hozzák a lábamat, és én ezzel az összeforrt térdkaláccsal fogok még sokáig teniszezni is. Igaza lett, mert valóban, szerencsétlenségem után még hosszú éveken át tenisyeztem.

*

Itt említem meg, hogy aktív sportoló – kivéve azt a pár hónapig tartó asztaliteniszezést – nem voltam, de kedvtelésből mindig űztem valamilyen sportot. Összeállt egy 10-12 főből álló, korban és szellemileg hozzám közeli férfitársaság, akikkel szórakozásból rendszeresen sportoltunk. Eleinte a kosarazás és hálólabdázás volt divatban, amit télen a gimnázium vagy a tanítóképző tornatermében űztünk esténként. Nyáron viszont délutánonként Palicson a Partizán nevű sportpályán játszottunk. Évek múlva áttértünk a teniszre, ez viszont az Epreserdőben lévő teniszpályákon történt. A sportbarátaim közül, akikkel egyébként nagyon jó baráti viszonyba is kerültem, megemlítek egynéhányat: Bódis Jóska, Harmath Ernő Fucu, Kalmár Bandi, Szpísity Duci, Segedinčev Stevo, Ivanyos Sándor, Juhász Laci, Uzon Miki és még mások. A játékok nyáron Palicson, a tóban történő

•

fürdőssel fejeződtek be, majd utána együtt vacsoráztunk valamelyik lacikonyhában a közelben lévő víkendtelepen. Vacsora után néha daloltunk is, köztudott volt, hogy Bandi és Fucu nagyon szépen énekeltek együtt. Mint egyetemisták Pesten is együtt voltak, majd mint egyetemi hallgatókat a Kárpátokba irányították ki őket az Árpád-vonal építésére. Ott együtt dolgoztak, illetve táboroztak Magyarország más vidékeiről és Erdélyből származó fiatalokkal, akiktől sok szép magyar nótát, valamint népdalt tanultak meg. Ezeket énekelgették nekünk, többieknek ott a palicsi víkendtelepen szép nyári estéken. Hát ezek az esték is felejthetetlenek maradtak emlékezetemben.

E kis kitérő után visszakanyarodok a szerencsétlenségem következményeihez. A drótok, amelyek összefogták a törött térdkalácsomat, egy álló évig bennmaradtak a térdemben, majd utána kiszedték, és ezzel befejeződött egészségem visszaállítása. Nem így a jogi és anyagi része. Még rehabilitációra jártam, amikor a bíróságra már kaptam idézést az ütközés ügyének jogi tisztázására. A bíróságra meghívták a rendőrséget, az orvosi szakértőt, a totálkáros kocsimnak az átvizsgálóját, az ütközést előidéző férfit és engem. A bíróság engemet minden vád alól felmentett, mert szabályosan hajtottam, nem túl gyorsan, az út és látási viszonyok kifogástalanok voltak. Nem így történt az ütközést előidéző férfivel, akit mindenben elmarasztaltak, és az egész szerencsétlenség fő okozójának nyilvánították. A biztosító kifizette a kocsijel árát, az okozónak pedig fájdalomdíjat kellett fizetnie.

*

A 80-as évek első fele szakmailag, mondhatom, igencsak jól sikerült, mert egymás után jelentek meg tudományos cikkeim a szaklapokban. Több kutatási program – téma – erre az időre fejeződött be, amiről én vagy kongresszusokon számoltam be, vagy tanulmány formájában láttam napvilágot. Erre az időre esik egyetemi tanári kinevezésem is, miután egyetemi tankönyvet is írtam közösen egy vegyész kollégámmal *A víz kémiája és biológiája* címmel. Az egyetemen állandósultak az előadásaim hidrobiológiából negyedéves vízépítő mérnökök számára, akik ivóvízellátásról és szennyvíztisztításról hallgattak előadásokat.

Ebben az időben teljes kapacitással működött a palicsi kertnek mind a veteményes, mind a gyümölcszel beültetett része. Mi a kert körüli munkát Metával ketten elláttuk, igaz, nagyban segítették munkánkat a megvásárolt kis traktor és a hozzá kapcsolódó különböző talajmegtisztító eszközök, valamint a fák permetezésére szolgáló traktoradalék.

Huba a postán dolgozott, és akkoriban igen jól keresett. Jutka a vízművek laboratóriumában végezte a biológiai vizsgálatokat. A család élete kiegyensúlyozottnak és stabilnak látszott. Nyaranta Hubáék is, és mi is nyaralásra mentünk, akkoriban még legtöbbször az Adriára, de néha-néha kirándultunk Bécsbe, Grazba, Münchenbe, Svédországba stb. Anyagi problémáink se nekünk, se Hubáéknak nem voltak.

A kis Szilike szépen fejlődött mind fizikai, mind szellemi téren. Gyakran vittük magunkkal ki Palicsra, ahol a kertben a homokban játszott a szomszéd fiúkkal, Juhász Árpival és Ákossal. Egy alkalommal homokozás közben megsérült a fején. A szomszéd Árpi véletlenül egy kisebb kapával megsértette a fejét. A bőr felrepedt, és a vér előntötte az arcát is, nagy volt az ijedelem, de pillanatok alatt orvos kezébe került, mert a palicsi villával szemben volt az egészségház, ahol azonnal kezelték, fertőtlenítették és bekötötték. Ennek az esetnek azonban pár centi hosszúságú és 1-2 mm szélességű maradandó nyoma maradt a fején a mai napig.

NÉMET VEVŐ A PALICSI VILLÁRA

Kora tavasszal, minden évben a Kanizsai út felőli kerítésen le kellett a glédicsfa – tövisfa – fiatal ágait vagdosni. Ezen az úton haladtak sűrű járatban az autóbuszok a Víkendtelep és a Férfistrand felé. Mivel a glédicsfa ujnyi vastag hajtásai kinyúltak az útra, és karcolták a buszok ablakait, a helyi közösségből felszólítottak bennünket, hogy minden május 1-jére az útra kihajló ágakat vágjuk le. Nem volt ez valami könnyű munka, mert a vékony, szúrós, tövises ágakat metszőollóval, a vastagabbakat csak fűrészszel lehetett eltávolítani. Egyedül nem győztem volna elvégezni ezt a munkát, hanem akkoriban élt Palicson egy iszákos, hajléktalan, szerencsétlen ember, a János, akit megsaj-

•

náltam, és rendszeresen elhívtam minden évben ebben a munkában is segíteni. Nálunk kapott enni és órabért is fizettem neki. Így tudta magát fenntartani.

Történt egy napon, a 80-as évek közepe táján, hogy tavasszal János-sal mi ketten nagy munkába fogtunk, és nyestük a kerítést a Kanizsai úton. Április vége felén jártunk, elég hidegek voltak még a nappalok is, úgyhogy rajtam egy jó meleg báránybőr mellény (bekecs) volt. Munka közben egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy mögöttem megáll egy nagy, fekete, német jelzésű Mercedes gyártmányú autó, kiszáll belőle egy idősebb, jól öltözött nyakkendő-s úr, és felém tart. Kicsit ugyan törte a magyar nyelvet, de tökéletesen megértettem a mondanivalóját. Rám köszönt szépen, illedelmesen és megjegyezte, látja, nagy munkában vagyunk. Hát igen, válaszoltam én. János tőlem akkor valamivel távolabb dolgozott. Barátságos válaszomra a következő kérdést tette fel: „Kie ez a szép telek?”, és rámutatott a kerítésen belül elterülő aránylag nagy területre, ahol a mi gyümölcsösünk és veteményeskertünk volt (kb. tíz kapa nagyságú kertrész). Gyorsan rávágtam, hogy az enyém (a palicsi nagymama ekkor már nem élt). Kissé meglepődött a válaszomon, valószínűleg nem ilyen bekecses, bundás-sapkás tulajdonost képzelt el. „Nem adom el a gyümölcsöst?” – kérdezte. Mert ő megvinné. Erre a kérdésre is aránylag gyorsan válaszoltam, hogy nem. Hümmögött egyet és rámutatott a székely tornyos villára, ami a Spliti (Kosztolányi) fasorra nézett, és azt kérdezte, hogy az a villa meg kié. Az is az enyém, válaszoltam. Ekkor közelebb lépett hozzám, kezét nyújtott, bemutatkozott és tudatta velem, hogy ő a telket meg a villát is megvinné. Készpénzben, német márkában fizetne, amennyiben megegyezünk. Nem kell rá azonnal válaszolnom, ő itt tartózkodik pár napig Szabadkán, üzleti tárgyalásai vannak egy nagy szabadkai gyárral, és majd jelentkezni fog. Közben megkérdezte a telek teljes felületét (17 kapa) és a villáról is csak pár kérdésre volt kíváncsi. Mikor épült, hány szoba van benne, van-e vízvezetéke? A két veranda és a torony különösen érdekelte.

Én erre a kérdésre is rávágtam, hogy nem eladó sem a telek, sem a villa. Láttam rajta, hogy igencsak meglepődött, elővette a kis kalkulátorát és számolni kezdett rajta, majd rögtön árajánlatot is mondott. Ő

a telekért és a villáért 450 000 német márkát adna kézbe. Akkoriban még híre-hamva se volt a háborúnak, a palicsi házak igen értékesek voltak, ez pedig azért tetszett meg neki, mert közvetlenül a központban volt, Palics legszebb utcájában, a platánsoron, kijáráttal két utcára. Meglepődött, amikor én erre az árra, amit ő felkínált, megerősítettem, hogy nem eladó. Ezzel nem elégedett meg, hanem megkért, mondjak én is árat, hogy beszéljessünk róla. Én azonban hajthatatlan voltam, és ismét határozottan kijelentettem, hogy sem a telek, sem a villa nem eladó! Még ezután is kínálkozott, hogy pár nap múlva meglátogat, hátha meggondolom magam. Én azonban ismételten tudtára adtam, hogy nem eladó. Szépen elköszönt, és fejcsóválva elhajtott a nagy fekete Mercedesével.

Bezzeg, ha az őrangyalom akkor nekem vagy Hubának megsúgja, hogy Jugoszláviában pár év múlva egy véres testvérháború veszi kezdetét, ahol minden érték devalválódik (az embertől kezdve az ingatlanokig), akkor fantasztikus áron eladhattuk volna a palicsi villát. A pénzt kivittük volna a bécsi nemzeti bankba, és így várhattuk volna be a háború kezdetét és végét. Ez a pénz, hogy abban az időben mit ért, azt csak egyetlen példával illusztrálnám: Magyarországon a 90-es években kb. tízezer német márkáért egy kétszobás panellakást lehetett venni. Más szóval a palicsi villa és kert áráért 45 lakást vásárolhattunk volna. Ennek a béréből vígan megélhetett volna az egész család. Ez azonban most már csak egy ábránd marad, amit elfújtt a szél.

*

A palicsi villa sorsa ezután a visszautasító és határozott nem után más irányt vett. Az Építőipari Kutatóintézetben, ahol dolgoztam, felkértem az egyik tervezőmérnököt, hogy tervezze meg a ház teljes felújítását. Hubáék kívánságát ismertettem vele, ő a helyszíni felmérés és az épület megtekintése után meg is tervezte a felújítás folyamatát, és a ház végső funkcióját, valamint külső kinézetét, hogy az megfeleljen a műemlékvédelmi követelményeknek is.

A terv részletezésére nem térhetek ki, de nagy vonalakban mégis ismertetném. Az ötlettervet Tamási építésmérnök Huba kívánságai

•

szerint készítette el. Egy másik épületgépész mérnök, Márton Ferenc, volt tanítványom megtervezte a ház teljes padlófűtését. Még mielőtt hozzáfogtunk volna a belső átalakításokhoz, elsőként a tetőzetet hozattuk rendbe: a cserepeket, tetőléceket cseréltettük ki. Eközben ki kellett cserélni a torony egyik tartóoszlopát is. A torony javítása közben találtunk rá az egyik tartóoszlopba vésett felírásra, amely megörökítette a torony építőjének nevét (Andrasics) és építésének idejét, ami 1907-ben volt, mert az egész ház ebben az évben épült. Ekkor épült zömmel Palicson a többi szép szecessziós létesítmény is. A torony 50 × 50 cm-es szürke palával volt befedve, de itt voltak már

Erzsi Szilivel Palicson, az emlékkút mellett, amelybe Kosztolányi Dezső szép verssorai vannak bevésve: „A tó, a tó, az eleven poézis, / felette a kék ég, / alatta a mély víz...” A háttérben a Zenepavilon és a Vigadó, mindkettő közkedvelt rendezvények színhelye, különösen nyáron

imitt-amott sérülések. Ilyen palát Jugoszláviában akkoriban nem lehetett kapni, hanem magyarországi fatelepről szereztük be.

A tető és a torony rendbetétele után következett a ház első, tiszta téglából épített részének az izolálása. Ezt egy zombori vállalkozó végezte el úgy, hogy egy különös villanyfűrésszel elvágta a falat két téglá között. Az egyik sor téglát ezután kiszedte, egy vízzáró anyagot helyezett a falra, majd cementtel bekenve a téglát visszahelyezte. Ezt méterről méterre haladva végezte a mester, és így tökéletesen izolálta a falat az alulról felfelé szivárgó víztől.

A ház fala különben nem volt vizes, ezt a műveletet inkább Jutka szülei kérték, mert ők a vizes falak miatt a szabadkai Halasi úti házban sokat szenvedtek és féltek, hátha itt, a palicsi villában hasonló vizes lakásuk lesz.

A ház további korszerűsítése ezután is folytatódott, mégpedig a hátsó, nagyobb méretű veranda beüvegezésével és Hubáék lakrészébe két szobájának kialakításával. Az 5 × 5 méteres nagy nappali egy délre, vagyis a tó felé néző új ablakot kapott. Mindkét szobába lefektettük a padlófűtést, és Huba megvásárolta a központi fűtéshez a kazánt. A ház hátsó részének újjáépítéséhez megvette még ősszel a szükséges habtéglá blokkokat. Úgy tervezték, hogy tavaszra ez is megépül, és a következő őszre már ki is költözhet a család.

Az udvarban egy régi, nem megfelelő épület helyett, amit valamikor nyári szaletninek (kártyázó-beszélgető nyitott, fedett helyiség) használtak, megépítettünk két kocsi számára garázst azzal a szándékkal, hogy valószínűleg két kocsi is lesz a házban. Ennek az épületnek a kert felé eső részében megépült egy nagyobb műhely, ahová jó apám gyalupadja és szerszámai kerültek. Itt helyeztük el a százliteres pálinkafőzőt is. Itt főzte ki Huba barackból, körtéből és szilvából a sok finom gyümölcspálinkát.

MÁSODIK KIS UNOKÁNK, LEVENTE

1986-ban megszületik második kis unokánk, Levente, vagy ahogy mi elkezdtük becézni, Lentike. Ez a becenév a családban rajta is maradt. Nagy örömmel vártuk a második kis unokánkat is.

•

Szilikében is nagy volt a várakozás a kistestvére iránt. Egyedül azonban csak ő ábrándult ki egy kicsit, mert túl picinek találta az öcsikét, és nem tudott vele azon nyomban játszani. Mi, felnőttek tisztában voltunk vele, hogy ez később be fog következni, ami meg is történt, és amint Lente nagyobbacska lett, folyt is a játék reggeltől estig. Házunk nagy előszobájában volt egy vastag szivacsbetétes, alacsony, nagy heverő, hát ezen bonyolódtak le a birkózások. Ebbe én is sokszor betársultam, és persze ketten akartak engem mindig legyőzni. Nagy ricsajozás közepette zajlott a csatározás, és rendszerint az lett a vége, hogy mindkét gyerek kimerült, leizzadt, minek következtében félbemaradt a csata. A birkózás végén mindig megpuszítottam mindkettőt, magamhoz öleltem őket ezzel jelezve, hogy mi nem vagyunk ellenségek, csak játszótársak, és szeretjük egymást.

Huba ölében a kisebbik fiával, Lentikével a városi házunk udvarán

Volt az (L alakú parkettás, négyablakos kb. 25 m² felületű) előszobában még egy nagyszerű játék, egy kis sátorházikó, amit Ellától kapott a két kisgyerek. Ebbe is ki-be bujkáltak, majd benn a házikóban beszélgettek, nevetgéltek, hancúroztak. Az előszoba volt a nagy játékoknak, a ricsajozásoknak a legfőbb színhelye.

Megjegyzem, hogy mindkét kis unokánkat megkereszteltettük a nagy vallásüldözés ellenére is. Szilárd keresztszülei a magyarkanizsai Kovács orvos házaspár, Feri és Ibi, Lentike keresztszülei a szabadkai, most Szegeden élő Somogyi órás és ékszerész házaspár, Laci és Joli voltak. Mindkét kisbabát annak idején Szabadkán, a Szent Teréz-templomban, illetve a Halasi úti kistemplomban keresztelték meg.

A két kis unokát – amikor csak Palicsra mentünk a kertbe dolgozni – mindig magunkkal vittük. Palicson is jó lehetőségek kínálkoztak a játékra, mert az egész kertnek a talaja homok volt, így homokvárakat lehetett könnyen építeni. Játék közben persze a különböző gyümölcsfajtákból csemegéztek. Rászoktak a piros ribizlire, a zöld színű piszkére, fekete szederre, de nem vetették meg a meggyet, a sárgabarackot, a szilvát és a körtét sem. Ősz felé pedig szedték és

Én a kétéves Lentikével mulatok

•

törték a diót, mogyorót. Játsszótárs mindig akadt, mert a szomszéd Juhászéknak két hasonló korú kisfia mindig jó partnereknek bizonyult. Este, mielőtt indultunk volna haza, lemostuk őket a kertben felállított tusoló alatt. Így fejeződtek be számunkra rendszerint a nyári napok a palicsi kertben. Mi pedig boldogok voltunk, mert ott láttuk magunk körül a két fiúunokát, amint a kertben önfeledten, boldogan szaladgál, játszik vagy éppen locsolja egymást a tusoló alatt. Milyen szépek is voltak azok a felejthetetlen nyári napok!

Akkor még azt hittük, hogy ez a szép állapot soha el nem múlik, nagyon sokáig fog tartani, talán addig – gondoltuk mi Metával –, míg a kisfiúk fel nem cseperednek, emberré nem válnak, vagy amíg mi élünk. De most már tudjuk – sajnos –, hogy ez nem így történt, és nemsokára vége is lett.

Lassan így múltak az évek, és Szilike már elkezdett iskolába járni. Mint tanügyi dolgozók, mi úgy értelmeztük, hogy a kis unokát már az elemi iskolában is irányítani kell. Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy minden nap rendszeresen tanuljon, végezze el a házi feladatokat, ne csapja azokat össze, mint valami felesleges dolgot. A füzeteit

A testvéri szeretet már kiskorukban is megnyilvánult

rendszeresen ellenőriztük, és a hibákra rámutattunk. Ez a következetes felügyelet – ma is úgy gondoljuk – Szilikének sokat jelentett a későbbiek folyamán is, mert kialakultak a munkaszokásai.

Történt egyszer, hogy Huba is és Jutka is szolgálati úton voltak. Szilike osztályából hazaszaladt hozzánk az egyik osztálytársa azzal, hogy a Szili rajzszoget nyelt le. Megrémülve szaladtunk az iskolába, ahol aznap délután valamilyen ünnepségre készültek, és a gyerekek játszottak az udvarban. Szili rögtön bevallotta, hogy lenyelt egy rajzszoget. A körülményeket, hogy hogyan történt az eset, sem akkor, sem később nem tudtuk meg. Mindegy, a feladat adódott, valamit sürgősen tenni kellett. Egyenesen bevittük a szabadkai kórházba, ott megröntgenezték, és valóban a rajzszoeg már a nyelöcsöben volt. Az orvosok próbálták a rajzszoget kiszedni, de az állandóan lejjebb csúszott és így lehetetlen volt a kiszedése. Az újabb röntgen már csak azt mutatta ki, hogy közel ért a gyomorhoz. Mi ketten a kórház folyosóján kétségbeesetten figyeltük az orvosok ki-be szaladgálását.

Két boldog kisgyerek, Lente és Szili bunkerásás közben

•

Az eset végül is úgy oldódott meg, hogy egy idősebb, tapasztaltabb orvos áttekintette a helyzetet, megnyugtatóan bennünket, hogy remélhetőleg nem fog semmi baj történni, a rajkszög végigmegy a bélcsatornán és az ürülékkel egy-két nap múlva el fog távozni. A mi dolgunk csak az lesz, hogy ez alatt az idő alatt nagyon alaposan vizsgáljuk át minden alkalommal az ürüléket, mindaddig, míg meg nem találjuk a rajkszöveget. Hát mondhatom, hogy se előtte, se utána ilyen alapos ürülékvizsgálatot nem folytattam le, mint azokban a napokban. Végre a harmadik napon a család legnagyobb öröme, meglett a rajkszög. Szilike szervezete legyőzte ezt a balesetet, és nem lett belőle komolyabb baj.

GÖRÖGORSZÁGI NYARALÁSAINK

A 80-as évek közepe táján irányváltoztatás történt a mi és a gyerekek nyaralásában. Huba egyik jó barátja, Cservenák Joka hazajött Görögországból, ahol családjával együtt volt nyaralni, és lelkesedéssel mesélt nyaralási helyükről – Aszprovaltáról. Eldöntöttük, hogy a következő évben mi is oda megyünk nyaralni. Megjegyzem, mi Cibulya Béla barátunkkal már előbb is nyaraltunk Görögországban, de akkor az más jellegű volt. Adria típusú lakókocsiinkkal lementünk egészen Athénig. Itt megnéztük a város nevezetességeit kezdve a marathóni csata színhelyétől az Akropoliszig. Egy nap luxushajóval kirándultunk Hidrára, az Égei-tenger egyik szigetére is. Másik napon megtekintettük a Korinthoszi-csatornát, amelyet a magyar szabadságharcos, Türr István mérnök tervezett, a Peloponnészoszi-félszigeten megtekintettük az ötezer éves várost, Mükénét, Epidauruszt, a szintén több ezer éves görög szabadtéri színházat stb. Az egész athéni tartózkodásunk alatt rettenetes hőség uralkodott, úgyhogy mi lehetőleg kora reggelre és késő délutánra terveztük a kirándulásainkat és a városnézést.

Hazafelé jövet még egyszer megálltunk az Olimposz alatt a platomoni kempingben. Innen még elmentünk egynapos kirándulásra megtekinteni a hegytetőkön épült kolostorokat – a Meteorákat. Ez olyan látványosság, amilyenhez fogható aligha található a világon. Több száz méter meredek magas sziklák tetején épített kolostorok

•

sorakoznak egymásután. Számuk eléri a 25-öt, egyesek 600 méter magas sziklatömb csúcsán épültek fel. A legnagyobb csoda az a módszer és egyáltalán az a lehetőség, hogy oda felhurcolták az építőanyagot és létrehozták a szerzeteseknek a kolostorokat. Az egész vidéket jellemzően „kolostorok a levegőben” néven nevezik, és főleg a XIV. században épültek. Legtöbbjükben már nem élnek szerzetesek, de akik még ma is ott vannak, rideg és szigorú életmódot folytatnak, hiszen minden barátoknak – szerzeteseknek – legalább napi nyolc órát kell imádságba merülve élnie. Ma a turisták ezrei látogatják azokat a kolostorokat, ahova lépcsők vezetnek fel, de az élelmet még a mai napig kötél segítségével, csigával szállítják fel. A kolostorokba való feljutás lehetetlensége miatt csak néhány látogatható. Fentről a kilátás gyönyörű, de óvatosan kell lefelé nézni, mert akinek magasságiszonya van, meg is szédülhet. Meta is lenézett, és meg is szédült. Ezzel a gyönyörű látvánnyal búcsúztunk mi el Béláékkal Görögországtól, illetve ettől a tájtól.

Egy pillanat erejéig még visszatérek a görög nyaralásainkra, amelyek annyira szépek voltak, hogy nem hagyhatom ki írásomból. Mint már említettem volt, a 80-as években már csak Görögországba jártunk

Amikor még együtt nagyon boldogok voltunk

nyaralni, oda is csak egy helyre, Aszprovaltára, amely 80 kilométerre van Szalonikitól kelet felé. Ez a tengerparti falu Észak-Görögországban van, az odajutás aránylag egyszerű, mert Szaloniki előtt csak balra kell elfordulni Törökország felé. Maga a kemping, ahová mi jártunk, hatalmas, állítólag a háború vége felé az amerikai hadsereg táborozott itt. Lapos, homokos tengerpart húzódik több kilométer hosszan. A kempingben gyönyörű, leánderrel körülvelt helyeket jelöltek ki a sátoroknak, illetve lakókocsiknak. Sok hideg-meleg vizes tusoló, több száz éves platánfák biztosítottak a legforróbb napokon is finom hűvöset, és így elviselhetővé tették a nappali tartózkodást. Mi rendszerint teljes egy hónapra, de megtörtént, hogy még hosszabb időre is levonultunk ide a négyszemélyes nagy elősátoros lakókocsinkkal, a két kis unokánkkal, Szilikével, később pedig Lentikével is nyaralni. A tenger vize tiszta, langyos és sekély volt, így a kisgyerekeknek ideális fürdőzési lehetőséget nyújtott ez a strand.

Szili és Lente Kavalában, útban Thászosz szigete felé

Sosem voltunk egyedül, mert barátaink is itt nyaraltak, hogy őket is megemlítsem: Vörös Feriék és Verbásziék Topolyáról, azonkívül mindig itt voltak Huba barátai, Cservenák Jokáék. Ezek a barátok nemcsak azért voltak jók, hogy a közelünkben sátoroztak, hanem azért is, mert így szemmel tartottuk egymás sátrát, lakókocsiját, este pedig hajnalig tartó nagy kártyapartikat bonyolítottunk le. Egy másik fontos körülmény pedig az volt, hogy a gyerekek is együtt fürödtek, játszottak, homokoztak.

Itt volt Vöröséknek két unokája, a két Cservenák csemete és a mi két kis unokánk, egy kis magyar játszócsoport a görög tengerparton, de ha szükség volt valamire, a kemping boltjába is eljártak bevásárolni. Saját magunk főztünk, az élelmiszert vagy hazulról vittük magunkkal, vagy az aszprovaltai piacon vásároltuk meg. A sok görögdinnyét, amit a gyerekek annyira szerettek, a faluban vásároltuk, de itt vettük a friss halat is, amit ebédre megsütöttünk.

Amikor elmeséltük nyaralásainkat Elláéknek, ők is kedvet kaptak, még utánfutósátrat is vettek, így most már még jobban kiszélesedett a szabadkai nyaralók köre. Első aszprovaltai nyaralásunk alkalmával, amikor Hubáék is megérkeztek, átvették az unokák gondozását.

*

Metával eldöntöttük, hogy többnapos kirándulásra elkocsikázunk Isztambulba. Kisebb, kétszemélyes sátrort vittünk magunkkal, és az útra minden szükséges kelléket. Isztambulban egy hatalmas kempingben táboroztunk le a világ minden tájáról összesereglett turisták között. Kora reggelente, még pirkadat előtt különös ébresztőre ébredtünk. Isztambul több száz mecsetéből szinte egyszerre szólaltak meg és hívták imára a müezzinek az „igazhívőket”, azaz a muzulmán hitűeket.

Az isztambuli kirándulás alatt megismerkedtünk ennek a hatalmas, tízmilliós török városnak a nevezetességeivel és a mai török valóság jellegzetességeivel. Megcsodáltuk kívül-belül a hatalmas mecseteket, a négyezer üzletet magában foglaló bazárt, ahol még magyarul egészen jól beszélő török kereskedővel is találkoztunk. Miskolcon tanult meg magyarul azzal a tudatos céllal, hogy a gyakran odalátogató magyar

•

vásárlóknak a saját anyanyelvükön kínálja a portékáját. Az üzletében leültetett bennünket, megkínált teával és készségesen bemutatta az üzletben felhalmozott szebbnél szebb bőr árukészletét.

Annyira megtetszettek a bundák, hogy mi is négy darabbal gazdagodva köszöntünk el a magyarul beszélő töröktől. Sokat tudnék írni arról, hogy mi mindent láttunk még ez alatt a pár nap alatt, de beszámolóm túl hosszúra nyúlna.

Egy napot arra is szántunk, hogy átkocsikázzunk az ázsiai oldalra azon a hatalmas hídon, amely összeköti a két kontinenst: Európát és Ázsiát.

Egy szónak is száz a vége, Isztambulban sok számunkra újat, különöset tapasztaltunk, láttunk, és igen gazdag élményekkel indultunk vissza Görögországba.

Útközben, még Törökországban megálltunk Rodostóban (Tekirdag). Nem hagyhattuk ki azt az emlékhelyet, ahol Rákóczi Ferenc fejedelem, Mikes Kelemen és szabadságharcos társaik száműzetésben

Lentikével várom a hajót a kavalai kikötőben, Thászosz felé

töltötték életüket halálukig. A II. emeleti szobából mi is kitekintettünk a tengerre, a látvány gyönyörű volt. Ekkor nekünk is eszünkbe jutottak Mikes verssorai:

*Egyedül hallgatom tenger mormolását,
Tenger habja felett futó szél zúgását,
Egyedül, egyedül a bujdosók közül,
Nagy Törökországban.*

A tenger szép látványa mellett ők mégis a Duna és a Tisza tájáról álmodoztak. Az igazi hazáról, a mi kis Magyarországunkról, ahol a bölcsőiket ringatták, és amiért annyit szenvedtek és sokan az életüket áldozták. Ezt az érzést az ember csak akkor tudja átélni, ha meglátogat egy ilyen, száműzöttek által lakott rezidenciát. Az itt látottakról véleményünket bejegyeztük a recepción kihelyezett emlékkönyvbe.

Rákóczi-múzeum Rodostóban

•

Rodostó megtekintése után irányt vettünk Görögország felé. Nagy hőség volt, Meta a vizes törölközőket cserélgette a nyakamon, hogy biztonságosan tudjak vezetni. Az út többnyire a tengerparton vagy annak közelében vezetett, és mi a felfrissülés reményében meg-megfürödtünk. Késő este holtfáradtan érkeztünk vissza a kempingünkbe, és másnap már folytattuk a fürdésekkal egybekötött nyaralást.

Ezt az isztambuli utat egyébként még egyszer megtettük Elláékkal. Az elbeszéléseinkkel annyira fellelkesítettük őket, hogy Ella a szülinapját egy isztambuli kirándulással kívánta megünnepelni. Ismereteinket Isztambulról kibővítettük azzal, hogy újabbnál újabb nevezetességeket látogattunk meg.

JUGOSZLÁVIA SZÉTHULLÁSA

Tito haláláig úgy nézett ki, de úgy is viselkedtek a délszláv népek, hogy most már az eszme (kommunista) annyira összekovácsolta őket, hogy ezt az országot nincs az a belső sem külső erő, amely szét tudná rombolni. A puha, illetve ravaszul kidolgozott és alkalmazott diktatúra, a Nyugatról és Keletről felszedett kölcsönök aránylag szolid életszínvonalat biztosítottak a népnek. A munkanélküliséget úgy oldották meg, hogy külföldre, vagyis Nyugatra engedték munkát vállalni az embereket. Sokan hazaküldték a keresetüket, ezzel is jelezve azt, hogy bizonyos idő múlva majd visszatérnek.

A testvériség–egység jelszót úgyszólván imájukba foglalták, ezzel is besulykolva azt, hogy most már együvé tartoznak mindörökre a délszláv népek és részben a kisebbségek is. 1920-ban a trianoni békediktátum és az 1945-ben véget ért, számukra győztes háború következtében sikerült olyannyira kitolni a határokat, hogy így nagyszámú más nemzetek tagjait is bekebelezték. Ezzel aránylag nagyszámú kisebbség került Jugoszláviához, mint pl. albánok, magyarok, olaszok, románok, bulgárok, szlovákok, németek, ruszinok, muszlimok stb. Így tevődött össze különböző népekből a jugoszláv tákolmány. A politikusok ugyan tagadták, de később a legutolsó nacionalista (soviniszta) diktátoruk, Slobodan Milošević beismerte, hogy az ország tulajdonképpen két népcsoportból áll: az egyik az államalkotó népekből tevődik össze, ez

alatt a szláv népeket értette, és a második csoportba a többi nép, főleg a nemzetiségek tartoztak. Így váltunk mi, magyarok is másodrangú, vagyis nem államalkotó népcsoporttá.

A balkáni félelemkeltésnek többféle módszerét alkalmazták akkoriban. Gyakoriak voltak a fenyegető írásos szövegek, amelyeket elsősorban a magyar nemzetiségűek postaládáiba dobáltak be. Hasonló tartalmú falfirkák megjelentek városzerte is.

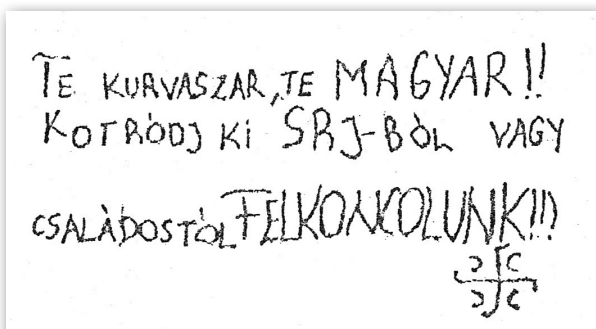
A nagy Jugoszlávia, vagyis a titói Jugoszlávia kisebb-nagyobb belső megrázkódtatásoktól és a különböző nemzetek (horvátok, szlovének) kiválási törekvéseinek felszámolásától eltekintve aránylag folyamatosan fejlődött. Az életszínvonal lassan ugyan, de fokozatosan javult, amihez erőteljesen hozzájárultak a nyugati országokból származó kölcsönök. Útlevelünkkel egész Európába utazhattunk. Az én családban is mind a négyen dolgoztunk, jól kerestünk. Én különösen jól kerestem, mert a rendszeres havi fizetésem mellett nagyobb volt a kutatómunkából származó jövedelemem, amit abban az időben különösen jól megfizettek. A harmadik anyagi forrásom pedig az egyetemi tanárkódásomból származott.

Az ország lezüllése akkor kezdődött el, amikor Tito 1980-ban meghalt. Temetésén még sokan sírtak, azok is, akik pár év múlva már gyalázták és diktátornak nevezték. Halála után lassan, de biztosan haladt Jugoszlávia a széthullás felé. A kérdés csak az volt, hogy mikor és milyen módon történik ez meg. Most már leírható, hogy aránylag rövid idő alatt következett be a lehető legcsúnyább módon, vérrel, testvérháborúval, igazi balkáni módra.

A széthullás folyamata állandó volt, de biztos jele 1988-ban mutatkozott meg igazán, amikor a még egységes Jugoszláv Kommunista Párt belgrádi kongresszusán a mind jobban erősödő Milošević annyira akarta kezébe központosítani a hatalmat, amit a szlovének már nem tudtak elviselni, felálltak és elhagyták a kongresszust, más szóval kiváltak a Jugoszláv Kommunista Pártból. Ez az eset mintegy jelszó volt a többi köztársaságnak is, hogy most már tovább nem tűrhető Szerbia, vagyis Belgrád azon törekvése, hogy központosítsa az országot, és teljesen átvegye a hatalmat. Beindult a propaganda és egymás vádolása, gyalázása, mintegy felkészítve a különböző népeket a véres leszámolásra.

Először kiváltak a szlovének, aránylag könnyen, nagyobb véráldozat nélkül. A horvátok kiválása már testvérháborúba torkollott, és csak véres háború árán sikerült. Macedónia ugyancsak könnyen önállósodott. Boszniát azonban már nem akarta Szerbia elengedni, és itt volt a legvéresebb testvérháború, amiben nem volt ritka a tömegmészárlás sem. Így Srebrenicán és környékén a szerb katonaság olyan genocídiumot hajtott végre, ahol több mint hétezer muszlim férfit gyilkoltak le, és tömegsírokba hantolták el őket. Az asszonyokat és a kisgyerekeket egyszerűen szétzavarták a városból. Az ENSZ hivatalos orvosi szakértői még a mai napig is újabbnál újabb tömegsírokat tárnak fel, és megpróbálják azonosítani a szerencsétleneket. Végül Bosznia is levált a volt Jugoszláviáról, és három népcsoportból (bosnyák, horvát, szerb) önálló államot hoztak létre.

Ezek után még együtt maradt Szerbia Kosovo tartománnyal, Vajdasággal és Montenegróval. Miloševićék féltek attól, hogy Kosovo is önállósodik, mert ott is ismételt mozgolódások jelei mutatkoztak a kiválás irányába. Ennek a megelőzése céljából a szerb államelnökség parancsot adott a jugoszláv 3. számú hadseregcsoportjának, hogy vonuljon be Kosovóra 1998–99 telén. Ott különböző kegyetlenségeket végeztek a lakosságon, ezért az albánok tömegesen (kb. 800 000) hagyták el és menekültek a tartományból részben Macedóniába, részben Albániába. Egyesek szétszóródtak Európa- és világszerte.

Egyik ilyen barátságtalan üzenet a magyaroknak

A nyugati országok ezt a kegyetlenkedést nem tűrhették tovább, hiába folytattak Miloševićtel újabb újabb tárgyalásokat. Végül kilátásba helyezték, hogy katonai erővel fogják beszüntetni a szerb katonaság kegyetlenkedéseit Kosovón. Milošević gúnyosan visszautasított minden javaslatot. Ezek után márciusban megkezdődött Szerbia bombázása 1999-ben. A bombázást a NATO kötelékei hajtották végre, amelyek főleg Olaszországban állomásoztak. Hidakat, tévétornyokat, utakat, gyárakat, olajfinomítókat bombáztak meg Szerbia egész területén. Amikor a károk már nagyon nagyok voltak (egyes számítások szerint százmilliárd dollár), Milošević beadta a derekát, és hadserege kivonult Kosovóból. Helyébe bevonultak a NATO-csapatok, és azóta is mint rendfenntartók ott tartózkodnak. Az elmenekült albánok százazrei csak ezután térhettek vissza otthonaikba. Sok szerb viszont mindezek után Szerbiába menekült, és most is ott él, nem mer visszamenni. Tiszta balkáni eset. Szomszéd a szomszéd ellen harcol, öl, gyilkol, és utána nem mer a helyén maradni, elmenekül.

Szerbiában 2000-ben választások voltak, Milošević megbukott, nemsokára Hágába hurcolták a Nemzetközi Bíróság elé. Csak pár év múlva kezdődött volna el a tárgyalása, aminek a végső kifejlte vélhetően élete végéig tartó raboskodás lett volna. Főleg az ő számlájára írható a kb. 200 000 halott, akik a testvérháború áldozatai lettek és a félmillió fiatal katonaköteles elmenekülése Szerbiából. Közben a zárkában Milošević, a testvérháború szítója és kirobbantója, hogy, hogy nem, meghalt. Požarevacon, szülővárosában temették el. Így lett vége az aránylag rövid, de rendkívül véres háborúnak, azonban a szerbekben szunnyadó nacionalizmust, sovinizmust újjáélesztette, és az akkori és az azóta felcseperedett fiatalokban is él a mai napig. Bizonyíték erre az, hogy időnként és helyenként ezen tulajdonságuk fellángol és kifejezésre is jut viselkedésükben, különösen, ha más ajkú emberekről van szó.

Amikor ezeket a sorokat írom – 2007 karácsonyán – Montenegró is levált Szerbiáról. Azonban ez a szétválás már békés úton, népszavazással történt meg. Így Szerbia egy kis állammá zsugorodott, de még mindig nincs megoldva Kosovo helyzete. Az albánok ugyanis az idők folyamán már többször is kinyilvánították, hogy ők nem

•

akarnak Szerbia keretein belül maradni, hanem önálló országot alapítanának, és végleg kiválnának Szerbiából. A szerbek erről hallani sem akarnak, mert úgy tartják, hogy Kosovo a szerb nép bölcsője, bár a népesség összetételét tekintve abszolút túlsúlyban vannak az albánok (több mint 90% az albán). A nagyhatalmaknak egy része ma is a szerbek (Oroszország), mások (az EU-országok zöme és az USA) a szabad és önálló Kosov mellett kardoskodnak. Végül 2008. március 17-én Kosovo kikiáltotta függetlenségét. Az USA és még több mint húsz ország azonnal elismerte az új országot. Szerbiában, elsősorban

Az utolsó együtt töltött karácsony a szabadkai házunkban. A két kislány mit sem sejtve a körülöttük zajló eseményekről, boldogan játszik az ajándékokkal a karácsonyfa alatt

•

Belgrádban hatalmas tüntetést szervezett a szerb kormány Kosovo függetlensége ellen. Maga Koštunica miniszterelnök volt a főszónok, és tüzes beszédével ugyancsak felpaprikázta a szerb népet mondván, hogy Kosovo mindig szerb volt, most is az, és mindörökké az is marad. A Radikális Párt (csetnikek) vezetője pedig így fogadkozott a nagygyűlésen: „Tako mi boga, neću se smiriti, dok Kosovo ne bude opet naše.” Magyarul: „Istenemre esküszöm, hogy addig nem nyugszom, míg Kosovo nem lesz ismét a miénk.”

A fiatalok egy csoportja e lázító beszédek hallatán felgyújtotta az USA nagykövetségét, megtámadtak más nagykövetségeket, üzleteket törtek be, fosztogattak. Sok lett a sebesült a tüntetők, de a rendőrség soraiból is. Sajnos Szabadkát sem kerülték el az események, felhevült fiatalok a magyar és a horvát követség elé vonultak és hangoskodva tüntettek.

A Balkán, mint már annyiszor, ismét bemutatkozott Európának.

„A természet úgy rendezte, hogy ha az ember megöregszik, akkor messze látó lesz. Ami messze van, azt látja jól. Ez a múlt.”

(Szüllő Géza)

ELHAGYJUK A SZÜLŐFÖLDET

1991 tavaszán Elláékkal úgy terveztük, hogy közösen nyaralunk Görögországban, Aszprovaltán.

Nyaraltunk ugyan, de én állandóan hallgattam az otthoni híreket, amelyek nem voltak valami megnyugtatóak. Ekkor már Milošević letiltották a bankokban a deviza felvételét, ti. mindenki menekült a dinártól, mert érezték az emberek, hogy a hazai valuta árfolyama az induló infláció miatt rohamosan le fog értékelődni. Szerencsénkre, de inkább jó reális megérzésünkre hagyatkozva, mi az előző év nyár végén, vagyis 1990. szeptember 1-jén kivettük az összes devizánkat, és készpénzben befizettünk egy Volkswagen Golfra, amit szeptember végén már meg is kaptunk. Így nem esett foglyul a bankban a valutánk, és vettünk egy jó minőségű gázolaj-meghajtású nyugati kocsit. Ez a kocsit minket 17 évig kiválóan szolgált, és csak 2006-ban adtuk el.

•

Amikor 1991. augusztus végén hazaérkeztünk a nyaralásból, már uszító feliratok fogadtak bennünket városszerte, de a magyarok postaládáiba is kerültek aggasztó tartalmú cédulák, amiről már az előbbieken szót ejtettem.

Szép balkáni biztatás a kisebbségek felé. A jövőkép ekkor már nem volt valami ígéretes.

Másik elretentő eset is történt szintén szeptember vége felé. A könyvtárszobámban éppen befejezés előtt álltam egyik könyvem írásával, és este fél nyolckor a nyitott ablakomon keresztül hatalmas robbanást hallottam a Szent Teréz-templom felől. Másnap tudtam csak meg, hogy berobbantották a templom ajtaját. Közben egymást követték Belgrádban és Újvidéken a szerb nacionalisták által szerve-

A szabadkai városháza

zett, nagyobbánál nagyobb tüntetések, nagygyűlések. Nem kímélték meg a mi nyugodt, jámbor Szabadkánkat sem.

Kíváncsiságból én is elmentem két ilyen gyűlésre a szépségéről messze földön híres magyar szecessziós stílusban épült városháza (1908–1912) főterére. De csak távolról hallgattam, hogy miről is beszélnek a szónokok. Az egyik, Vuk Drašković mindenáron a szerb királyságot akarta volna visszaállítani. A másik, a csetnikvajda Šešelj pedig mintegy háromnegyed óra hosszan magyarázta, hogy a leendő Nagy-Szerbia határait hol fogják meghúzni. Nyugat felé a Verőce–Karlovac–Karlobag (Zadar) vonalat jelölte meg. Šešelj szerint tehát a szerb határ nem messze Zágrábtól délre húzódott volna. A magyaroknak és a horvátoknak azt üzenté, hogy két-két szendvicset kapnak útravalóul, és máris indulhatnak a hazájukba. Így küldött volna el bennünket, magyar őslakosokat is erről a tájról, minket, akik ezer éve itt élünk. Jó kilátások elé néztünk akkor mi, szabadkai és bácskai magyarok!

1991 folyamán állandósultak a tartalékos katonaköteles férfiak bevonultatásai. A bevonuló magyar embereket ez különösen lesújtóan érintette abból a tényből kifolyólag, hogy ez a háború az ország szláv népeinek a háborúja volt. Ehhez a magyarságnak semmi köze. Nem így gondolták a hadsereg vezetői, mert utólag kitűnt, hogy a szerb lakosság számarányához viszonyítva százalékban jóval több magyar embert hívtak be katonának. Megindultak, főleg a magyarság részéről, a tiltakozások. Tótfaluban, amely szintiszta magyar lakosságú, az emberek elhatározták, hogy a behívók ellenére senki ne vonuljon be a jugoszláv hadseregbe. Hetekig tartott ez a tömeges tiltakozás, szerencsére nem lett súlyosabb következménye. Hogy a behívókkal ne találják otthon, a magyar fiatalok valósággal bujdosnak, hol az egyik ismerősnél, hol a másik rokonnál húzták meg magukat, állandóan váltogatták tartózkodási helyüket. Ezt a macska-egér játékot addig lehetett megúszni, míg a katonai vezetés más, radikálisabb módszerekhez nem folyamodott.

A katonai behívókat ezentúl már nem személyekre szólóan hordták szét, hanem szeptembertől a tévé képernyőjén közvetítették a bevonulandók katonai törzsszámait, ami után rögtön jelentkezni kellett a megfelelő körzeti katonai központban. A magyar családok ezrei nagy izgalommal és félelemmel kísérték a tévé képernyőjén a számokat,

•

hogy a családapa vagy a fiú száma megjelenik-e. Akik bevonultak katonának, vagy elkapták őket az utcán vagy a munkahelyükön, azokat egyenesen a szlavóniai frontra vitték, az első vonalba. Sajnos többen már csak koporsóban érkeztek haza. Nagy volt a rémület a magyarság körében. Akik hazajöttek a frontról, azok rémtörténetekbe illő esetekről számoltak be a híres jugoszláv hadsereg rémtetteiről, gyilkosságairól, rablásairól meg fosztogatásairól.

Huba a főpostán dolgozott, akkoriban Belgrád az összes szerbiai postát központosította. Ez azzal járt, amit tudtukra is hoztak, hogy bármely pillanatban átvezényelhetik őket a harci tevékenységek közelébe.

Az egész szeptember hónapunk azzal telt el, hogy állandóan figyeltük a tévében a híreket, hol én, hol Huba. Minden újabbnál újabb eseményt megtárgyaltunk, és próbáltuk levonni a következtetéseket. Szeptember folyamán sok magyar fiatal már átment Magyarországra, menekülve a behívó elől, vagy már meg is kapta a behívót, de nem a hadseregbe ment, hanem átutazott Magyarországra (a határok még átjárhatóak voltak) és ott meghúzódott vagy a rokonoknál, vagy pénzzel a zsebében éldegélt abban a reményben, hogy majdcsak vége lesz egyszer ennek az örületnek, és akkor hazatérhet.

Nemcsak a magyar fiatalok viselkedtek így, hanem a szerbek nagy tömege is. Megkezdődött az elvándorlás az országból, a kelebiai és horgosi átjárók éjjel-nappal dolgozva alig győzték a munkát, a töménytelen személyautó átnézését, az utasok útleveleinek ellenőrzését.

Hubával mi ezt a folyamatot állandóan figyelemmel kísértük, és arra a megállapításra jutottunk, hogy ezt a tömeges kivándorlást ez a háborúra uszító kormány Miloševićyvel az élen nem fogja sokáig tolerálni. A háború folytatásához sok katona kell, a katonaköteles fiatalok pedig kiszöknek az országból. Megállapítottuk, hogy ez sokáig így nem folytatódhat, várható volt, hogy kihirdetnek egy szükségállapotot, vagy megtiltják a katonaköteles fiatalok határon történő kilépését, eltávozását. Hogy elkerülje ezen intézkedések közül bármelyiket, Huba döntött, és bejelentette, hogy ő inkább távozik az országból azzal, hogy erről senkinek nem szólt, csak a postán a közvetlen felettesének, akivel olyan viszonyban volt, hogy ezt megtehetette.

Huba 1991. október 2-án Kelebiánál elhagyta Jugoszláviát. Előbb rokonainkhoz ment Hajósra, majd innen tovább Egerbe, az egyik ismerőséhez, Varga Jánosékhoz. Szomolyán volt nekik egy szép, emeletes víkendházuk, ezt ajánlották fel Hubának, hogy ott lakhat addig, amíg nem rendeződik az élete. Mi hárman, Meta, Szilike és én otthon maradtunk azzal, hogy éjjel-nappal figyeltem továbbra is a híreket, és mindenről tájékoztattam telefonon Hubát. A háborúról szóló hírek nemhogy javultak volna, hanem a jugoszláv hadsereg mind agresszívében bonyolódott bele a háborúba, és már nemcsak Vukovár elfoglalása volt a cél, hanem olyan hírek is szárnyra keltek, hogy Szlavónián át nagy hadjáratba kezd Horvátország ellen. Hogy elegendő katonája legyen, október 13-án lezárták a határokat a katonakötelesek előtt. Ezután már csak a gyerekek és idősek kelhettek át a határon.

Otthon, Szabadkán mindenki a bevonulásokról és a háborúról beszélt. Az infláció rohamosan emelkedett, a bankok zárolták a valutát. A háborúban elesett fiatalokat hazaszállították saját falujukba, városukba, és katonai pompával temették el a szülők és a falubeli ismerősök legnagyobb bánatára. A helyzet napról napra rosszabbodott, az emberek mind jobban érezték a háború súlyát és mind bizonytalannabbá vált az élet az akkor még nagy Jugoszláviában.

Szilike akkor az elemi negyedik osztályába járt, Lentike pedig a Magyar utcában lévő óvodába. A rosszabbodó helyzetre való tekintettel végül is úgy döntöttünk Hubával, hogy szombaton, ugyanazon a héten, amikor ő elment, mi hárman is elhagyjuk az országot. Mivel tudtam, hogy elmegyünk, összehoztam a két kisfiút az óvoda előtt, a tízéves Szilikét és az ötéves Lentikét, hogy elbúcsúzzanak egymástól. A két kisgyerekeknek erről fogalma se volt, csak annyit mondtam nekik, hogy pusziljátok meg egymást. Szilike meghittén átölelte kisöccsét, megpuszilták egymást, így vált szét a két testvér. Én félrefordultam, hogy ne vegyék észre könnyező szememet. Életem egyik nagyon nehéz pillanata volt ez, amit soha nem tudok elfelejteni.

Szilikének, bár értelmes kisfiú volt már akkor is, mégsem mondhatuk meg neki szombati utazásunk célját. Hagytuk, hogy gondtalanul játsszon kisbarátaival, mi Metával pedig pakoltuk a Golf kocsinkat. A legszükségesebb ruhaneműt szedtük össze mind a négyünk számára.

•

Olyan sok lett a holmi, hogy Elláékat, akik éppen otthon voltak és tudtak a tervünkről, arra kértük, hogy holmink egy részét ők hozzák utánunk az ő kocsijukkal Tompára, a határ túloldalára. Ezt azért tettük így, mert nem akartunk a határon feltűnést kelteni a túl sok csomaggal.

Szombaton, vagyis 1991. október 5-én ebéd után indultunk el Elláékkal, két kocsival a kelebiai határ felé. Az egész elmenetelt úgy kellett beállítani, hogy Szilike ne is sejtse utazásunk végső célját. Mégis mondani kellett valamit neki. Azt mondtuk, hogy Hajósr megyünk szüretre a Csányi János bácsiékhoz. Ő ezt tudomásul vette, és nem érdeklődött különösképpen, hisz máskor is voltunk már a rokonainknál Hajóson. A határon való átkelés azonban ekkor már nem volt egyszerű, a kocsisor a határ előtt legalább 4-5 km hosszú volt, és órákba tellett, mire kiértünk a határra. Ekkor már a Vajdaság, de egész Szerbia területéről menekült a katonaköteles fiatalság. Ezt mindenki tudta, de senki nem beszélt róla. Mi is a két kocsival lépésben lassan araszoltunk a tompai határátkelőig, de ekkorra már besötétedett. Elláék kocsijából Tompán átpakoltuk a holmit, összeöleleztünk, megcsókoltuk egymást, ők ketten főleg Szilikét, és elindultunk már sötétben Eger felé, Elláék pedig vissza Szabadkára.

Mint már említettem, nem is Egerbe mentünk, hanem Szomolyára. Késő este, úgy tíz óra körül értünk a faluba, Vargáké víkendházába. Huba és barátja, Barbulovics Gyuri itt vártak bennünket. Ebben a házban húzódtunk meg két hétig, gyönyörű környezetben. Az egyik domboldalon szőlőskertek, a másikon szép lomberdő tette változatosá a tájat. Ősz volt, estefelé a szarvasok bögése verte fel a csendet. Minden nagyon szép volt, de a mi gondolataink a poros Szabadkára, a városházára, a korzóra, a kéttornyú templomokra szálltak vissza. Eljöttünk ugyan, fiunk megmenekült a háborútól, Szilikét pedig magunkkal hoztuk, így ő az apjához és hozzánk került. Tulajdonképpen Szili magával vitte a család nagyobbik részét.

A másik nagy gondunk az otthon árván maradt szabadkai házunk, Hubának pedig a palicsi villája volt. Mikor kerülünk vissza a mi meleg otthonunkba, visszakerülünk-e még valaha? Mi lesz a sok bútorral, ruhaneművel, konyhai felszereléssel, kristállyal és márkás

porcelánnal, nem utolsósorban az én gazdag könyvtárral? Vajon hogy döntöttek barátaink, akikkel évtizedekig jóban-rosszban sorsközösségben együtt éltünk? A lányos szülők kevésbé aggódtak, mint azok, akiknek már katonaköteles fiuk, férjük vagy vejük volt. Ezek a gondolatok foglaltak le ott Szomolyán, míg gyönyörködtem az Eger környéki tájban, és kóstolgattam a különböző szőlőtőkékéről a már érett szemeket.

Sokáig azonban itt, távol a várostól, Egertől nem maradhattunk, mert Szilikét iskolába kellett adni. Ezért egyik városi lakótelepen bérbé vettünk egy bútorozatlan kétszobás lakást. Se szekrény, se ágy nem volt benne. Meta úgy oldotta meg ruháink tárolását, hogy mindegyikünk kapott egy-egy fekete műanyagzsákot és abban tartotta a holmiját. Mindegyikünknek volt egy-egy turista hálósákja, amit leterítettünk a parkettára, és abban aludtunk. Szilikét beírtattuk a legközelebbi iskolába, ahol folytatta a Szabadkán megkezdett negyedik osztályt. Egres Zsuzsa tanítónő és a gyerekek is szépen befogadták.

Ez az a piros Golf, amely minket 17 éven át szolgált azokban a válságos években, amikor legnagyobb szükségünk volt rá

•

Huba munkát keresett magának, de Egerben ez nem nagyon sikerült, mert ott is, de főleg a közeli Ózdon nagy volt a munkanélküliség, miután tönkrement és leállt a nagy ózdi vasmű. Akadt volna ugyan egy jó munka Hubának mint villamosmérnöknek, de csak Berlinben. Meg is felelt volna neki, mert nem volt problémája a német nyelvtudással. El is vállalta volna, de mivel nem volt még magyar állampolgár, a munkát nem kaphatta meg. Ezután is munkakereséssel foglalkozott, sikertelenül, végül az egyik szabadkai munkatársa, aki szintén meglépett a háború elől, Szegeden dolgozott már, és ide hívta Hubát. Huba ezt a munkát elvállalta, így jöttünk át mi is Szegedre.

Egerben kb. három hetet töltöttünk el, ez alatt az idő alatt mi Metával többször is visszajártunk Szabadkára, és újabb holmit, főleg ruhaneműt vittünk magunkkal, mert már közeledett november 1-je, és az idő is hidegebbre fordult.

Ilyen pakolások alkalmával a szabadkai ház udvarának közepén állt a Golf, és én hordtam és raktam bele a sok holmit. Estefelé volt már, amikor arra lettem figyelmes, hogy távolból ágyúzás hallatszik. Állt már a véres háború, a szerbek vagy Baranyában ágyúztak, vagy Vukovárt lötték, feltételeztem én. A gyanúm sajnos beigazolódott, mert ekkor már valóban javában folytak a Vukovár elfoglalását célzó súlyos harcok a jugoszláv hadsereg teljes hadi felszerelésével a horvátok ellen. Vukovár eleste után történt meg az a szörnyűség, hogy szerb katonák magatehetetlen sebesült horvát katonákat végeztek ki. Ez a genocídium azután hírül ment az egész világban. A jugoszláv hadsereg ilyen és hasonló gonosztetteiről, ne is mondjam, milyen vélemények fogalmazódtak meg világszerte.

SZEGEDI ÉVEINK

Amint Jugoszlávia a külföldi utazásokat liberalizálta, és vízum nélkül lehetett bármikor Magyarországra utazni, mi ezt kihasználva, a legnagyobb örömünkre sokat jártunk ide, elsősorban Szegedre, a szomszéd városba. Szabadka és Szeged mindössze 40 km-re vannak egymástól, és barátainkkal gyakran átruccantunk akár egy jó vacsorára is. Különben Magyarországot keresztül-kasul átutazzuk,

sok fürdőben jártunk, sok helyen nyaraltunk, és látogattuk nevezetességeit. A szilvesztereket rendre itt töltöttük el, és éjfélkor büszkén énekeltük a magyar himnuszt, ez az öröm nekünk Jugoszláviában nem adatott meg, nyilvános helyen szigorúan tilos volt. Nekem emellett még számos szakmai kapcsolatom is volt magyarországi kollégákkal. A Vámos családdal, akikről már egyébként említést tettem, igen szoros baráti kapcsolatban voltunk. A kölcsönös látogatások Szegeden, illetve Szabadkán rendszeresek voltak.

Amikor Egerből Szeged felé elindultunk két kocsival, hova is mehetünk volna, mint a szegedi barátainkhoz. Metát és engem Vámos Ibi fogadott be, Hubát és Szilikét a lányuk, Vámos Kati. Csak egy-két napról volt szó, addig, amíg kiadó lakást nem találtunk. Úgy is volt, a hirdetőújságból kinéztünk egy nekünk megfelelő kétszobás lakást Tarjánban, a Piroska téren, közel a Csongor téri iskolához, ahova Szilikét azonnal beírattuk a negyedik osztályba, nehogy a háború miatt elveszítsen egy évet.

Azt mondhatom, hogy 1991 novemberére valamennyire stabilizálódott a család élete, mert Hubának szakmájának megfelelő munkahelye volt a Prokontrol nevű cégnél, Szilike iskolába került, mi Metával gondoskodtunk róluk. Odafigyeltünk Szilike tanulására, hisz mégiscsak egy tízéves kislányról volt szó, aki teljesen új környezetbe, új pajtások közé, új tanító kezébe került. Aggódtunk is érte, nehogy ebből kifolyólag valamilyen komplexusa keletkezzen, esetleg kisebbségi érzete lépjen fel. Az iskola igazgatónője, tanárai, de az osztálytársai is szépen befogadták. Később Jurai tanárnő karolta fel különös szeretettel, és figyelemmel kísérte fejlődését, úgyhogy a beilleszkedés zökkenőmentes volt. Szilikét az általános iskola végéig kitűnő tanulóként tartották számon. Ennek az iskolának a befejezése után sikeresen felvételizett a Radnóti Miklós Gimnáziumba.

Mi Metával közben majd minden héten jártunk vissza haza Szabadkára. Barátainktól érdeklődtünk az általános helyzetről. Az otthoni hírek nemhogy megnyugtatóak lettek volna, hanem mind riasztóbbakká váltak. Az ország belesüllyedt a véres testvérháborúba, összevissza menekültek a népek hátrahagyva házaikat, vagyonukat. Egy ilyen nagyobb méretű menekülési hullám indult el 1995 au-

•

gusztusában, amikor a krajainai (horvátországi) szerbek irányt vettek Szerbia, illetve Vajdaság felé. Több tíz kilométeres kocsisorok, traktorok felbattyuzva, gyerekekkel lepték el az autóutakat menekülve politikusaik utasítására. Csak melleleg jegyzem meg, hogy ennek a tömeges menekülésnek előzményei is voltak. A krajainai szerbek ugyanis Horvátország területén egy kis szerb államot akartak létrehozni, amit a horvátok már nem fogadhattak el, annál is inkább, mert ezzel Horvátországot kettévágták volna. Sajnos a menekültekből Szabadkára is jutott bőven. Minket annyiban érintett ez a helyzet, hogy félnünk kellett, nehogy a szabadkai házunkat kiszemeljék és betelepüljenek, amire már jelek is mutatkoztak, Nyugat-Bácskából ilyen esetekről hírek érkeztek. A szabadkai házunk sorsáról a későbbiekben még írni fogok.

A Pirooska téri lakásban mindössze tavaszig maradtunk, amikor átköltöztünk a közeli Hüvelyk utcába egy hasonló nagyságú lakásba, azzal a különbséggel, hogy itt már egy szép, délre néző erkélyünk is volt. Ez a lakás Vámos Kati tulajdonát képezte, és itt maradtunk augusztusig. A két kocsi közül az enyémet Kati udvarában, Hubáét pedig a Pirooska téri parkolóban tartottuk. Huba kocsiját éjjel fel is törték, elvitték belőle a rádiót. Ezután az ő kocsijának béreltünk garázst. A 90-es évek elején Magyarországon kevés nyugati kocsi volt még, így a mi Volkswaden Golf autóink sokaknak szemet szúrtak.

Tudtuk, hogy albérletben nem fogunk sokáig lakni, hisz otthon Szabadkán hagytunk két értékes házat, amelyek közül a mienk, a városi teljes bútorzatával és egyéb felszerelésével gazdátlanul maradt. Így nem csoda tehát, hogy lakás vagy esetleg ház vásárlása állandó napi téma volt a családban. Egy ilyen vásárlással sok mindent meg kellett oldani: Huba külön lakását, ha esetleg ismét megnősül, Szilike elhelyezését, és nem utolsósorban a mi lakásunk sorsa is megoldásra várt. Az az elképzelés, hogy a jugó népek háborúja nem tart sokáig, és karácsonyra vagy valamivel később esetleg hazamehetünk, hamarosan füstbe ment terv lett. Beláttuk, hogy ennek semmi reális alapja nincs, és hosszú távú berendezkedésre kell számítanunk.

Tiszta véletlen folytán egy szabadkai fiú, akivel Huba Szegeden is ugyanannál a cégnél dolgozott, beszélgetés közben megemlítette,

•

hogy szegedi nagybátyja tud egy jó eladó házat a Csuka utcában. Huba hazajött és elmondta nekünk információit az eladó házról. Nem sokat tétlenkedtünk, kocsiba vágtuk magunkat és elhajtottunk a Csuka utcába terepszemlére. Ekkor azonban csak kívülről tekintettük meg a házat. Egy-két nap múlva, hosszas családi tárgyalás után meglátogattuk a tulajdonost, és alaposan szemügyre vettük a házat az alagsortól a padlásig, az udvart, a két utcára nyíló kapubejáratot, a melléképületben, az udvarban lévő kis lakást. Végül a ház ára felől érdeklődtünk.

Ez a sarokház egyébként eléggé lelakott állapotban lévő polgári családi ház volt. A környéken iparosok és középosztálybeli emberek laktak valamikor, most elég csendes, igaz, ez alatt a 17 év alatt már sok új többemeletes épületet felhúztak, és valamivel forgalmasabb, népe-sebb lett. Tudtuk, hogy ha lakályossá akarjuk tenni, még sokat rá kell költeni, de területe, a padlástér és az alagsor kiépítése előrebocsájtotta azokat a lehetőségeket, amelyeket Huba megálmodott. Készpénzünk persze nem volt elegendő, mert Huba valutájának egy része a szabad-

Marika és Huba esküvője 1994-ben

•

kai bankban rekedt a zárolás miatt. Így a ház megvásárlására mégis a következő módon szedtük össze a rávalót: Huba készpénze, amit magával hozott otthonról, nekünk maradt még némi valutánk, de mindez még mind nem volt elég, így Erzsi nővéremhez is kölcsönért kellett folyamodnunk. Tavasszal foglalóztuk le a házat, úgyhogy a nyár folyamán én még ki is utaztam Svédországba a kölcsönpénzért. Végül kifizettük a házat, és 1992 augusztusában már beköltözködtünk a lakhatóvá tett udvari két szoba-konyha-fürdőszobás kis lakásba. Szeptemberben pedig a volt tulajdonos, egy idős házaspár elköltözködött, és átadta az egész házat.

*

1992 nyarán még egy sorsdöntő fordulat történt családjunkban. Hubán láttuk, hogy mint férfi nagyon egyedül van. Ő nem szólt róla, de mi tudtuk és láttuk, hogy élettársat keres magának. Ez sikerült is neki, mert ebben az évben ismerkedett meg mostani feleségével,

Éva, Nóri és Szili 2001-ben Évi esküvőjén

Dekker Máriával. Neki két kislánya volt, az idősebb, Éva akkor még gimnáziumba járt, Nóri, a fiatalabb olyan idős volt, mint Szilike, és ő is még nyolcosztályos iskolába járt. Nekünk úgy tűnt, hogy Marika és Huba megszerették egymást, a gyerekek elfogadták kölcsönösen a két új szülőt, és problémamentesen szépen összeszoktak. Kétévi együttlét után, 1994-ben Marika és Huba megesküdtek, Marika eladta a lakását, és az érte kapott pénzt beforgatták a ház felújításába. Így jött létre az új család három gyerekkel: két kislánnyal és egy fiúval. Mi átmenetileg az udvari lakásban laktunk, ők pedig elfoglalták a főépületet.

Közben a ház felújítása a tető teljes lecserélésével kezdődött. Folytatódott a ház középső lakórészének az átalakításával, végül az alagsor rendbehozatalára került sor. Mivel három gyerek volt, szükség volt három szobára is a részükre, ami a tetőtérben látszott megoldhatónak. Itt alakították ki a három szobát előszobával, fürdőszobával és tetőterasszal, amire később tornyot húztak. A garázs felett nagyméretű verandát létesítettek, szőlővel befuttatták, amely különösen az év melegebb időszakában kiválóan alkalmas családi és baráti összejöve-

Hubáék Csuka utcai tornyos háza a garázs felett nagy verandával

•

telek megtartására. Végül most már elmondható, hogy a ház minden igényt kielégítő háromszintű kényelmes lakhatást biztosít a család minden tagja számára.

Marika szülei: édesapja Dekker Pál Pali, édesanyja Mária. Velük egykettőre megbarátkoztunk, mert mind a négyünknek az volt a vágya, hogy gyermekeinket, Marit és Hubát boldognak lássuk. Azonkívül csakhamar kitűnt, hogy a nemzeti érzésünk és a nemzetünkről való felfogásunk teljes egészében megegyezik minden tekintetben. Így nem volt nehéz egymásra találnunk, nekünk, Jugóból jött szabadkai magyaroknak az anyaországban élő magyarokkal. Itt is bebizonyosodott, hogy trianoni határok ide, trianoni határok oda, mi magyarok egy nemzet vagyunk. Összeismerkedésünket követően nemsokára már közösen énekeltük közös népdalainkat, mármint a szebbnél szebb magyar népdalokat. Sajnos Hubáék egybekelését követően Pali nemsokára itt hagyott bennünket, így felesége egyedül maradt kecskeméti lakásukban. Pali nagy veszteséget jelentett mindannyiunk számára, mert még sok mondanivalónk lett volna egymásnak életünkről, de

Évi és Zsolt a három kisfiacskájukkal,
Zalánnal, Zéténnel és Kristóffal

az élet törvénye közbeszólt, ezt már nem engedte meg nekünk. Kár, nagy kár!

Létszámban kibővült családuknak lüktető élete volt. A két szülő, Marika és Huba rendszeresen dolgoztak, Éva gimnáziumi érettségi után jogra iratkozott, amit kiváló eredménnyel be is fejezett, és egy ügyvédi irodában kezdett el dolgozni. Nemsokára férjhez ment Felhő Zsolthoz, aki több diplomája mellett gépkocsi kárfeltárá szakértői képesítést is szerzett. A régi udvari lakás helyén építettek egy igen szép, kétszintű teljes komfortos házat. Ebből a házasságból született három kisfiú, Kristóf (2003–), Zalán (2006–) és Zétény (2009–). Éva egyelőre otthon van a három kisfiúval. Zsolt pedig jól kereső, családjáról gondoskodó apa lett.

Nóri a gimnáziumi érettségi után kozmetikai szakember lett, nyitott egy korszerűen felszerelt, jól menő kozmetikai szalont. Ő is megtalálta már a párját, Keresszegi Márkot, összeházasodtak, sőt már megszületett Milán nevű kisfiuk is (2012–).

*

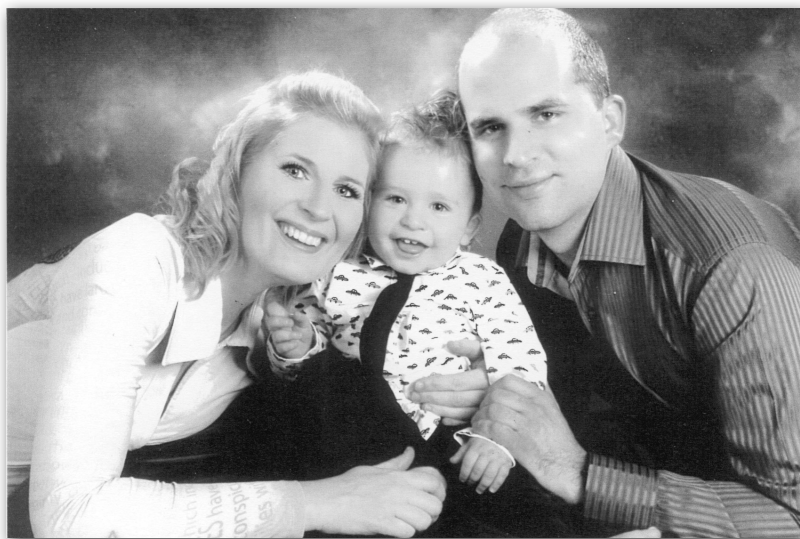
Visszakanyarodva korábbi helyzetünkre, Metával egyelőre az udvari kis lakásban helyezkedtünk el, de rendszeresen jártunk haza Szabadkára. A 90-es évek elején megvolt a szabadkai házunk és Huba palicsi villája is. A városi házban egy fiatal házaspár lakott, akik a mi távollétünkben vigyáztak a házra, közben bármikor hazamentünk, észrevettük, hogy figyelik a házunkat. Lakott ugyanis a szemben lévő házban egy Szabadkára vándorolt szerb – állítólag csetnik beállítottságú –, aki szemet vetett a házunkra. Féltünk is tőle, nehogy egyszer csak arra érjünk haza, hogy elfoglalta a házunkat és beköltözött, annál is inkább, mert a két fiatal, akik a házunkban laktak, házat örököltek és bejelentették, hogy elköltöznek.

Mi sokszor felváltva utaztunk haza, hogy a szomszédok lássanak bennünket. Pechünkre, a közvetlen szomszédságunkban egy építőipari vállalkozói üzem volt. Ezek eladták a telküket és a következő tulajdonos nagy, többemeletes épületet tervezett felhúzni. Ez minket annyiból érintett, hogy az udvarunk kelet felé eső, igen magas téglá

•

tűzfalát (10-12 m) elkezdték bontatni, mégpedig rabokkal. Ennek a munkának az lett az eredménye, hogy a mi udvarunk, miután eltűnt a szomszéd felőli fal, nyitottá vált teljesen az utca felé, és az nem járt be az udvarunkba, aki éppen nem akart. A rabok pedig kifigyelték, hogy mi nem tartózkodunk mindig a házban. Adva volt tehát minden feltétele annak, hogy éjjel a rabok ismerősei behatoljanak, és garázdálkodjanak, lopjanak mindent a házunkból, amit csak érnek.

Történt egyszer, hogy kisebb betegségem miatt csak Meta ment egyedül haza. Legnagyobb meglepetésére tárva-nyitva talált minden ajtót a házban. Ijedten telefonált rögtön nekem Szegedre: „Gyuszi, gyere, mert betörték hozzánk, és kiraboltak bennünket.” Azonnal kocsiba ültem, és irány Szabadka. Hát volt mit látnom! Az alagsorból mindent elvittek, ami mozgítható és értékes szerszám volt. A négyszáz literes mélyhűtőládából is kipakolták az élelmet, elsősorban a húsféléket. A lakásba az udvari ajtó betörésével jutottak be, a szobákba pedig az ajtók betétjeinek a kivágásával sikerült nekik bejutniuk. Magában

Nóri, Márk és a kisfiuk

a lakásban jól körülnézhetek, úgy látszik, sok idejük lehetett, mert az angol porcelán ebédlőkészleten kívül a faliorát, a 15 váltás komplett ágyneműt, Meta bálakban viselt aranyozott sálját, kesztyűit, ruháit, táskáit, anyagokat végben, bekeretezett szép nagy fal képeket, mindent elvittek.

Ami a legijesztőbb volt, az a tárgy, amit az udvaron találtunk eldobva. Egy kb. egy méter hosszú tetőléc, amelynek az egyik végére szűrös szöges drótot tekertek bunkó formában. Szerencsénk volt, hogy nem voltunk otthon, mert ezt az alkalmatosságot biztos felhasználták volna, ha találkoztak volna velünk, valószínűleg éppen nekünk szánták. Félelmünk talán azért volt indokolt, mert akkoriban a városban több rablógyilkosság is történt.

E borzalom láttán azonnal hívtuk a rendőrséget, jegyzőkönyvezték az esetet, és regisztrálták a szobák ajtaján az ujjlenyomatokat. Azt kérték tőlünk, hogy írjuk össze a kárunkat, és a lajstromot vigyük be személyesen a rendőrségre, amit persze meg is tettünk. Itt, a rendőrségen a főnyomozónál ért bennünket a másik nagy csalódás. Kérdésünkre, hogy mit tegyünk mi, védtelen állampolgárok, hogy ez ne ismétlődjön meg, a nyomozó annyit mondott, hogy ezek a rablók mindaddig vissza fognak járni, amíg csak nem fosztják ki teljesen a házunkat. Végül a következő szavakkal nyugtatott meg bennünket, hogy: „Mi tu ne možemo ništa, takva su vremena.” Vagyis: „Mi nem tehetünk semmit, ilyen világ van.”

Metával továbbra is hordtuk Szegedre a még hátramaradt és értékebb tárgyakat. Érdekes, hogy sem az értékes szakkönyveimből, sem az irodalmi könyvekből nem keltette fel egyetlenegy sem az érdeklődésüket, a könyvek mind megmaradtak.

Egy alkalommal, amikor rám került a sor, barátaimmal jól megvitattam az akkori gazdasági, politikai, háborús helyzetet, és én egyedül hoztam meg a család számára a rendkívül fontos döntést. Összeszedtem mind a négyünk iratait, és kérvényt nyújtottam be a belgrádi magyar nagykövetségre Huba és Szilike letelepedése és állampolgársága ügyében. Meta és én viszont, tekintettel, hogy 1941-től 1944 őszéig már magyar állampolgárok is voltunk, csak visszahonosítást kértünk. Kérvényünket az iratainkkal együtt egy ismerősünk vitte

•

le Belgrádba. Miután visszajöttem Szegedre, és elmondtam cselekedetemet, bezzeg nagy volt a meglepetés. Mivel azonban a családnak részletesen ecseteltem a valós otthoni helyzetet, jóváhagyták, amit tettem. Sötét, sovíniszta gyűlölködő miloševci politika dühöngött, állt a háború, gyilkolták egymást a Balkánon az emberek. Az emberi élet akkoriban nem sokat számított, és én úgy ítélt meg, hogy oda vissza, főleg Hubának és Szilinek nem szabad menni. Lehet, hogy majd valamikor – gondoltam én –, talán ha demokratikus fordulat áll be

A szabadkai házunk homlokzatának szecessziós díszítése
a ház teljes felújítása előtt

•

Szerbiában, majd akkor látogatóba vissza-vissza lehet járni, de az az idő akkor nagyon távolinak tűnt. Sajnos igazam lett, mert amikor ezeket a sorokat írom (2008 áprilisában) még mindig magyar fiatalok készültek meg szerb fiatalok csak azért, mert magyarul merészeltek beszélni. Az állampolgársági ügyünk azzal zárult, hogy 1995 novemberében Huba és Szilike letették a magyar állampolgárságról szóló esküt, mi Metával pedig visszahonosítási oklevelet kaptunk. Így lettünk mind a négyen magyar állampolgárok is.

A szabadkai lakásunk betörőiről pedig annyit, hogy évekkel később kaptam a szabadkai bíróságról idézést mint károsult, hogy személyesen jelenjek meg azon a tárgyaláson, amelyen a betörők ügyével foglalkoznak. A tárgyalásra az egyik betörőt a rendőrök bilincsbe verve vezették a tárgyalóterembe. Akkor tudtam meg, hogy Szerbiában egy másik rabláson kapták el őket, de ott embert is öltek. Kihallgatásuk közben ismerték el a mi házunk kifosztását is. A tárgyaláson mindent beismertek, de a lopott holmiból már semmi sem maradt náluk, mert mindent értékesítettek más városok piacain. Házunk kirablásáért pár hónapot kaptak csupán, a mi kártérítésünkéből azonban nem lett semmi. Itt a tárgyaláson tűnt ki az is, hogy mind szerbiai cigányok voltak.

A SZABADKAI HÁZ ÉS A PALICSI VILLA ELADÁSA

1995. augusztus első felében ismét történt velünk egy olyan esemény, amely merőben megváltoztatta életünk sodrását. Már említettem, hogy a szerbek a horvátországi Krajinában (krajinai örvidék) nem nyugodtak, állandóan lázongtak, ki akartak válni Horvátországból, egy új, kis önálló szerb országot szándékoztak létrehozni. Addig feszítették a húrt, hogy már miniszterelnököt, belügyminisztert is választottak maguknak. Az ezt megelőzően Jugoszláviából már kivált fiatal horvát állam ezt nem nézte jó szemmel, egy darabig tűrte, végül is úgy döntött, hogy felszámolja a saját területén kialakult áldatlan helyzetet. 1995. augusztus 6-án *Vihar* fedőnév alatt lerohanta Krajinát, az új szerb államalakulatot és ezzel véget vetett a már több éve tartó lázongásnak. Igen ám, csak hogy a szerbek ebbe, vagyis a horvát hatalom fennhatóságába nem nyugodtak bele, inkább felszedelőzködtek,

•

otthagyták házaikat, vagyonukat, eltávoztak Krajinából. Volt mit látni a tévében! Szekerek, traktorok, személyautók, teherautók ezrei motyóval felpakolva sok-sok kilométer hosszan lepték el az utakat, és Szerbia felé vették az irányt. Ekkor kelt szárnyra az a hír, hogy ezek a menekülő szerbek mind ide jönnek a Vajdaságba, és beköltözhetnek azokba az üres házakba, amelyeket a magyarok szintén menekülés folytán átmenetileg őrizetlenül hagytak. Igazi balkáni stílus! Én hagyom, hogy te elmenekülj, sőt rá is segítek, házadba pedig az én menekültemet telepítem be. Tiszta haszon! Kevesebb lesz a magyar nemzetiség létszáma, ezzel szemben elszlávosítom még jobban ezt a területet, vagyis ügyesen, indokoltan megváltoztatom a terület nemzetiségi összetételét hivatkozva a szerbség kikényszerített rossz helyzetére. Szerencsére ez nagy általánosságban nem valósult meg teljes egészében. Csak kevés üres házba tudtak beköltözni a menekültek, mert a miloševići államvezetés egy ilyen általános házfoglaló eseményt már nem mert felvállalni. A menekültek nagy része így közös szállásokon, iskolákban, szállodákban, vikendtelepeken, lakókocsikban kapott elhelyezést. Sokan közülük nagyobb pénzüsszeggel érkeztek és lakást vagy házat tudtak vásárolni, így megoldódott a lakáskérdésük.

Csakhogy mire az elhelyezkedésük megoldódott valahogy, a magyarság rettegésben élt, mert nem volt világos, hogy a kormány esetleg nem hoz-e olyan rendeletet, hogy kényszeríti az itteni őslakosságot a menekültek befogadására. Ez a kialakult helyzet akkor nagyon képlékeny volt, és nem lehetett tudni, mire ébredünk. Ezért határoztunk mi is úgy, hogy én hazamegyek, és őrizni fogom a házat, nehogy bekövetkezzen a legrosszabb, vagyis hogy jogtalanul beköltözzön valaki. Az akkori hangulat olyan volt, hogy ilyen esetben nem lehetett kilakoltatni a menekültet. Így lettem én a saját házunk őrzője, jobban mondva foglya több hónapon keresztül.

Közben ismét csatlakoztam valamikori barátaimhoz – akikkel évekig együtt teniszeltünk –, és a kialakult vészes helyzet ellenére jó teniszpartikat bonyolítottunk le az Epreserdő tenispályáin. Szabadidőmben pedig a könyveimet csomagoltam, mert érlelődött bennem a kétely, hogy mi már talán többé abba a házba nem kerülünk vissza.

Gondolataim eléggé összekuszálódtak. A mind gyakrabban felmerülő kérdés részemről a következő volt: Hogy is van ez most? Én Szabadkán őrzöm a házat, egész nap egyedül vagyok. Az esték már-már kezdtek elviselhetetlenek lenni. Mellettem se feleség, se a fiam, sem Szili, a kis unokám. Milyen élet ez? 69 éves vagyok, milyen sanyarú évek várnak rám? Metára meg itt volt szükség, Szegeden. Egy alkalommal, amikor átjött hozzám Szabadkára, elpanaszoltam neki nem éppen rózsás helyzetemet. Elmondtam, hogy mennyire hiányzik nekem ő és a család többi tagja, hogy milyen nehezen viselem el ezt a robinsoni életet. Majd 50 éve élünk együtt, és most úgy érzem, hogy a ház miatt kell külön élnünk egymástól. Ezek után hoztuk meg Metával a döntésünket, hogy eladjuk a szabadkai házat. Nem verjük nagydobra, hogy áruljuk, hanem szerényen tudatjuk néhány emberrel, főleg megbízható, házeladással foglalkozó egyénekkal.

Szerencsére nem kellett sokáig várnom vevőre, mert a második már megvette a házunkat. Meta átjött, megalkudtunk, megírtuk az előszerződést, lefektettük a kifizetés dinamikáját, megbeszéltük a ház kiürítésének és átadásának dátumát. November végén felvettük az első foglalt, és 1996. március 1-jével át is adtuk a ház kulcsait a teljes ár kifizetése ellenében. Sajnáltuk a házat, hisz ebben töltöttünk el 43 évet. Ebben a házban voltunk fiatalok, itt neveltük fel Huba fiunkat. Később itt laktak az én szüleim és a nagymamám. Itt születtek kis unokáink, Szilárd és Lente. A szakmai sikereimet itt ünnepeltük meg. Mindkettőnk egyetemi diplomálását is itt éltük meg. A sok szülinapot, névnapot, barátaink fogadását is itt bonyolítottuk le. A ház modernizálását is folyamatosan végigvezettük: a teljes villanyvezeték kicserélését, a központi vízhálózatba történő bekötést, a lakás és a ház teljes átfestését, két teljesen különálló alagsori üzlethelyiség kialakítását, a lakás központi fűtésének beállítását stb. Az udvarban külön garázst építettünk az autónak. Évtizedeken keresztül Édesapám asztalosműhelye is itt volt. Ebből a házból temettük el Ómamát, Apukámat és Anyukámat. Sok-sok szép emlék fűzött minket ehhez a házhoz, és most mégis meg kellett szakítani az emlékek sorozatát, és meg kellett válnunk tőle. Úgy látszik, ilyen az élet, kifürkészhetetlen, megjósolhatatlan. Megindul az ember egy irányban, aztán történik

•

valami, ami miatt teljes irányváltoztatást kell végrehajtani, nem szabad azonban megtörni, hanem végig kell menni az élet girbegörbe, sokszor göröngyös útján. Ebben a folyamatban csak az a fontos, hogy lelkileg az ember soha, de soha ne törjön meg, ne roppanjon össze, mert mindig van kiút. Mindig van lehetőség előre, csak meg kell találni a világosság felé vezető utat.

Így adtuk mi el a szabadkai házunkat, én pedig visszatérhettem Szegedre a családomhoz, és folytattuk közös életünket, mintha nem történt volna velünk ilyen sok bonyodalom.

Miután megkaptuk házunkért a pénzt, a következő feladat, a lakásvásárlás került előtérbe, mert az udvari lakás Huba házánál csak ideiglenes szállásunk volt. Elkezdődött a lakáshirdető újságok böngészése. Szerencsénkre hamarosan figyelmesek lettünk egy lakáshirdetésre, még hozzá itt, a Csuka utcában. Az alapállásunk különben az volt, hogy lakást Hubáék háza közelében vegyünk, vagyis ezen a

A muskátli erkélyünk Szegeden

•

környéken. Sikerült, mert ez a lakás, amelyben ma is lakunk, Hubáék sarokházával szemben lévő sarokház. Megnéztük, megtetszett és azonnal lefoglaltuk azzal, hogy 1996. március 1-jéig átvehetjük a lakáskulcsokat.

Idővel vettünk az udvarban egy garázst, így a kocsink most már biztonságos helyen van. A megvásárolt garázs azonban nem tartozott szervesen a mi lakásunkhoz, azonkívül keskenynek is bizonyult, nekem nehéz volt a kocsiból ki-bezállnom. Az volt az elképzelésünk, de főleg a vágyunk, hogy a lakásunkhoz eredetileg tartozó garázst is visszavásároljuk. Ebben is szerencsénk volt, mert a régi tulajdonosa elköltözött, máshol vett lakást és ez a garázs eladásra került. Azonnal lecsaptunk és megvásároltuk. Így a ház udvarában két garázsunk van.

*

Egy ügyvéd közvetítésével jelentkezett egy vevő a palicsi villára. Az illető bánáti származású, középkorú ember volt, aki akkor már több éve Németországban dolgozott egészségügyi középáderként. Nekünk az ügyvéd úgy mutatta be, mint aki jómódú, sok pénze van, és állítólag több emeletes házzal is rendelkezik odakint. Leellenőrizni lehetőségünk az akkori körülmények között nekünk nem volt, így csupán az ügyvéd szavaira támaszkodhattunk. Az adásvételi szerződést az ügyvéd megírta, de egyetlen márkát sem láttunk az eladásból. A villa földhivatali bejegyzésére természetesen nem kerülhetett sor, és ez volt a szerencsénk. Az ügy bíróságra került, ahol kiderült, hogy egy szélhámossal van dolgunk. A bíróságon csakhamar megfoglák a hazudozásokban, ugyanis az volt az egyik állítása, hogy ő, mármint a vevő Szegeden nekem személyesen kézből kézbe kifizette a villa teljes árát. A bíró keresztkérdéseivel egykettőre rábizonyította hazudozásait. Az ügy több évig elhúzódott, végül azzal fejeződött be, hogy a pert elvesztette, és a villa jogos tulajdonosa továbbra is egyedül Huba maradt.

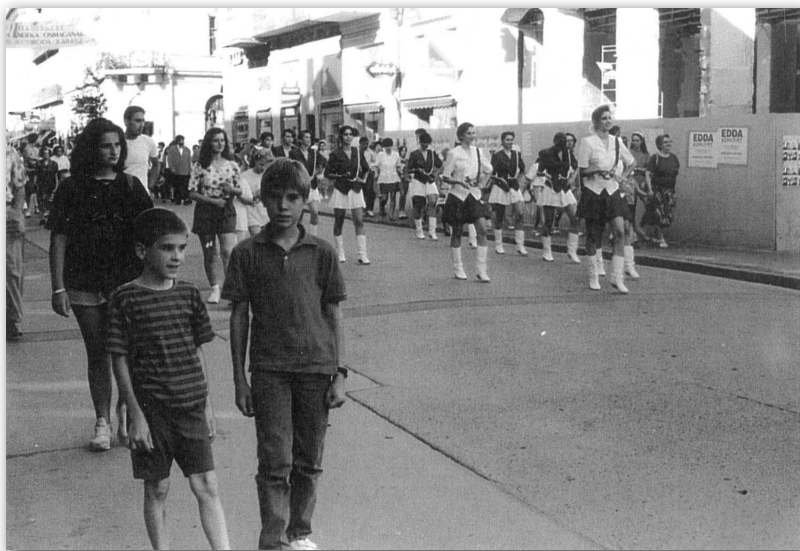
Ilyen keserves és sokszor idegölő események után, megjelent a palicsi villa igazi vevője, akinek Huba el is adta. A vevő palicsi lakos, Hubának gyerekkori pajtása, akivel sokat játszottak együtt a kert homokos részében. Az illetőnek akkor jól menő műanyagfröccsöntő

•

üzeme volt, anyagilag jómódban élt. Az árban megegyeztek, és azt időben ki is fizette. Így zárult le a palicsi villa eladása, amit főleg Meta nagyon sajnált, de világossá vált számunkra, hogy Szegedről sem a kertet művelni, sem a házra ügyelni, rendben tartani nem lehet. Egyrészt Hubának erre már nincs se ideje, se módja, mi pedig már túl idősek vagyunk egy ilyen feladat elvállalására.

KÖNYVET ÍROK A PALICSI- ÉS A LUDASI-TÓRÓL

Miután átköltöztettük ingóságainkat, köztük az én szakkönyvtáramat, rengeteg jegyzetemet, 50 évig tartó kutatásaim eredményeit, lassan megérlelődött bennem, hogy rendezzem gondolataimat, feljegyzéseimet. Két dolog ösztönzött arra, hogy a két tóról írjak: az egyik, hogy kutatásaim eredménye ne maradjon az íróasztalom fiókjában, hanem közreadjam, és azok a kutatók, akik majd valamikor utánam foglalkoznak a két tóval, használják eredményeimet. A másik ösztönző

Szilike és Lentike Szegeden, a Kárász utcában
Lentike kanadai kivándorlása előtt

tényező pedig egy megjelentett tanulmány a Palicsi-tóról. A szerző, aki akkor a szabadkai vízműveknél dolgozott, írásában úgy nyilatkozott a Palicsi-tóról, mintha öelötte ezt a tavat soha senki nem kutatta volna, és éppen ideje lenne most már hozzáfogni a kivizsgálásához. Felhasznált irodalmi ismertetése olyan szegényes volt, hogy az engem végképp felháborított. A legjobban az fájt, hogy ez a szláv ajkú ifjú titán nem vett annyi fáradságot sem, hogy utánanézett volna, ki mindenki foglalkozott 150 évre visszamenőleg is evvel a tóval. Hogy többet ne mondjak, fogalma se volt arról, hogy már 1857-ben megjelent a tó vizének vegyi összetételéről egy publikáció.

Különben is szándékomban volt részt venni a Palicsi-tó monográfiája kidolgozásának azon részében, amely a vízproblémát ölelte volna fel, azonban ezt a háborús események miatt nem lehetett megvalósítani. Minden más fontosabb volt, mint az én javaslatom, hogy egy ilyen átfogó munka megírására sor kerüljön. Én mégis munkához láttam, hogy a tóról megírjak egy jó irodalmi tájékoztatóval egybekötött könyvet. Tanulságul szolgáljon annak, aki erről a tóról valaha is írni szándékozik, illik megemlíteni mindazon régi kutatókat, akik az idők folyamán már vizsgálták ezt a tavat. Ilyen céllal jelent meg könyvem 1999-ben magyar nyelven a Palicsi-tó vizéről, amiben felöleltem minden kutatót, aki foglalkozott a tóval 1781-től 1999-ig. Könyvem szép ünnepség közepette mutatták be a szakvéleményezők a szabadkai városháza dísztermében. A körülmények azonban sajnos nem voltak kimondottan ideálisak az ünneplésre, mert nem sokkal előtte történt meg Jugoszlávia megbombázása a NATO katonai erői által.

A palicsi fürdőigazgatóság érdeklődését felkeltette a könyvem, és kifejezte óhaját, hogy feltétlenül jelentsem meg írásomat szerb nyelven is. Fordítót kerestek, aki átültette volna magyar nyelvű könyvem szerb nyelvre. Egnéhány ismert szabadkai fordítónak felkínálták a munkát, de miután beleolvastak és a szakkifejezések nagy számával szembesültek, egyik sem vállalkozott a fordítás elvégzésére. Ekkor döntöttük el mi ketten Metával, hogy nekifogunk és lefordítjuk a könyvet.

Így jelent meg a könyvem a Palicsi-tó vizéről szerb nyelven is már a következő évben, azaz 2000-ben *Voda Palickog jezera* címmel.

•

Hasonló történetet írhatnak le a Ludasi-tóval kapcsolatban is azzal, hogy ez a kis tó jobban elkerülte a kutatók érdeklődését, és a Palicsi-tó árnyékában szerényen háttérbe szorult. Nekem ezzel szemben sokévi kutatásaim eredményei szunnyadtak fiókjaimban. Úgy döntöttem, hogy ezeket is közreadom. Így jelent meg 2003-ban könyvem *A Ludasi-tó vize* címen. 2006-ban ugyanez a könyvem szerb nyelven is megjelent *Voda Ludaškog jezera* cím alatt. A fordítók ismét mi lettünk, Meta és én. Ezzel a két könyvvel sikerült megmentenem sokévi munkám eredményeit az utókor számára. Ebből, mint sok más előbbi írásomból, anyagi hasznom nem származott, sőt még a fordítás fáradságos munkájáért sem kaptunk semmilyen ellenértéket. De nem panaszkodom, mert ennyivel tartoztam a szakmának, és munkámat a tudománynak szenteltem. Mellesleg írás közben nagyon élveztem ezt a fajta munkát, eredményeim mellett a levéltári adatok átnézése, felkutatása, értelmezése ugyancsak lekötötte a figyelmemet és kielégítette szellemi szomjúságomat. Meta a könyv sajtó alá rendezésében is nagy segítségemre volt. Unokámtól, Szilárdtól kaptunk ajándékba egy számítógépet, Meta első dolga volt, hogy megtanult rajta dolgozni, így került számítógépes feldolgozásra mind a négy könyvem. Mellesleg megjegyzem, hogy Meta még gimnazistaként gép- és gyorsírási képesítést szerzett, így a tízujjas vakírás birtokában nem jelentett neki problémát a számítógépes írás. A nyomdába már csak egy-egy flopit vittem, amin az egész könyv anyaga rajta volt. Micsoda fejlődésen ment keresztül a világ! Én még palatáblára tanultam írni palavesszővel, ma pedig már számítógép segítségével egy egész könyvet lapos kis lemezen, zsebben lehet nyomdába adni, ahol úgyszintén számítógépen el tudják olvasni, be tudják a szöveget nyomdásznyelven „tördelni”. Az írott szövegbe bele lehet javítani, egész mondatokat felcserélni, kihúzni vagy hozzátoldani, és a szövegen ez meg sem látszik. Ezt a csodát – a számítógépet – talán mi, idősebbek becsüljük a legjobban, akik még grafitceruzával írtunk radírral a kezünkben, és a hibákat így tüntettük el. Ma már ez a múlté, és soha vissza nem térő technikája a szellemi munkával, írással foglalkozóknak.

*

Meg kell emlékezni a barátaimról, akik még köztünk vannak, és azokról is, akiket már elvesztettem, de akikkel életem folyamán rövidebb-hosszabb ideig barátkoztam, jóban-rosszban együtt voltam, együtt sportoltam (teniszeztem), vagy együtt töltöttünk sok szép emlékekkel egybekötött napot, hetet, esetleg hónapot. Másokkal ritkábban találkoztam, barátságunk azonban soha nem szakadt meg, és mindig ott folytattuk, ahol abbahagytuk. A következőkben azokat a barátaimat sorolom fel, akiket írásomban még nem említettem meg. A felsorolást természetesen a teljesség igénye nélkül állítottam össze.

Mencsik Lacival és családjával az első kis Fiat kocsijainkkal bejártuk Olaszországot, Firenzén, Milánón, Genován át Rómáig és Nápolyig, sőt Pompejiig is eljutottunk. Molnár Gézával és családjával sátrakkal és valamivel nagyobb kocsival (Fiat-1300) bejártuk Svájcot, Franciaországot, persze Párizst is, és kijutottunk egészen az Atlanti-óceán partjára. Azucki Radóval és feleségével, László Etelka Lacival több évtizedes barátságot ápoltunk, de az Adrián, Rovinjban is együtt töltöttünk sok szép nyarat, amikor pedig Laci fiuk után ők is áttelepültek Szegedre, barátságunk tovább folytatódott. Rado sajnos már nem él, Lacival továbbra is sokat vagyunk együtt. Egyébként Laci az én leghűségesebb olvasóm, mert írásaimat nagy érdeklődéssel mind elolvassa, ezért szoktam odaadni azokat elsőként neki. Kovács Birkás Józival, a belgyógyással és Magdival évtizedekig együtt töltöttük szombat estéinket. Szilágyi Gabi festőművész barátommal már a gimnázium első évében kerültünk egy osztályba, később tanárként együtt dolgoztunk a Szabadkai Magyar Tanítóképzőben. Jó kapcsolatunk fennmaradt vele végig, betegségében két héttel halála előtt is meglátogattuk, és felidézttük fiatalkori emlékeinket. Dévavári Zolinak, a vajdasági, de főleg a szabadkai származású írók fáradhatatlan kutatójának munkásságát folyamatosan figyelemmel kísértem. Már súlyos beteg volt, amikor többször is meglátogattuk. Egy alkalommal ő biztatott fel arra, hogy írjak az életemről, ez is hozzájárult ahhoz, hogy emlékeimet papírra vessem.

Reznicsék Gyula vízépítő mérnökkel a szakma hozott össze. Amikor katasztrófa érte a Palicsi-tavat, akkor mint vizekkel foglalkozó szakemberek egymásra találtunk, és részt vettünk a tó rendbetételének

•

munkálataiban. Végül szerencsétlenül, teljesen magányos életvitele után úgy halt meg, hogy több nap után találtak rá a lakásán. Egy topolyai barátomról is szólnom kell, Vörös Feriről és feleségéről, Ilonkáról, velük is több éven át hosszabb görögországi nyaralásokat bonyolítottunk le. Pertics Jóskával még kis gimnazista korunkban találkoztunk, később feleségével, Marikával a kritikus 90-es években ők is átköltöztek Szegedre orvos lányuk, Erika után. Náluk Gyuri, a vejük volt háborús veszélyben. Barátságunk természetesen tovább folytatódott, találkozásaink még intenzívebbek lettek. Sok szép szombat délutánt töltöttünk el velük kanasztázással, igencsak jó hangulatban. Együtt ünnepeltük meg minden évben az újév napját egy jó kiadós malacpecsenyés ebéddel valamelyik szegedi étteremben. Nem hagytuk ki május 1-jén Palicson a nyáron sült báránypecsenyét sem (janjetinát), amit a tóparton felállított sátrak egyikében fogyasztottunk el jóízűen ketten, mert az asszonyok ezt a gourman ételt nem szerették, helyette inkább palacsintát ettek és fagyit nyalogattak. Sajnos ezeknek a hagyományos szép szokásoknak is vége lett, amikor Jóska barátom megbetegedett, és átköltözött a csillagok közé.

Pár hónappal ezelőtt hagyott itt egy másik barátom, Gulyás Aladár, az építészmérnök. Felesége Szöllősi Teri, aki csak névrokonom, de mi úgy tartottuk, hogy igazi vérrokonok vagyunk, velük is sok családi, baráti összejövetelt tartottunk. Terivel különben évekig dolgoztunk együtt a szabadkai gimnáziumban. A Gombosról elszármazott Horváth Mátyás egyetemi tanár és felesége, Kati eredetileg diákjaink voltak az 50-es években a szabadkai tanítóképzőben, még kezdő tanárkodásunk idején, de később Mátyás igazgatója lett Metának. Az utóbbi két évtizedben azonban szoros barátság alakult ki köztünk. Kati bajmoki lány lévén, amellet, hogy kitűnően főz, és gyakran meghív bennünket ebédre, Metának még orosz szakos kolléganője is volt a gimnáziumban.

Kopeczky László Kópéval és feleségével, Jusztikával idősebb korunkban kerültünk igazán szoros barátságba. Kópéval különben is osztálytársak is voltunk a gimiben. Népdalokat énekeltünk, népi táncokat jártunk és igen aktív közös diákeletet éltünk az akkori gimnáziumban. Később is jó kapcsolatot tartottam fenn az én író és festő barátaimmal, úgy mint Kópéval, Sáfrány Imrével, a Mestróval

és Vinkler Imrével, a kis Vinkussal. Érdeklődésünk köre merőben más volt, ők az irodalom és művészet, én a természettudomány felé gravitáltam, így a későbbiekben csak ritkábban találkoztunk. Amikor azonban összehozott bennünket valamilyen esemény, a barátság folytatódott. Én nagyra tartottam mindig őket, és amikor csak tehettem, jelen voltam minden nyilvános szereplésükön. Amikor magyarul megjelent a könyvem a Palicsi-tóról, közülük már csak Kópé élt. Elvittük Metával neki és Jusztikának a tiszteletpéldányt, de a legnagyobb meglepetésünkre Kópét betegen találtuk. Akkoriban Jugóban nagyon rossz körülmények uralkodtak a kórházakban is. Javasoltuk Kópé áthozatalát Szegedre, amit Jusztika és Kópé azonnal elfogadtak. Betegsége folyamán Kópé többször is megjárta Szegeden a kórházat. Tőlünk telhetően mindenben segítettük gyógyulásának folyamatában. Többévi kezelés után Kópé végül mégis itt hagyott bennünket, és csatlakozott a már elhunyt író és festő barátaihoz. Jusztikára nagyon

A 12 katonaviselt érettségiző fiú a 8. osztályból 1947-ben.

Felső sor balról: Spisz Lajos Lajcsi, Pethő Ferenc Feri, Szöllősi Gyula
Gyuszi, Szilágyi Gábor Gabice, Varga Ferenc Ecsém, Kazán László Laci,
Király Imre Csasz. Alsó sor balról: Huber Lajos Csiri, Kovács László Laci,
Bata Vilmos Vili, Horváth László Mityukó, Kovács Pál Paja

nehéz napok, hetek, hónapok, évek következtek, de barátságunk ma is töretlen. Minden alkalommal, amikor Szabadkán vagyunk, Jusztika meglátogatása nem maradhat el. Kópé humoros szelleme továbbra is nagyon hiányzik, mert egy-egy találó kifejezésén még ma is nagyokat vidulunk, még ma is meg tud bennünket nevettetni. Példának leírok a sok közül egy humoros mondását: a dragačevski trubači – egy igazi szerbiai trombitás zenekar Kópé fordításában így hangzik: tragacsfalvi trombitások. Hát ez volt Kópé szellemi nagysága.

Nem hagyhatom ki a sorból Gaál Feri villamosmérnököt és feleségét, Katót sem. Katóval Meta együtt dolgozott a nyelvi gimnáziumban, Feri pedig évekig teniszpartnerem volt, sokat játszottunk együtt a kiserdő tenispályáin. Sajnos Feri is elég korán itt hagyott bennünket.

Most, 2007 második felében és 2008 első félévében öt barátomat temettem el egymás után: Gulyás Aladárt szeptemberben, Szilágyi Gabit októberben, Pertics Jóskát novemberben, Erdélyi Laci Zsigát januárban és Horváth László Mityukót márciusban. 2011-ben kevés időbeli eltéréssel itt hagyott még két jó barátom: Sebenyi Feri és Sinkovich Feri. Ő volt az, aki önfeláldozóan, hosszú időn keresztül kutatta Szabadkán és környékén ártatlanul kivégzett magyarok ezreinek neveit, és a *Memento* című kiadványban publikálta.

Nyugodjatok békében kedves barátaim, emléketeket szívemben őrzöm!

Hogy a számvetésem még szomorúbb legyen, az 1947-ben érettségizett fiú osztálytársaim közül az idén, a 2012. május 31-én megtartandó 65. osztálytalálkozónkon a szabadkai Népkörben már csak én egyedül veszek részt.

AKIK TOVÁBBVISZIK A NEVEMET

Huba fiamról már sokat írtam. Az ő kiegyensúlyozott természete, zömében vidám életfelfogása a legnehezebb helyzetekben is kemény karakterre utal. Pozitív hozzáállása a dolgokhoz legtöbbször a kiút-kereséshez vezetett nála. Életében a legnagyobb törés a válása volt, és két fiának alakuló sorsa. A válásból adódó traumát azonban nagyon kemény kiállással és következetességgel vészelte át. A szülőföld, vagyis

szülővárosának, Szabadkának elhagyása őt érintette legsúlyosabban, mert jó baráti, üzleti és munkaköri kapcsolatai megszakadtak, ami jelentős anyagi veszteséggel is párosult. Szegeden, számára egy teljesen idegen városban kellett mindent újrakezdenie, ami bizony nem volt könnyű feladat. Áttelepült családjából kezdetben neki volt a legnehezebb. Mi ugyanis már nyugdíjasok voltunk, Szilike pedig túl fiatalon került át, még a nyolcosztályos iskola negyedik osztályos tanulójaként. Hubát a saját végzettségét illetően senki nem ismerte, azonkívül a 90-es években Szegeden erőteljes gyárleépítés is történt. Huba villamosmérnöki szakmája itt nem tartozott a keresett szakmák közé. Többszöri munkahely-változtatás után, végül a tanári pályán kötött ki. Ezen a munkahelyen ugyan nem lehet meggazdagodni, nagyot alkotni, de szerény polgári élethez elegendő anyagi juttatást lehet biztosítani, különösen így, hogy a három gyerek – Évi, Nóri, Szili – felnőtt, és ők Marikával ketten maradtak.

Az áttelepült családom másik tagjáról, Szilárdról is szeretnék írni. Az ő eddigi életútja egyenesnek mondható. Kiváló tanulóként végezte el a Csongor Téri Általános Iskola nyolcadik osztályát.

Szili a kedvenc Alvaro márkájú gitárjával

●

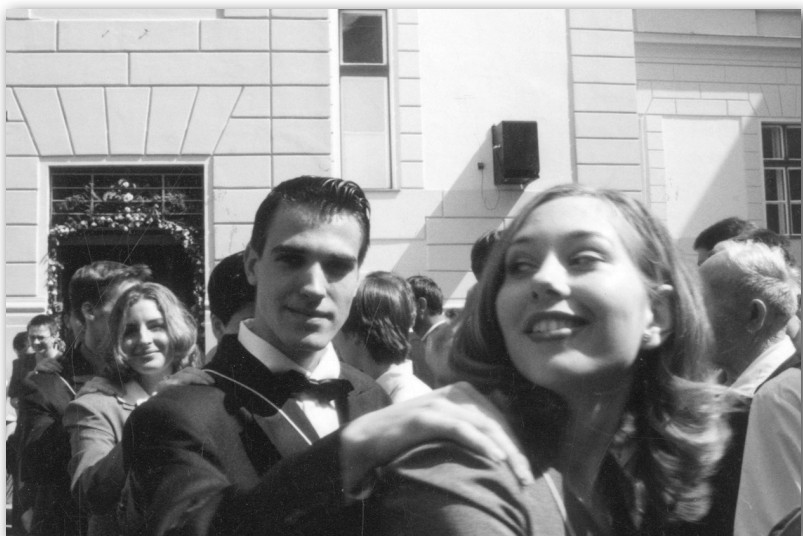
Szili tanárai és mi is figyelemmel kísértük első éveit az új környezetben és szülei válása után. Életét igyekeztünk úgy irányítani, hogy minél kisebb lelki sérülés érje. Minden nyáron Süni-táborba irányítottuk, hogy Magyarországot megismerje, és élményeit ily módon is gazdagítsa. Mari és Huba dolgoztak, így megpróbáltuk, amennyire csak tudtuk, kiegészíteni őket Szili nevelésében és a munkaszokásai kialakításában. Hetente vittem évekig pl. Újszegedre gitárórákra, minek eredményeképpen elvégezte az alsó fokú gitáriskolát a szegedi zeneiskola keretében. Ugyancsak fontosnak tartottam számára úszóedző vezetésével a különböző úszásstílusok szabályos elsajátítását az újszegedi Sportuszodában. Ide is én vittem rendszeresen kocsival, és végig figyeltem kis unokám úzásait.

A Csongor Téri Általános Iskola befejezése utáni ballagás

Szili a nyolcosztályos iskola elvégzése után sikeresen tette le a felvételi vizsgát a Radnóti gimnáziumban. További jövőjének egyengítéséhez szükségesnek tartottuk, hogy matematikából minél felkészültebben kerüljön ki a gimnáziumból, mivel a Radnóti gimnáziumban kevés jelentkező miatt nem nyitottak matematikai irányzatú osztályt. A kevés matek óraszámot tanár segítségével gondoltuk pótolni. Külön angolórákra is járt, és harmadikos gimnazista korában középfokú nyelvvizsgát tett.

Szilinek még gimnazista korában sikerült megszereznie az autóvezetői jogosítványt is. Nagy boldogságot jelentett számára, amikor a rendszeres nyári svédországi útjainkon átvehette tőlem a volánt, és vezethetett a nagyon forgalmas németországi autóutakon. Hármunk közös útjai felejthetetlen élményeket szereztek, mert együtt jártuk be Európa utunkba eső gyöngyszemeit. Ezek közt volt Bécs, a gyönyörű Königsee, a Herreninsel a Chiemseen, Innsbruck, Garmisch-Partenkirchen, München, Göttingen, Lübeck, Dániában Kopenhága és Malmö között a Balti-tengert átívelő híres, 16 kilo-

Ballagás a Radnóti gimnázium befejezése alkalmával

•

méter hosszú nagy híd, amelyen áthajtottunk Svédországba. Többször meglátogattuk Erzsi nővéremet Falkenbergben, Ella húgomat pedig Malmöben. Végigkocsikáztunk Dánia Atlanti-óceán felőli partjai mentén is. Útközben számos kisebb városban, sőt még faluban is megálltunk és megszálltunk. Szili ezeken az utakon nagy vezetői tapasztalatot szerzett, és földrajzi ismereteit jelentősen kibővítette. Megtanult Európában tájékozódni, viselkedni, ezzel olyan tőkéhez jutott, amit iskolában, padokban nem lehet a megtanulni. Ha majd

Szili Koppenhágában, a nagy mesemondó, Andersen szobra előtt
kis unokahúgával, Cilával

•

valamikor élettársával és családjával hosszabb útra kel, feltehetőleg minden helyzetben fel fogja magát találni.

A gimnáziumban is annyira felverekedte magát, hogy a végzős korában, vagyis a negyedik osztály végén a három-négy legjobb tanuló között végzett. A gimnáziumi évek alatt alakult ki a személyisége, és ezalatt választotta meg jövőbeni pályáját. Végül is a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) villamosmérnöki karára került be jó tanulmányi eredményének és angol nyelvvizsgájának köszönhetően.

Tanulási lehetőségei kezdetben azonban kimondottan rosszak voltak. Először a Gyöngyösi-kollégiumba került, amely a pesti oldalon volt, vagyis nagyon távol az egyetemtől, a következő évben már a Schönherz Kollégiumban kapott elhelyezést, ami viszont már az egyetem területén belül volt. Itt azonban négyen laktak egy szobában, de a szobatársak tanuláshoz való viszonyulása nagyon zavarta Szilit a vizsgákra való készülésében. Megtörtént, hogy vizsgák előtti napon ittasan tértek haza nagy hangoskodás közepette, lehetetlen volt összpontosítani a tanulásra. Láttuk a problémát, és mindenáron változtatni akartunk ezen az áldatlan helyzeten. Ezt meg is valósítottuk.

A szabadkai ház eladása után – mint már említettem – a pénz egyik részéből vettük meg a mostani lakásunkat, a megmaradt kisebb összeget pedig bankba helyeztük el, aránylag alacsony kamattal. Beszélgetés közben Huba és Marika javasolták, hogy fektessük ezt a pénzt is ingatlanba, többet hoz, mint a banki kamat. Megfogadtuk tanácsukat, és vettünk egy lakást Szeged belvárosában, a Bocskai utcában.

A lakást Szili nevére írtattuk. Amikor azonban láttuk Szili problémáját a kollégium kedvezőtlen tanulási lehetőségeivel kapcsolatban, eldöntöttük, hogy eladjuk a szegedi lakást, és helyette veszünk Szilinek Pesten egy másik megfelelőt. Ez sem volt kis döntés életünkben, de utólag kiderült, hogy ez a kombináció igencsak jónak bizonyult. Szili ezután szépen haladt az egyetemen, minden vizsgát lerakott jó osztályzatokkal, és 2007-ben megszerezte a villamosmérnöki diplomát, a család nagy öröme.

Utólag is azt mondhatom, hogy mi ketten Metával tulajdonképpen azzal a céllal jöttünk el Szabadkáról, hogy az a tízéves kisfiú – Szilárd

•

– ne kallódjon el a nagyvilágban, és mindvégig arra törekedtünk, hogy kenyeret adjunk a kezébe. Tudom, hogy Hubáéknak is ez volt a céljuk, de nekik sok más egyéb gondjuk is akadt, nekünk pedig csak ez az egy, és most ez beteljesült. Szili nagyon megszerette a kis pesti lakását, sőt a kisebb szobát mindig ki is adja diákalbérlőnek, csökkentve a saját költségeit. Ezzel a lakással egyben pesti lakos lett, és önálló életet élhet Pesten, ahol jóval nagyobbak a munkavállalási lehetőségek, mint Szegeden. Habár már gimnazista korában is vállalkozásba kezdett, hárman ugyanis létrehoztak egy számítógépes ötlettervkészítő kis egységet, amit Szilárd magára nézve csak átmeneti állapotnak vélt azzal, hogy amíg valami más munkája nem lesz, addig ezt fenntartja. Még Pestről is lehetséges volt együttműködni szegedi társaival a lakásnak köszönhetően. Diplomálása után azonban kivált ebből a vállalkozásból.

Szilárd közben megismerkedett egy egri kislánnyal, Soltész Tündével, megszerették egymást, és 2007 nyarán megtörtént az eljegyzésük. Mivel Lente is szerencsére éppen itthon volt, így Egerben Hubával együtt részt vettek az eljegyzésen.

Mi sajnós a legnagyobb bánatunkra nem jelenhettünk meg ezen a kézfogón, mert éppen azokban a napokban nagyon magas hőhullám tört be az országba, és korunkra való tekintettel ezt a rendkívüli időjárást nagyon nehezen viseltük el, még itthon, a hűvös lakásban is.

Így, hogy Lente is itthon volt, a pesti lakás még nagyobb szerepet töltött be. Szili és Tündi az esküvőjüket 2009 nyarára tűzték ki.

Lentéről, a fiatalabb unokámról már jóval kevesebbet tudok írni, mert a nagy távolság miatt, ami bennünket elválaszt, mindennapjait nem ismerem, nem élem úgy át, mint Szilárdét. Kisfiúcska volt, amikor kivitték Kanadába. Sajnos írni-olvasni magyarul nem tud, beszélgetése is nehézkes magyarul, mert nem találja meg a megfelelő magyar szavakat és kifejezéseket. Mielőtt kivitték Kanadába, Szili megfogadta, hogy ő a Lentét, ha betölti a 18. életévét, hazahozza, ha mindjárt látogatóba is. Fogadalmát beváltotta, így Lente már kétszer járt itthon, Szegeden.

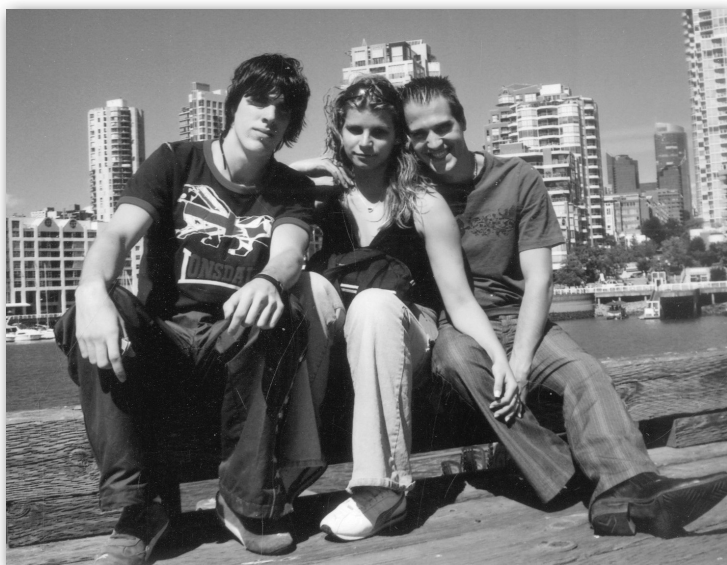
Szili és Tündi a 2007-ben megejtett eljegyzésük után kiutaztak Kanadába látogatóba Lentével együtt.

A tavalyi, vagyis 2007 nyarán tett második látogatása már tartalmasabb volt, mint az előző. Szili Pesten saját lakásában tudta fogadni, de persze Szegedre is lejöttek. Az új kocsni, a Suzuki jó szolgálatot tett, mert utazgattak mindenfelé, esténként pedig hárman bekocsikázták Pestet. A két testvér élvezte az együttlétet, annál is inkább, mivel Szili már túl volt a diplomáláson, így valóban szabad volt.

Lente különben 185 cm magas fiúvá nőtt, sokkal felszabadultabb volt, mint amikor először látogatott haza. Együttlétük alapján Huba megállapította, hogy jó humorérzéssel is rendelkezik.

Lente a középiskola elvégzése után még tanul, így az ő jövőjéről még nem lehet tudni, milyen lesz, egy azonban biztos, hogy Kanadában, egy igen gazdag, hatalmas kiterjedésű, szép környezetű országban él, és reméljük, hogy az ottani jóléteből Lente is merít valamit élete folyamán.

*

Hárman Vancouverben: Lente, Tüندی és Szili

•

Amint azt már említettem, Tünde és Szilárd 2009. május 9-re tűzték ki az esküvőjüket, melyet Egerben tartottak meg. Előbb a polgári, majd ezt követően a templomi esküvő került sorra. A Soltész szülők legnagyobb örömére ugyanabban a kis templomban mondták ki a fiatalok a boldogító igent, ahol Tündit megkeresztelték. Mindkét helyen a szülőkön és rokonokon kívül sok jó barát és ismerős is jelen volt. Ezután egy tágas, ünnepélyesen feldíszített étteremben a régi hagyományok betartásával bonyolódott le a jó hangulatú, vidám lakodalom.

Azóta Pesten, a saját lakásukban laknak és építik közös jövőjüket. Tündi a közelmúltban szerezte meg második diplomáját, Szili pedig a német Bosch cégnél kezdett dolgozni. A cég megbízásából előbb fél

Szili és Tündi esküvői képe Egerben

•

évig, majd később több alkalommal is kint járt hivatalos kiküldetésben Németországban, Stuttgartban. Néhány év múlva átkerült egy svéd irányítású nemzetközi céghez.

Nemrég Göteborgba, a cég központjába volt ő is hivatalos több más országból származó vezetővel együtt az előző év munkaértékelése érdekében tartandó összejövetelre. A tárgyalás több napig tartott. Itt érte Szilárdot egy igen kellemes meglepetés, miszerint az elmúlt év legjobb menedzserének minősítették, amit diploma formájában nyújtottak át neki.

*

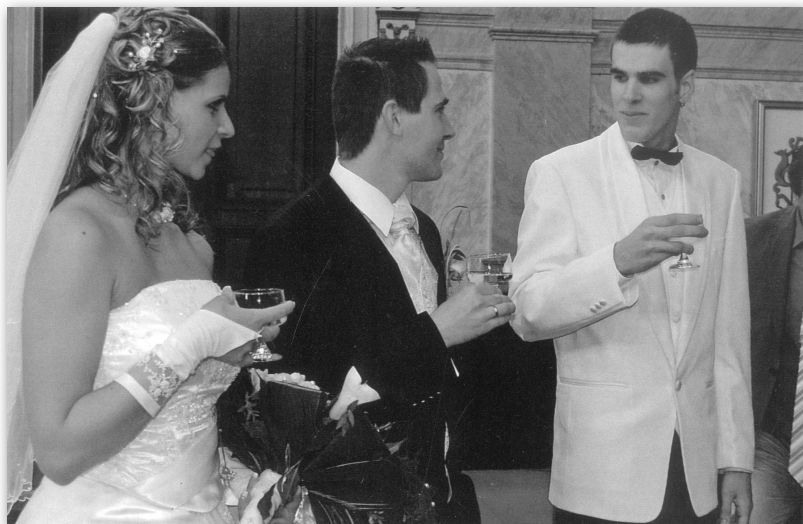
Huba fiammal és két unokámmal Szilárd esküvőjén, Egerben

•

Mi úgy látjuk, hogy a két fiatal jól megérti egymást, pénzügyeiket közösen és gazdaságosan intézik. Szegedi látogatásaik alkalmával sugárzik mindkettőjükből a jövőbe vetett hitük, s nekünk, nagyszülőknek pedig, látván őket, ez a legnagyobb boldogságunk.

Kettőnkről, mármint Metáról és magamról végezetül még annyit, hogy éljük az idősök, vagyis a 80 éven felüliek csendes életét. Meta jobb egészségi állapotban tölti napjait, én a fájdalmas térdizületeimmel vergődöm, és nem szeretem a lépcsőket se lefelé, se fölfelé, de könyökmankó segítségével azért leküzdöm az akadályokat. Az a szerencsém, hogy autóvezetés közben jól érzem magam, és el is felejttem izületi problémáimat. Hogy a biológiaóránk mikor jár le, nem tudhatjuk, de hogy őszinte legyek, nem is foglalkozunk vele túl sokat. Mindig találunk valamilyen munkát magunknak, ami lefoglal bennünket, és ez a jó. Mindig kitűzünk magunk elé valamilyen célt, amiért küzdünk, dolgozunk.

Az élet mottójául egy filozófus mondását tartom a legtalálóbbnak, amely a következőképpen szól:

Koccintás pezsgóval Tündi és Szili boldogságára

„Azok, akik aktív és teljes életet élnek, olyan emberek, akik állandóan örülnek annak, amit az élettől kapnak.”

VÉGE A NEVEM KÖRÜLI BONYODALMAKNAK

Nevem kérdése Szerbiában végül is 2011-ben egy véletlen folytán oldódott meg, de most már véglegesen! Metával rendszeresen, kéthetente vettük fel a nyugdíjainkat a kertvárosi postán. Térdeim kopása miatt ezt a műveletet mindig Meta bonyolította le, addig én a kocsiban maradtam. Miután magához vette a pénzt, egyenesen a szabadkai tejpiacra igyekeztünk bevásárolni. Siettünk, mert aznap (szombati napon) délelőtt tíz órára még a szabadkai tanítóképző volt diákjainak 60 éves érettségi találkozására is hivatalosak voltunk.

Meta már elvégezte a bevásárlást, odajött a kocsihoz, és kezdett berakodni a csomagtartóba. Abban a pillanatban kerékpáron egy fiatal suhanc ott termett mellette, hirtelen lefékezett és kicsavarta a kezéből a pénztárcát. Ezután gyorsan továbbhajtott, hiába kiabálta

64 évi házasság után is együtt

•

Meta: „Lopov, uhvatite ga!” (Tolvaj, fogják meg!) A sok járókelő, amint azt mi később megállapítottuk, csak egy pillanatra figyelt oda ránk, de a kerékpáros már villámgyorsan elhajtott.

Első pillanatban ez az esemény nem tűnt nagy veszteségnek, hisz Meta, jó szokásához híven, mindkettőnk nyugdíját már előzőleg átadta nekem. Én a kocsiban olyan helyre rejtettem, ahol egykönnyen nem lehetett volna megtalálni. Abban a pénztárcában pedig, amelyet elvittek, csak própénz maradt a bevásárlás után.

Nem is azt a megmaradt kevés pénzt sajnáltuk, hanem jóval nagyobb veszteség ért bennünket a pénztárcában maradt hivatalos irataink elrablásával. Benne volt mindkettőnk személyazonossági igazolványa, a két bankkártya és Meta egészségügyi lapja. Nyomban felfogtuk az eltulajdonított iratokból származó bajokat, és máris cselekedtünk. A szabadkai postabank központi irodájában bejelentettük, hogy azonnal zárolják a bankkártyáink számaint, majd utána jelentettük a rendőrségen is a történeteket.

Megemlítem, hogy a rendőrségen egy csöppet sem lepődtek meg az esetünkön, habár a megtörtént ügyet mi eléggé izgatottan adtuk elő. A szolgálatban lévő rendőr felvette az adatainkat, és csak annyit mondott, hogy ez náluk naponta megtörténik, és már megfelelő nyomtatványuk is van rá. Rögtön kitöltötte, mi aláírtuk és azzal váltunk el, hogy két-három hét múlva térjünk vissza, mert megeshet, hogy a lopó a pénztárcából kiszedi a pénzt, majd utána valakinek a postaládájába bedobja. Ilyen esetekben az igazolványok visszakerülnek a postások jóvoltából a rendőrségre, ők pedig visszaszolgáltatják a károsultaknak.

A mi igazolványaink és bankkártyáink azonban három hét múlva sem kerültek meg. Nem volt mit tenni, mint elkezdni az új iratok kiváltását. Az első lépés az volt, hogy egy országos napilapban meg kellett jelentetni az esetet és a helyet, ahol történt, felsorolni az igazolványok és a bankkártyák számaint. Ismét várnunk kellett pár hetet, hátha jelzés érkezik valakitől, hogy az elveszett tárgyakat megtalálta. Ez sajnos nem történt meg, és csak ezután fogott hozzá a rendőrség az új igazolványok beindításához. Ez sem volt számunkra valami könnyű feladat, mert mindenfelé a nagy tömeg, a sorban állások keserítették meg napjainkat.

Végül eljutottunk addig a fázisig, hogy külön-külön szólítottak be bennünket a személyi adatok bediktálására. Először is be kellett mutatni a rendőrségi jegyzőkönyvet az esetről, utána az újsághirdetést, amelyben jeleztük az előző személyazonossági igazolványunk eltűnését, majd be kellett mutatni a frissen kiváltott anyakönyvi kivonatainkat. A tisztviselőnő alaposan átnézett mindent, lefényképezett bennünket, majd a legnagyobb meglepetésemre megkért, hogy pontosan írjam le a nevemet. Megkérdeztem, hogy magyarul írhatom-e? A tisztviselőnő igennel válaszolt, ezzel megtörtént az új igazolványom hivatalos kérelmének a beindítása. Közölte, hogy ezeket az adatokat Belgrádba küldi, és tulajdonképpen ott történik meg a ki nyomtatása képpel együtt. Ekkor megjegyezte, hogy két-három héten belül látogassunk be a rendőrségre. A nevemmel nem foglalkoztam, mert volt már rá példa, hogy beírták mindkét nyelven a nevemet, de magyarul írva soha nem kaptam meg.

Végre elmúlt az a bizonyos három hét, amikor ismét megjelentünk a rendőrségen, persze hosszú sorban állás után bejutottunk ahhoz a tisztviselőnőhöz, aki felvette az adatainkat. Megjöttek az új igazolványok, és mutatta, hol írjuk alá, amivel igazoljuk átvételüket. Meg sem néztem, csak aláírtam kissé feldúltan, mert már elegendő volt ebből az igencsak hosszú időre nyúló, számunkra már fárasztó hercehurcából. Megköszöntük az új igazolványokat annak rendje-módja szerint, és távoztunk az irodából.

Beültünk a kocsiba, de mielőtt elindultunk volna, javasoltam, hogy most már, amikor így ketten maradtunk, hát nézzük át mégis az adatokat, hogy pontosak-e. Ekkor ért *85 éves koromban* a nagy meglepetés és a nagy öröm. Fel is kiáltottam élettársamnak, Metának, valahogy így: „*Végre visszanyertem igazi nevemet!*” Az írás is pontos volt: *Szöllösi Gyula lettem ismét.*

Örömben egy hosszú pusztit nyomtam élettársam ajkára, mert tudtam, hogy ő is mennyire várta már igazi, eredeti, szép nevem visszanyerését. Hogy nyomatékot adjunk ennek a számunkra nagy eseménynek, elhajtottunk a Rudics utcába és egy-egy nagy adag fagyalaltal ünnepeltük meg az új „névnapomat”.

•

Az új igazolványaink birtokában most már visszamehettünk a postabankba beindítani az új bankkártyáink ügyét is, mert arra is több hetet kellett várni. Miután ez is megtörtént, csak akkor vehettük fel ismét a nyugdíjainkat.

Végre a Szöllösi vezetéknevet viseli a családom minden tagja!

ELMÉLKEDÉSEIM

Te, aki soraimat olvastad, biztos felteszed magadban azt a kérdést, hogy minek írta le Gyuszi ezt a sok szöveget, miért fűzte mondanóját mondatokba, fejezetekbe. Erre a nagy kérdőjeles kérdésre nem is olyan egyszerű válaszolni, de az utószó végén mégis megpróbálok eleget tenni, és legalább megközelítő választ adni. Mielőtt ezt megtenném, először még másról szeretnék szólni egy-két szót, talán inkább elmélkedés lesz belőle.

Hogy is van ez? Mi is az ember? Hogyan jön létre? Hogyan fejlődik, él, majd elpusztul, eltűnik. Ezek azok a nagy, végtelenül bonyolult kérdések, amelyek foglalkoztatják az embert, amióta csak tudatára ébredt.

Számomra ez a szó, hogy ember, nem más, mint a jelenségek, „csodák” egymás után, sorban jelentkező összessége. Már a létrejötte is szinte felfoghatatlan módon kezdődik. Két különböző nemű ember összelelkendezéséből, szerelméből indul el. A mikron nagyságú két sejt találkozásában már benne van az új egyed majd minden tulajdonsága. A géneken keresztül mindkét szülő örökíti át a maga, sőt még az ősei jellegzetességeit is. Ez már maga a csoda, mert létrejött a makrokozmoszban egy új élet, egy kis mikrokozmosz a maga megszámlálhatatlan tulajdonságával. Ebben az egyetlen megtermékenyített petesejtben már benne van az új egyén összes tulajdonsága, a test magassága, a haja, szeme, bőre színe, arca, feje alakja, de az ennél sokkal összetettebb tulajdonsága, a pszichéje is.

Egyetemista koromban Belgrádban egyik egyetemi tanárom, akit akkor ugyancsak áthatott a kommunizmus eszméje, váltig állította a katedráról, hogy gének márpedig nincsenek, hogy a tulajdonságok nem öröklődnek, hogy a nyugati dekadens tudósok állításai a gének-

ról nem igazak. Ő azt állította, hogy az ember minden tulajdonságát úgy szedi össze élete folyamán. Más szóval igazolni akarta azt a kommunista szemléletet, hogy az embert úgy tudjuk nevelni, persze a kommunizmusra, ahogy akarjuk. Most már tudjuk, hogy ez nem így van. Minden ember egy különálló kis világ, amiből nincs két egyforma egyed. Ha csak az emberi agyat vesszük példának, ami több milliárd sejtből áll, és ennek a rettenetesen sok sejtnek a kapcsolatából tevődik össze az ember minden cselekedete, megnyilvánulása, már ez is elegendő tény lenne ahhoz, hogy elismerjük két teljesen azonos lény megjelenését a hatmilliárd ember között.

Visszatérek annak az egy kis életnek a sorsára, ami létrejött két sejt egyesüléséből. Hihetetlen gyorsasággal kezd fejlődni: először egy sejtől kettő lesz, kettőből négy, négyből nyolc, nyolcból tizenhat és így tovább. Végül, kilenc hónap múlva a sejtek milliárdjaiból egy kis emberke lesz. Hát nem ez a világ legnagyobb csodája? De bizony az! Ez az emberke mozog, sír, eszik, jelzi a körülményeit, növekszik, majd talpra áll, szalad, beszélni kezd, aztán felnő és folytatja saját önálló életét, biztosítja az emberi nem folytonosságát és végül elpusztul. Ez minden embernek a „biológiai órája”, ami végigketyeg az életén. Hosszúsága előre kiszámíthatatlan.

Egészen más kérdés, hogy kezdettől végig hogyan éli át az életét. Ez már nagyban attól függ, milyen környezetbe került. Itt már merőben eltér az egyes emberek sorsa, életvitele, közérzete, hangulata stb. A genetikai alap adott, azt hozza magával az ember, reagálásai a külső benyomásokra egyénre szabottak. Ismerjük a félig töltött pohár víz esetét. Egyikünk majdnem tele látja, a másikunk majdnem üresnek. Ez is tulajdonképpen maga a „csoda”. Ugyanazt a jelenséget, örömet, fájdalmat, szerelmet, bánatot nagyon, de nagyon sokféleképp éljük meg, reagálunk rá. Ebben már a genetikai alapon túl közrejátszik a környezet, amiben éltünk, élünk, de az elsajátított tapasztalat is. Itt már helyet kap a nevelés, a szokások, a család, a társadalom szerepe. Ebből a halmazból nem hagynám ki az önfegyelmézést sem, amit az ember élete folyamán alakíthat ki, ha eléggé fejlett rá a befogadóképessége. Ez az utóbbi tulajdonság végtelenül fontos, mert ha jól és időben alkalmazzuk, mentesítjük magunkat sok felesleges konfliktustól, ami

•

viszont kihat egész életünk minőségére. Természetesen a tolerancia nem jelenti egyben a teljes megalkuvást. Hogy a kettőnek hol a határa? Ezt minden egyénnek magának kell tudni eldönteni, ami persze nem kis feladat. Ennek a helyes alkalmazása ismét az életnek egy újabb „csodája”, méghozzá talán a legnagyobbika. Hogyan reagálok egy eseményre, jelenségre, környezetem álláspontjára, a természet változásaira, ez aztán az élet igazi művészete! Reagálásaim ugyanis nemcsak a környezetemre hatnak, hanem visszacsatolódba magamra is. Az én pszichém, lelkivilágom is aszerint lesz boldog vagy boldogtalan, hogy milyenek a pillanatnyi reagálásaim környezetem jelenségeire. Ebbe a fogalomkörbe tartozik egy másik igen fontos képesség is, a mérlegelés.

Az élet úgyszólván minden nap, talán minden órában mérlegelésre készíti az embert. Ez is egy rendkívül fontos szellemi képesség, tevékenység. A mérlegelés ugyanis megelőzi a döntéshozatalt. A mérlegelés jelentéktlenebb esetekben fel sem tűnik, de történnek az életben olyan események – nagy horderejűek, amikor dönteni kell valamiről, ami merőben megváltoztatja életünk további menetét. Nos, ilyenkor kerül előtérbe a mérlegelés. Ilyenkor kell feltenni a nagy kérdést, hogy mi lesz, ha így döntök, és mi lenne, ha másként döntenék. Ki kell tárnunk magamnak mind a pozitív, mind a negatív tulajdonságait az eseménynek, vagyis nagyon reálisan kell mérlegelni. Ilyenkor nem rossz, ha beengedjük az időt mint tényezőt. Ugyanazt az eseményt egy-két nappal vagy akár egy-két héttel később már más megvilágításban látjuk.

Az én életemben is voltak ilyen sorsdöntő fordulatok, amikor nagyon, de nagyon is mérlegre kellett tennem, hogy milyen események sorozata következhet be a helyes vagy helytelen döntésem következtében. Néhány ilyen döntésről már ugyan írtam, most inkább csak felsorolnám őket:

1. Tizenegy évesen el kellett döntenem, hogy asztalos leszek-e édesapám mellett, vagy gimnáziumba megyek.
2. Érettségi után munkába állok-e rögtön, vagy továbbtanulok?
3. Döntés az élettársamról. Engem az élettársam megválasztásában ért a legnagyobb szerencse. Most már, 60 évi házasság

után elmondhatom, hogy ebben az esetben hiányzott belőlem a mérlegelés. Szerelmes lettem Metába, és punktum. Csak később jöttem rá, hogy milyen szorgalmas, milyen családközpontú, milyen ragaszkodó. Nemcsak a jóban, hanem válságos időben is (mint pl. áttelepülésünk Szegedre) igazi élettárs, sorstársként állta ki a megpróbáltatásokat. Korán felfedezte bennem a tudás iránti vágyamat, később pedig a szaktudományom iránti olthatatlan szeretetemet. Ebben nemhogy gátolt volna, hanem pozitív hozzáállásával még ösztökélt is a többre, és ezzel az amúgy is szorgalmas alaptulajdonságomat csak fokozta. Róla most már elmondhatom, hogy jó feleség, jó anya és jó nagymama lett. Minden utódomnak azt kívánom, hogy hasonló élettársat találjanak maguknak.

4. A tanítóképzőben felmondtam a tanári állásomat, és Belgrádba mentem tovább tanulni.
5. Belgrádban megszereztem első tudományos fokozatomat, a magiszteri titulust.
6. Felmondtam tanári állásomat a szabadkai gimnáziumban. Felkérésre átmentem a Vízművekhez és megszerveztem a biológiai laboratóriumot.
7. Újabb felkérésre elvállaltam a hidrobiológiai osztály létrehozását az Építőipari Kutatóintézetben.
8. Bejelentettem a doktori disszertációt, majd meg is védtem az Újvidéki Egyetemen.
9. Elurasítottam a prorektori állást az Újvidéki Egyetemen.
10. Elhagytam családommal a szülőföldünket, és átköltöztünk Szegedre.
11. Felszámoltuk ingatlanjainkat Szabadkán.

Ezek voltak azok a sorsdöntő, húsbavágó fordulatok életemben, amikor erősen kellett mérlegelnem, hogyan döntsék. Valószínűleg közben voltak kisebb-nagyobb kevésbé jó döntéseim is, azonban a felsoroltak szerencsére pozitív irányba vitték sorsomat és a családom sorsát. Ha valamelyik ponton másként határozok, egész biztosan más

•

irányt vesz az életem. Most, ennyi idő után elmondhatom, hogy meg voltam és meg vagyok most is elégedve döntéseimmel. Összegzésképp kijelenthetem, hogy én boldogan éltem eddigi életemet, úgy hiszem, hogy jól mérlegeltem és jól döntöttem megfelelő helyzetekben.

Végezetül pedig válaszolok a feltett kérdésre, hogy mindezt, amit leírtam, miért tettem.

Egyszerűen kiragadtam életemből néhány mozzanatot, amiben van nevelés is, de szomorú is. Aki olvassa, majd eldönti és megítéli írásom tarkaságait. Egyes eseményekről vagy pozitív, vagy negatív következtetést lehet levonni. Utódaim és olvasóim válogassák ki a rossz döntéseket, negatív cselekedeteket, és azokat ne használják fel saját maguk számára! Ne kövessék el ugyanazt a hibát, amit esetleg én elkövettem! Ezzel szemben, ha pozitívumot találnak az életemben, azt fontolják meg, és ha úgy érzik, hogy az én életem történetéből átvehetnek maguknak valami hasznosat, ami javíthat életükön, akkor én már boldog leszek, mert írásommal segíteni tudtam, hisz ez volt írásom célja, és nem volt fáradozásom hiábavaló.

•

•

•